

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА
КАФЕДРА ПОЛІТОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПОЛІТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ І ПРОЦЕСІВ
ІНСТИТУТ ПОЛІТИЧНИХ І ЕТНОНАЦІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ІМ. І. Ф. КУРАСА
НАН УКРАЇНИ

ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ СУЧАСНОСТІ: ГЛОБАЛЬНИЙ ТА РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІРИ

Матеріали

V Міжнародної науково-практичної конференції

м. Івано-Франківськ

25–26 квітня 2024

м. Івано-Франківськ
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
2024

Редакційна колегія

Цепенда Ігор Євгенович – ректор Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, доктор політичних наук, професор

Рафальський Олег Олексійович – директор Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України

Якубів Валентина Михайлівна – доктор економічних наук, професор проректор з наукової роботи Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Калакура Олег Ярославович – доктор політичних наук, професор, головний науковий співробітник відділу етнополітології Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України

Гурак Ігор Федорович – декан Факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, кандидат історичних наук, доцент

Климчук Василь Йосифович – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політології Факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Кобець Юлія Василіна – кандидат політичних наук, доцент, завідувач кафедри політичних інститутів та процесів Факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Дерев'яно Сергій Миронович – доктор політичних наук, професор кафедри політичних інститутів та процесів Факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Марчук Василь Васильович – доктор історичних наук, професор кафедри політичних інститутів та процесів Факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Монолатій Іван Сергійович – доктор політичних наук, професор кафедри політології Факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Доцяк Ігор Іванович – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології Факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Липчук Оксана Іванівна – кандидатка політичних наук, доцентка кафедри політології Факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Ломака Іванна Іванівна – кандидатка політичних наук, доцентка кафедри політології Факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Москалюк Михайло Федорович – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології Факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

П50

Політичні процеси сучасності: глобальний та регіональні виміри :
збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 25–26 квітня 2024 р.). Електронне видання. Івано-Франківськ, 2024. 256 с.

ISBN 978-966-640-569-5

До збірника увійшли матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції «Політичні процеси сучасності: глобальний та регіональні виміри».

УДК 32-04'06(082)(043.2)

ЗМІСТ

Розділ I

Теоретико-методологічні підходи до аналізу політичних процесів

Вдовичин І. Я. Методологічні аспекти проблеми незмінності / плинності людської природи для політичної науки	7
Ключкович А. Ю. Структурний вимір консолідації демократії.....	9
Козьма В. В. Про користь і шкоду історичної політики (перечитуючи Фрідріха Ніцше).....	11
Каламбет І. О. Проблематика аналізу та формування політичних наративів.....	15
Матвієнків С. М. Національні меншини Чеської республіки в органах державної влади.....	17
Поклад В. І. Російська агресія в контексті переформатування глобалізації.....	20
Ушкало К. Ю. Маніпулятивні технології у формуванні політичної колективної поведінки: структурно-функціональний вимір.....	26
Березовська-Чміль О. Б., Ковальчук І. Нормативно-правове забезпечення соціальної безпеки держави.....	28
Іващенко Р. А. Популізм як інструмент антиполітики.....	30
Лелет Я. Т. Забезпечення інформаційної політики в ЗМІ як складова національної безпеки держави.....	32
Бриндальський А. Маніпулятивні технології в системі загроз політичній безпеці.....	34
Боринська О. Л. Аналіз методів попередження професійного вигорання працівників освітньої сфери.....	36
Каретна О. О., Яценко М. А. Інформаційно-комунікаційні технології та соціальний капітал: природа взаємозв'язку	38
Ломака І. І. Політична безпека як складова національної безпеки України.....	40
Стефурак Я. Є. Чинники модернізації політичної системи України в умовах воєнного стану.....	43
Ткачук В. Д. Політичний імідж та політична репутація як запорука інвестиційної привабливості	45
Бойчук І. В. Кібербезпека як умова стабільного суспільно-політичного розвитку України	47
Міщук А. І., Міщук М. Б. Безпека: сутність поняття, характерні ознаки.....	50
Сливчук В. Ф. Генеза поняття «грумада».....	55
Івасюк І. І. Об'єднані територіальні громади: характерні ознаки.....	58

Розділ II

Політичні інститути та процеси на сучасному етапі суспільного розвитку

Бортніков В. І. Змістовна характеристика поняття «Політичний процес».....	61
Балабан Р. В. До питання спроможності територіальних громад.....	63
Кононенко Н. В. Дуалізм підпорядкування виконавчої влади як чинник інституційної неспроможності уряду.....	75
Ляшенко Т. М. правлячий клас України: спроможність чи популізм.....	80
Бойда А. В., Хомуцький Д. С. Протистояння діючого і экс-президентів у США та в Україні: політичний та правовий аспект.....	83
Івасюта Ю. В. Переіменування населених пунктів Прикарпаття як складова декомунізаційних (деколонізаційних) процесів в Україні в 1993–2023 рр.	88
Микитин М. Д. Вплив соціальних мереж на національну безпеку держави....	92
Железник М. Д. Партії національних меншин у Республіці Сербія.....	94
Кавецький О. Я. Методологія дослідження трансформації політичних інститутів України в рамках міжнародного співробітництва.....	96
Ляшенко О. О. Еволюція ідеї В. Чорновола про федеративну Україну: сучасний контекст.....	98
Овчар І. В. Інструменти безперервності та легітимності влади президента в умовах воєнного стану.....	105
Миколайчук О. І. Політичні партії в децентралізації влади в Україні: регіональний вимір.....	109
Бітель Р. В. Концептуальні різновиди визначення потенціалу держави.....	111
Була Р. М. Вплив цифровізації на державне управління.....	113
Струк Б. І. Суспільно-політичні причини та передумови національних революцій в Україні.....	116
Курліковський Б. В. Державні утворення на українських землях під час української революції.....	118

Розділ III

Вибори та електоральні процеси в Україні та країнах

Центрально-Східної Європи: глобальний і регіональний виміри

Дервянко С. М. Маніпулювання ідеєю народного волевиявлення для легітимації завершення збройної агресії РФ проти України.....	122
Остапеч Ю. О., Нестер О. І. Демаргіналізація та електоральний ренесанс право радикальних партій у Європейському Союзі (2019–2023).....	128
Николаїшин Б. Б. Принципи виборчого права в міжнародних правових актах.....	137
Зелик І. В. Атака на легітимність: як російська пропаганда планує дестабілізацію в Україні через поширення дезінформації про незаконність президентства Володимира Зеленського.....	140

Махно Ю. Функції політичної участі.....	143
Приходько А. «Орбанізм» як один із варіантів практичної реалізації концепту «неліберальної демократії».....	145
Климончук В.Й., Ключінський Н. Б. Виборче право у післявоєнний час: практика зарубіжних країн і виклик для України.....	153

Розділ IV

Консолідація українського суспільства: етнополітичний та ціннісний виміри

Бортнікова А. В. Суспільно-політичний вимір національних традицій в Україні.....	157
Асланов С. А., Рішко С. І. Етнополітична стабільність України як предмет безпекових студій.....	159
Зан М. П. Кростемпоральний вимір карпаторусинського громадського руху на Закарпатті (1990-ті роки & 2024 рік).....	161
Медвідь Ф. М., Твердохліб А. І., Урбанський М. В. Волонтерська діяльність як важлива складова громадянського суспільства в Україні.....	163
Мазука Л. І. Консолідація закордонного українства в адвокації національних інтересів	170
Червеняк К. Т. Етнорегіональний вимір національної консолідації України в умовах війни: особливості і перспективи.....	172
Мадрига Т. Б. Волонтерський рух як феномен консолідації українського суспільства.....	174
Бевза Б. П. Онтологічний поворот дослідження соціальної реальності у контексті національної ідентичності.....	176
Микитин А. Актуальні проблеми етноконфесійної політики в Україні (2014–2024)	178
Онищенко В. В., Боринська О. Л. Аналіз рекомендацій щодо вдосконалення PR практик у державному секторі.....	180

Розділ V

Сучасна система міжнародних відносин Конфлікти та кризи XXI століття

Байрак С. О. Проблема загроз і ризиків в умовах сучасних процесів глобалізації.....	182
Супрун В. Р. Belarus in a changing world: an analysis of security and defense policy.....	186
Дудінська І. Є. Основні правові та договірні передумови транскордонного співробітництва між Словаччиною та Україною.....	190
Марадик Н. В. Транскордонне співробітництво в контексті глобалізації: методологічні аспекти.....	192

Цірнер М. Б. Порівняння окремих аспектів підготовки регіонального самоврядування в Словаччині, Польщі та Чехії до пара дипломатичної діяльності та транскордонного співробітництва.....	194
Тюріна О. М. Вплив процесу глобалізації на розвиток освіти в Україні.....	196
Проноза І. І., Скоробагатов А. The media landscape of hybrid warfare: impact on modern.....	198
Воронич А. В. Транскордонне співробітництво України та ЄС в контексті військової агресії РФ.....	200
Фицик В. І. Перспективи інтеграції європейського досвіду транскордонного співробітництва України.....	203
Гнатишин М. А. Перспектива вдосконалення політики безпеки за умови вступу України до НАТО.....	205
Мацюк В. Б. Вплив багатовекторності України на взаємовідносини з НАТО..	207

Розділ VI

Російсько-українська війна: передумови, причини та хід війни, наслідки для України, країн Центрально-Східної Європи та світу

Калакура О. Я. Популізм під час війни: витки, особливості, загрози.....	210
Крисаченко В. С. Геноцидні технології рашизму: агресія, експропріація, апропріація.....	217
Ярова Л. В. Особливості надання соціальних послуг в умовах війни.....	222
Кобець Т. А., Кобець Ю. В. Конгитивна війна як сучасна форма ведення мережево-центричного протистояння.....	225
Липчук О. І. Війна в Україні як виклик для національної безпеки держави....	232
Москалюк М. Ф. Інститут президенства України в умовах російсько- української війни: актуальні виклики та особливості функціонування.....	234
Ялі М. Х. Геополітичний, гео економічний, військовий та демографічний виміри повномасштабної агресії РФ проти України.....	236
Пучко Я. В. Вплив країн Глобального півдня на впровадження української формули миру.....	242
Присяжнюк Т. Ю. Нові медіа в умовах війн рф проти України.....	246
Харук Н. І. Україна в зовнішньо-політичній діяльності президента Республіки Польща на початку відкритої російської збройної агресії.....	248
Савчук В. Р. Взаємне «умиротворення» міжнародних акторів на зламі тисячоліть як фактор активізації імперського бачення В. Путіна.....	250
Дукач Н. Ю. Кримськотатарський корінний народ в умовах повномасштабного вторгнення: аналіз участі в суспільно-політичних процесах.....	254

УДК 303.32:316

Вдовичин І.Я.,
*доктор політичних наук,
професор кафедри теорії та історії
політичної науки
Львівського національного університету
імені Івана Франка*

**МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ
НЕЗМІННОСТІ/ПЛИННОСТІ ЛЮДСЬКОЇ ПРИРОДИ
ДЛЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ**

Однією з важливих проблем політичного аналізу, якщо не центральною, є питання про природу людської поведінки. Наскільки вона незмінна/плинна. Відповідно – у який спосіб людська поведінка (чинники які її умотивовують) визначають можливість реалізації різноманітних політичних проектів. Достатньо вагомий емпіричний матеріал з політичної історії (щонайменше за 4 тисячі років) радше схиляє до ідеї про суттєві відмінності у сприйнятті політичних цінностей, оптимальних політичних інститутів, інструментів їх реформування на різних етапах людської історії. Для багатьох таке твердження можливо видається подібним до марксистського підходу з базисом і надбудовою. Популярність марксизму багато в чому була зумовлена можливістю через таку просту схему пояснити складне різноманіття політичного життя. Вже в II половині ХХ століття інтелектуальним пошуком відповідей на світоглядне, економічне, військове протистояння двох політичних і економічних систем стає теорія конвергенції, прихильники якої виходячи з подібності технологій, використовуваних в плановій та ринковій системах, робили висновок про зростання двох моделей. Доволі швидко політичні події перекреслили такі сподівання, оголивши проблему людської поведінки, вибору індивідом тих чи інших культурних та політичних цінностей, зразків організації державної влади. Доволі популярні різноманітні варіанти теорій, які намагаються довести незмінність (однаковість) людської поведінки, під приводом захисту рівних прав і свобод людини радше прагнуть до уніфікації людської самобутності, зробити людину зручною для опису і керування. А при зіткненні із політичною реальністю демонструють свою схильність заперечувати суб'єктність людини. Більш слухним є підхід який наголошує, що бути кимось означає, зокрема, домагатися чогось і з'ясувати щось конкретне. Ми розуміємо не лише взагалі, а й щось конкретне. Неможливо за жодних обставин викреслити з пізнання ті елементи, які притаманні людині, з її прагненнями і потребами розуміння. Йдеться насамперед про людину, її досвід, традицію і культуру [2, с. 28]. Не завжди досвід і традиція, сформовані під впливом тих чи інших чинників, є

прихильними до прав і свобод людини. Цьому можна знайти пояснення і навіть виправдання. Та помилковою буде позиція ігнорування відмінностей історичних і культурних, чи вважати за можливе їх подолати у короткі (за історичними мірками) терміни. Такі соціальні експерименти небезпечні. Руйнуючи певний культурний стандарт, вони переважно не спроможні його заповнити. Найближчим прикладом для нас є історія України 30-х рр. ХХ століття. Основний наратив який просувала радянська пропаганда (і активно продовжує використовувати сучасна російська), і найголовніше – поділяла вагома частка західних інтелектуалів – про успіх радикального соціального експерименту, в результаті якого було вбито мільйони людей, найбільш працьовитих, відповідальних, сумлінних. Знищено майже усю українську інтелігенцію (Розстріляне Відродження). Відбувся акт геноциду який продемонстрував можливість від'ємного соціального відбору, руйнування напрацювань культурної еволюції не однієї сотні років, якщо не тисячоліть. Ф.А. Гаєк наголошував, що людина не просто нав'язала світові зразок, який створила своїм розумом, її розум сам є системою, що постійно змінюється *внаслідок* пристосування людини до свого оточення [1, с. 31]. Відбулося негативне пристосування, зумовлене неймовірним насиллям, яке спонукало зосередитись переважно на фізичному виживанні. Не відбулося і суттєвого економічного зростання. Сільське господарство деградувало, а промисловість, чії показники були суттєво гіперболізовані, не сформувала модерної виробничої культури, завдала суттєвої шкоди екології, майбутнім потенційним можливостям економічного поступу і феномену, який дослідники описують поняттям «соціальний капітал». Люди суттєво змінили свої стандарти поведінки, світогляд, переконання (фактично відмовилися їх набувати). Перевагою стало вважатися пристосуванню до обставин. А в умовах покращення матеріального і політичного становища демонструють насильницьке сформовану деструктивність. Переважно проявляючи це у помсті владі, чи то у голосуванні проти тих політичних лідерів, які прагнули до подолання культурно-цивілізаційної руїни, чи в очевидному насильстві.

Новітні технологічні зміни знову надають шанс для соціальних експериментів, спроможних підірвати культурну еволюцію, під гаслами кращого майбутнього. Історична практика довела небезпеки для людської поведінки таких різких поворотів. Виявилось, що людська природа досить пластична, після насильства над нею, не лише фізичного, схильна надавати перевагу тому чи іншому рівню матеріального добробуту (залежно від обстави, які його визначають) у найближчій перспективі, а не віддаленим результатам соціокультурного поступу. Формуючи різноманітні проекти реформ перш за все слід звертати увагу на спроможність суспільства прийняти модернізаційні нововведення. Руйнування людського нахилу до самотності, прояву індивідуального «Я» дозволяє втілювати ті чи інші проекти соціальної інженерії та в підсумку формує передумови для масштабного відступу від спроможності людини бути перетворюючим суб'єктом. Накопичення великої маси людей-об'єктів створює інструмент для творення тиранії, більш тотальної, завдяки спроможності встановити повний контроль за діями, словами і навіть думками людини.

Список використаних джерел

1. Гаєк Фрідріх А. Конституція свободи / пер. з англ. Мирослава Олійник та Андрій Королишин. Львів : Літопис, 2002. 556 с.
2. Квіт С. М. Герменевтика : навч. посібник. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2005. 42 с.

УДК 321.7

Ключкович А.Ю.,
*доктор політичних наук,
завідувач кафедри політології і державного управління
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

СТРУКТУРНИЙ ВИМІР КОНСОЛІДАЦІЇ ДЕМОКРАТІЇ

Зростання динаміки сучасних трансформаційних процесів, зниження якості функціонуючих демократій і неліберальні реверси посилюють методологічні труднощі в узагальненні логіки та цілей розвитку перехідних суспільств. Попри множинність підходів до вивчення транзитивних суспільств, важливе теоретичне та інструментально-практичне значення й надалі зберігає аналіз моделі консолідованої демократії, її структурних рівнів і функціональності в сучасних умовах.

В аспекті термінологічного визначення «консолідації демократії» слід підкреслити багатоваріантність підходів, в основі яких різні критерії, але об'єднані єдиним розумінням стабільного та розвиненого демократичного політичного режиму. В структурному аспекті аналітичну цінність зберігає підхід класиків консолідології Х. Лінца та А. Степана, які розуміють консолідацію демократії як утвердження демократії на різних суспільних рівнях (конституційному, поведінковому, ціннісному). Консолідація відбувається за умови визнання громадянами демократичних процедур та інститутів найбільш оптимальним інструментом для регулювання суспільного життя, водночас політичні актори не пробують досягати своїх цілей в антидемократичний спосіб та усвідомлюють необхідність розв'язання конфліктів відповідно до встановлених демократичних правил і конституції [2, с. 5-6].

Структурний вимір консолідації демократії підкреслює методологічну цінність максималістського підходу до критеріїв консолідації, за яким усталення демократії охоплює різні сфери, рівні та виміри життя суспільства. Зокрема, на думку Х. Лінца та А. Степана, основними сферами консолідації демократії є: існування умов для вільного розвитку громадянського суспільства, верховенство права в державі, відносна автономність політичного процесу, лояльність державної бюрократії до демократичного урядування та інституціоналізація економічного суспільства [3, с. 17]. У максималістському підході увага зосереджена не лише на формальних інституціях і процедурах, але й на глибинних соціокультурних змінах, які відбуваються в суспільстві. Поряд з показниками стійкості демократичних інституцій, забезпечення конкурентності виборів і стабільності електоральних процедур

важливою є взаємна адаптація політичної системи та соціокультурного середовища. В даному контексті особливе значення мають суб'єктивно-психологічні аспекти консолідації, які полягають в легітимації демократичних інститутів на рівні масової та індивідуальної свідомості.

Осмислюючи трансформаційні процеси у країнах Центрально-Східної Європи, німецькі політологи В. Меркель [4, с. 144-170] і К. фон Бейме [5, с. 298-299] запропонували модель аналізу демократичної консолідації, що включає чотири рівні: конституційна консолідація, яка передбачає встановлення демократичного конституційного ладу, закріплення демократичних інститутів і правил взаємодії; консолідація партійної системи та системи представництва груп інтересів; консолідація діяльності неформальних політичних суб'єктів, які інтегровані в демократичну систему і діють у межах встановлених демократичних «правил гри»; консолідація громадянського суспільства, яка тісно пов'язана з закріпленням у суспільстві демократичних цінностей і моделей поведінки. Модель В. Меркеля і К. фон Бейме має визначений аналітичний потенціал в аспекті структурного виміру консолідації демократії, відзначається методологічною адаптивністю, що дозволяє її застосовувати до вивчення політико-системних трансформацій у різних перехідних суспільствах.

Консолідація демократії – це складний і тривалий процес, результативність якого може змінюватися під впливом комплексу чинників. Дж. Прідхем пропонує розглядати проблеми завершення транзиту крізь призму т. зв. «негативної» та «позитивної» консолідації демократії [6, с. 20-21]. Негативна консолідація фіксує досягнення часткового ступеня консолідації режиму та передбачає розв'язання тих проблем, які залишилися від перехідного етапу демократизації, а також послаблення або усунення серйозних викликів демократії. На цьому етапі трансформації важлива роль відводиться демократичній орієнтованості елітних груп. Позитивна консолідація передбачає закріплення демократичних цінностей як на елітарному, так і масовому рівнях, а тому потребує відповідних змін у політичній культурі для адекватного сприйняття цінностей демократії.

Позитивна консолідація передбачає довгострокові зміни, тоді як негативна консолідація може бути досягнута за коротший проміжок часу. Т.зв. «мінімалісти» вважають, що для загальної консолідації достатньо близько десяти років, якщо не менше; тоді як на думку «максималістів», консолідація демократії вимірюється десятиліттями [6, с. 22]. Зрозуміло, що ці часові рамки є умовними та залежать від демократизаційної динаміки, яку демонструють конкретні національні варіації. Але враховуючи глибину й окреслені рівні суспільно-політичних змін, завершення процесу консолідації є логічним в розрізі довготривалого періоду. Проходження суспільством стадії негативної консолідації знаменує завершення переходу до демократії, тоді як на стадії позитивної консолідації відбувається вдосконалення функціонуючих інститутів і закріплення демократичної культури на різних рівнях політичної системи, що стабілізує режим ліберальної демократії [1, с. 32].

Динамічна призма Дж. Прідхема співвідноситься з підходом А. Шедлера до аналізу консолідації демократії, що в телеологічному аспекті пов'язує розуміння «негативної» консолідації демократичного режиму зі стабільністю і створенням

перешкод для його регресу до недемократії чи напівдемократії, а «позитивної» – з перспективою його прогресу до ліберальної чи високоякісної демократії [7, с. 94].

Отже, в структурному аспекті консолідація демократії – це складний багатовимірний процес, який охоплює взаємопов'язані трансформації на інституційному, громадсько-політичному, політико-культурному рівнях. Досягнення стану консолідованої демократії вимірюється комплексом взаємозалежних інституційних, нормативних і поведінкових якісних змін у перехідному суспільстві, які, з огляду на їх багатомірність і тривалість, важко досягти одночасно. У світлі актуальних тенденцій розвитку в країнах ЦСЄ на передній план висувається проблема якості та функціональності консолідованих демократій, їх здатності протистояти неліберальним викликам і загрозам.

Список використаних джерел

1. Ключкович А. Перехід до демократії в Словаччині: динаміка та суперечності суспільно-політичних трансформацій : монографія. Ужгород : АУТДОР – ШАРК, 2019. 416 с.
2. Linz J., Stepan A. Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe. *Baltimore and London: Johns Hopkins University Press*. 1996. 479 p.
3. Linz J., Stepan A. Towards consolidated democracies. *Journal of Democracy*. 1996. Vol. 7. No. 2. P. 14–33.
4. Merkel W. Systemtransformation. Eine Einführung in die Theorie und Empirie der Transformationsforschung. Opladen : Leske + Budrich, 1999. 572 S.
5. Beyme K. V. Osteuropaforschung nach dem Systemwechsel. Der Paradigmawandel der «Transitologie». *Osteuropa*. 1999. Vol. 49. No. 3. S. 285–304.
6. Pridham G. Dynamics of Democratization: a Comparative Approach. London and New York : Continuum, 2000. 330 p.
7. Schedler A. What Is Democratic Consolidation. *Journal of Democracy*. 1998. Vol. 9. No. 2. P. 91–107.

УДК 123

Козьма В.В.,
доктор політичних наук,
головний науковий співробітник
Інституту політичних і етнонаціональних досліджень
імені І. Ф. Кураса НАН України

ПРО КОРИСТЬ ТА ШКОДУ ІСТОРИЧНОЇ ПОЛІТИКИ

(перечитуючи Фрідріха Ніцше)

У кожному суспільстві, у кожній культурі є свої політичні міфи, які активно використовуються для утвердження тієї чи іншої моделі державного устрою,

політичної системи, панівного режиму тощо. Але те, що ми спостерігаємо сьогодні в Росії вражає навіть досвідченого вченого. Міфологізація, фальсифікація та перекручування історії, особливо останнім часом, перетворили академічну науку на інструмент досягнення політичних цілей Кремля. Крайнім проявом політизації історії стала маніпуляція та пропаганда.

Загальновідомо, що технології глобального, загальносуспільного маніпулювання ґрунтуються на базових соціально-політичних міфах, що впроваджуються в суспільну свідомість за допомогою таких інструментів як:

- брехня – пряме, відверте підтасовування фактів і поширення неправдивої інформації;

- замовчування – блокування правдивої інформації щодо діяльності того чи іншого суб'єкта політики, події тощо;

- напівправа – препарування інформації, яка об'єктивно і ґрунтовно висвітлює малозначущі деталі й водночас замовчує важливі факти та (або) неправильно інтерпретує події;

- упродовження іміджів і кліше – укорінення в суспільну свідомість бажаних для правлячої еліти стереотипів щодо тих чи інших суб'єктів політики, ідеологічних доктрин, окремих подій і фактів;

- навішування ярликів – бездоказове нав'язування суспільству негативних (з погляду більшості) оціночних категорій з метою компрометації певних суб'єктів політики (партій, суспільно-політичних рухів, індивідів) на кшталт «імперіаліст», «націоналіст», «фашист», «шовініст», «антисеміт» тощо [1, с. 88].

Сьогодні за допомогою цих інструментів виправдовується агресія Росії проти таких країн як Грузія, Молдова, Україна під гаслом відновлення історичної справедливості та возз'єднання «исконно русских земель». Принцип простий та примітивний: відкриваємо підручник з історії на потрібній сторінці й проголошуємо ці землі своїми лише на тій підставі, що там колись ступав чобіт російського солдата чи хтось розмовляє російською мовою. А якщо серйозно, то російська історична наука давно взяла на озброєння принцип – історію пишуть люди, а переписують її історики під диктування політиків і не гребують у своїх «дослідженнях» такими способами як фальсифікація чи перекручування історичних джерел. По правді кажучи, вивчати історію по джерелах – складний та тернистий шлях тим більше в Російській Федерації де і сьогодні багато тих самих джерел сховано за сімома замками з грифом таємності. Достеменно відомо, що інтерпретація історичних подій часто лежить в площині державної політики. Так, наприклад, вчорашній підручник з історії каже, що Сталін – тиран і злочинець, а теперішній – видатний державний діяч, геніальний полководець. Спробуй розібратися де істина. За великим рахунком краще зовсім не знати й не вивчати історію ніж засвоїти з дитинства знання у вигляді беззаперечних догм. З часом такі «знання» переростають у стійкі переконання та фанатичні вірування. Сумнівам та критичному мисленню там немає місця. Щоб переконати людину в тому, що вона помилялася чи її ввели в оману потрібно докласти значних зусиль і багато часу. Часто-густо, особливо з людьми похилого

віку, це зробити неможливо в принципі. Таку картину можемо спостерігати в російському суспільстві де переважна більшість населення окрім впливу пропаганди зазнала не менш руйнівного впливу з боку деградованої російської історичної науки.

З легкої руки Москви політичне переписування історії стає сьогодні модним трендом. До речі, такий підхід не новий. У свій час його використовували майже всі диктатори які хворіли на манію величчя. Так Беніто Муссоліні у своїй зовнішній політиці орієнтувався не багато ні мало на відновленні Римської імперії, правда не відомо точно з якої дати, а його одіозний друг Адольф Гітлер пішов ще далі повіривши у те, що саме йому випала доля встановити тисячолітнє царство Святого Духа на Землі. Правда царство називалось Великонімецький рейх, а святість там визначалася за расовою ознакою.

В цьому місці, варто бути справедливим і наголосити, що українська історична наука часто програє у битвах за історичне минуле (якщо вже вдаватися до подібної риторики). Свого часу росіянам вдалося нав'язати думку, що лише вони є спадкоємцями Київської Русі, Російської імперії, Радянського союзу і не секрет, що до подій 2022 року більшість народів світу сприймали Україну як бунтівну частину Росії. Величезна помилка, на нашу думку, у цьому протистоянні писати власну історію з огляду на теперішні національні інтереси. Чого варті лише теперішні дискусії про історичну приналежність того чи іншого поета, письменника, художника і т. п. Будьмо відвертими, і запитаймо себе чи є серед нас безгрішні? Таким чином можна залишитись взагалі без будь-якої спадщини. Для прикладу нагадаю епізод з біографії, поки що видатного діяча української історії Олександра Довженка.

У жовтні 1934 року в Києві відкрився наймасштабніший за всю його історію архітектурний конкурс: найкращі зодчі Країни Рад представили 26 проектів нового урядового кварталу. Одним з головних застрільників глобальних архітектурних перетворень в Києві несподівано став кінорежисер Олександр Довженко. Ще в квітні 1930-го відбулася нарада партійних і профспілкових діячів Києва, на якому виступив і Довженко. Серед іншого обговорювали створення нового парку культури на місці Михайлівського. «При вирішенні проблеми будівництва парку Михайлівський монастир попроситься піти, він віджив свій вік, – доводив режисер. – Абсолютно неприпустимо навіть думати, що ці стіни комусь потрібні. Я вважаю, коли ми знесемо Михайлівський монастир, то будівництво парку дасть потрібний ефект».

Довженко наполягав, щоб новий простір для відпочинку простягався взагалі від Львівської площі до Маріїнського палацу. Тому всі зайві будівлі, як він висловився, потрібно було зняти. Переможцем конкурсу на проект урядового кварталу стала робота Йосипа Лангбарда: дві залізобетонні будівлі мали стати на місці Трьохсвятительської церкви та Михайлівського собору, а між ними тягнувся б до неба 70-метровий монумент пролетарського вождя Володимира Леніна. Від нього схилом, де зараз ходить фунікулер, до Дніпра вели би пішохідні сходи.

Однак Довженко, якому на той час став симпатизувати сам Йосип Сталін, не вгавав. (до речі ніхто за язика його не тягнув) «Мене не задовольняє пам'ятник Леніну в 70 м, тому що Софійська дзвіниця (76 м) буде підкреслювати, що па-

м'ятник маленький, – промовляв режисер на київському з'їзді архітекторів в травні 1937 року. – Чи не дуже багато честі для церкви змагатися з Леніним? Я вважаю, дуже багато честі». Київська комісія таки підготувала акт про те, що Михайлівський собор не має історичної цінності. Його підписали багато експертів. Не погодилися з колегами київський археолог Микола Макаренко і ленінградський мистецтвознавець Дмитро Айналов. Обидва через це опинилися в ГУЛАГу, а Макаренка 1938-го розстріляли.

Виникає запитання і що з цим робити? Думаю варто все ж таки дослухатися думки Фрідріха Ніцше, який у своїй роботі «Про користь та шкоду історії для життя» писав: «...оскільки ми неодмінно маємо бути продуктами колишніх поколінь, то ми водночас є продуктами їхніх помилок, пристрастей і навіть злочинів, і неможливо зовсім відірватися від цього ланцюга. Якщо навіть ми засуджуємо ці помилки й вважаємо себе від них вільними, то не усувається факт того, що ми пов'язані з ними нашим походженням» [2, с.43].

Виходячи зі сказаного, все що пережив наш народ в тих чи інших державних утвореннях – це історія України. Без виключення. Від заснування першого поселення на київських пагорбах до польоту в космос першої людини й не варто піддаватися на провокативні заяви російського диктатора й «розривати могили», щоб з'ясувати якої національності були ті сотні тисяч солдатів, що лежать у братських могилах під Києвом, Курськом, Сталінградом чи Берліном. Перемога у тій війні немає одного власника. Це спільна справа багатьох народів світу.

Отже, аналізуючи російські наративи щодо власної зверхності та приналежності тих чи інших територій мусимо враховувати той факт, що у своїх прагненнях до експансії ця держава не знає меж і єдиним дієвим механізмом здатним зупинити її в цьому є сила. Сила нового світового порядку, що буде базуватися на жорсткому контролі виконання державами норм міжнародного права. А щодо вивчення історії то залишмо цю справу для науковців.

Список використаних джерел

1. Дмитренко М. А. Політична система України: розвиток в умовах глобалізації та інформаційної революції. Київ : Знання України, 2008. 544 с.
2. Ницше Ф. О пользе и вреде истории для жизни; Казус Вагнера: Эссе. Спб. : Издательская группа «Лениздат», «Команда А», 2013. 192 с.

Каламбет І.О.,
*магістр політичних наук,
аспірант II року навчання
кафедри теорії та історії політичних наук
Львівського національного
університету імені Івана Франка*

ПРОБЛЕМАТИКА АНАЛІЗУ ТА ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ НАРАТИВІВ

У цьому дослідженні ми ставимо питання відповідних випробувань в аналізі політичних наративів і зокрема їх емпіричного аспекту. Варто зазначити, що в науковій літературі ми не зустрінемо одного визначення терміну політичні наративи. Першочергово проблематика полягає у самому понятті наратив. Наратив за кембріджським словником – це історія або опис подій. Окремим питанням також постає і те, що наратив як термін широко використовується у кінематографі, белетристиці та інших художніх витворах. Відповідно термін про який ми ведемо мову, походить з інших академічних сфер які не належать політичним наукам.

Незважаючи на похідну терміну ми можемо сказати, що політичний наратив як термін усе частіше згадується у глобальному медіа та політичних науках. У цьому дослідженні ми розглянемо два визначення політичних наративів. На загал ми можемо розділити визначення політичних наративів на дві дифініції а саме; широка та вузька.

Якщо ми підходимо до визначення терміну політичні наративи широко ми розглядаємо його як такі, що можуть бути визначені як політичні наративи з огляду на контекст. Відповідно політичний наратив – це наратив який має у собі елементи політичного, себто владні відносини, колективне прийняття рішень, компроміс, угоди та інше. Такий погляд дає нам велику теоретичну ширину, та надає змогу працювати зі значно ширшим емпіричним матеріалом. Водночас виникає пересторога стосовно трактування, що є а бо не є політичним наративом, й чи не підтасовується якась категорія під такий.

Вузьке визначення є вичерпним і в першу чергу виникає з політичного поля як, наприклад: парламент, політичні партії, уряд, президент, вибори, політичні демонстрації, передвиборчої кампанії, політичні системи, політичні режими, форми правління та інше. Тут ми звужуємо поняття до суто політичного спектра.

Попри неоднозначність терміну варто сказати, що політичний наратив у своїй суті надає людині роль «агента», який є головною дійовою особою в політиці як процесі. Відповідно ми можемо також поглянути на людину у політичних відносинах як спостерігача, що формує власні судження про політичну реальність на основі подій та власного досвіду.

П'єр Бурдьє у власній праці «Соціологія суспільного простору» в межах соціального конструктивізму запропонував власний напрям; структуралістський

конструктивізм у якому поєднував соціальну реальність та суб'єктивне сприйняття громадянина; «з допомогою структуралізму я хочу наголосити, що в соціальному світі, і не тільки в символізмі, мові, мітах, існують об'єктивні структури, незалежні від свідомості та волі агентів, здатні спрямовувати або долати їхні практики й уявлення. З допомогою конструктивізму я наголошую, що існує соціальна генеза, з одного боку схем сприйняття, мислення і дії, які є складовими частинами того, що я називаю, полями та групами та що зазвичай називають соціальними класами».

Вище описане є особливістю наративів як на особистісному когнітивному рівні, так і на загальному соціальному рівні. Особистісно сформований наратив громадянина зазвичай або частково відповідає або не відповідає політичній та суспільній дійсності. Людина протягом свого життя формує відповідні мисленнєві схеми, що допомагають їй зрозуміти оточуючу ситуацію. Водночас на «агента» впливає низка попередньо існуючих об'єктивно існуючих структур, які знаходяться поза його повним контролем.

Якщо у своїй сутності політичний наратив, розглядає громадянина не просто як підлеглого політичній структурі об'єкта, а як повноцінного актора у цій структурі, тоді ми можемо сказати, що політична реальність у межах дослідження політичних наративів є діалектичною. З одного боку ми говоримо про об'єктивні структури, капітал, ресурси та їх розподіл. З іншої про уявлення, мислення, поведінка, міти, символи та інші психологічні та досвідні особистісні атрибути.

Таким чином політичні наративи, несуть у собі дуалізм об'єктивних структур та особистісних психологічних факторів громадянина. Себто ми говоримо про те, що ми намагаємося розглядати політичні наративи не тільки через призму, політичної пропаганди, рішень парламенту, політичних передвиборних кампаній та повідомлень чи то символізмів які у них закладені, а й з призми їх громадянського сприйняття. Відповідно ми можемо говорити в межах аналізу про інтернальні фактори, а саме, політичні знання, суспільні міти, довіра або не довіра владі та інше. В обох випадках ми можемо розглянути громадянина як агента або ж актора відповідного загального наративу.

У межах дослідження наративу соціологині М. Ромерс та Г. Гібсон виокремили чотири його елементи, які локалізують проблематику дослідження. Цими елементами є; «взаємозв'язок елементів», «причино-наслідкова емплomena», «вибіркове використання», «час, послідовність та місце». «Взаємозв'язок елементів» надають подіям сенсу в розумінні агента, пов'язуючи їх між собою. Мало пов'язані або ізольовані події несуть мало ролі. «Каузальна емплomena» впорядкування взаємозв'язку подій. Термін «емплomena» – локалізування елементів наративу в події, задля збереження причино-наслідковості елементів. «Вибіркове використання» – виділення тих елементів наративу, які є важливими та, які не потребують згадування. «Час, послідовність та місце» – репрезентують вищі три елементи, наголошують на тому, що елементи розташовані відносно один одного. Зокрема цей елемент надає контексту наративу і робить його цілісним.

Важливим елементом у вище означених є власне «вибіркове використання». Ми змушені виділяти лиш першочергово важливі наративи, які глибоко сидять в культурному кодї суспільства і працювати з їх обсягом. Наприклад, ми можемо говорити про широко розповсюджені політичні лозунги, або ж виокремлені слова або ж словосполучення в межах політичної пропаганди чи реклами. Зокрема також можна виділити ці наративи в кіно, відеоіграх, коміксах, книгах та інших видах медіа.

Список використаних джерел

1. Cambridge University Dictionary URL: <https://dictionary.cambridge.org/ru/%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%80%D1%8C/%D0%B0%D0%BD%D0%B3%D0%BB%D0%B8%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9/narrative>.
2. Hayden W. The Value of Narrativity in the Representetion of Reality. 1980. С. 23.
3. Patterson M. Narratives in Political Science. *Annual Reviews*. California : Califirnia Unuversity, 1998. С. 315–331.
4. Shenhav S. Political Narratives and Political Reality. Vol. 27. 2006. С. 245-262.

УДК 323.1

Матвієнків С.М.,
кандидат політичних наук,
доцент кафедри політичних
інститутів і процесів,
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника

НАЦІОНАЛЬНІ МЕНШИНИ ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

Чеська Республіка (частка нацменшин становить 35,7%) визначається дослідниками як поліетнічна держава. Головні етноси країни: чехи – 64,3%, моравці – 5%, словаки – 1,4%, інші – 29,3% населення [1].

Завдяки своєму географічному розташуванню, країна опинилась в епіцентрі трудових міграційних переміщень зі Сходу. Внаслідок цього поряд зі словаками, німцями та поляками, в етнонаціональній структурі населення досить чисельно представлені насамперед етнічні громади українців, в'єтнамців та росіян. Також є білоруси, болгары, хорвати, угорці, роми, русини. У Чехії представникам національних меншин (загалом є чотирнадцять національних меншин) гарантовано право розвивати свою культуру, поширювати і збирати інформацію рідною мовою, об'єднуватися у національні громади. Існує дозвіл на створення регіональних партій, які представляють інтереси національних меншин на місцевому рівні.

У 1998 році Чехія стає членом Рамкової конвенції про захист національних меншин Ради Європи. Тому завершенням тривалого процесу демократизації Чехії після 1989 року стало прийняття 10 липня 2001 року парламентом «Закону про права національних меншин», який відповідає стандартам ЄС. Цей закон став не лише важливою нормативною базою, але також важливим політичним сигналом, оскільки зобов'язав державні органи захищати права представників національних меншин відповідно до міжнародних стандартів. Важливо, що у цьому законі дано визначення поняття «національна меншина» – це громадяни Чехії, які проживають на її території, і зазвичай відрізняють себе від інших громадян своїм спільним етнічним походженням, мовою, культурою і традиціями, становлять кількісну меншість населення і намагаються зберегти і розвивати власну ідентичність, мову та культуру, і водночас виражають та захищають інтереси своїх громад, які історично склалися. Член національної меншини – громадянин Чеської Республіки, який заявляє, що не має чеського громадянства, і висловлює бажання вважатись членом національної меншини разом з іншими, які заявляють, що мають те саме громадянство. Цей закон також надав право національним меншинам, які живуть тривалий час на території Чеської Республіки мати свої муніципалітети [2].

Громадянам, які належать до національних меншин, гарантується право на здобуття освіти рідною мовою, користування нею в офіційному спілкуванні, участь у вирішенні питань, що стосуються меншини. На рівні законодавчих органів влади питання національних меншин зачислені до повноважень Підкомітету з питань національних меншин Палати депутатів і Підкомітету із застосування Хартії основних прав і свобод. На рівні місцевого самоврядування у населених пунктах, де компактно проживають представники національних меншин, можуть також створюватися комітети у справах національних меншин. Правову базу захисту національних меншин у Чеській Республіці складає Конституція та ряд законів, зокрема закон про громадянство. Так, стаття 6 Конституції говорить про те, що політичні рішення виходять із волі більшості, що виражається вільним голосуванням, і що рішення, що приймаються більшістю, враховують права меншості [3]. «Закон про права національних меншин» гарантує особам, які належать до національних меншин право об'єднуватися в національні організації, політичні партії та політичні рухи. У Чеській Республіці особи, які належать до національних меншин, можуть утворювати свої організації без обмежень. Вони є незамінним гравцем у реалізації інтеграційної політики. Ці організації представлені громадськими об'єднаннями, що діють як некомерційні організації. Тільки деякі національні меншини можуть створювати державні корпорації або фонди. Національний принцип був установлений і щодо політичних партій і політичних рухів, але з короткостроковим формальним існуванням (крім циганської Громадянської ініціативи і угорського політичного руху «Співіснування», який зарекомендував себе на місцевому рівні) [4]. І станом на кінець 2013 року було зареєстровано 771 громадська організація національних меншин у Чеській Республіці.

У Чеській Республіці також діє Урядова рада з питань національних меншин (далі – Рада), яка є постійним консультативно-ініціативним органом уряду з питань національних меншин та їх членів. У межах своєї компетенції Рада здійснює контроль за дотриманням Конституції Чеської Республіки, Хартії основних прав і свобод, міжнародних договорів про права людини та основні свободи, законів та інших правових норм стосовно осіб, що належать до національних меншин. Компетенція Ради визначена Законом № 273/2001 Зб., «Про права представників національних меншин» та про внесення змін до деяких актів із змінами, внесеними згідно з Постановою Уряду № 98/2002, закріплюючи умови та спосіб надання субсидій з державного бюджету на діяльність представників національних меншин та підтримка інтеграції членів громади, статуту, правил процедури або Постанови уряду.

Рада також: слідкує за виконанням національних міжнародних зобов'язань Чеської Республіки в частині прав осіб, що належать до національних меншин, зокрема тих, про які йдеться у Рамковій конвенції про захист національних меншин, Європейській хартії регіональних мов або мов меншин та інших міжнародних договорів про права людини та основні свободи; організовує підготовку урядових заходів щодо прав осіб, що належать до національних меншин Чеської Республіки; висловлює свою думку щодо проектів законів, проектів урядових доручень та заходів щодо прав меншин до того, як вони будуть представлені уряду; готує рекомендації для уряду та міністерств чи інших адміністративних органів для задоволення потреб меншин, зокрема у сферах освіти, культури та засобів масової інформації; використання рідної мови, соціального та культурного життя; готує для Уряду зведені звіти про їх становище у Чехії, обговорює їх перед поданням уряду щорічно за період попереднього календарного року; співпрацює з органами влади територіальних органів самоврядування у практичному здійсненні національної політики держави; пропонує розподіл коштів, витрачених з державного бюджету на підтримку діяльності національних меншин.

Раду очолює член Уряду, призначений Урядом за пропозицією Прем'єр-міністра. Рада має двох віце-президентів (одного з питань державного управління та одного для національних меншин). Всього в Раді 30 членів, які призначаються урядом і є представниками державних органів, організацій та міністерств [5].

На виборах до Парламенту Чехії у 2017 році перемогла популістична партія чеського олігарха словацького походження Андрея Бабіша, «Акція незадоволених громадян – 2011» (ANO 2011) (з чеш. «Так»), який і став прем'єр-міністром країни. До Парламенту також пройшла праворадикальна партія «За свободу і пряму демократію» (SPD), очолювана чеським бізнесменом японського походження Томіо Окамура. Але жоден з них не заявив про себе як про представника національної меншини. Попри все держава надає багаторічні програми підтримки діяльності національних меншин: різні дотації та гранти; сприяє утворенню меншинами громадських організацій та спілок.

Список використаних джерел

1. Населення Чехії. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Населення_Чехії.
2. Hofmann, Mahulena (2001). The 2001 Law on National Minorities of the Czech Republic. *European Yearbook of Minority Issues*. Vol. 1, № 2. P. 623-628. URL: <https://doi.org/10.1163/221161102X00266>
3. Конституция Чехии (Чешской Республики) от 16 декабря 1992 г. *Конституция государств Европы* / ред. Л.А. Окуньков. Москва : Норма 2001. URL: <http://www.czinvest.ru/o-chehii/constitution.html#g13>.
4. Žemličková, G. Menšiny – základní informace. Národní informační centrum pro mládež. URL: <http://www.nicm.cz/mensiny-zakladni-informace>.
5. Рада уряду з питань національних меншин. URL: <https://www.vlada.cz/cz/ppov/rnm/historie-a-soucasnost-rady-15074>.

УДК 316.327

Поклад В.І.,

кандидат філософських наук, доцент,
директор ГО «Луганський гуманітарний центр»
(Івано-Франківськ)

РОСІЙСЬКА АГРЕСІЯ В КОНТЕКСТІ ПЕРЕФОРМАТУВАННЯ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Анотація. У статті аналізується зміна формату глобалізації у сучасному світі через перехід від модернізації (як еволюції окремих суспільств за єдиним ціннісно-нормативним шаблоном) до постмодернізації (як плюралізму моделей розвитку на різних культурних засадах). У час Постмодерну з'являються можливості для реанімації і розвитку історично минулих типів соціального порядку (неоархаїзація).

Російський варіант Неоархаїки є відновленням традиційного для цього суспільства типу соціального порядку з моноідеологією, ієрархічною організацією влади, підпорядкуванням індивідуального початку соціальному і силовими способами вирішення внутрішніх та зовнішніх проблем. Агресія росії проти України може розглядатися як негативна санкція за суспільний транзит у бік альтернативного соціального порядку і є проявом прагнення розширити ареал незахідної ціннісно-нормативної моделі підтримання соціального порядку традиційним для архаїчного (неоархаїчного) суспільства насильницьким способом.

Ключові слова: глобалізація, модернізація, постмодернізація, неоархаїзація, війна.

Abstract. The article analyzes the change in the format of globalization in the modern world due to the transition from modernization (as the evolution of individual societies according to a single value-normative template) to post-modernization (as the

pluralism of development models on different cultural bases). In the postmodern period, opportunities for resuscitation and development of historically past types of social order (neo-archaization) appear.

The Russian version of Neoarchaics is the restoration of the traditional type of social order for this society with monoideology, hierarchical organization of power, subordination of individual beginnings to social and forceful methods of solving internal and external problems. Russia's aggression against Ukraine can be seen as a negative sanction for the social transition towards an alternative social order and is a manifestation of the desire to expand the area of the non-Western value-normative model of maintaining the social order in a traditional for archaic (neoarchaic) society in a violent way.

Key words: *globalization, modernization, postmodernization, neoarchaization, war.*

Відомий вислів Карла фон Клаузевіца про війну як продовження політики іншими засобами вже майже 200 років залишається актуальним. Змінюється характер війн, форми політичних процесів, але використання цього, за визначенням Клаузевіца, «акту насильства з метою змусити противника виконувати нашу волю» залишається в арсеналі і сучасних політичних практик. В свою чергу, політика обумовлена певними закономірностями, дія яких має свою специфіку залежно від історичної ситуації. Останні 40-50 років основним процесом у сучасному мегасуспільстві (Е. Гідденс) є *глобалізація*.

Взагалі глобалізація як процес еволюції суспільства своїм результатом передбачає формування глобального соціального порядку, перетворення світу в єдину глобальну систему [1, с. 81]. Цей порядок, як і будь-який інший, базується на універсалізації загальної ціннісно-нормативної системи, що забезпечує єдиний соціальний контроль в масштабі планети. Культурна глобалізація виступає стрижнем процесу формування нового світового порядку. У другій половині ХХ століття як зразок імпліцитно передбачалась модель індустріального суспільства, як найбільш ефективна в сучасному світі. Ядром ціннісно-нормативної системи, яка претендувала останні 200 років на глобальне домінування, виступають індивідуалізм, економічний лібералізм і політична демократія.

Сучасна індустріальна ціннісно-нормативна система, яка в силу її ефективності стала привабливою для більшості соціумів, склалася в надрах західної цивілізації. Її глобальним антагоністом виступає модель, яку умовно можна назвати східною, ціннісні компоненти якої протилежні західним ідеалам. На Сході колективізм цінується вище індивідуалізму, державний патерналізм переважає над економічним лібералізмом, а політико-ідеологічне домінування носіїв пануючого світогляду вітається більше, ніж демократія і плюралізм в політиці. В цілому можна констатувати, що основний вододіл розрізнення західної і східної моделей соціального порядку проходить по лінії співвідношення суспільного та індивідуального в організації соціального життя: або пріоритет має індивідуальна свобода і діяльність, або домінує суспільний інтерес в різних формах (етнос, релігія тощо).

На основі аналізу історичної динаміки у сучасній науці закріпилося виділення трьох типологічних одиниць. Хоча називаються вони – залежно від підстав – по-різному. По-перше, доіндустріальне суспільство (аграрне, традиційне, закрите, архаїчне, премодерне (Ф. Фукуяма). По-друге, індустріальне (буржуазне, відкрите, модерне). По-третє, постіндустріальне (технотронне, інформаційне, посткапіталістичне, постмодерне).

Не заглиблюючись в деталізацію відмінностей між різними типологіями, що акцентують увагу на різних аспектах соціального буття, можна позначити основні етапи розвитку суспільства як Архаїка, Модерн і Постмодерн. Підставою для такого поділу є базові інституційні відмінності між суспільствами.

Основними характеристиками *Архаїчного суспільства* є Влада як домінуюча цінність, Армія як модельний (домінантний для інших форм соціальності) інститут, ієрархія, субординація, дисципліна і колективізм як базові соціальні норми.

У суспільстві *Модерну* домінуючою цінністю стає Дохід, модельним соціальним інститутом – Фабрика, а ієрархія, субординація, дисципліна та колективізм, хоч і зберігаються як базові соціальні норми, але виявляються дуже обмеженими (порівняно з попереднім періодом історії) за допомогою суспільного договору, угоди, контракту.

Як домінуюча цінність у суспільстві *Постмодерну* передбачається Знання (інформація), модельного соціального інституту – Університет, базових соціальних норм – мережеві комунікації (на противагу ієрархічним), координація (замість субординації), свобода (замість дисципліни), індивідуалізм (замість колективізму).

Модернізація, як перехід від традиційного (архаїчного) суспільства до індустріального (модерного) довгий час і розглядалася, і здійснювалася як універсальний процес за єдиними стандартами, що дозволило Ф. Фукуямі понад чверть століття тому навіть проголосити «кінець історії» у зв'язку з універсалізацією ліберальної демократії Заходу як остаточної форми управління у людському суспільстві [10].

Перехід від одного типу суспільства до іншого супроводжується аномійним станом (Е. Дюркгейм). Вихід з аномії означав суспільну згоду з новими принципами життя, які суперечили старим нормам. Так було до початку постмодернізації.

Головними ж ознаками суспільства *Постмодерну* стають невизначеність, багатоваріантність, альтернативність, релятивізм практично у всіх життєвих сферах та ситуаціях. «Відбувається конструювання ідентичності виходячи з індивідуального вибору, а не традиційної аскрипції, і навіть фрагментація індивідуальної ідентичності, що змінюється під час життя і від одного соціального оточення до іншого» [1, с. 340]. Підвищується рівень індивідуальної самостійності, багатоманітності у самовираженні у глобальному масштабі, що стає передумовою для відмови від єдиного стандарту соціальних перетворювань. Відбувається трансгресія з світу індустріальної уніфікації до мозаїчності особистісної своєрідності [6, с. 11].

Постмодерн, на відміну від Модерну, не призводить до знищення (підпорядкування, відмирання) застарілих соціальних порядків. «Новий світ, що йде на зміну епо-

сі Модерну, – пише О. Неклеса, – народжується у зіткненні трьох історичних тенденцій: модернізації, постмодернізації та демодернізації (неоархаїзації)» [5, с. 16-17]. У суспільстві Постмодерна Архаїка і Модерн отримують додаткові можливості як для самозбереження, так і для подальшого розвитку. І не тільки як «сировина» для Модерну і Постмодерну, а й як принципово інші моделі соціального порядку (хоч і шляхом реанімації «добре забутого старого»).

Постмодерн таким чином радикально змінює глобальну динаміку. Лінійні історичні процеси змінюються синергетичними із найрізноманітнішими біфуркаціями. У ситуації плюралізації тенденцій соціального розвитку, на думку О. Неклеса, «з'являється також ймовірність глобальної альтернативи цивілізації: можливість роздрукування заборонених кодів історії, звільнення соціального хаосу, виходу на поверхню та легітимації світового андеграунду, його злиття з «нездійсненими» та «збанкрутілими» «країнами-ізгоями», сучасними «піратськими республіками», іншими соціальними ефемеріями, що стверджують химерний лад нової світової анархії» [5, с. 23].

Поява глобальних альтернатив цивілізації стала наслідком поступової заміни такої найважливішої інституціональної характеристики колишніх типів суспільства, як субординація на координацію. У глобальному мегасуспільстві відбувається трансформація його структури від ієрархічної піраміди (з гегемоном, «світовим жандармом» на вершині) до мережевої системи взаємин, в якій диктат відходить на другий план. Президент США Б. Обама, на мою думку, був першим лідером супердержави, який намагався відігравати роль швидше глобального координатора, ніж світового диктатора. Результати «кольорових революцій» і особливо «арабської весни» демонстрували не так тріумфи зовнішньої політики США, як розширення альтернатив цивілізації Модерну в глобальному мережевому мегасуспільстві.

Видається, що тенденція «плюралізації альтернатив» торкнулася навіть бастіону Постмодерну – Сполучених Штатів. Перемога Д. Трампа на президентських виборах 2016 року стала можливою багато в чому завдяки настроям опозиційних щодо специфіки Постмодерну (невизначеність, релятивізм, інформаційно-технологічні інновації тощо) верств населення. За розмитості картини майбутнього актуалізується психологічна захисна реакція пошуку стандартів соціальної комфортності в минулому. У багатьох розвинутих країнах Заходу ми бачимо тенденцію посилення консервативних настроїв, критику постмодерного суспільства і заклики відновлення класичного Модерну.

Таким чином, при переході від модернізації до постмодернізації відбувається *перереформування глобалізації*, яке інколи вважають деглобалізацією через відсутність єдиної «генеральної» лінії глобального розвитку.

Сучасна росія переживає вже другу (після розбудови радянської репресивної системи) постімперську реконструкцію архаїчного суспільства [6, с. 13]. Формула російської Архаїки (православ'я, самодержавство, народність) є окремим випадком реалізації суттєвих ознак даного типу соціального порядку. Православ'я як моноідеологія (з негативною стигматизацією дисидентів). Самодержавство – ієрархічна

організація влади. Народність як підпорядкування індивідуального початку соціальному. За цією ж калькою формувався радянський соціальний порядок: марксизм як єдина ідеологія, та сама ієрархічна організація влади (з особливим впливом силових структур), принцип пріоритету суспільного перед особистим.

Найважливішою характеристикою суспільства Архаїки є його *мілітарність*. Армія як модельний інститут та насильство як соціальна норма припускають вирішення конфліктних ситуацій силовим способом. Війна взагалі є засобом існування архаїчного суспільства, оскільки його розвиток здійснюється, головним чином, екстенсивним шляхом: через захоплення територій та ресурсів.

У сучасному світі можливості окремих суспільств до модернізації виявилися обмеженими з соціальних (ціннісних), ресурсних, технологічних причин. Зростає розрив між країнами «ядра» та «периферії». Як єдина можливість подолання розриву розглядається не власний розвиток (його інтенсифікація), а вплив на високорозвинені суспільства з метою зниження їхнього глобального статусу. Говорячи мовою П. Сорокіна, ми бачимо тенденцію до вирівнювання як реакцію на надмірну стратифікацію в глобальному масштабі. А найрадикальнішим способом вирівнювання є війна. Першим актом цієї «антистратифікаційної війни» є атака ісламських терористів на США 2001 року.

Війна (агресія) неоархаїчного суспільства відрізняється від такого ж явища періоду Архаїки. У сучасному науковому лексиконі міцно утвердилося поняття «гібридна війна». Саме це поняття найчастіше використовується для характеристики агресії російської федерації проти України. На думку І. Кононова, «гібридність» воєн має на увазі не лише поєднання мілітарних, парамілітарних та немілітарних практик. Ми бачимо ще й гібрид архаїчних, модерних та постмодерних способів ведення воєн. Зокрема, «у конвенційних війнах ефект досягається через пряме придушення інакомислення в умовах монополізації інформаційних потоків... Масова свідомість набуває репресивного характеру стосовно індивіда» [4, с. 30].

Будь-яка війна має як явні, так і латентні функції. Явною функцією агресії російської федерації вважається проголошений політичним керівництвом країни «захист російськомовного населення». Щодо її латентної функції, то тут доречно навести думку П. Сорокіна, який вважав, що війна є колективним покаранням однієї групи іншою [див.: 8, с. 211]. У нашій ситуації агресія росії проти України може розглядатися як негативна санкція за суспільний транзит у бік альтернативного соціального порядку. Важливо, що суспільна підтримка курсу української держави на євроінтеграцію після початку повномасштабної війни значно посилилась і, за даними соціологів, вперше з 1992 року Україна нарешті вийшла з аномійного стану невизначеності щодо базових принципів функціонування соціуму [див.: 7].

Таким чином переформатування глобалізації (деглобалізація) в ході постмодернізації означає перехід від ієрархічної моделі глобального порядку з домінуванням євроатлантизму до мережевої моделі з формуванням як мінімум двох мега-систем соціального порядку. «Із закінченням холодної війни, – писав ще на початку 90-х років ХХ століття С. Хантінгтон, – підходить до кінця і західна фаза розвитку

міжнародної політики. У центр висувається взаємодія між Заходом і незахідними цивілізаціями» [11, с. 34]. Відбувається консолідація антизахідних акторів міжнародної політики. Зокрема, «...путінів режим природно тягнеться (і в самій Росії, і за кордоном) до груп, чия ідеологія підтримує антиліберальну політику та антидемократичні практики» [9, с. 14], оскільки, на думку С. Хантінгтона, «в ісламській, конфуціанській, японській, індуїстській, буддистській та православній культурах майже не знаходять відгуку такі західні ідеї, як індивідуалізм, лібералізм, конституціоналізм, права людини, рівність, свобода, верховенство закону, демократія, вільний ринок, відокремлення церкви від держави» [11, с. 43]

Зменшенню вагомості глобалізації за єдиним стандартом сприяють також процеси *регіоналізації*, з підвищенням ролі місцевих нормативно-ціннісних регуляторів соціальної поведінки. Глобалізація ускладнює інституціональну регуляцію суспільного життя на рівні національних держав і ця регуляція переміщується на регіональний рівень [3, с. 60]. У. Бек і Р. Робертсон вводять в науковий обіг термін «глокалізація» для визначення глобалізації локального з властивою їй фрагментацією, коли руйнується, наприклад, безпосереднє (локальне) сусідство, але одночасно зміцнюється «сусідство» транснаціональне (глобальне). Локальні спільноти глобалізуються, виникають зв'язки і спільноти глокальності; глокалізація продукує нові, невідомі раніше спільноти» [див.: 2, с. 93-94].

Глобальний правовий контроль, як система міжнародних угод, не зможе зберігатися незмінним в умовах світу, що бурхливо змінюється. Суб'єкти міжнародного правового порядку, який формується зараз в процесі колективної реакції на конфліктні ситуації, будуть змушені для збереження миру і стабільності враховувати всі зазначені вище тенденції, починаючи від допущення обмежень прав і свобод людини (на основі національних традицій) і до законодавчого закріплення прав регіонів на самовизначення аж до відокремлення.

Ситуація на планеті дедалі більше нагадує Європу перших століть нашої ери, коли, ніби непорушний однополярний *Pax Romana*, з найвищим рівнем культури, науки, права під тиском варварів трансформується на багатополарність феодальної роздробленості. Можна говорити про переформатування глобалізації від модернізації за єдиним стандартом до постмодернізації на різних культурних засадах.

Українське суспільство опинилось на передньому краї західного варіанту глобалізації. Агресія російської федерації стала наслідком переформатування глобалізації і є проявом прагнення розширити ареал незахідної ціннісно-нормативної моделі підтримання соціального порядку традиційним для архаїчного (неоархаїчного) суспільства насильницьким способом.

Список використаних джерел

1. Аберкромби Н. Социологический словарь / пер. с англ. 2-е изд., перераб. и доп. Москва Экономика, 2004. 620 с.
2. Бек У. Что такое глобализация? Ошибки глобализма – ответы на глобализацию / пер. с нем. Москва : Прогресс-Традиция, 2001. 304 с.

3. Кононов І. Соціологія і проблеми просторової організації суспільства. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2004. № 4. С. 57-78
4. Кононов І. Ф. Теорія масового свідомості: можливості та обмеження в умовах неконвенціональної війни (за результатами досліджень на вільній території Луганської області). *Грані*. 2018. Т. 21. № 5. С. 28-47.
5. Неклеса А. І. Ordo quadro – четвертий порядок: пришествіє постсучасного світу. *Поліс*. 2000. № 6. С. 6-27.
6. Неклеса А. І. Постколоніальність в глобальному та регіональному вимірах. *Вісник РУДН. Серія: Міжнародні відносини*. 2021. Т. 21. № 1. С. 9-19.
7. Сологуб І. Аномія в українському суспільстві. *Вокс Україна*. URL: <https://voxukraine.org/anomiya-v-ukrayinskomu-suspilstvi> (дата звернення 16.04.2024).
8. Сорокін П. Преступлення та кара, подвиг та нагорода. Соціологічний етюд про основні форми суспільного поведіння та моралі / вступ. ст., сост. та примеч. В. В. Сапова. Санкт-Петербург : Вид-во РХГІ, 1999. 618 с.
9. Умланд А. Постсучасне неоевразійство, Путінова система і сучасні європейські ультраправі. *Критика*. 2018. Число 9-10. С. 12-19.
10. Фукуяма Ф. Кінець історії? *Вопросы философии*. 1990. № 3. С. 134-148.
11. Хантінгтон С. Столкновение цивилизаций? *Поліс*. 1994. № 1. С. 33-48.

УДК 37.035:351

Ушкало К.Ю.,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
кафедри політології, соціології і культурології,
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди

МАНІПУЛЯТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ФОРМУВАННІ ПОЛІТИЧНОЇ КОЛЕКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ: СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ВИМІР

Політична колективна поведінка, визначена як масова реакція громадян на політичні події та стимули, є складовою сучасного політичного процесу. Вона відображається у виборчих уподобаннях, участі у політичних діяльностях та загальних уявленнях про політичну реальність. Маніпулятивні технології виступають ключовим інструментом у формуванні такої моделі поведінки, оскільки вони впливають на сприйняття інформації та утворення політичних уподобань. Це є актуальною проблемою в контексті постійної трансформації суспільства та зростання ролі інформаційних технологій [3, с. 124].

Маніпулятивні технології розглядаються як система спеціально розроблених методів та прийомів, спрямованих на управління свідомістю, переконаннями та поведінкою індивідів з метою досягнення певних цілей. У теорії маніпуляцій виділяються різні підходи, включаючи психологічний, соціальний та комунікаційний.

Психологічний підхід зосереджується на вивченні механізмів впливу на індивідуальні психологічні процеси, соціальний – на аналізі взаємодії між індивідами та групами в суспільстві, а комунікаційний – на вивченні засобів комунікації як інструментів маніпуляції.

Маніпулятивні технології, що використовуються в політичній сфері, відзначаються високим ступенем складності та мінливості. Класифікація цих технологій може здійснюватися за декількома критеріями. Першим критерієм класифікації є способи впливу, які можуть бути різноманітними та включати у себе такі методи, як маніпуляція інформаційними потоками, емоційний вплив, перекручення фактів тощо. Другий критерій – це цільова аудиторія, яка може бути специфікована залежно від завдань та цілей маніпулятивної кампанії. Наприклад, маніпулятивні технології можуть бути спрямовані на виборців певної вікової категорії, соціального статусу або політичних переконань. А також вони можуть бути націлені на певні групи населення залежно від їхніх інтересів або потреб.

Контекст використання маніпулятивних технологій також відіграє важливу роль у їх класифікації. Він включає в себе політичну кон'юнктуру, соціокультурні особливості суспільства, наявність конкуренції між політичними силами тощо [1, с. 43–44].

Маніпулятивні технології впливають на формування політичної колективної поведінки через кілька ключових механізмів. Вони визначають зміст та спосіб представлення політичної інформації, що впливає на утворення політичних уподобань та ставлення до політичних гравців. Також маніпулятивні технології формують образи та стереотипи, які впливають на сприйняття політичної реальності та рішень. Нарешті, вони можуть стимулювати певні види політичної активності та мобілізації, а також впливати на участь громадян у політичних процесах [2, с. 138].

Отже, маніпулятивні технології виступають як суттєвий фактор у формуванні політичної колективної поведінки, що підкреслює необхідність детального аналізу їхнього впливу на суспільство. Розуміння механізмів та методів маніпулятивних технологій дозволить не лише виявити їхні негативні наслідки, але й розробити стратегії запобігання та контролю за їхнім використанням. Крім того, врахування впливу маніпулятивних технологій у політичному процесі допоможе підвищити рівень політичної грамотності суспільства та забезпечити більш об'єктивну політичну дискусію. Такий підхід сприятиме зміцненню демократичних цінностей та стабільності політичного середовища.

Список використаних джерел

1. Лисенко Ю. В., Манелюк Ю. М. Технології політичного маніпулювання та їх вплив на громадську думку в сучасних політичних процесах. *Політикус* : наук. журнал. 2022. № 5. С. 42–47.

2. Євсєєв К. В. Політичний біхевіоризм як феномен модерністського наукового світогляду. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2011. Вип. 6. С. 134–143.

3. Костельнюк М. М. Маніпуляційні технології в політичних процесах: термінологічний інструментарій. *Грані*. 2018. Т. 21. № 5. С. 123–132.

УДК 330

Березовська-Чміль О.Б.,
кандидатка політичних наук,
доцентка кафедри політичних інститутів та процесів;
Ковальчук І.,
аспірант кафедри політичних інститутів та процесів,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Соціальна безпека держави являє собою такий стан, за якого державна влада здатна забезпечити гідний рівень життя населення, вільний від впливу внутрішніх та зовнішніх загроз, сприяти розвитку людського капіталу як найважливішої складової економічного потенціалу країни.

На сучасному етапі розвитку в нашій державі існує багато факторів, які призвели до виникнення різноманітних загроз і проблем на національному, соціальному та громадянському рівнях. Серед найбільш небезпечних соціальних загроз є військове вторгнення РФ в Україну, що зумовило порушення суверенітету, територіальної цілісності, прав і свобод громадян, національного економіки, науки, техніки та обороноздатності нашої держави. Найбільш негативними наслідками є значна кількість загиблих громадян України, різке погіршення стану фізичного і психічного здоров'я, нестабільність, посилення агресивних настроїв у суспільстві, масове переселення, руйнування житла, безробіття, зростання рівня бідності, поширення злочинності тощо.

Нормативно-правове забезпечення соціальної безпеки реалізується через чинне законодавство в галузі соціального управління та вимагає розробки та прийняття Соціального кодексу, Трудового кодексу, Доктрини соціальної безпеки України, Доктрини людського покращення, Національної моделі соціальної політики, Концепції демографічної політики, Законів України «Про громадську експертизу», «Про державне громадське замовлення», «Про стимулювання покращення регіонів», внесення змін та доповнень до Законів України «Про державну службу», «Про місцеві державні адміністрації», «Про місцеве самоврядування» та інших законодавчих актів та нормативно-правових документів та забезпечення їх реалізації в процесі розробки стратегій, основних напрямків, програм, планів соціально-економічного поліпшення України та її регіонів.

Основними заходами нормативно-правового забезпечення соціальної безпеки є:

- вдосконалення чинного законодавства України, внесення змін та доповнень з метою приведення його у відповідність до вимог безпеки;
- формування комплексної гілки суспільного законодавства з урахуванням вимог безпеки;
- приведення національного соціального права у відповідність до норм міжнародного законодавства;
- удосконалення механізму контролю забезпечення соціальних прав та гарантій людини і механізму відповідальності за їх порушення;
- запровадження суспільної експертизи управлінських рішень та прийняття законодавчих та нормативно-правових актів у галузі національної безпеки та визначення порядку застосування її підсумків;
- розробка механізму прискорення у суспільному розвитку держави та її регіонів;
- забезпечення реалізації системи державних громадських еталонів та громадських гарантій, законодавчо визначених Законом України «Про державні громадські еталони та державні громадські гарантії» [2, с. 41-50].

Також варто зауважити, що забезпечення соціальної безпеки вимагає розробки та впровадження у практику громадського управління системи показників та скептичних значень соціальної безпеки та удосконалення статистичної звітності соціальної спрямованості з урахуванням вимог міжнародних стандартів і критеріїв соціальної безпеки.

Крім того, важливе значення має розробка системи соціального моніторингу в контексті забезпечення національної безпеки України та формування на її основі рекомендацій щодо запобігання соціальним загрозам.

Фінансове забезпечення соціальної безпеки потребує здійснення таких заходів: забезпечення громадського спрямування Державного бюджету України, його суспільної виваженості; розвитку системи соціального страхування; формування механізму зацікавленості суб'єктів підприємницької діяльності на стадії розвитку соціальної сфери регіону; зростання результативності освіти та застосування фондів громадського захисту населення; створення позабюджетних соціальних фондів; прискорення розвитку прогресивних напрямів економіки; забезпечення концентрації бюджетних коштів на пріоритетних напрямках соціальної політики; здійснення структурних зрушень в економіці в контексті реалізації соціальних пріоритетів соціуму; посилення соціальної спрямованості податкової політики держави; забезпечення нарощування фінансових джерел, що спрямовуються на громадські цілі, удосконалення фінансово-кредитної, індустріальної, інноваційної та зовнішньоекономічної державної політики [3].

Підсумовуючи, зауважимо, що зростанню рівня результативності впровадження державної політики у сфері забезпечення соціальної безпеки сприятиме визначення пріоритетних напрямів наукових досліджень, що прискорить вирішення

соціальних проблемних завдань та пошук фінансування; використання результатів наукових праць із національної безпеки в практиці соціального управління; залучення вчених у розробку національних та територіальних програм вирішення пріоритетних соціальних проблем.

Список використаної літератури

1. Гульков М. О. Забезпечення національної безпеки держави. *Імперативи розвитку цивілізації*. 2015. № 2. С. 64–65.
2. Завора Т. М. Соціальна відповідальність як чинник забезпечення соціальної безпеки держави. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Економіка*. 2016. Вип. 11. С. 41–51.
3. Предборський В. А. Економічна безпека держави : монографія. Київ : Кондор, 2005. 398 с.

УДК 32:321.7(043.2)

Іващенко Р.А.,
*аспірант II курсу кафедри теорії та історії
політичної науки,
Львівський національний
університет ім. Івана Франка*

ПОПУЛІЗМ ЯК ІНСТРУМЕНТ АНТИПОЛІТИКИ

Феномен антиполітики вирізняється різноманітністю визначень і проявів у політичній практиці. В широкому розумінні антиполітика – це погляди та діяльність, які опонують традиційній політиці, дискурс недовіри до бюрократії та політичного істеблїшменту. Інтерес до антиполітики знову з'являється на межі ХХ–ХХІ ст. як відображення викликів ліберальним політичним системам, зумовленим бюрократизацією державних інститутів, неефективним управлінням і політичною комунікацією. Їхнім наслідком стали недовіра до влади та державних інститутів, політична апатія, зниження участі громадян у традиційній представницькій політиці, абсентеїзм. Вони створили умови для пошуку виборцями альтернативи – політиків чи аполітичних сил, які, на їхні переконання, швидко, простими і радикальними методами вирішують численні суспільні проблеми. Недовіра до традиційних системних політиків відкрила перспективи приходу до влади радикальних політиків, точніше антиполітиків, антиістеблїшментських сил, які пропонували спрощену парадигму розвитку суспільства чи виходу його з кризи. Їхня боротьба за виборця і владу антиполітичних сил в демократичних суспільствах пов'язана з використанням відповідних гасел, риторики і наративів, які маніпулюють настроями людей, породжуючи віру в можливість простими рішеннями розв'язати складні проблеми.

Отже, визначені особливості в широкому розумінні вкладаються в явище популізму, який і став технологією утвердження в політичних процесах антиполітич-

них лідерів та партій. Одночасно поширення популізму на сучасному етапі стало й одним з наслідків антиполітики.

На етапі політичної конкуренції популізм став чи не найбільш дієвим способом впливу на електорат. трансформувався в ефективний інструмент впливу на свідомість людей. За визначенням К. Мудде, «популізм – це ідеологія, яка вважає суспільство остаточно розділеним на дві однорідні та антагоністичні групи: «чисті люди» проти «корумпованої еліти». Крім того популістська ідеологія засновується на твердженні, що політика має бути вираженням загальної волі народу, який є уособленням добра і справедливості [2].

Це дозволяє окреслити популізм первинним інструментом антиполітики. Якщо згадати за яких умов сформувався антиполітичний дискурс, то можна повернутися до перших спроб трактування самої антиполітики. Перші спроби пояснити антиполітику належать східноєвропейським інтелектуалам і дисидентам Д. Конраду, В. Гавелу, Ч. Мілошу, М. Кундері. Вони окреслювали антиполітику як негативне явище зумовлене домінуванням тоталітарно-авторитарної системи та ідеології, які викликали спротив та виникнення дисидентських рухів в Угорщині, Польщі та Чехословаччині. Д. Конрад розглядав антиполітику способом встановлення державою тотального контролю над людиною, використовуючи ілюзію політичної участі та формування лояльних політичних мас. Негативне сприйняття тоталітарної влади, правлячої еліти було перенесене сучасними антиполітиками на будь яку владу, якій вони опонують. Для цього популізм виявився досить дієвою ідеологією. Загалом популізм як інструмент впливу почав застосовуватися в межах лівих ідеологій, оскільки вони мають масовий характер та намагаються мінімізувати будь-які відмінності (політичні погляди, матеріальне забезпечення, соціальний статус) між людьми. Втім, необхідно зазначити, що популізм не забезпечує системного розуміння політичної ідеології. Він зосереджується лише на тому, як влада має бути організована та легітимізована в демократичних суспільствах. Відтак популізм може бути корегованим різними ідеологіями, відповідно до кінцевої мети антиполітиків.

Б. Ардіті стверджує, що популізм базується на так званій «діяльності для інших», тобто виокремленні (конструюванні образу) сильного лідера, який прагне створити ефект наближеності до людей, використовуючи гасла, які нівелюють дистанцію між масами та владою [1]. Лідери антиполітиків наголошують, що вони є частиною народу і створюють відповідний образ «хлопця з народу», який краще розуміє людей та їхні проблеми на відміну від корумпованих еліт. Ця риса є важливим індикатором популізму. Загалом на сучасному етапі популізм досить часто зводиться до простого антагоністичного протистояння між «хорошими» народними масами і «поганими» політиками та культивування почуття кризи.

В політичній практиці цей принцип є малоефективним, оскільки за такою логікою популізм є способом вирішення негативного впливу антиполітики, але натомість, популізм сам по собі є джерелом деструктивних процесів, оскільки приводить до влади людей некомпетентних і далеких від політичних процесів. Зважаючи на те, підтримка сформована на хвилі популізму не є стабільною і особи або

політичні сили, які здобули в такий спосіб владу, можуть легко її позбутися. Прикладом слугує політична діяльність Д. Трампа в США. Як кандидат у президенти Д. Трамп отримав владу в 2017 р. на хвилі популізму та патріотичного піднесення, але досить швидко втратив довіру та розчарував своєю внутрішньою та зовнішньою політикою. Однак теперішня його значна електоральна підтримка свідчить про актуальність для значної частини громадян США «простих рішень», зокрема в міжнародній політиці.

Отже, популізм є інструментом антиполітики. Він набуває актуальності в кризовий період, формує ідейний образ, актуалізується внаслідок стагнації старої політичної системи і на хвилі популізму пропонує привабливі альтернативи для електорату. Втім, на практиці, популізм зазвичай призводить до ще більш деструктивних наслідків в межах політичної системи, актуалізує негативний вплив антиполітики на політичну систему та всіх її учасників.

Список використаних джерел

1. Arditi B. Populism, or, politics at the edges of democracy. *Contemporary Politics*. 2003. URL: Populism, or, politics at the edges of democracy: Contemporary Politics: Vol 9, No 1 (tandfonline.com).

2. Mudde C. The populist zeitgeist. *Government and Opposition*. 2004. URL: The Populist Zeitgeist | Government and Opposition | Cambridge Core.

УДК 351.746:075]351.746.1(043.2)

Лелет Я.Т.,
*аспірант кафедри політології,
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В ЗМІ ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Державний суверенітет держави тісно пов'язаний із інформаційним простором, зокрема із забезпеченням цілісності та безпеки інформаційного простору держави. Інформаційна безпека, відповідно до положень Доктрини про інформаційну безпеку України, розглядається як певний стан захищеності її національних інтересів в інформаційній сфері, які визначаються сукупністю взаємо збалансованих інтересів окремої особи, суспільства та держави в цілому

Згідно із Концепцією інформаційної безпеки України, інформаційна безпека трактується крізь призму стану захисту життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, при якому здійснюються заходи запобігання завданню шкоди через неповноту, недостовірність та несвоєчасність поширення інформації, порушення доступності та цілісності інформації, а також несанкціонований обіг

інформації з метою завдання негативного інформаційно-психологічного впливу та спричинення негативних наслідків використання інформаційних технологій

Забезпечення інформаційної безпеки є одним із найважливіших завдань національної безпеки України. Безпека інформаційних мереж та простору в Україні регламентується та забезпечується наступними нормативно-правовими документами – Конституцією України, а саме ст. 17, що проголошує «захист інформаційної безпеки є найважливішою функцією держави».

Окрім Основного Закону, інформаційна безпека забезпечується низкою законів – «Про інформацію», «Про телебачення і радіомовлення», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про інформаційні агенства», «Про зв'язок».

Окрім законів України, забезпечення безпеки інформаційного простору в медіа регламентується міжнародними договорами у сфері свободи слова, які ратифікувала Україна. Із моменту повномасштабного вторгнення РФ на територію України 24 лютого 2022 р. постала гостра проблема забезпечення інформаційної безпеки України, зокрема у засобах масової інформації. Війна створила реальні загрози для інформаційної безпеки нашої держави, адже ворог активно використовує пропаганду на внутрішній та міжнародній арені з метою дискредитації вищого керівництва країни та псування міжнародного іміджу України.

Інформаційна безпека є важливим складовим елементом усієї системи національної безпеки, тобто становить її основу і водночас може бути автономною. Саме тому на державному рівні, з метою захисту національних інтересів, суверенітету, територіальної цілісності проводяться заходи щодо забезпечення належної інформаційної чистоти, подання достовірних даних і матеріал у медіа просторі, а також ведення контрпропаганди проти РФ.

Водночас, слід звернути увагу на активну загрозу з боку російських спецслужб, що поширюються через мережу Інтернет та мобільний зв'язок. Військова агресія Росії загострила проблему поширення недостовірної інформації в засобах масової інформації. Фейки, пропаганда ІІСО є деструктивним елементом, що використовуються терористами для руйнування внутрішньої національної безпеки, зокрема в сфері інформації.

На даний момент дані операції доволі легко застосовуються через телеграм канали які позиціонують себе як медіа ресурси.

Розуміємо, що руйнування інформаційного щита держави негативно вплине на функціонування усіх без винятку важливих сфер безпеки України. В Україні наявна Доктрина про інформаційну безпеку, чітка реалізація якої, дасть можливість успішно забезпечувати військово-політичну, соціально-економічну, культурну сфери життя держави.

В умовах гібридної війни, агресор використовує різноманітні методи втручання в інформаційну мережу України – кібератаки на державні сайти та телеканали, взламування баз даних, з метою отримання секретних даних України та їх знищення, втручання в роботу інформаційних та телекомунікаційних мереж, маніпулювання громадською думкою тощо.

Саме тому, під час війни кожна держава наражається великий спектр інформаційних спекуляцій та загроз. Їх нейтралізація зумовлюється прийняттям неординарних рішень і не рідко може привести до обмеження прав і свобод громадян. З метою забезпечення інформаційної безпеки, державі необхідно надавати суспільству достовірну інформацію, а також доступ до найрізноманітнішого кола джерел, за допомогою яких, кожен може перевірити певну інформацію на достовірність.

Однак, першочерговим завданням медіа є нейтралізація російської пропаганди в інформаційному просторі України. Для цього слід розробити певні заходи, які допоможуть нейтралізувати негативний вплив від пропаганди ворога та допоможе зберегти інформаційну чистоту українського соціуму. Насамперед необхідно прискіпливо перевіряти усю надану їм інформацію та фільтрувати її, пропускаючи в інфопростір лише достовірну інформацію. Певна фільтрація інформації може бути інструментом маніпуляцій з боку певного кола осіб.

УДК 342.8:324

Бриндальський А.П.,
*аспірант кафедри політичних інститутів та процесів,
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника*

МАНІПУЛЯТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ У СИСТЕМІ ЗАГРОЗ ПОЛІТИЧНІЙ БЕЗПЕЦІ

Зважаючи на розвиток технологій та доступність інформації через ЗМІ, мережу Інтернет, інші медіа ресурси, маніпуляції стають все більш складними та загрозливими. Особливу небезпеку становлять маніпулятивні технології, які використовуються під час виборчих кампаній, а також їхній вплив на політичний процес та суспільну думку.

Виборчий процес є важливим елементом демократичного життя суспільства, де громадяни мають право виражати свою волю та впливати на формування влади через вибори. Однак, у сучасному суспільстві, вплив на виборців здійснюється не лише за допомогою дебатів та демонстрації реальних досягнень кандидата, але й за допомогою маніпулятивних технологій. Маніпуляції під час виборчого процесу стають серйозною загрозою політичній безпеці, оскільки можуть спотворювати образи кандидатів, перекручувати інформацію, впливати на виборчі рішення громадян, а в підсумку, і на всю систему виборчого процесу. Проблематика застосування маніпулятивних технологій під час виборчого процесу зумовлена низкою важливих чинників, які згубно впливають на забезпечення демократії та стабільності в сучасному політичному процесі, серед яких варто виокремити недосконалість законодавчої бази, низький рівень довіри виборців до перспективи змін, які мали б відбутися, створення партій не на ідеологічній основі, корумпованість тощо.

Вітчизняний дослідник О.М. Чубатенко досліджуючи використання маніпулятивних технологій у політичних процесах визначає, що усі виборчі технології, котрі використовуються у виборчих перегонах, несуть в собі елементи маніпулювання, впливаючи на свідомість і подальші рішення виборців. Оскільки маніпулятивний елемент у виборчих технологіях спрацьовує досить ефективно, це спровокувало появу в державі низки технологій, які за допомогою певних механізмів, здебільшого ідеологічних, дозволяють управляти свідомістю людей [1].

Політичні лідери прагнуть здобути підтримку якомога більшої кількості виборців і для цього використовують різні засоби. Якщо політик розуміє, що виборець з певних причин не буде голосувати за нього, він намагатиметься дискредитувати інших кандидатів або змусити виборців втратити інтерес до конкурентних партій. Такі дії спотворюють виборчу волю та підривають довіру до демократичних інститутів, які діють в державі. Як наслідок, це загрожує консолідації суспільства, сприяє виникненню соціальних та політичних конфліктів та негативно впливає на процес забезпечення політичної безпеки.

Загалом, маніпулятивний вплив в період проходження виборів має серйозні наслідки як для суспільства, так і для кожного окремо взятого громадянина зокрема. Пряме підтасування фактів, замовчування необхідної інформації, поширення наклепів, напівправа, навішування ярликів та інші маніпулятивні технології можуть значно підірвати довіру до виборів і всієї державної системи. Боротьба за прозорість виборчого процесу зійде нанівець, якщо вчасно не втрутитися і не допомогти у боротьбі із маніпулятивними технологіями.

Маніпулятивні технології, які використовують в процесі виборів, значно впливають на безпекову політичну ситуацію. По-перше, використання соціальних мереж як засобу маніпуляції суспільною думкою як правило, призводить до появи фейкових новин, дезінформації та політичної пропаганди. Це, в свою чергу, порушує громадську довіру до інформаційних джерел та призводить до соціальних розколів і негативного впливу на стабільність всього суспільства.

Будь-які маніпуляції під час виборів це фактичне обмеження виборчого права, коли людина не усвідомлює за кого голосувати, і обманним шляхом віддає свій голос за кандидата, який у формі маніпуляції завойовує його довіру. На нашу суб'єктивну думку, якщо завідомо знати про ті чи інші маніпуляції, можна вважати себе захищеним, тобто свідомо робити власний вибір, бути захищеним від незаконних дій з боку політика, який намагається вплинути на виборця.

Отже, ефективна боротьба з маніпулятивними технологіями потребує впровадження прозорих та ефективних механізмів контролю за виборчим процесом. Забезпечення доступності та об'єктивності інформації є визначальним елементом, який сприяє зменшенню впливу маніпулятивних технологій.

Список використаних джерел

1. Чубатенко О. М. Маніпулятивні технології у виборчих процесах України. *Політичні інститути та процеси*. Київ, 2020. С. 57-61. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/10341/1/Chubatenko.pdf>.

Боринська О.Л.,
*кандидат політичних наук, доцент,
кафедра публічного адміністрування,
«Навчально-науковий інститут управління,
економіки та бізнесу» МАУП*

АНАЛІЗ МЕТОДІВ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ОСВІТНЬОЇ СФЕРИ

Проведення аналізу особливостей та методів попередження професійного вигорання працівників освітньої сфери є ключовим завданням у забезпеченні психологічного благополуччя та ефективності роботи працівників у цій галузі. Освітня сфера, завдяки своїй природі, часто стикається з високим рівнем стресу та емоційного навантаження. Вчителі, вихователі, викладачі та інші працівники освітніх закладів зазнають великого тиску, пов'язаного з виконанням своїх обов'язків, взаємодією з учнями, співробітниками та батьками, а також вирішенням конфліктних ситуацій. Аналізуючи особливості цієї сфери, дослідники можуть виявити ключові фактори, які сприяють виникненню професійного вигорання серед працівників освіти. Це можуть бути недостатня підтримка з боку адміністрації, перевантаження роботою, конфліктність у взаємині з колегами або учнями, а також невизначеність у ролях та вимогах.

Основними методами попередження вигорання можуть бути впровадження програм психологічної підтримки та тренінгів зі стрес-менеджменту, створення сприятливого робочого середовища, розробка політики підтримки працівників та розвитку їхніх професійних навичок. Також важливо забезпечити можливості для відпочинку та саморозвитку працівників, а також створити механізми для виявлення та реагування на перші ознаки вигорання.

Аналіз і розробка ефективних стратегій попередження вигорання є важливою складовою в управлінні освітньою сферою, оскільки вони сприяють збереженню здоров'я та психічного благополуччя працівників, що впливає на якість освіти та загальний успіх навчального процесу:

Особливості професійного вигорання в освітній сфері: високі вимоги до працівників: вчителі та інші працівники освітньої сфери зазвичай мають високі очікування щодо якості своєї роботи та досягнень учнів; емоційне перенавантаження: працівники освітньої сфери часто зіткнуться з емоційним перенавантаженням через складні ситуації у класі або взаємодію з батьками та адміністрацією; невизначеність результатів: у виховно-освітній діяльності результати можуть бути неочікуваними або нечітко вимірними, що може викликати стрес та невпевненість у власних здібностях.

Методи попередження професійного вигорання: підтримка та допомога: створення системи підтримки та допомоги для працівників, включаючи психологічну

підтримку, консультування та навчання стратегіям управління стресом; розвиток навичок самозахисту: навчання працівників освітньої сфери методам самозахисту та стратегіям відновлення психологічного здоров'я, наприклад, через медитацію, релаксаційні техніки або фізичну активність; підвищення освіченості: навчання працівників професійного вигорання та його симптомів, а також викладання стратегій самопізнання та саморегуляції [1].

Аналіз результатів та корекція стратегій: проведення регулярного моніторингу та оцінки рівня професійного вигорання серед працівників освітньої сфери; аналіз ефективності застосованих стратегій попередження та їх корекція відповідно до виявлених потреб та результатів.

Співпраця з адміністрацією та співробітництво: створення сприятливого робочого середовища, що сприяє психологічному здоров'ю та ефективності працівників; залучення адміністрації та керівництва до попередження професійного вигорання через реалізацію політик підтримки працівників та розвитку культури самозахисту в організації.

Аналіз особливостей та використання ефективних методів попередження професійного вигорання є важливим кроком для забезпечення ефективності та благополуччя працівників у сфері освіти. Тільки завдяки системному підходу та співпраці всіх сторін можна досягти значного покращення у сфері психологічного здоров'я та професійної діяльності працівників освітнього сектору [2].

Зважаючи на складнощі та вимоги, що супроводжують роботу в освітній сфері, розробка та впровадження ефективних методів попередження професійного вигорання є надзвичайно важливим завданням:

Підтримка та психологічна допомога: надання можливостей для консультування та психологічної підтримки працівників, включаючи доступ до психологів або консультантів, які спеціалізуються на проблемах професійного вигорання; організація групових сесій підтримки, де працівники можуть обмінюватися досвідом та стратегіями управління стресом.

Список використаних джерел

1. Дербеньова А. Г. Синдром емоційного вигорання. *Шкільному психологу*. 2010. № 8. С. 13-20.
2. Дзюба К. Аксіопсихологічні аспекти професійного здоров'я особистості. *Психологія особистості*. 2016. № 1(7). С. 169-182

Каретна О.О.,
*кандидат політичних наук,
доцент кафедри соціології
Національного університету
«Одеська юридична академія»;*
Яценко М.А.,
*кандидат соціологічних наук,
доцент кафедри соціології
Національного університету
«Одеська юридична академія»*

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ: ПРИРОДА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ

Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) конструює нову соціальну реальність і виступає основою для нових соціальних практик. У тлумачному словнику з інформаційно-педагогічних технологій інформаційно-комунікаційні технології визначено «як сукупність методів, виробничих процесів і програмно-технічних засобів, інтегрованих з метою збору, обробки, зберігання, поширення, відображення й використання інформації в інтересах її користувачів» [2].

Останнім часом відбулися глобальні зміни в технологічному контексті комунікацій завдяки поширенню ІКТ і, зокрема, інтернету. Завдяки розвитку ІКТ у людей з'явилися додаткові можливості для об'єднання за інтересами, для професійного спілкування та розвитку професійних контактів, для підтримки зв'язку з близькими та друзями, хто перебуває далеко. Дедалі більшу роль у процесі комунікації починають відігравати соціальні інтернет-мережі. Поряд із цим спостерігається зростання мобільності комунікацій за рахунок масового впровадження мобільних ІКТ-пристроїв: смартфонів, планшетів та інших гаджетів. Таким чином, розвиток ІКТ значно розширив можливості обміну інформацією та соціальних взаємодій.

Одним із найважливіших продуктів соціальної взаємодії виступає соціальний капітал. Згідно Грішновій О.А., соціальний капітал «є особливою формою капіталу, що існує в таких елементах громадської організації, як соціальні мережі, соціальні норми й довіра, що створюють умови для координації й кооперації заради взаємної вигоди» [1; с. 34]. Саме в процесі об'єднання дій кількох людей створюється соціальний капітал. При цьому інформація є найважливішим елементом у процесі формування соціального капіталу. Соціальний капітал можуть створити тільки люди, які заповнюють комунікаційні канали інформацією, що має значення та єдині смисли.

Взаємозв'язок між соціальним капіталом і розвитком інформаційних технологій визнають дослідники [8], проте найчастіше механізм цього взаємозв'язку залишається «розпливчастим», а напрям зв'язку – неоднозначним [3].

Дослідження щодо зв'язку соціального капіталу та ІКТ можна розділити на ті, де соціальний капітал виступає як залежна змінна, і ті, де соціальний капітал – це

незалежна змінна [8]. Крім цього, соціальний капітал у таких дослідженнях може розглядатися на індивідуальному або колективному рівні.

1. Соціальний капітал на колективному рівні (залежна змінна). Деякі урядові та міжнародні організації наголошують на важливості досліджень про вплив ІКТ на соціальний капітал у суспільстві, припускаючи, що ІКТ скорочує потребу в забезпеченні особистої безпеки і підвищує ефективність праці на робочих місцях [7].

Було виявлено зв'язок між ІКТ і соціальним капіталом в освітній сфері [4]. Впровадження нових ІКТ в освітній процес пов'язане з глобалізацією ринку освітніх послуг. У зв'язку з цим використання ІКТ сприяє розширенню міжнародної академічної кооперації, що зміцнює академічний соціальний капітал.

2. Соціальний капітал на індивідуальному рівні (залежна змінна). Частина досліджень вказує на позитивний вплив використання індивідом ІКТ на його соціальний капітал. Було показано, що ІКТ можуть збільшувати соціальний капітал завдяки полегшенню доступу індивідів до нової інформації і створенню мережевої інфраструктури [6]. Завдяки ІКТ розширюється доступ до референтних груп і збільшується можливість приєднання до них. Крім цього, ІКТ можуть сприяти примноженню соціального капіталу у зв'язку з тим, що підвищується доступність соціальної взаємодії.

3. Соціальний капітал як незалежна змінна. У дослідженнях, де соціальний капітал виступає як незалежна змінна, вивчається вплив соціального капіталу на розвиток і використання ІКТ. Соціальний капітал можна розглядати як ресурс, здатний вплинути на участь індивіда у використанні ІКТ. Виявлено, що в суспільствах із високим соціальним капіталом створюється сприятливе середовище для розвитку та зміцнення соціальних мереж на основі використання ІКТ [5]. Також високий соціальний капітал сприяє більш позитивному ставленню до технологічних змін загалом. Соціальний капітал є хоч і не достатньою, але необхідною умовою для ефективної співпраці з питань технологічних інновацій. Соціальний капітал має позитивний вплив на розвиток технологічних інновацій.

Підсумовуючи, важливо зазначити, що дослідження про зв'язок між ІКТ і соціальним капіталом мають ключове значення на сучасному етапі розвитку суспільства та потребують подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Грішнова О. А. Людський, інтелектуальний і соціальний капітал України: сутність, взаємозв'язок, оцінка, напрями розвитку. *Соціально-трудова відносина: теорія та практика*. 2014. № 1. С. 34-40.

2. Крупський Я. В., Михалевич В. М. Тлумачний словник з інформаційно-педагогічних технологій : словник / Міністерство освіти і науки України; Вінницький національний технічний університет. Вінниця : ВНТУ, 2010. 72 с.

3. Ahmed Z., Alzahrani A. Social capital and ICT intervention: a search for contextual relation. *In Proceedings of the 25th European Conference on Information Systems (ECIS)*. Guimarães, Portugal, 2017. June 5-10. P. 2000-2016.

4. Aleksic-Maslac K., Magzan M. ICT as a tool for building social capital in higher education. *Campus-Wide Information Systems*. 2012. Vol. 29. № 4. P. 272-280.
5. Borgida E., Sullivan J.L., Oxendine A., Jackson M.S., Riedel E., Gangl A. Civic culture meets the digital divide: The role of community electronic networks. *Journal of Social Issues*. 2002. Vol. 58. № 1. P. 125-141.
6. Lin N. Social capital: a theory of social structure and action. Cambridge : Cambridge University Press, 2001. 278 p.
7. The Role of ICT in Building communities and Social Capital Department of Communications. *Information Economy Division*. 2005. URL: http://social-capital.net/docs/The_Role_of_ICT_in_Building_Communities_and_Social_Capital.pdf.
8. Yang S., Lee H., Kurnia S. Social capital in information and communications technology research: Past, present, and future. *Communications of the Association for Information Systems*. 2009. Vol. 25. № 23. P. 183-220.

УДК 32-049.5:351.746.1(043.2)

Ломака І.І.,
кандидатка політичних наук,
доцентка кафедри політології,
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника

ПОЛІТИЧНА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Національна безпека є однією з фундаментальних складових життя держави. Вона включає в себе заходи та стратегії, спрямовані на забезпечення безпеки території, народу та національних інтересів. Політична складова є важливою частиною системи національної безпеки і спрямована на забезпечення стабільності політичної системи та захист демократичних цінностей.

Еволюція політичних елементів режиму безпеки держави являє собою процес змін у взаємодії політичної системи країни з іншими державами та міжнародними організаціями з метою забезпечення безпеки держави. Ця еволюція розпочалася з народженням держави та прийняттям її першої конституції, за якою йдуть зміни в політичному та геополітичному середовищі, що впливають на роль політичної системи та політичних елементів у забезпеченні національної безпеки. Політична безпека є однією з ключових складових національної безпеки, яка забезпечує демократичний потенціал розвитку країни на тривалий період і забезпечує стабільність позитивного існування суспільства. Отже, політична безпека відіграє провідну роль у системі національної безпеки [1,76].

Україна має складну систему національної безпеки, яка включає різні військові, економічні, соціальні та політичні, екологічні елементи. Політичні елементи

системи національної безпеки України почали формуватися одразу після здобуття незалежності в 1991 році від Союзу Радянських Соціалістичних Республік.

Держава є найважливішим, базовим політичним і соціальним інститутом, що формує політичну складову системи національної безпеки. Вона створює сприятливі умови для реалізації національних інтересів та забезпечує максимальний їх захист у різних сферах суспільного життя. Це передбачає вияв потенційних загроз, своєчасний аналіз потенційних і реальних загроз, а також запобігання і нейтралізацію реальних загроз.

Згідно з ст.1 Конституції «Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава», де народ є не тільки джерелом влади, а й єдиним носієм суверенітету. Він має можливість здійснювати владу не тільки безпосередньо, але й через органи державної влади та місцевого самоврядування. Тільки народ України має повне право встановлювати та змінювати Конституцію країни, і жодна державна влада, органи чи представники не можуть порушувати це право [2].

Україна визнала демократичні принципи легітимності державної влади і намагалася вирішити це питання законодавчими актами ще до здобуття незалежності. Серед таких законів – Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1991 року, яка показує прагнення змінити державну владу в межах закону, з урахуванням того, що єдиним джерелом державної влади в демократичній республіці є народ; Постанова Верховної Ради Української РСР від 24 серпня 1991 року та прийняття Акту проголошення незалежності стали важливими кроками в процесі здобуття незалежності України.

Прийняття Верховною Радою нової Конституції України в 1996 році стало завершальним етапом процесу легітимації державної влади в Україні. Конституція законодавчо закріпила положення, що народ є єдиним джерелом державної влади згідно зі статтею 5, і визначила це як правовий фундамент закріплення державної влади народу в Україні. [2,180].

Після Революції гідності з 22 лютого 2014 року, Україна стала парламентсько-президентською республікою, де за Конституцією України систему органів державної влади складає глава держави – Президент України (згідно зі ст. 102), орган законодавчої влади – Верховна Рада України (згідно зі ст. 75), органи виконавчої влади – Кабінет Міністрів України, обласні та районні державні адміністрації (згідно зі ст. 114, 119) та органи судової влади (згідно зі ст. 124), при цьому судочинство здійснюється Конституційним Судом та судами загальної юрисдикції відповідно до Основного Закону [2].

У демократичному суспільстві ефективне функціонування всіх гілок влади у взаємозв'язку між собою є ключовим елементом забезпечення результативності та комплексного впливу на політичні, економічні, правові, соціальні та інші процеси. У межах політичної складової системи національної безпеки належний захист життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави суттєво залежить від ефективної взаємодії законодавчої, виконавчої та судової гілок влади. Верховна Рада України в межах своїх конституційно визначених повноважень здійснює правове регулювання,

контроль і нагляд за діяльністю всіх органів державної влади та відповідних посадовців у сфері національної безпеки.

Розглядаючи систему державної влади, слід зазначити, що Президент України має особливий статус, оскільки безпосередньо не належить до жодної з гілок влади. Однак статус глави держави наділяє Президента доволі широкими повноваженнями: він виступає гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, дотримання Конституції, прав і свобод людини і громадянина, забезпечує державну незалежність, національну безпеку і правонаступництво держави.

Аналізуючи політичну складову національної безпеки України в сучасну епоху, слід зазначити, що найбільш актуальним і складним питанням є ефективне функціонування влади. Особливої гостроти ця проблема набула в контексті глобальних викликів притаманних 21 століттю, а також в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України, а нині – повномасштабної військової агресії Росії проти України. Кризові явища охопили майже всі сфери національного життя – політичну, соціальну, економічну, військову та моральну, і досягли рівня реальної загрози самому існуванню незалежності України.

Широкомасштабне вторгнення росії в Україну та введення воєнного стану мали серйозний вплив на політичні процеси у нашій країні. Обмеження передбачені Законом України «Про правовий режим воєнного стану», такі як призупинення виборів до органів влади, заборона на проведення референдумів, демонстрацій та мітингів, утворення військових адміністрацій, також відчуваються. [3].

Таким чином, з моменту здобуття Україною незалежності політичні елементи системи національної безпеки зазнали значних трансформацій та модернізації. Головним викликом на початку і до здобуття незалежності було встановлення легітимності державної влади в Україні. У наступні роки уряд України зосередився на вдосконаленні законодавства та встановленні демократичних правових норм.

В останні роки політичні чинники стали важливою частиною національної безпеки України. Політичні аспекти включають різні аспекти національної інтеграції, демократії, верховенства права та боротьби з корупцією.

У нинішніх умовах війни з Росією політичні елементи є життєво важливими для забезпечення національної безпеки. Уряду України необхідно стабілізувати і зберегти національну єдність, щоб відповісти на виклики, які стоять перед країною. Водночас, Україна повинна продовжувати впроваджувати політичні реформи, такі як подальша демократизація, зміцнення прав людини та верховенства права. Це є передумовою для забезпечення національної безпеки та інтеграції з Європою та іншими демократичними країнами.

Таким чином, незважаючи на те, що Україна досягла значного прогресу у зміцненні своєї національної безпеки, перед країною все ще стоїть низка викликів і загроз, на які необхідно відповісти. Україна повинна продовжувати зміцнювати політичну складову, вдосконалювати законодавство та підвищувати ефективність політичних інституцій для досягнення своїх державотворчих та безпекових цілей.

Список використаних джерел

1. Косілова О. І. Політична безпека в системі національної безпеки України. *Правова інформатика*. 2011. № 1(29). С. 72-78
2. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96<ВР, у ред. від 30.09.2016 р. *Сайт «Верховна Рада України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>
3. Політична система України в умовах війни. Коментарі експертів. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 07.11.2022 URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/politychna-systema-ukrayiny-v-umovakh-viyny>.

УДК 123

Стефурак Я.Є.,
*аспірант II курсу кафедри
політичних інститутів та процесів,
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника*

ЧИННИКИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Україна переживає складний період своєї історії, пов'язаний із війною в країні. Військовий стан накладає певні обмеження на функціонування політичної системи, однак одночасно він може стати каталізатором модернізації та реформ.

Обґрунтуванням зазначеного є:

1. Воєнний стан створює необхідність у більш ефективному управлінні країною та зміцненні інститутів державної влади для забезпечення національної безпеки та відповідності викликам часу. Потреба в ефективному управлінні виникає з необхідності забезпечення стабільності, безпеки та розвитку в умовах воєнного стану.

Ефективне управління означає здатність державних та громадських структур до розробки та впровадження стратегій, які відповідають потребам суспільства, ефективно використовують ресурси та мобілізують зусилля для досягнення спільних цілей. В умовах воєнного стану це стає особливо важливим, оскільки країні потрібно бути готовою реагувати на непередбачені обставини, координувати дії різних відомств та забезпечувати ефективне використання обмежених ресурсів. Таке управління сприяє збереженню стабільності, підвищенню рівня безпеки та покращенню якості життя громадян.

2. Умови військового конфлікту змушують Україну звертатися до міжнародних партнерів та організацій для підтримки. Це може вимагати адаптації політичної системи до міжнародних стандартів та вимог. У міжнародному контексті ефективне управління стає ключовим чинником для забезпечення безпеки, стабільності та розвитку. Умови воєнного стану вимагають від країн співпраці та координації з іншими державами та міжнародними організаціями для реагування на загро-

зи та виклики. Ефективне міжнародне управління передбачає розвиток дипломатичних відносин, укладання міжнародних договорів та спільні стратегії з партнерами з усього світу. Крім того, важливо взаємодіяти з міжнародними організаціями, такими як ООН, НАТО, Європейський Союз тощо, для спільного прийняття рішень та координації дій у сфері безпеки та глобальних викликів, таких як тероризм, пандемії та інші кризові ситуації. Такий підхід сприяє зміцненню міжнародного порядку та спільним зусиллям у забезпеченні миру та безпеки.

3. Загроза національній безпеці мобілізують громадськість та спонукають до пошуку нових рішень у політиці. Громадяни очікують від політичних лідерів ефективної реакції та прийняття необхідних реформ. Громадський тиск є важливим чинником у формуванні політичної системи та впливу на рішення уряду в умовах воєнного стану. У таких ситуаціях громадськість може виступати як каталізатор змін, вимагаючи від уряду реагування на кризові ситуації, захист прав громадян та забезпечення безпеки. Громадський тиск може виявлятися через публічні заходи протесту, петиції, звернення до влади, акції громадськості тощо. Він може впливати на прийняття рішень урядом, змушуючи його враховувати громадську думку та інтереси під час формулювання політики. Такий громадський тиск може сприяти створенню більш відкритої та відповідальної політичної системи, яка враховує потреби та погляди громадян у складних умовах воєнного стану [1].

4. Воєнний стан може стати приводом для перегляду та переосмислення діючих підходів до вирішення проблем країни. Це може відкрити двері для нових ініціатив та стратегій управління. Зміна підходів може також стати необхідною для покращення продуктивності, оптимізації витрат або досягнення стратегічних цілей. Вона може включати в себе впровадження нових технологій, перегляд бізнес-моделей, зміни в організаційній культурі або реінжиніринг бізнес-процесів. Важливою частиною таких змін є також розвиток персоналу та кадрового потенціалу, адаптація до нових ринкових умов та впровадження сучасних методів управління.

5. В умовах воєнного стану, може знадобитися модернізація інфраструктури для забезпечення швидкого та ефективного реагування на загрози. Це може стати важливим чинником вдосконалення політичної системи. Модернізація може включати в себе впровадження новітніх технологій, таких як штучний інтелект, інтернет речей, дрони та інші, що допоможе підвищити ефективність та безпеку інфраструктури.

Модернізація може включати впровадження нових технологій та заходів безпеки, які допоможуть запобігти подальшим атакам та захистити інфраструктуру від можливих загроз [2].

Таким чином, воєнний стан може бути каталізатором модернізації політичної системи України, спонукаючи до широкого обговорення та прийняття необхідних змін для забезпечення національної безпеки та стабільності.

Отже, умови воєнного стану накладають певні виклики на політичну систему України, проте вони також відкривають можливості для модернізації та покращення. Чинники модернізації політичної системи в умовах воєнного стану вклю-

чають потребу в ефективному управлінні та зміцненні інститутів державної влади, міжнародний контекст, громадський тиск, необхідність зміни підходів та модернізація інфраструктури. Ці чинники можуть стати стимулом для перегляду і переосмислення діючих стратегій та політичних підходів, що сприятиме адаптації країни до нових умов і вирішенню складних проблем.

Список використаних джерел

1. Глущенко О. О. Функція забезпечення безпеки держави в умовах воєнного стану. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 1. С. 53–56.

2. Щодо трансформації політичної системи в контексті європейської інтеграції: аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень / Ф. Вауліна та ін. Київ: НІСВ, 2014. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/politika/schodo-transformacii-politichnoi-sistemi-v-konteksti-evropeyskoi-integracii>.

УДК 17.022.1-029:32]330.322:32-026.562(043.2)

Ткачук В.Д.,
аспірант I курсу
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника

ПОЛІТИЧНИЙ ІМІДЖ ТА РЕПУТАЦІЯ ЯК ЗАПОРУКА ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ

У сучасному світі «інвестиційна привабливість країн» є одним з ключових понять дипломатичної і економічної ефективності країни. Інвестиційна форма взаємодії держав, сьогодні є досить популярною системою покращення стосунків та складовою «м'якої політики», що в свою чергу відкриває нові можливості для країн, що розвиваються та покращує вже наявні зв'язки.

Особливою категорією, що історично сформувалася є інвестиційний імідж та репутація. Для подальшого розгляду питання, потрібно розуміти поняття «інвестиційний імідж» – утворений образ у свідомості інвестора на наявний інвестиційний клімат у певній країні, регіоні, підприємстві[4]. «Інвестиційна репутація» – свідомо оцінка можливостей та здатностей; ціннісні характеристики (такі як автентичність, чесність, кадрова якість, відповідність), що викликаються корпоративним іміджем, сформованим у людини [4].

Сформована система взаємодії цих двох понять створюють систему взаємодії різних форм, що призводить до покращення картини державного опису в думка закордонних інвесторів. Якщо імідж буде обгорткою економічних спроможностей держави, то репутація буде її внутрішніми характеристиками, які описують її фаховість кадрів, ефективність підприємств, задоволеність та лояльність інших інвесторів-покупців, рентабельність, а основне її національна репутації в очах громадян.

Тенденції глобалізації та зростання конкурентності на міжнародній арені, показують різні описові характеристики держав, наприклад: стабільність Швейцарії, впевненість Швеції, американські можливості, німецька якість, тощо. Такі короткі описові якості закріплюються іміджем та репутацію, які більшість акторів сприймають «єдиним вірним описом». Інвестиційна привабливість України залежить від її політичного іміджу та репутації, які зараз формуються громадянами України.

Війна РФ проти України внесла нові корективи, щодо іміджевої політики, так можна говорити про нові та посилення старих векторів взаємодії і розвитку, як от військовий. Створення власного потужного ОПК, відкриває і модернізує шляхи взаємодії та інвестицій. Успішне використання та створення нового озброєння також позитивно відображають успішність нашої країни. Якщо протягом 2018-2021 Індекс інвестиційної привабливості України виріс до значення 2,73 то з початком повномасштабного вторгнення РФ, цей показник коливається з 2,48 до 2,17 (з 5 можливих балів)[1; 2].

Описуючи сучасний стан інвестиційного заохочення різних акторів, щодо України, можна сказати про їх «роздільність» в цьому питанні. Станом на 2024 рік, більшість компаній та держав, викликалися допомогти у відновленні України після закінчення війни. Протягом військових дій, інвестори вливають свої інвестиції у відносно безпечні сектори України: інноваційно-технологічний, ІТ, логістика та інфраструктура, фармацевтика, агропромисловість.

Ключовим фактор в успішному функціонуванні політики «інвестицій» є політичний імідж нашої держави, який поки є нестабільним. Протягом 2019-2022 року Україна переживала зовнішні та внутрішні зміни, що призвело до значного покращення ситуації в очах європейських країн. Особливої уваги варто приділити втручання російських ІПСО, які розгортають кампанії з дискредитації уряду, компаній та народу України. Іміджева політика в такій ситуації стоїть на хиткій платформі, лобісти російської пропаганди уміло допомагають нищити «ім'я», яке відновлюється довгий період. Боротьба в таких умовах потребує великих ресурсів та залучення кваліфікованих кадрів, що допоможе закріпитися на вже освоєних сферах.

Таким чином, політичний імідж є ключовим фактором успішності країни на міжнародній арені, створенні добросусідських відносин, розвитку власної країни та модернізації старих формацій. В свою чергу політична репутація реалізується за рахунок активної участі та роботи політиків, дипломатів, організацій та народу, що призводить до позитивної внутрішньої оцінки країни.

Список використаних джерел

1. Індекс інвестиційної привабливості України відновився до «ковідного» значення – European Business Association. *European Business Association*. URL: <https://eba.com.ua/indeks-investytsijnoyi-pryvablyvosti-ukrayiny-vidnovyvsvya-do-kovidnogo-znachennya/> (дата звернення: 12.04.2024).

2. Berezhanska L. Improvement of the state policy of formation its investment image. *Law and public administration*. 2020. Vol. 2, no. 1. P. 70–75. URL: <https://doi.org/10.32840/pdu.2020.1-2.10> (date of access: 10.04.2024).

3. Lazebnik I., Prokhorova U. Investment attractiveness of ukraine in terms of international ratings. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*. 2018. No. 20. P. 34. URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2018.20.34> (date of access: 15.04.2024).

4. Shushkova Y., Matviyuk M., Kolisnyk M. Investment image and investment attractiveness of ukraine on the world stage. *Young scientist*. 2019. Vol. 11, no. 75. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-11-75-139> (date of access: 15.04.2024).

УДК 316.259-049.5:351.746.1(477)(043.2)

Бойчук І.В.,
заслужений журналіст України,
кандидат політичних наук,
доцент кафедри журналістики,
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника

КІБЕРБЕЗПЕКА ЯК УМОВА СТАБІЛЬНОГО СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Сучасні інформаційні технології та телекомунікаційні системи охоплюють усі сфери життєдіяльності держави та суспільства. Сьогодні ми вже не уявляємо своє існування без інформаційно-комп'ютерних технологій. Але взявши на службу телекомунікації і глобальні комп'ютерні мережі, слід знати й розуміти, які ризики та загрози можуть продукувати ці технології. Сьогодні жертвами хакерів можуть стати не лише окремі громадяни, але й цілі держави. За ефективністю та наслідками застосування кіберзброї, а саме такий термін все частіше використовують вчені, її можна прирівняти до зброї масового ураження. І чим швидше людство розвиває інформаційні технології, тим більшою є потреба в захисті інформаційно-телекомунікаційних систем. Оскільки критичні вразливості в програмному забезпеченні та автоматизованих системах викликають небезпідставні побоювання, то не дивно, що уряди та суспільство в усьому світі шукають кращих заходів і методів для захисту особистих даних Інтернет-ресурсів від кіберзагроз. Така увага до цього негативного явища зумовлена перш за все наслідками, які воно викликає, а саме розміром спричинюваних ним збитків, за якими воно входить до числа найпоширеніших економічних злочинів поряд з торгівлею людьми, зброєю та наркотиками. За оцінками спеціалістів, Україна посідає «почесне» місце в п'ятірці країн з найрозвиненішим рівнем кіберзлочинності, таких, як Росія, Бразилія, Китай та Індія.

Ще задовго до повномасштабного вторгнення РФ на територію України на порядок денний постало питання цифрової гігієни, або кібербезпеки. Його треба

тлумачити як грамотне споживання інформації, а також дотримання базових правил кібербезпеки: не використовувати один і той самий пароль на всіх акаунтах, застосовувати двофакторну ідентифікацію, регулярно здійснювати резервне копіювання та оновлення застосунків. Важливо також вміти відрізнити фішингові листи від справжніх. **Фішинг** – це спроба оманливим шляхом отримати особисту інформацію користувачів в Інтернеті. Як правило, це підроблені електронні листи, оголошення або сайти. Обов'язково потрібно перевіряти електронну адресу. «https» – безпечний протокол передачі даних. Особливо варто звертати увагу на це під час розрахунків в інтернеті та коли йдеться про банківські чи фінансові сервіси. Зловмисники у фішингових листах або на сайтах можуть запитувати таку інформацію: імена користувачів і паролі, зокрема прохання змінити пароль; номери банківських рахунків та кредитних карток; PIN-коди; дату народження тощо. Тому при отриманні електронного листа із запитом особистої інформації варто бути обережними: не натискати посилання та не надавати особисті дані, доки не будете впевнені, що лист справжній, не завантажувати файли, що мають невідоме вам або потенційно небезпечне розширення. Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» визначає кібербезпеку як захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави під час використання кіберпростору, за якої забезпечуються сталий розвиток інформаційного суспільства та цифрового комунікативного середовища, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз національній безпеці України у кіберпросторі». Простими словами кібербезпека – це безпека ІТ-систем (обладнання та програм). На високому державному рівні підписано навіть спеціальний Меморандум. Його укладено задля об'єднання зусиль у сфері кібербезпеки та кіберзахисту, спрямованих на попередження, виявлення, ефективно реагування та протидію актуальним кіберзагрозам, аналізу подій безпеки, підвищення рівня ситуаційної обізнаності та реагування на ймовірні кіберінциденти. Очікуваними результатами спільної діяльності є підвищення рівня кіберзахисту інформаційно-телекомунікаційної системи, ефективності обміну технічною та технологічною інформацією про кіберзагрози та кіберінциденти (індикаторами кіберзагроз, інформацією про кіберінциденти тощо), що забезпечить стійкість інформаційних ресурсів, які забезпечують взаємодію з суб'єктами господарювання. *Вже під час повномасштабної війни в Україні Міноборони ініціювало науково-дослідну роботу щодо визначення поняття кібервійни, яку здійснює Академія СБУ. Ці напрацювання дозволять нам разом із іншими державними органами вийти із законодавчими пропозиціями вже наприкінці 2024 року. До речі, з лютого 2022 року фахівці Служби безпеки України нейтралізували майже 10 тисяч кібератак. За словами Віце-прем'єр-міністр аУкраїни з інновацій, розвитку освіти, науки та технологій – Міністра цифрової трансформації України Михайла Федорова, попри велику інтенсивність атак, ворогу не вдалося суттєво вплинути на обороноздатність держави. Дії агресора в кіберпросторі є системними і направлені вже не лише на Україну, а і на її союзників, слідом за визначенням поняття «кібервійна» на національному законодавчому рівні, визнання кібератак як акту*

війни у правовому полі має також відбутися і на міжнародному. Підписано вже перший в історії договір між ЄС та НАТО про співпрацю у сфері безпеки, зокрема в питаннях гібридних війн та кібератак. Кіберпростір, поряд із землею, повітрям, морем і космосом, визнано новим оперативним простором, а кібероперації – невід’ємною частиною гібридної війни. Найбільше уваги операціям у кіберпросторі приділяють такі провідні країни світу як Сполучені Штати Америки, Великобританія, Китай та ін. У них у бюджеті закладено величезні кошти на розвиток кібернетичної складової збройних сил, а також постійно втілюються в життя програми для забезпечення національної безпеки та захисту об’єктів критичної інфраструктури від кібератак. Оскільки ніхто не може з упевненістю стверджувати, що його мережі повністю захищені та можуть протистояти багатовекторним кібератакам, кібернетична безпека стала пріоритетом розвитку сучасної армії. Однією з причин такого стрімкого розвитку підрозділів кібернетичної безпеки стала гібридна війна, яку розв’язала та продовжує вести Росія проти України. Агресор активно використовує кіберпростір у війні не тільки проти України, а й проти інших держав. Російська Федерація постійно збільшує кількість операцій по кібершпіонажу та все більше намагається вплинути на громадську думку в нашій країні, не гребуючи використанням фейкових новин та відвертої пропаганди. Основною метою цих операцій є розхитування ситуації всередині країни, створення хаосу та паніки як підґрунтя для просування власних інтересів. Російська стратегія такої війни спрямована, перш за все, проти слабких місць України. Окремі аспекти цієї стратегії проявлялися раніше в Чечні, Молдові, Естонії та Грузії, але в Україні цю стратегію Росія одночасно використовує та вдосконалює. Також Росією постійно проводяться кібернетичні операції проти об’єктів критичної інфраструктури, приватного сектору, а також інформаційно-телекомунікаційних систем Збройних Сил України. Одним з останніх прикладів проведення кібероперації було втручання в роботу оператора мобільного зв’язку Київстар. Доступ до комп’ютерів зловмисники постійно отримують, розсилаючи користувачам фішингові електронні листи, в яких закликали відкрити файл Microsoft Word, що містив шкідливий макрос. Такі масштабні атаки, зазвичай, проводяться й організуються не однією особою, а цілою групою хакерів за підтримки впливових організацій, в тому числі й силових структур. Хакери підходять до створення вірусів та нових атак креативно і творчо, використовують не лише вразливості систем, але й психологію людини. Для запобігання та вирішення цієї проблеми необхідно постійно проводити діагностування систем шляхом проведення певних тестів, використання спеціалізованого обладнання та залучення кваліфікованих фахівців, здатних усунути причини можливих вразливостей. Також треба мати на увазі, що майже всі ми перебуваємо в єдиному мережевому просторі, і якщо навіть звичайний працівник або військовослужбовець постраждає від будь-якого вірусу, то по цьому ланцюжку може статися зараження на всіх рівнях. Саме тому одним із найважливіших аспектів кібернетичної безпеки є проведення тренінгів з працівниками щодо запобігання та протидії кібератакам. Проведення кібероперацій досить складно виявити, особливо в разі застосування так званої «логічної

бомби», тобто такої загрози, яка може проявитися не одразу, а протягом кількох місяців або навіть років з моменту потрапляння в систему. Тому треба завжди бути дуже пильним при використанні електронної пошти та Інтернету, мінімізувати використання зовнішніх носіїв інформації (USB-флешки, зовнішні жорсткі диски, телефони тощо) й слідкувати, щоб операційна система та антивірус, встановлені на вашому пристрої, були постійно оновленими.

Тільки системна протидія державних інституцій, установ та організацій кіберзагрозам, підвищення рівня технологічної освіченості та політичної грамотності громадян в сфері інформаційних технологій дасть можливість забезпечити стабільний суспільно-політичний розвиток України.

УДК 351.86

Міщук А.І.,

*кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії України і методики викладання історії,
факультет історії, політології і міжнародних відносин,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника*

Міщук М.Б.,

*кандидат політичних наук,
доцент кафедри політичних інститутів та процесів,
факультет історії, політології і міжнародних відносин,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника*

БЕЗПЕКА: СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ, ХАРАКТЕРНІ ОЗНАКИ

У статті досліджується складний і багатовимірний характер поняття безпеки. Розглядаються підходи до визначення безпеки, що існують у сучасній науковій літературі, та аналізуються основні елементи, які впливають на її трактування. Основну увагу приділено розкриттю сутності поняття безпеки, яка включає захист життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від зовнішніх і внутрішніх загроз. У статті виділено характерні ознаки безпеки, такі як багатогранність, залежність від контексту, динамічність і взаємозв'язок з іншими поняттями, такими як ризик, захист і управління. Автори акцентують увагу на необхідності чіткого визначення поняття безпеки для ефективного її досягнення та управління у різних сферах діяльності.

Ключові слова: безпека, захист, загрози, ризик, управління безпекою.

The article explores the complex and multidimensional nature of the concept of security. It examines the approaches to defining security found in contemporary scientific literature and analyzes the main elements that influence its interpretation. The primary focus is on revealing the essence of the concept of security, which includes the protection of the vital interests of individuals, society, and the state from external and internal threats. The article highlights the characteristic features of security, such as multifacetedness,

context dependency, dynamism, and interrelation with other concepts like risk, protection, and management. The authors emphasize the necessity of a clear definition of the concept of security for its effective achievement and management in various fields of activity.

Key words: *security, protection, threats, risk, security management.*

Поняття «безпека» охоплює широкий спектр вимірів та аспектів, розгляд яких може відрізнитися залежно від професійного підходу. Навіть у рамках певних принципових узгоджень щодо методології та системи світогляду, різні групи фахівців мають відмінні підходи до розуміння сутності та змісту цього поняття.

Зокрема, відзначаються розбіжності у поглядах між правниками, військовими, економістами, політологами та іншими групами експертів. Правники можуть зосереджуватися на юридичних аспектах та законодавчому забезпеченні безпеки, у той час як військові можуть акцентувати увагу на військовій стратегії та оборонній доктрині, як складових поняття безпека. Економісти можуть розглядати безпеку з погляду економічної стійкості та безпеки фінансових систем, тоді як політологи можуть аналізувати політичні чинники, що впливають на безпеку країни, такі як міжнародні відносини та геополітичні стратегії.

Поняття «безпека» має різноплановий характер і охоплює складне соціально-політичне явище. Воно відображає багатогранну життєдіяльність, накопичений історичний досвід, а також уподобання та культуру кожної людини, суспільства, держави та загалом цивілізації.

Безпека – це стан, в якому складна система не відчуває небезпеки внаслідок дії зовнішніх та внутрішніх чинників.

Безпека – «відсутність явної загрози» чи захищеності від потенційної шкоди. Безпека може також означати усунення відомих загроз для досягнення прийняттого рівня ризику. Гарантувати абсолютну безпеку неможливо, проте можна створити певний рівень безпеки.

У «Великій українській енциклопедії» термін «безпека» має кілька значень:

1) Стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, спільноти, суспільства, держави від внутрішніх та зовнішніх загроз.

2) Властивість предметів, явищ, процесів зберігатися за руйнівних впливів. Суб'єктами безпеки, в такому контексті, виступають є людина, суспільство, держава [1].

Відповідно до «Юридичної енциклопедії» безпека – це стан, у якому життєво важливі інтереси особи, суспільства та держави захищені від зовнішніх та внутрішніх загроз. Система безпеки охоплює такі основні елементи: науку, теорію (філософію), доктрину (концепцію), політику, стратегію і тактику забезпечення безпеки; сукупність міжнародних, державних та громадських (недержавних) інститутів і організацій, які забезпечують безпеку особи, суспільства, держави; засоби, способи і методи забезпечення безпеки .

В політологічних словниках поняття «безпеки» розглядається як складний соціально-політичний термін, що охоплює різноманітні аспекти та сфери діяльності.

Визначається воно як стан відсутності загрози, небезпеки або ризику для особи, групи людей, суспільства або держави. Поняття безпеки включає захист від зовнішніх та внутрішніх загроз, забезпечення стабільності та безпеки життєдіяльності індивідів та колективів.

У словнику розглядаються різні аспекти безпеки, такі як національна безпека, глобальна безпека, гуманітарна безпека, економічна безпека, інформаційна безпека, кібербезпека тощо. Також аналізуються стратегії та політики забезпечення безпеки на різних рівнях: внутрішньодержавному, міжнародному, регіональному.

У філософії політики поняття безпеки розглядається як одне з ключових понять, що визначає стан стабільності та відсутності загроз для індивідів, суспільства та держави. Воно включає в себе різноманітні аспекти, які можуть бути розглянуті з філософської перспективи.

Філософи політики аналізують поняття безпеки з різних точок зору, враховуючи його етичні, моральні та соціальні аспекти. Вони досліджують, як безпека пов'язана з правами та свободами людини, забезпеченням справедливості та рівності в суспільстві, а також зі збереженням миру та стабільності в міжнародних відносинах.

Філософський підхід до поняття безпеки також включає аналіз її філософських основ та принципів. Це включає в себе дослідження ролі права, справедливості та моралі в забезпеченні безпеки, а також вивчення етичних проблем, пов'язаних з використанням сили та насильства для досягнення безпеки.

У філософії політики також активно обговорюються концепції безпеки на різних рівнях, від індивідуальної безпеки до національної та глобальної безпеки.

Безпека є мінливою за своєю природою та застосуванням, практикується у багатьох сферах і з різноманітними акторами. Через цю багатовимірність концепція безпеки важко піддається визначенню [4, с. 227].

Безпека завжди є складним поняттям і завжди пов'язана з конкретним об'єктом посилення. Безпека – це стан захищеності від небезпеки або втрати. Вона досягається шляхом запобігання негативним наслідкам від навмисних і необґрунтованих дій інших. Визначення безпеки як стану розширює це визначення до гіперособистого, культурного та громадського визначеного стану, зокрема, такого, якого може ніколи не бути досягнуто, але до якого постійно прагнуть [5].

В Україні забезпечення безпеки регулюється Конституцією, іншими законами та правовими актами, а також системою відповідних державних органів і об'єднань громадян.

Термін «безпека» визначається різними документами та законодавством України в наступних аспектах:

1. Державний стандарт України 2293-99 визначає безпеку як стан захищеності особи та суспільства від ризику зазнати шкоди. У цьому контексті, важливі життєво важливі інтереси, такі як життя, здоров'я, честь, гідність та недоторканність, визнаються найвищою соціальною цінністю згідно з Конституцією України.

2. Конституція України чітко визначає найважливіші функції держави, зокрема, захист суверенітету, територіальної цілісності та забезпечення економічної та

інформаційної безпеки. Також Конституція передбачає обов'язок держави забезпечувати екологічну безпеку.

3. Закон України «Про національну безпеку України» (2018) визначає безпеку у декількох значеннях:

– захищеність державного суверенітету та інших національних інтересів від воєнних загроз (воєнна безпека).

– захист життєво важливих інтересів особи та суспільства, прав і свобод людини і громадянина (громадська безпека і порядок).

– захищеність державного суверенітету та інших національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру (державна безпека).

– захист державного суверенітету, територіальної цілісності та інших національних інтересів України (національна безпека України) [1].

В українському законодавстві категорія «безпека» виявила своє відображення у різних безпекових термінах, таких як національна безпека, державна безпека, воєнна безпека, інформаційна безпека, кібербезпека тощо.

Так, зокрема, у Законі наводяться визначення понять: воєнна безпека – «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від воєнних загроз»; громадська безпека і порядок – «захищеність життєво важливих для суспільства та особи інтересів, прав і свобод людини і громадянина, забезпечення яких є пріоритетним завданням діяльності сил безпеки, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб та громадськості, які здійснюють узгоджені заходи щодо реалізації і захисту національних інтересів від впливу загроз»; державна безпека – «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру»; національна безпека України – «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз» [2].

Ці документи визначають безпеку як захист особистих, суспільних та державних інтересів від різних видів загроз, включаючи військові, економічні, екологічні та інші.

Безпеку можна розрізняти за різними ознаками: за масштабом (міжнародна, регіональна, локальна); за суб'єктами (особиста, суспільна, національна, колективна); за суспільними сферами (політична, економічна, військова, екологічна, радіаційна тощо) [3].

Характерні ознаки поняття безпеки включають ряд ключових аспектів, які характеризують це поняття і допомагають розуміти його сутність.

1. Захищеність від загроз і ризиків (безпека визначається як стан, коли існує захищеність від потенційних небезпек, загроз та ризиків, що можуть виникнути в різних сферах життя);

2. Превентивний підхід (безпека передбачає вжиття заходів наперед, щоб запобігти виникненню потенційних небезпек та мінімізувати їхні наслідки, а не лише реагування на них після виникнення);

3. Комплексність (поняття безпеки охоплює різні аспекти, включаючи фізичну, економічну, соціальну, політичну та інші сфери життєдіяльності);

4. Суб'єктивність (оцінка рівня безпеки може бути суб'єктивною і залежати від індивідуальних переконань, цінностей та досвіду кожної особи або групи);

5. Стабільність і спокій (безпека сприяє стабільності та спокою в суспільстві, забезпечуючи відчуття захищеності та впевненості в майбутньому);

6. Універсальність (поняття безпеки є універсальним та застосовним до різних контекстів, держав та культур);

7. Залежність від контексту (рівень безпеки може варіюватися в залежності від конкретного контексту, такого як географічні умови, політична ситуація, економічний стан тощо).

Ці характерні ознаки допомагають розуміти поняття безпеки як комплексний та багатогранний концепт, який важливий для індивідів, суспільства та країни в цілому.

Отже, поняття безпеки є складним і багатогранним, а його розуміння та визначення відображають різноманітні аспекти життєдіяльності людей, суспільства та держави. Також можна підкреслити, що зрозуміння поняття безпеки є важливим для розробки ефективних стратегій управління безпекою на різних рівнях, від індивідуального до глобального. Розуміння безпеки як складного соціально-політичного явища допомагає створювати сприятливі умови для забезпечення стабільності, захисту прав та свобод людини, а також збереження миру та гармонії у суспільстві.

Список використаних джерел

1. Єнін М. Н. Безпека. *Велика українська енциклопедія*. URL: <https://vue.gov.ua/Безпека>.

2. Закон України «Про національну безпеку України» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

3. Храмов В. Безпека. *Юридична енциклопедія* : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : Укр. енцикл», 1998 URL: <https://leksika.com.ua/12530426/legal/bezpeka>.

4. Brooks D. What is security: Definition through knowledge categorisation. *Security Journal*. 2010. N 23(3). P. 225–239.

5. Tony Ridley. Security: Definitions, Context, Interpretations, Justifications and Representation. URL: <https://www.linkedin.com/pulse/security-definitions-context-interpretations-tony>.

ГЕНЕЗА ПОНЯТТЯ «ГРОМАДА»

Поняття «грумада» в історії людства перетворилося з простого опису географічно обмеженого співтовариства на складний соціальний феномен. Його генеза відбиває широкий спектр змін у суспільстві, культурі та організації людського життя.

У самому початку свого існування людина жила у простих спільнотах, де група людей об'єднувалася за схожістю інтересів, культурних звичаїв та мови. Перші громади відображали колективність і взаємодопомогу, які були ключовими на початкових етапах історії.

Тлумачення поняття «грумада» може варіюватися залежно від контексту та дисципліни, яка його використовує.

Згідно соціологічного підходу, громада визначається як група людей, які мають спільні інтереси, цінності та культурні традиції. Вона може бути базовою одиницею організації суспільства або певним суспільним утворенням, яке функціонує на певній території.

З антропологічної точки зору, громада може розглядатися як соціально-культурний комплекс, який включає в себе не лише людей, які фізично проживають у даній території, а й їхні соціальні структури, вірування, звичаї та традиції.

У історичному контексті, громада розглядається як форма організації суспільства у різні історичні періоди. Історики досліджують роль громад у формуванні державності, економіки та культури, а також їхній вплив на події та процеси в історії.

Історики аналізують роль громад у стародавні часи, коли вони були основними одиницями організації суспільства та відігравали важливу роль у вирішенні питань влади, війн та економічного розвитку.

В античних цивілізаціях, таких як Греція та Рим, громади були базовими одиницями організації суспільства. Вони включали у себе різноманітні елементи: від політичних утворень, таких як поліс у Греції, до релігійних об'єднань та економічних гілок. Громада відігравала важливу роль у формуванні ідентичності та соціального порядку.

Феодална громада об'єднувала селянські поселення та маєткові території, де влада належала феодалам. Соціальна структура була ієрархічною, а громадська організація засновувалася на взаємовідносинах землевласників і селян.

У модерну епоху громада стала не лише географічним обмеженим простором, але й сукупністю людей, які мають спільні інтереси та цінності. Громада стала плат-

формою для громадської активності, політичного участі та культурного розвитку.

Дослідники вивчають формування різних типів громад, таких як сільські общини, об'єднання козаків.

З політичної точки зору, громада може розглядатися як організаційна одиниця, яка має вплив на прийняття рішень на місцевому рівні. Вона може бути організована у вигляді місцевих самоврядувань, громадських об'єднань чи політичних партій.

У період Київської Русі поняття «громада» мало свої особливості в контексті соціально-економічної та політичної організації суспільства. Громада в цей період була однією з основних форм організації селянського населення, що відіграла значну роль у житті та управлінні. Громада на теренах Київської Русі ототожнювалася з поняттям селянської громади, яка об'єднувала осіб дуже часто за сімейно-родовим принципом. Така громада забезпечувала своїм членам підтримку та захист, а також виконували різноманітні господарські та соціальні функції, зокрема, відіграла важливу роль у сільському господарстві, забезпечуючи організацію спільної праці для оброблення землі та виробництва продуктів харчування. Вона також могла здійснювати торговельні операції та виробництво ремісничих товарів.

Громада також виступала, як базова одиниця організації влади на місцевому рівні. Вона мала свої внутрішні органи управління, які вирішували питання місцевого значення, встановлювали правила та норми співжиття, а також представляли інтереси громади перед вищими владними структурами.

Громада здійснювала свою власну самоорганізацію через обрання громадських представників (старійшин) та встановлення місцевих норм і правил. Вона мала свої звичаї, традиції та систему внутрішнього контролю.

Саме громада а період Київської Русі була основною формою організації селянського населення, яка забезпечувала взаємодопомогу, захист та управління на місцевому рівні.

У наступні періоди поняття «громада» набуло нових особливостей та значень у зв'язку з трансформацією суспільства під впливом політичних, економічних та соціокультурних змін.

В епоху активного розвитку міст формувалися міські громади. Ці громади володіли певною автономією та власними органами влади, а також виконували важливі економічні, культурні та адміністративні функції.

Щодо селянських громад, то їхні функції та статус змінилися. Вони залишалися основними одиницями сільського самоврядування, але під впливом феодальних та пізніше адміністративних реформ їхні повноваження та вплив стали обмеженими.

У 19-20 століттях громади, як культурно-освітні організації, в Україні відіграли важливу роль у національному відродженні. Вони сприяли розвитку української культури, освіти та мови, організовували громадські та політичні заходи, а також здійснювали благодійну діяльність.

Сьогодні поняття «громада» в Україні використовується для позначення адміністративних та територіальних одиниць, а також спільнот та організацій на місце-

вому рівні, що об'єднують мешканців для вирішення питань місцевого значення.

Громада – це соціально-організована група людей, яка об'єднується на підставі спільних інтересів, цінностей, традицій або мети для досягнення спільних цілей. Громада може існувати на різних рівнях, від малих груп на місцевому рівні до великих спільнот національного або глобального масштабу. Вона може бути географічно обмеженою, як сільська чи міська громада, або формуватися на основі інших принципів, таких як етнічна, релігійна або професійна спільнота. Громада включає в себе різноманітні структури, процеси та взаємовідносини, які сприяють співпраці та взаємодопомозі між її членами.

Представники політичної науки аналізують сучасні громадські структури та їх вплив на політичну ситуацію в Україні, вивчають діяльність громадських організацій, політичних партій, громадських рухів та інших форм громадської активності. Вони аналізують, як громадські ініціативи впливають на формування державної політики та сприяють розвитку демократії в країні.

Отже, усе це свідчить про те, що поняття «громада» постійно еволюціонувало, відображаючи зміни в суспільстві та культурі. Дослідження генези поняття «громада» дозволяє нам краще зрозуміти не лише минуле, а й сучасне та майбутнє людського співжиття. Кожен з підходів допомагає краще розуміти природу та роль громади в суспільстві з різних точок зору. Інтердисциплінарний підхід до тлумачення поняття «громада» дозволяє отримати більш повне уявлення про її сутність та значення в різних сферах людського життя. Громада – це живий організм, що постійно трансформується та адаптується до змін, але залишається невід'ємною складовою нашого соціального та культурного спадку.

Список використаних джерел

1. Мороз О. Територіальна громада: сутність, становлення та сучасні українські реалії. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2022/jan/26506/moroz.pdf>.
2. Примуш М., Окуньовська Ю. Громада як основний елемент місцевого самоврядування. URL: <file:///C:/Users/acer/Downloads/12629-Текст%20статті-25098-1-10-20221012.pdf>.
3. Шевчук Б. Територіальна громада: поняття, статус та ознаки URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/959512>.

ОБ'ЄДНАНІ ТЕРИТОРІАЛЬНІ ГРОМАДИ: ХАРАКТЕРНІ ОЗНАКИ

Об'єднані територіальні громади (далі – ОТГ) – це адміністративно-територіальні одиниці, які створюються шляхом об'єднання декількох населених пунктів, сіл або міст в одну самостійну територіальну громаду. Цей процес здійснюється з метою зміцнення місцевого самоврядування, покращення надання послуг мешканцям, раціоналізації управління та підвищення соціально-економічного розвитку територій.

Об'єднані територіальні громади зазвичай формуються на основі принципів ефективності, збільшення масштабів та рівномірності розвитку різних територій. Вони можуть включати в себе як малий сільський район, так і велике місто з прилеглими сільськими населеними пунктами.

Об'єднані територіальні громади передбачають:

1. Збільшення адміністративно-територіального масштабу – об'єднання дозволяє створити більшу адміністративно-територіальну одиницю, яка може забезпечити більш ефективне управління та надання послуг.
2. Об'єднання може призвести до розширення повноважень місцевих органів влади, що дозволить їм краще відповідати на потреби громадян.
3. Об'єднання також дозволяє оптимізувати використання фінансових та інших ресурсів, що сприяє ефективному господарюванню на місцевому рівні.
4. Об'єднані територіальні громади створюють умови для більш активного соціально-економічного розвитку, залучення інвестицій та реалізації проектів розвитку.

Основні підходи до аналізу об'єднаних територіальних громад можна розглядати з різних точок зору, включаючи соціальний, економічний, політичний та адміністративний аспекти. Ось кілька ключових підходів:

Соціальний підхід до аналізу об'єднаних територіальних громад досліджує вплив об'єднаних громад на соціальне співжиття та взаємодію мешканців. Економічний підхід аналізує вплив об'єднаних громад на економічний розвиток та конкурентоспроможність регіону. Оцінка організаційної структури та функцій об'єднаних громад реалізується в контексті адміністративного підходу. Політологічний підхід спрямований на дослідження ефективності управління та виконання функцій місцевого самоврядування у рамках об'єднаних громад, ролі об'єднаних громад у формуванні та зміцненні місцевої демократії та громадянського суспільства.

Об'єднані територіальні громади є одним з типів територіальних громад, які були створені в Україні під час реформи децентралізації в період з 2015 по 2020 рік.

Ці громади виникали шляхом добровільного об'єднання прилеглих територіальних громад сіл, селищ і міст (відповідно до відповідних сільських, селищних та міських рад).

Формування об'єднаних територіальних громад відбувалося відповідно до законодавства, зокрема Закону «Про добровільне об'єднання територіальних громад», а також урядової методики, яка регулювала процес формування спроможних територіальних громад за погодженням з обласними органами державної влади та самоврядування.

Відповідно до статті 3 Закону «Об'єднана територіальна громада, адміністративним центром якої визначено місто, є міською територіальною громадою, центром якої визначено селище, – селищною, центром якої визначено село, – сільською».

Головною метою проведення реформи щодо утворення об'єднаних територіальних громад, стало створення ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади, що забезпечила б повноцінне життєве середовище для громадян. Це, зокрема, включає надання високоякісних та доступних публічних послуг, задоволення потреб громадян у всіх сферах життєдіяльності на відповідній території, а також узгодження інтересів держави та територіальних громад. Реформа передбачала той факт, що у місцевому бюджеті залишатиметься значна частина податків, які раніше спрямовувались до державного бюджету. Крім того, усі кошти, що надходили за надання адміністративних послуг, також мали спрямовуватися до місцевого бюджету. Передбачалося, що громади будуть зацікавлені у створенні сприятливих умов для бізнесу на своїй території, що дозволить їм збільшити дохідність через сплату податків.

В контексті цього можна виокремити такі характерні риси і ознаки об'єднаних територіальних громад:

1. Добровільність – формування ОТГ ґрунтується на добровільному об'єднанні суміжних територіальних громад, що віддзеркалює бажання мешканців спільно вирішувати питання місцевого значення та розвитку.

2. Спроможність – ОТГ мають бути спроможними забезпечувати надання якісних послуг та управління територією на високому рівні (ефективне використання ресурсів, адекватна структура управління та висока ступінь відповідальності перед громадою).

3. Територіальний обсяг (розмір) – ОТГ можуть включати в себе як невеликі сільські території, так і великі міста разом з прилеглими населеними пунктами.

4. Локальне самоврядування – вони надають мешканцям можливість активно брати участь у вирішенні питань місцевого значення через механізми місцевого самоврядування, такі як обрані органи влади та громадські обговорення.

5. Ефективне управління ресурсами – ОТГ спрямовані на забезпечення раціонального використання фінансових, людських та природних ресурсів для досягнення стратегічних цілей розвитку території.

6. Створення умов для розвитку – об'єднані територіальні громади створюють

сприятливі умови для економічного, соціального та культурного розвитку території, сприяючи залученню інвестицій, розвитку малих та середніх підприємств, а також реалізації проектів у сфері освіти, охорони здоров'я та інфраструктури.

Отже, об'єднані територіальні громади є важливим елементом реформування місцевого самоврядування в Україні. Аналізуючи їх характерні ознаки, можна побачити, що вони сприяють покращенню якості життя мешканців, забезпечуючи ефективне управління та розвиток територій. Об'єднані громади створюють умови для залучення інвестицій, розвитку бізнесу та розвитку місцевих інфраструктурних проектів. Крім того, вони сприяють активному включенню громадян у процеси місцевого самоврядування та підвищенню рівня їхньої участі у вирішенні важливих питань для своєї території. Таким чином, об'єднані територіальні громади є ключовим інструментом для забезпечення сталого розвитку місцевих громад та регіонів в цілому.

Список використаних джерел

1. Бодрова І. Концептуальні підходи визначення поняття територіальної громади. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/2468/1/Bodrova_62.pdf.

2. Закон «Про добровільне об'єднання територіальних громад». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19>.

3. Кириченко Ю. М. Територіальна громада як базовий елемент системи місцевого самоврядування України: теоретичне визначення. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c15e43a1-61fa-4a9d-9204-84f9cace8c8/content>.

4. Лісман Т. Визначення сутності поняття «територіальна громада». URL: <https://repositc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/5466/1/Стаття.%20Лісман.%20Визначення%20сутності%20поняття%20територыальна%20громада.pdf>.

Розділ II
Політичні інститути та процеси
на сучасному етапі суспільного розвитку

УДК 321

Бортніков В.І.,
*доктор політичних наук,
професор кафедри політології
та публічного управління
Волинського національного університету
імені Лесі Українки*

ЗМІСТОВНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОНЯТТЯ «ПОЛІТИЧНИЙ ПРОЦЕС»

Політичний процес є одним із центральних і разом з тим специфічних категорій політичної науки. В силу складності та масштабності політичного процесу (процесів), що збігається з усією сферою політичного життя, окремі західні вчені ототожнюють його або з політикою загалом (Р. Доуз), або з усією сукупністю поведінкових акцій суб'єктів влади, зміною їх статусів і впливів (Ч. Мерріам). Прихильники ж інституційного підходу пов'язують політичний процес із функціонуванням і трансформацією інститутів влади (С. Хантингтон), а Дж. Б. Мангейм і Р. К. Річ трактують його як складний комплекс подій, що визначає характер діяльності державних інститутів та їх вплив на політичний процес. Зі свого боку Р. Дарендорф наголошує на динаміці суперництва груп за статуси та ресурси влади.

Автор системного підходу Д. Істон розуміє політичний процес як сукупність реакцій політичної системи на виклики навколишнього середовища. Системний підхід в трактуванні цього поняття у колі вітчизняних учених набув поширення не в останню чергу завдяки його визначенню, що міститься в «Політичній енциклопедії»: «...сукупність послідовних дій політичних суб'єктів з реалізації своїх інтересів через *політичну* владу. Політичний процес виражає й розкриває формалізовану послідовність політичних дій суб'єктів від стадії формування політичних запитів і мети до ухвалення рішень і їх реалізації».

Попри слушність такого й подібних визначень, виникає питання щодо ролі всіх учасників політичного процесу в здійсненні їх мети. Ідеться про те, що не лише суб'єкти суспільно-політичних відносин впливають на його хід, а й інші актори (агенти), вплив яких на певному етапі може бути вирішальним.

Політичний процес доцільно розглядати на багатьох рівнях: національному, регіональному, місцевому, міждержавному, глобальному теж. Якщо ж використовувати філософські категорії, – у поняттях «простір» і «час», «загальне» та «особливе (конкретне)».

На *загальному рівні* політичний процес розкриває зміни політичної системи, характеризує її перехід від одного стану до іншого – як сукупність всіх змін

політичних явищ, викликаних діями (взаємодіями) суб'єктів, акторів (агентів) політичної системи, які реалізують свої цілі та функції у сфері владних відносин. Причому політичний процес у такому розумінні не має однозначно позитивної конотації, оскільки він може сприяти розвитку або занепаду політичної системи суспільства.

На *конкретному рівні* політичний процес розкриває послідовність дій суб'єктів політичних відносин, яка спрямована на розв'язання окремого питання, пов'язаного із здійсненням публічної влади (прийняття політичного рішення, проведення виборів, утворення політичної партії, дискредитація політичного опонента та ін.).

Будь-який політичний процес має внутрішню динаміку, логіку протікання та зміст етапів або фаз перебігу, що, як правило, включає: а) конституювання (узаконення, унормування на підставі правового акту, традиції або ідеології, релігійних норм тощо); б) інституалізацію; в) реалізацію владних політико-управлінських рішень; г) контроль.

Політичні процеси за своєю вагою, значимістю у сфері здійснення влади також поділяються на *базові* та *периферійні*. Перші пов'язані з прийняттям рішень та їх виконанням на вищому рівні, коли задіяні центральні органи влади та головні суб'єкти суспільно-політичних відносин із залученням широких верств населення. Такими є процеси політичної модернізації або трансформації, здійснення адміністративно-територіальної реформи в масштабах усієї країни, проведення виборів у центральні органи влади тощо. Периферійні політичні процеси протікають на місцевому рівні за участі обмеженого кола політичних акторів: органів публічної влади, партій, груп тиску, виборців та ін.

Політичні процеси можуть уособлювати зміни, що відбуваються в *явній* або *прихованій* формах. Приміром явний політичний процес характеризується тим, що інтереси груп і громадян систематично виявляються в їхніх публічних домаганнях до державної влади, яка зі свого боку робить їх доступними для суспільного контролю. На противагу відкритому, прихований тіньовий процес базується на діяльності неопублічних політичних інститутів і центрів влади, а також на владних домаганнях громадян, не артикульованих у формі звернень до офіційних органів публічного управління.

Політичні процеси характеризуються режимами протікання. Здебільшого розрізняють три режими їх перебігу: функціонування, розвитку, занепаду.

Перший – режим *функціонування* залишає політичну систему в межах суспільно-політичних відносин, які склалися традиційно. Наступність за такого режиму має переваги над інноваціями.

Другий – режим *розвитку*. За П. Штомкою, для процесів розвитку властивими є такі ознаки: а) спрямування процесу має позитивний характер, тобто з плином часу зростає рівень перемінної величини або комплексу перемінних величин, на які орієнтований цей процес; б) спрямована послідовність соціальних змін приводиться в рух і діє, отримуючи відповідні імпульси від механізмів, які є усередині цього суспільства – іманентних ендогенних, а не зовнішніх – екзогенних. Зокрема,

процеси, що викликані зовнішніми чинниками, не є розвитком, це скоріше реактивні або адаптивні процеси.

Третім різновидом режиму існування політичних процесів є режим *занепаду*, розпаду політичної цілісності, що відбувається внаслідок внутрішніх або зовнішніх чинників, некомпетентності під час прийняття політичних рішень, хибності політичного курсу загалом.

Іманентною складовою політичних процесів є артикуляція та агрегація інтересів суб'єктів соціальних відносин.

За існування різних культурно-історичних умов, стану розвитку політичних інститутів, мети, спрямування, складу учасників та результатів перебігу політичного процесу, давати універсальне визначення цього поняття уявляється проблематичним. Напевно більш практичним є диференційований підхід до визначення сутності політичного процесу, де в основу класифікації покладено просторові, часові та змістовні виміри: культурно-історичний тип суспільства, політичний режим, національний, регіональний, місцевий або наднаціональний рівні його перебігу.

УДК 352.07(043.2)

Балабан Р.В.,

кандидат політичних наук,

Інститут політичних і етнонаціональних досліджень

ім. І. Ф. Кураса НАН України,

ORCID: 0000-0001-8373-9561

ІНСТИТУЦІЙНА СПРОМОЖНІСТЬ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Тема реформи децентралізації лишається найбільш розпіреною і оцінюється як успішна. Одна з причин її позитивного сприйняття громадськістю полягає в тому, що не існує єдиного органу, як уповноваженого, чи вигодо-набувача, щодо якого виникали б підозри в корупції і недбальстві. У цьому і суть, що частину ресурсу і зобов'язань залишили, що називається, на місцях – у територіальних громадах. Можна констатувати, що пряме бюджетування (центральний бюджет – територіальна громада), прибравши ланку обласних бюджетів, якою раніше рухались кошти до низового рівня, – зменшило кількість етапів планування і вибору розподілу, що гіпотетично зменшило корупційний потенціал і помилковість під час прийняття рішень щодо розподілу. Водночас усвідомлення того, що частина ресурсу іде з місця, – стимулюватиме дбале ставлення до цих джерел.

Суспільство візуально почало помічати ремонти, скажімо, шкіл у регіонах, до яких завжди не «доходили» кошти. Можливо, в перспективі, це змінюватиме розуміння повноважень і політичну культуру в цілому, оскільки в суспільстві панувала думка, що Президент або депутат Верховної Ради України має вирішувати побутову

проблематику. Відповідно, такі вимоги і генеруватимуться, і спрямовуватимуться до місцевих органів, а в ідеалі і контролюватимуться громадськістю.

Після констатації факту процесу децентралізації, що розпочалась ще в 2014 р., виникає потреба не просто описати, а визначити якість – тобто спроможність. Тим більше, що така мета і така оцінка закладалась Урядом.

Зазначимо, що перша хвиля досліджень установила факт збільшення місцевих бюджетів. Наступна хвиля – вже оцінювала спроможність, але досить часто називаючи «спроможністю» достатньо узагальнюючі різні параметри оцінки.

Відповідь на питання спроможності, зокрема територіальних громад, полягає в стратегічній меті, яка на них покладається.

Спроможність це наявність умов для чогось; здатність для здійснення чогось; можливість чогось. Саме це «чогось» є визначальним. Якщо ми вкладаємо в це поняття наявність території, школи, певного числа мешканців, то це і буде спроможністю. Якщо орієнтуватись на здатність освоєння наявних коштів (витрачання коштів), то це буде спроможністю. Якщо за основу взяти здатність збирати і акумулювати ресурс, то і це буде спроможністю. Якщо оцінюємо результат через надання послуг, то виходить, що умови для надання послуг; здатність для здійснення надання послуг і можливість для надання послуг будуть спроможністю.

Проте, якщо мову вести виключно про надання послуг, які покладаються на територіальні громади, то міг би бути сценарій без реалізації децентралізації, а мова йшла лише про якість послуг від тих чи інших органів, бодай навіть новостворених офісів з єдиним вікном чи щось подібне.

Очевидно, що сутність діяльності територіальних громад зводиться не тільки до надання послуг, а передусім до належної самоврядності, можливості ефективно використовувати власний ресурс, наближеності до громадськості, а надання послуг – похідна від названого потенціалу (самоврядність; ефективне використання власного ресурсу; наближеність до громадськості). У такому підході виявляється, що спроможність полягає в здатності бути самоврядними, ефективно використовувати ресурс, у тому числі знаходити нові можливості та здатності комунікувати в громаді. Тобто наявність фінансового ресурсу, як часто оцінюють спроможність, не є достатньою ознакою.

Крім управлінських функцій і раціоналізації бюджетування, децентралізація несе важливу місію, а саме наближення громад до прийняття рішень, що приводить до подолання відчуженості суспільства від держави, хоча рішення локальні.

Тому спроможність полягає не тільки в наданих законодавцем формальних правилах. Для самоврядності, крім законодавчого дозволу, потрібна поява (розуміння себе) суб'єктності (громади) та наявність креативних груп, що долучаються до самоврядування. Тому спроможність територіальної громади це не тільки і не скільки апарат управління, а насамперед зорганізованість громади, яка через свої групи, організації здатна генерувати ідеї, робити запити, здійснювати громадський контроль. Важливим напрямом дослідження буде вивчення громад на наявність

локального громадянського життя, у тому числі на наявність розслідувачів, груп, що здатні впливати, тощо.

Суб'єкт може витратити ресурс. Це буде називатись «освоїти», а ефективне використання ресурсів – дещо інше. Територіальна громада може «освоювати» ресурси й бюджет, і ми можемо оцінити спроможність освоєння, але це не буде спроможністю ефективного використання і самоврядування, оскільки це дещо інше. Тому факт наявності ресурсів не є достатньою умовою спроможності територіальної громади, якщо в поняття «територіальної громади» вкладати ідею децентралізації з метою самоврядності. Тому спроможність територіальних громад це наявність ресурсу, ефективного використання/управління, реальна комунікація в громаді. Додамо, що ефективного використання це не тільки про витрати (закупівлі), а й про належне збирання (адміністрування податків і рент) і про використання майна та залучення нових платників. Наявність ресурсу можна визначити як базову спроможність.

Для подальшого розвитку громади не менш важливо знаходити нові можливості. Це може полягати в обліку земель і виявленні «вільних» або з не відповідними ставками оподаткування. Це може бути здавання в оренду вільних площ, що сприятиме функціонуванню або відкриттю бізнесу з наступними позитивними наслідками. Зрештою, це може бути більше тисячі унікальних практик, крім загальноочевидних, хоча і до них не всі вдаються.

Врешті-решт, створення **1469** територіальних громад це саме для самоврядування на місцях, що означає прийняття індивідуальних рішень, пошук можливостей, а в перспективі – обмін успішним досвідом. Це також і те, що практика має генерувати навчання в цій галузі, оскільки не існує тривалої практики самоврядування, а кадри не народжуються з базою знань. Наслідком спроможності територіальних громад буде плекання управлінських кадрів. Це не означає, що всі підуть у державне чи муніципальне управління, але це новий майданчик для формування кадрів, у тому числі для політичного класу. Ми розуміємо, що сьогодні акцентована практика «можливостей» потрапляння з будь-якої галузі в будь-яку сферу державного управління (з досвідом або без нього), але сподіваємось, що це не стане системою, а лише етапом розвитку.

Нове розуміння територіальної громади це її спроможність бути самоврядною – спроможність заробляти, що означає її зростання і спроможність у перспективі. Тобто територіальні громади можна буде оцінити як ті, що виключно споживають ресурс, і ті, що зростають.

Звичайно, що війна росії проти України на сучасному етапі зламала і знищила природні та виробничі ресурси, що ще більш трагічно нищить людський ресурс прямими вбивствами. Деякі регіони перетворила в руїни. Оцінка спроможності навіть у загальних характеристиках кардинально змінилась.

Тому ознака спроможності відновлення і зростання буде вкрай важливою ознакою спроможності територіальних громад після перемоги України. Відновлення і відбудова через децентралізовану мережу територіальних громад буде більш ефективною і спроможною в розумінні охоплення швидкості. Звичайно, не без дотацій,

цільового бюджетування і, можливо, інших інструментів. Також це не виключає централізованого відновлення і відбудови, скажімо, стратегічних об'єктів тощо.

Більшість авторів у контексті аналізу територіальних громад говорить про наявність/відсутність коштів і про їх витрачання, хоча для оцінки спроможності важливо розуміти, чи здатна громада «заробляти». Оскільки показник витрачання коштів це як порівняння витрат палива двигунів без урахування вантажоперевезення. Можна витрачати значно більше, але бути менш ефективним.

Пострадянською ознакою державних органів, органів самоврядування, зрештою чиновника лишається відсторонення від функції заробити (залучити додатковий ресурс). До речі, у наявних аналітичних роботах територіальні громади не оцінювались як суб'єкти, що спромоглись залучити додатковий ресурс. Ця функція (заробити/залучити) не ставиться як завдання ні з точки зору державної політики, ні з точки зору управлінської політики. Можливо, на низовому рівні в індивідуальному порядку хтось це для себе сформулював як самоціль, але це не стало доктриною. Тим часом існує проблема – невикористання наявних ресурсів, зокрема, неналежний облік земель, відсутність оцінки та стягнення орендної плати, неефективне використання комунального майна, що зменшує джерела власних надходжень¹.

Така термінологія, як «заробити», ще не популярна ні в аналітичних роботах, ні в стратегіях розвитку, особливо, що стосується територіальних громад. Хоч би як це банально, але поняття «заробити» із-за радянських уявлень було в принципі негативним, не використовувалось до оцінки державних органів і органів самоврядування. Тепер поняття має умовно нейтральну характеристику, хоча не увійшло до критеріїв оцінювання органів влади. У радянський час було неопублічне поняття «вибити» (добитись), коли представники органів влади нижчого рівня їхали до вищих і добивались збільшення частки перерозподілу чи цільового виділення з централізованого бюджету на користь регіону. Відповідно формувались неформальні зв'язки в системі управління. Зі здобуттям незалежності України, у так званій пострадянській чи перехідний період, практика зберігалась – місцеві органи використовували неформальні зв'язки для можливості «вибити» ресурс на певні потреби. Територіальні громади як такі в принципі були не суб'єктами. Ресурс (бюджет) як такий здебільшого був орієнтований на розраховане споживання – необхідні виплати, а інколи щось виділялося на плановий ремонт. Про власний ресурс і власну здатність прийняття рішень не йшлося.

Уведення децентралізації і суб'єктності територіальних громад, хоча реформа вже триває 10 років, є своєрідним моментом завершення радянської моделі управління. «Радянська» не в розумінні ради, а в розумінні політичного управління, характерного радянському періоду СРСР.

¹ Нема О. С. Зміцнення спроможності територіальних громад: можливості щодо формування доходів бюджету та оптимізації видатків. *Ефективність державного управління*. 2021. Вип. 3/4 (68/69). Ч. 2. С. 93. URL: https://epa.nltu.edu.ua/Archive/68/68_86_101.pdf.

Ми бачимо, що спроможність це не освоєння (проїдання) наявного бюджету, а здатність зростати. Як зазначав кандидат наук з державного управління С. Нема, ресурс може бути наявний, але при цьому неефективно використовуватися комунальне майно, управління земельними ресурсами бути неефективним².

І. Гринчишин назвав ряд авторів, які схиляються до тези, що спроможність це наявність, скажімо, фінансова спроможність громади, це наявність суми платників податків³. Нині це не заслуга громади, це просто даність. Якби громада вчиняла певні дії і залучила нових платників податків тощо, то саме це було б її спроможністю, а не наявність того, що розподілено по факту. Тому перший варіант можна визначити як потенційну спроможність, яку має забезпечити уряд, у тому числі заходами вирівнювання.

Зазначимо, що за методикою уряду, станом на 2021 р. 694 (48,3%) громади з високим рівнем спроможності; 743 (51,7%) – середній рівень спроможності і лише 1 (0,1%) з низьким рівнем⁴. При цьому з громад із високим рівнем спроможності 124 мали низький рівень розвитку потенціалу громад. Тобто наявність ресурсу не гарантує і не завжди забезпечує спроможність.

Я. Казюк говорить, що спроможність це відповідність ресурсів обсягам повноважень, якими наділені органи місцевого самоврядування у співмірності з охопленою територією⁵.

В. Остапенко вважає, що громади, у яких базова дотація з бюджету більше 50%, є неспроможними⁶.

Т. Куценко, Я. Сіренко вбачають спроможність у наданні належного рівня послуг⁷.

Як бачимо, маємо низку визначень оцінок щодо спроможності територіальних громад. Якщо брати тільки оцінку надання послуг, то відповідає поняття децентралізації і самоврядування – можна було створити мережу органів, які б цим займались, і оцінювати, чи якісно вони їх надають.

У цьому контексті цікаве дослідження провели ГО ДЕСПРО за підтримки USAID, які здійснили опитування прямих учасників процесу, зокрема посадових осіб територіальних громад.

² Нема О. С. Зміцнення спроможності територіальних громад: можливості щодо формування доходів бюджету та оптимізації видатків. С. 93. URL: https://epa.nltu.edu.ua/Archive/68/68_86_101.pdf.

³ Гринчишин І. М. Спроможність територіальних громад: теоретичний дискурс. URL: [http://ird.gov.ua/sep/sep20186\(134\)/sep20186\(134\)_051_HrynchshynI.pdf](http://ird.gov.ua/sep/sep20186(134)/sep20186(134)_051_HrynchshynI.pdf).

⁴ Казюк Я. Аналіз методик оцінювання спроможності територіальних громад, висновки, пропозиції. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/analiz-metodyk-otsinyuvannya-spromozhnosti-terytorialnyh-gromad-vysnovky-propozytsiyi>.

⁵ Там само.

⁶ Остапенко П. Критерії спроможної громади: досвід України. URL: <https://decentralization.ua/news/13922>

⁷ Куценко Т., Сіренко Я. Забезпечення фінансової спроможності територіальних громад як пріоритет децентралізації України. С. 126. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/197277715.pdf>.

За опитуванням посадових осіб територіальних громад виявлено найчастіше повторювану проблематику – розмежування повноважень; фінансування делегованих повноважень; неналежну оплату праці в ОМС; проблематику у сфері оподаткування. Також задекларована потреба законодавчого закріплення механізму адміністративного нагляду за законністю діяльності з метою усунення різних перевірок за різними правилами без ризику створення зайвого тиску.

Опитувані посадові особи територіальних громад зазначили наявність потреби належного комунікування з громадою.

Сьогодні складно планувати, оскільки фінансування недостатнє, не зрозуміла кількість людей, які повернуться в громади.

У контексті оцінки спроможності територіальних громад виявлено, що з числа опитаних:

55% – оцінюють спроможність ОМС як недостатню;

12% – не стикались із проблемою неспроможності;

22% – вважають, що проблеми неспроможності ОМС не існує;

10% – не мають відповіді⁸.

Навіть допускаючи похибку і суб'єктивну шкалу оцінювання спроможності кожним інтерв'юером, бачимо, що спроможність як така не рівна. Тому в дослідженні можна визначати спільні риси на загал усіх територіальних громад, а також специфічні потреби окремих громад чи регіону.

Серед загальних оцінок (проблематики) названа незавершеність розмежування повноважень. Дублювання, як розуміємо, обтяжує управлінський апарат, що тягне за собою подвійне фінансування або недофінансування, що не сприяє ефективності.

Нечіткість розмежування повноважень між ОМС та місцевими органами виконавчої влади зазначили 33% опитуваних. При цьому 27% не стикаються з такою проблематикою, а 21% вважає, що такої проблематики немає. 23% зазначили, що їм важко відповісти на це запитання⁹.

Серед загальної оцінки спроможності є аспект фінансової спроможності. Значна меншість – 18% – стверджує, що це не є проблемою, а 15% не визначились з відповіддю.

Серед названих основних проблем – адміністрування місцевих податків. 54% вважають наявною проблематику з неякісним адмініструванням місцевих податків. При цьому 25% не бачать такої проблеми, а 21% не змогли відповісти.

Водночас 41% опитаних переконані, що ОМС можуть адмініструвати всі місцеві податки.

11% вважає, що можливе адміністрування лише майнових податків.

⁸ Децентралізація. Законодавчий порядок денний 2024. *Звіт за результатами дослідження думки Представників органів місцевого самоврядування*. URL: <https://drive.google.com/drive/u/0/folders/11JA-5ZdzqmEqKdIlg-wpfeXd8aPWhZD0>.

⁹ Децентралізація. Законодавчий порядок денний 2024. *Звіт за результатами дослідження думки Представників органів місцевого самоврядування*. URL: <https://drive.google.com/drive/u/0/folders/11JA-5ZdzqmEqKdIlg-wpfeXd8aPWhZD0>.

5% зазначили можливе адміністрування місцевих зборів.

13% переконані, що таке адміністрування не можливе, а 30% не відповіли.

Що стосується здавання комунального майна в оренду, то 37% стикаються з проблемою надання майна за мінімальними ставками; 42% не стикались із проблематикою, а 20% не змогли відповісти.

Також називалась проблематика, пов'язана з кадровим забезпеченням. 61% зазначає недостатню кількість кадрів у територіальній громаді; 29% не визнали такої проблеми, а 10% не відповіли. Також 85% назвали недостатню мотивацію кадрів.

У галузі матеріально-технічної спроможності є питання використання надр. Так, 82% зазначає проблему ефективного використання та обмеження впливу на недобросовісних користувачів.

У сфері надання житлово-комунальних послуг, які є маркером спроможності, 58% хвилює проблематика, а 31% вважає відсутність такої проблематики, 10% – не відповіли. Причому серед причин неналежної якості житлово-комунальних послуг учасники опитування назвали:

- застарілу базу – 73%;
- низьку платоспроможність населення – 59%;
- кадрові проблеми на підприємствах – 57%;
- умови оплати праці на підприємствах – 38%;
- недосконалу тарифну політику – 31%;
- відсутність стратегії послуг ЖК – 24%;
- обмеження антимонопольного законодавства – 18%;
- інше – 7%.

Важливий аспект функціонування органів територіальної громади це здатність їх бути відкритими і залучати до комунікації громадськість, відповідно реагувати на потреби. Зрозуміло, що громадськість має бути зорганізованою і активною, і ця якість не виробляється виключно наявністю законодавства чи інституцій. Мають бути ще сталі практики комунікування, впливу на владу, викриття, лобіювання, адвокатування тощо. З точки зору опитаних посадових осіб територіальних громад діалог може здійснюватися через:

- 77% – громадські слухання;
- 56% – публічні консультації;
- 51% – місцеві петиції;
- 8% – інші інструменти;
- 6% – не готові відповісти.

Тільки за результатами опитування посадових осіб територіальних громад названо 25 пріоритетних питань, які мають бути вирішені, розглянуті, прийняті. Ці питання стосуються законодавчого врегулювання.

Серед пріоритетів у зміні законодавства визначено:

1. Додаткові повноваження в частині місцевих податків.
2. Удосконалення вирівнювання місцевих бюджетів.
3. Зміни до Конституції.

4. Вдосконалення повноважень у період воєнного стану.
5. Містобудівний кодекс.
6. Відновлення публічної влади на деокупованих територіях.
7. Внесення змін до Закону про комунальну власність.

Другий блок:

1. Внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» щодо прозорості самоврядування.

2. Внесення змін до деяких законів України щодо стимулювання участі державних органів та органів місцевого самоврядування в реалізації програм та проєктів міжнародної технічної допомоги та транскордонного співробітництва (№ 10284 від 24.11.2023).

3. Розмежування повноважень ОМС різних рівнів і ОМС та органів виконавчої влади за принципом субсидіарності.

4. Адміністративний збір (№ 4380 від 16.11.2020).

5. Внесення змін до Закону України «Про місцеві державні адміністрації» щодо реформування територіальної організації виконавчої влади (№ 4298 від 30.10.2020).

6. Внесення змін до деяких законів щодо вдосконалення участі місцевого самоврядування в міжтериторіальному та транскордонному співробітництві (№ 9450 від 03.07.2023).

Третій блок:

1. Внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» в частині забезпечення прозорості (№ 6401 від 07.12.2021) – 34.

2. Встановлення державних стандартів в описовому та вартісному вигляді за кожним із делегованих ОМС повноважень – 34.

3. Внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» щодо народовладдя (№ 7283 від 13.04.2022) – 33.

4. Внесення змін у зв'язку з прийняттям Закону України «Про адміністративні процедури» (№ 10161 від 18.10.2023) – 29.

5. Місцеві референдуми (№ 5512 від 19.05.2021) – 28.

6. Внесення змін щодо припинення повноважень сільського, селищного, міського голови (№ 5241 від 12.03.2021) – 26.

Четвертий блок

1. Публічні консультації.

2. Внесення змін до Закону України «Про асоціації органів місцевого самоврядування».

3. Муніципальна статистика – 18.

4. Внесення змін до Закону України «Про органи самоорганізації населення» – 17.

5. Про місто Київ – столицю України – 16.

6. Створення та статус міських агломерацій – 11.

Тільки констатація потреб у такому широкому ареалі законодавчого врегулювання дає право визначити, що реформа децентралізації не завершена.

Таким чином, опитуваними названо три найактуальніші проблеми:

1. Розмежування повноважень і фінансування делегованих повноважень.
2. Неналежний рівень оплати.
3. Проблематика у сфері оподаткування.

Зауважимо, що опитування проводилося безпосередньо серед посадових осіб територіальних громад, тобто учасників і виконавців. У продовженні дослідження важлива оцінка і бачення самих громад. Адже реформа в остаточному підсумку має змінити якість життя. Залишається відкритим питання, чи станеться так.

Парадокс оцінювання спроможності полягає в тому, що респонденти, які є представниками органів ОМС, визначають реформу як успішну, але при цьому більше половини вказують ось на що:

55% – недостатня спроможність;

54% – неякісне адміністрування місцевих податків;

61% – недостатню кількість кадрів.

А велика частка респондентів, які безпосередньо є заглиблені в матеріал, залишили питання без відповіді.

Лише 50% ознайомлені з дорожньою картою реалізації реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні.

Для оцінки спроможності аналізуються формальні фінансові показники. С. Зелінський описує коефіцієнт спроможності як: співвідношення видатків до суми податків і доходів; коефіцієнт власного бюджетного забезпечення тис. грн на одну особу, тобто податки і доходи з розрахунку на одну особу; профіцит-дефіцит; відсоток видатків на владу; населення на одну посадову особу; ефективність земельного податку; ефективність витрат на дошкільну і шкільну освіту; ефективність витрат на культуру; ефективність витрат на життєзабезпечення; ефективність соціальних витрат; ефективність первинного медичного забезпечення¹⁰.

Зокрема, в дослідженні «Оцінка фінансової спроможності територіальних громад за підсумками 2023 р.» аналізувалось 11 показників: доходи загального фонду з розрахунку на одного мешканця; видатки загального фонду з розрахунку на одного мешканця; видатки на утримання апарату управління з розрахунку на одного мешканця; капітальні видатки з розрахунку на одного мешканця; рівень дотаційності бюджетів; співвідношення видатків на утримання апарату управління із фінансовими ресурсами громади; питома вага заробітної плати у видатках загального фонду бюджету громади; питома вага капітальних видатків у загальному обсязі видатків; видатки на культуру та фізичну культуру і спорт з розрахунку одного мешканця;

¹⁰ Зелінський С. Е. Оцінка спроможності громад в Україні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2016. № 6. С. 128–134. URL: UJRN/Nzizvru_2016_6_22.

питома вага трансфертів у дохідній частині бюджету; питома вага місцевих податків і зборів у дохідній частині загального фонду бюджету¹¹.

За результатами дослідження встановлено, що 34,4% територіальних громад мають високий рівень фінансової спроможності; 21,8% – оптимальний; 13,9% – задовільний; 17,2% – низький; 12,7% – критичний¹².

Можемо констатувати, що баланс між кількістю територіальних громад із рівнем фінансової спроможності «високий» і «задовільний» (56,2%) проти кількості громад з рівнем «низький» і «критичний» (29,9%) становить 1,9. Тобто майже в два рази більше територіальних громад із позитивним значенням проти громад з негативним (слабким) значенням фінансової спроможності.

Помічено, що громади з критичним рівнем фінансової спроможності є у 16 областях. Це показник того, що вони не сконцентровані в одному регіоні, що в подальшому більш сприятливо для вирівнювання. Частина з цих громад потерпіла внаслідок військових дій росії проти України.

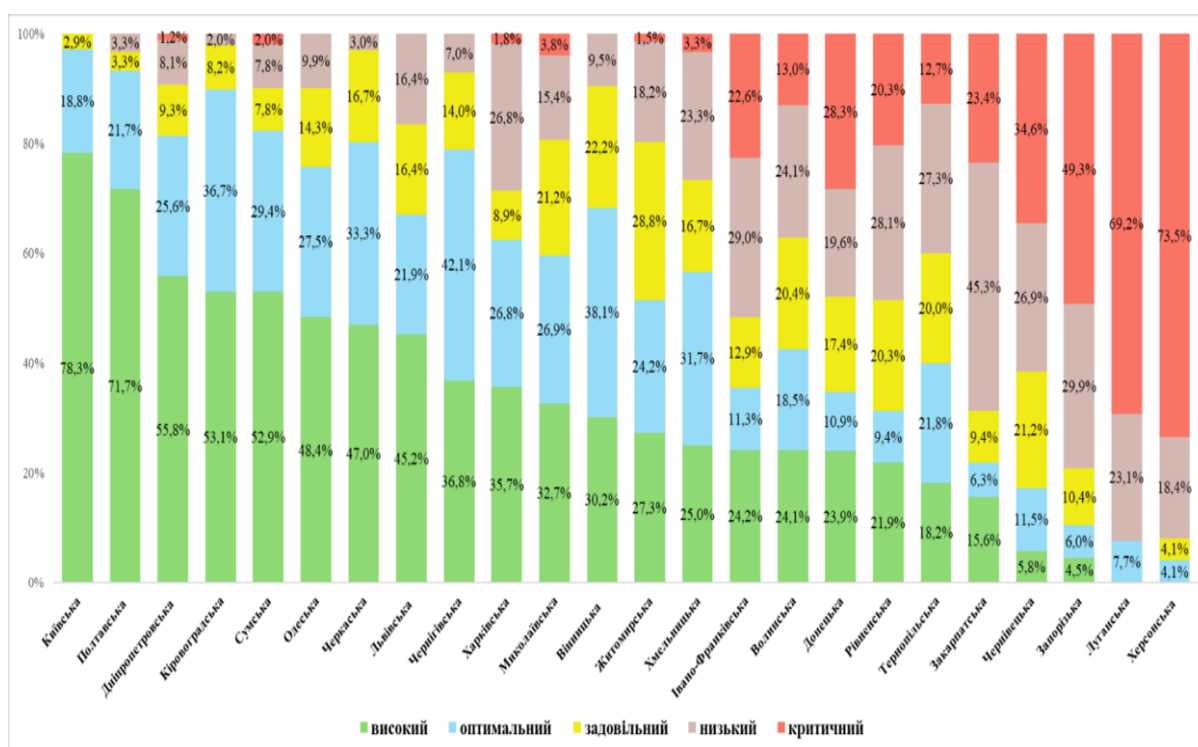

Рис. 1. Розподіл громад (відсоток від загальної кількості громад області) залежно від рівня спроможності (у розрізі областей за 2023 рік)¹³

Також помічено, що частка громад із високим рівнем спроможності належить до міських, зокрема з 495 громад із високим рівнем спроможності 40% є міськими. Хоча серед міських територіальних громад є 12,6% з критичним рівнем.

Розподіл за рівнем фінансової спроможності громад відносно типу (міські, селищні, сільські) наведено в рис. 2.

¹¹ URL: <https://decentralization.ua/news/17881>.

¹² URL: <https://decentralization.ua/news/17881>.

¹³ Там само.

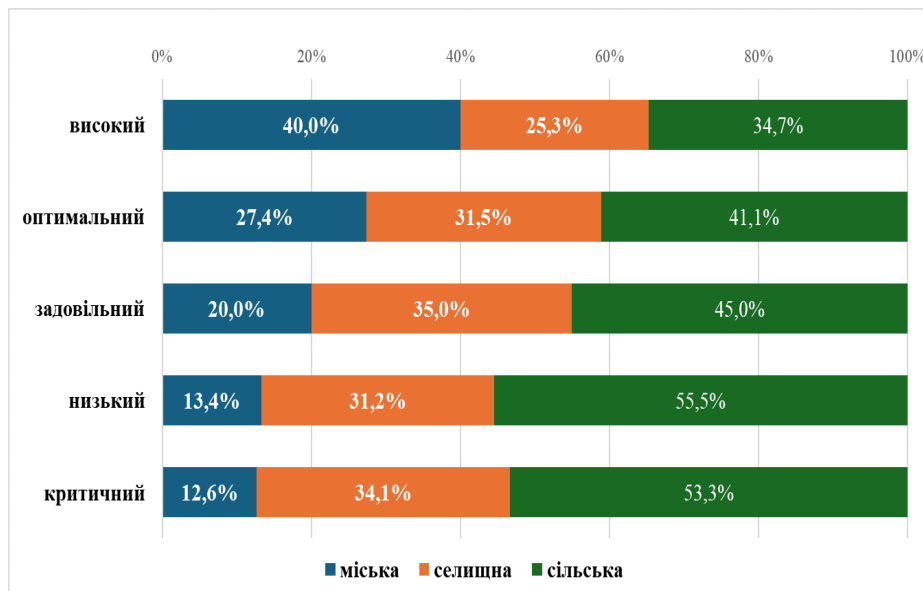

Рис. 2. Розподіл громад залежно від рівня фінансової спроможності в 2023 р. та типу адміністративного центру (%)

ВИСНОВКИ

Територіальні громади де-факто не були суб'єктами в системі державного управління і самоврядування. Започаткування реформи децентралізації відбулось не під тиском вимог регіонів, а як ініціатива від центральних органів влади. Крім бюджетного наповнення і делегування повноважень, запущений механізм становлення суб'єктності територіальних громад.

Наявність надходжень і спроможність територіальної громади витратити цей ресурс не може бути показником спроможності територіальної громади в повному розумінні. По відношенню до наявного ресурсу і його оцінки варто визначати як «базова спроможність» або «фінансова спроможність», а не спроможність у цілому, що має значно ширший і складніший сенс.

Під суб'єктністю територіальних громад ми розуміємо, що, крім функціоналу – адміністрування податків і зборів, надання послуг, має з'явитись життєздатний суспільний організм – громада, яка, у свою чергу, через інститути громадянського суспільства здатна актуалізувати проблематику, ініціювати дії, вкрай важливо – контролювати (виключати свавілля), добирати кадри. Тобто територіальна громада це не тільки і не скільки її орган, а і сама громада, саме в розумінні громада як суспільний організм, а не лише населення. Тому спроможність територіальної громади це наявність самостійних місцевих інститутів громадянського суспільства, конкуруючих місцевих політичних і громадських еліт, громадського контролю, механізмів комунікацій для вироблення і прийняття рішень. Незважаючи на 10-річний ювілей провадження децентралізації, – реформа не завершена по факту констатації наявних 25 пріоритетних невирішених питань та великої кількості законопроектів, що визначені головними для профільного комітету Верховної Ради України, але з низки причин можуть бути не розглянуті, не подані, не проголосовані. Крім того, немає жодних гарантій, що законопроекти та поправки до них матимуть

виключно позитивні наслідки для реформи. У цьому контексті територіальні громади виступають занадто слабкими лобістами.

З одного боку, відсутність сталого провайдера просування реформи є негативною оцінкою, а з другого – те, що жодна з партій не підпорядкувала собі децентралізацію і територіальні громади, що, у свою чергу, могло стати ліквідацією реальної децентралізації – є позитивним.

За методикою уряду за підсумками 2021 р. виходить, що 694 громади (48,3%) мають високий рівень спроможності, а 743 громади (51,7%) – середній. Лише 1 громада (0,1%) має низький рівень спроможності.

При цьому, за оцінками згідно з Методичними рекомендаціями, розробленими за участю Мінрегіону і Асоціації органів місцевого самоврядування, спроможність територіальних громад виглядає інакше. Лише 10 із них високим рівнем спроможності; оптимальний рівень спроможності мають 67; задовільний – 491; помірний – 417; низький рівень спроможності – 431 і критичний – 22.

Громади, які мали за оцінкою Уряду високий рівень спроможності, за методичними рекомендаціями Мінрегіону не потрапляли до таких або могли мати діаметрально протилежну оцінку. Це свідчить про принципові розбіжності в оцінюванні спроможності громад за різними методиками. Тому при оперуванні оцінкою спроможності слід чітко визначати критерій: бюджетний, кадровий, інфраструктурний, податковий.

Потрібно розуміти, що фінансова спроможність територіальних громад на цьому етапі це все ж наслідки попередньої економічної історії, а саме наявність підприємств, які переважно були в урбанізованих і індустріалізованих містах; це створення і реєстрація підприємств, які частіше реєструвались у містах; це концентрація підприємств – переважно в адміністративних центрах і, зрозуміло, – столиці. Тому названі показники фінансової спроможності територіальних громад це об'єктивна даність, яку доцільно називати базова спроможність. В інших випадках визначення спроможності потрібно уточнювати, який саме критерій мається на увазі. Наприклад, В. Сизоненко виділяє три види спроможності – потенційну (розрахункову); спроможність за визначенням КМУ; реальну спроможність.

Продовження реформи децентралізації та територіальної організації влади готується в Комітеті Верховної Ради України з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування. Так, планом його роботи на лютий–липень 2024 р. передбачено розгляд 218 законопроектів, щодо яких Комітет визначений головним, і 404 – які Комітет має розглянути і подати свої пропозиції. По факту можна констатувати, що реформа децентралізації не завершена, а тепер ще і загальмована з причин війни росії проти України та певних політичних причин.

P.S. Спроможність територіальних громад потрібно також вимірювати з точки зору оцінки самої громади, що можна реалізувати через спеціалізоване соціологічне дослідження. Проте процес має свої складності, оскільки йдеться про 1469 суб'єктів, а не про єдину узагальнюючу характеристику.

Кононенко Н.В.,
*провідний науковий співробітник,
кандидат політичних наук,
Інститут політичних і етнонаціональних досліджень
ім. І. Ф. Кураса НАН України*

ДУАЛІЗМ ПІДПОРЯДКУВАННЯ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ ЯК ЧИННИК ІНСТИТУЦІЙНОЇ НЕСПРОМОЖНОСТІ УРЯДУ

Поряд із створенням фасаду формування уряду та його відставки, притаманного парламентсько-президентським республікам, Конституція України закладає норми, що унеможливають реалізацію принципу його парламентської відповідальності, розмивають зв'язок між урядом та парламентом та формують середовище інституційної деградації вищих органів влади

Ключові слова: *дуалізм виконавчої влади, принцип розподілу влад, інституційна деградація.*

Along with creating a façade of government formation and dismissal typical for parliamentary-presidential republics, the Constitution of Ukraine lays down norms that make it impossible to implement the principle of parliamentary responsibility, blur the connection between the government and the parliament and create an environment of institutional degradation of the supreme authorities

Key words: *dualism of executive power, principle of separation of powers, institutional degradation.*

Війна закономірно перебуває в центрі національного дискурсу. Втім тема розбудови нових інституцій, що позбавлені впливу специфічних пострадянських юридичної легітимації та практик, починає активно пробиратися в публічний простір. Нові інформаційні акценти є свідченням того, що нарешті формується усвідомлення, що для подальшого розвитку Україні потрібні дві опції – безпека та сильні демократичні інституції.

Саме слабкі інституції, які не здатні забезпечити ефективне функціонування системи державного управління, обумовлюють існування неконсолідованих політичних режимів (і українського також), головними ознаками яких є повільне зростання та нестабільність. Неспроможні інститути виникають передусім там, де тривалий час не виправляються діючі нормотворчі пастки, які блокують ефективне врядування. В неефективній державі політична енергія суспільства спрямовується на вироблення практик адаптації до неефективної влади. Щодо енергії політичного класу, вона формує популістську риторику, що є прологом авторитаризму. На жаль, війна лише «загострила» наші проблеми.

Конституційний дуалізм. Конституційна архітектура української виконавчої влади (чи «уряду» в широкому розумінні цього терміну), починаючи з 1991 р., формувала політичну систему, що уможливила серйозний вплив на виконавчу владу президентів, хоча безпосереднім керівником вищого органу в системі виконавчої влади є прем'єр-міністр. Серед членів ЄС максимально наближеною до української формули відповідальності уряду перед президентом-арбітром є напів-президентська Франція, де глава держави також має право звільнити прем'єр-міністра і ініціювати відставку уряду. Втім є «але» – французький президент де-факто безпосередньо вбудований в роботу уряду, він головує в Раді Міністрів (центральный орган виконавчої влади), бере активну участь у формуванні урядових політик.

Певним підсумком української дуальності у керівництві виконавчої владі можна вважати Індекс інституційної якості (Світовий Банк), у відповідності з яким результат України за індикатором «ефективність уряду», що оцінює якість державних послуг, державної служби, формулювання та реалізацію політики та довіри до уряду, перебуває майже на одному рівні протягом 2012-2022 рр. (відповідно, 32,7 та 33,2 бали). Більше того, український показник ефективності уряду (на 2022 р.) складає 34% від значення аналогічного показника для Фінляндії, 41% – Литви, 62% – Румунії [3].

Отже, сам факт існування президента, який обирається на загальнонаціональних виборах і має певні компетенції щодо виконавчої гілки влади, не заважає спроможності урядів не лише у згаданих вище країнах, а й в інших європейських електоральних та консолідованих ліберальних демократіях. Чому? Передусім через коректно унормовані законодавством та працюючи у відповідності із законом практики здійснення парламентського контролю щодо виконавчої влади (реалізації принципу «парламентської відповідальності уряду») та впливу президента на уряд.

З огляду на політичні практики 30-річного періоду поновлення української державності більшості читачів навіть важко уявити, що діюча Конституція надає уряду та прем'єр-міністру таку кількість, наприклад, кадрових повноважень, що мала б робити їх цілком впливовими політичними суб'єктами. Для нашого розуміння: прем'єр-міністр має конституційне право без погодження із президентом надавати ВРУ подання про призначення повного посадового складу уряду (крім міністра оборони та міністра закордонних справ); надавати до ВРУ (*а не в Офіс президента, як це зробив передостанній голова уряду Олексій Гончарук*) заявку про власну відставку або подання про звільнення міністра; вносити на розгляд парламенту подання на призначення Голови АМКУ, Голови ДКТРУ, Голови ФДМУ.

Уряд без згоди президента має щонайменше призначати перших заступників і заступників міністрів; за результатами конкурсів (що проводилися до 02.2022 р) – держслужбовців групи «А» (державний секретар КМУ, його заступники, державні секретарі міністерств, керівників ЦОВВ, що не входять до уряду) та керівників особливо важливих для економіки державних підприємств; залучати радників для підготовки до приватизації та продажу об'єктів. Президент має погоджувати із прем'єр-міністром подання до парламенту про відставку міністра закордонних справ

та міністра оборони та участь членів КМУ, ЦОВВ в роботі консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів і служб, що ним утворюються для здійснення своїх повноважень.

Така кадрова суб'єктність нівелюється вже більш розподіленням впливом між головою уряду та керівником держави на місцеві органи державної влади (т. зв. «виконавчу вертикаль»). Місцеві державні адміністрації (МДА) та їх голови відповідальні – перед президентом, а підзвітні та підконтрольні – КМУ. Ініціатива звільнення голів місцевих державних адміністрацій може виходити і від президента, і від прем'єр-міністра. Президент має призначати голів місцевих державних адміністрацій, підібраних та рекомендованих урядом. Втім, у голови держави є право відхилити подання уряду та запропонувати іншого кандидата. Законопроектom № 4298 про МДА (перебуває в парламенті з 2020 р.) передбачено, що керівник державної адміністрації хоч і стає держслужбовцем, а не політичним призначенцем, все рівно зберігає підзвітність президенту. Запровадження правового режиму воєнного стану ще більше відірвало уряд від здійснення виконавчої влади на місцях через створення підпорядкованих у президенту тимчасових військових адміністрацій.

Дуальність у підпорядкуванні виконавчої вертикалі є вкрай рідкісною для інституційної архітектури країн-членів ЄС, де представники виконавчої влади в регіонах підзвітні та підпорядковані виключно уряду. Навіть у Польщі, де голова держави зберігає серйозний вплив на уряд, призначення воєвод здійснюється урядом та прем'єр-міністром. Так, у напівпрезидентській Франції префекти дійсно призначаються та звільняються президентом за рекомендацією міністра внутрішніх справ. Однак, не будемо забувати, що французькі президенти мають значно більшу і юридичну, і фактичну залученість в урядову діяльність, порівняно з українськими колегами. Тому такий розподіл влади «на місцях» є релевантним для французької архітектури влади.

Крім того, ані прем'єр-міністр, ані КМУ (на відміну від президента) не мають формалізованого впливу на кадрові рішення «сектору безпеки та оборони» (РНБОУ, ЗСУ, СЗР, СБУ тощо), Конституційного Суду, судових органів, прокуратури, НБУ. З позиції дотримання принципу «розподілу влади» в напівпрезидентських політичних системах, такий підхід є виправданим, оскільки дозволяє виконання президентом арбітражних функцій щодо виконавчої, законодавчої та судової гілок влади. З точки зору політичних практик, поширених у слабких демократіях, таких як українська, об'ємне делегування главі держави кадрових повноважень детермінує великий обсяг решти його функцій. Що створює серйозні небезпеки відсутності контрваг та ефективного контролю над інституцією президента. В такій ситуації посилення президентських адміністрації/офісу, де в підсумку і зосереджується центр державної влади, цілком передбачувана історія для України. Тим більше – під час війни. Яке б прізвище не носив глава президентського офісу і в який би світовий рейтинг не входив.

Нейтралізація ролі парламенту. Безумовно, за умов «розтяжки» впливу на виконавчу владу, центром якої є уряд, між «невідповідальним» президентом (згідно

Конституції, практично не вбудований в роботу КМУ та ЦОВВ) та «відповідальним» прем'єр-міністром (який безпосередньо керує КМУ) та можливостями президентів тиснути на уряд через їхній вплив на органи прокуратури, суди та «силовиків» дуже помічною для уряду була б підтримка з боку ВРУ, яка є зворотною стороною «парламентської відповідальності» КМУ. Теоретично, закони надають таку можливість. Наприклад:

- ✓ ініціатором подання кандидатури на посаду керівника уряду є парламентська більшість, а точніше – коаліція. Конституція та закони не дають Президенту права не підтримати погодженого парламентом претендента на посаду керівника КМУ;

- ✓ саме з парламентом вже призначений прем'єр-міністр має погоджувати персональний склад уряду, щоб отримати підтримку більшості у ВРУ;

- ✓ саме парламенту уряд представляє програму власної діяльності через місяць після затвердження персонального складу. Програма уряду має базуватися на узгоджених політичних позиціях та програмних завданнях коаліції депутатських фракцій у парламенті. Ухвалення програми унеможлиблює відставку уряду протягом року. Ну і звітування про виконання програми уряду має відбуватися щорічно;

- ✓ саме парламент може ініціювати винесення вотуму недовіри уряду;

Але, створюючи законодавчий фасад формування уряду та його відставки, притаманний парламентсько-президентським республікам, Конституція закладає норми, що унеможлиблюють реалізацію принципу його парламентської відповідальності, розмивають зв'язок між урядом та парламентом. Як це робиться?

- ✓ через відсутність правової норми в Україні, що фіксує рівнозначність неухвалення ВРУ програми дій уряду його відставці. Для ЄС робота уряду із незатвердженою парламентом програмою є аномалією. *Теоретично, наявність такого формату «напівакцептованого уряду» (затверджений уряд + незатверджена програма) в Україні можна пояснити прагненням надати можливість сформуванню уряду президенту-реформатору, обраному на загальнонаціональних виборах, але позбавленому стійкої більшості у парламенті. Але чи може реалізовувати такий уряд реформи? Ні: бо реформи – це завжди передусім нове законодавство, для ухвалення якого потрібна підтримка більшості в парламенті. А без підтримки парламенту урядом – навіть український досвід доводить: ніяких реформ не буває.*

Серед однозначних мінусів роботи уряду із неакцептованою програмою ВРУ – «підвішений» його стан через ймовірність у будь-який момент бути відправленим у відставку як ВРУ, так у президентом. Така інституційна невпевненість унеможлиблюють яскраве лідерство уряду та підштовхує до сумнівної якості компромісів із бенефіціарами парламентських партій та груп;

- ✓ через відсутність конструктивного «вотуму недовіри» (відставка уряду не зобов'язує її ініціатора подавати кандидатуру нового, вже погодженого парламентською коаліцією);

✓ через надання президенту, який перебуває «над» процесом формування і діяльності КМУ та ЦОВВ, права ініціювати відставку КМУ навіть без уточнення причин, з яких він може ініціювати таку відставку;

✓ через відсутність фіксації, що кандидат на посаду голови уряду від коаліції має бути членом чи лідером одної з партій, що складають більшість. Враховуючи слабкість українських партій, такий крок, з одного боку, можна розглядати в якості інструмента, що надає можливість парламентським фракціям і президенту створювати технократичні уряди, для комплектації яких може просто не бути кадрів через відверту слабкість партій-коаліціантів. З іншого боку, саме відсутність обов'язковості «партійної прив'язки» прем'єр-міністра до парламентської більшості в Україні робить зв'язок між партіями, парламентом і урядом, характерний для європейських демократій, *майже не очевидним*. Така ситуація підживлює «відмову від інститутів» (втрату інтересу) з боку суспільства та створює умови для «хакерського» їх використання такими акторами, як олігархи. Політичний результат – інститути втрачають довіру суспільства та набувають несистемної легітимації, інституційної неспроможності, що полягає у нездатності реалізовувати ефективно врядування;

✓ через відсутність обов'язкових консультацій міністрів із парламентом на етапі формування прем'єр-міністром кадрової пропозиції по членам його уряду ВРУ. Наприклад, за останні 10 років єдиним прем'єром, який хоча б формально витримав процес погодження з ВРУ складу уряду після свого призначення на посаду як окрему процедурну опцію, був другий уряд А. Яценюка. Щодо решти, то міністри урядів і Гройсмана, і Гончарука, і Шмигалья отримували призначення в один день із прем'єр-міністром. *Серед плюсів:* відсутність персональних зобов'язань уможливорює більш рішучі реформи, наприклад. *Серед мінусів:* не створюється фундамент для співіснування та конструктивного діалогу виконавчої та законодавчої гілок влади, наявність якого є одною з важливих ознак інституційної спроможності;

✓ через позбавлення президента офіційної та публічної можливості, у разі неспроможності ВРУ погодити кандидатуру прем'єр-міністра і сформувати уряд, пропонувати власну кандидатуру керівника уряду. *Серед плюсів:* такий підхід можна розглядати як запобіжник формування гіпервпливу президента на решту інституцій. *Серед мінусів:* залежність вітчизняних партій від великого олігархічного капіталу (вплив яких зменшено активною фазою російсько-української війни, але не ліквідовано), що створює ризики для формування т. зв. «урядів олігархічного консенсусу».

Крім того, нормативна начебто відстороненість президента від перемовин, що супроводжують процес формування уряду (будучи по факту їх активним і впливовим суб'єктом), у поєднанні із широким колом кадрових та управлінських повноважень дозволяють голові державі де-факто здійснювати серйозний вплив на уряд і не нести публічної політичної відповідальності за роботу КМУ;

Після лютого 2022 року функція звітування уряду перед парламентом дуже звузилася. Важелі впливу на уряд зосереджені на Банковій. Що призвело до управлінської кризи не лише кабмін (ініціатива в уряді відсутня, а рішення ухвалюються

лише після відмашки глави ОПУ), а й парламент, який втрачає свою спроможність впливати на державне управління.

Які політичні наслідки таких диспропорцій? Головне – деградація інституцій та нездатність до ефективного управління. За 33 роки поновленої державності український політичний режим жодного разу, за класифікацією V-DEM, не набував консолідованої форми ані демократії, ані автократії, коливаючись між електоральною автократією (1991р., 1998-2004 рр., 2014-2018 рр., 2022-2023 рр.) та електоральною демократією (2005-2009 рр., 2019-2020 рр) [2].

12 років нашої новітньої державності (або 30% часу) ми витратили на перебуванні в «болоті» (щось середнє між виборчою демократією та автократією) і, відповідно, на відсутність розвитку. Щоб уникнути «болотного стану» після війни – вже сьогодні вкрай важливо увійти в пошук нового конституційного дизайну, що не порушуватиме базовий для демократій принцип «розподілу влади», неформального розвитку інституцій, та механізму його повоєнної імплементації. Оновлення правових норм політичної системи України має стати провідним вектором сучасної загальнонаціональної дискусії.

Список використаних джерел

1. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. DEMOCRACY REPORT 2024. Democracy Winning and Losing at the Ballot. Produced by the V-Dem Institute at the University of Gothenburg. https://v-dem.net/documents/43/v-dem_dr2024_lowres.pdf.
3. Worldwide Governance Indicators. 2022. URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/worldwide-governance-indicators/interactive-data-access>.

УДК 316.344.43(477)(043.2)

Ляшенко Т.М.,
*доктор політичних наук,
провідний науковий співробітник
відділу теоретичних та прикладних проблем політології
Інституту політичних та етнонаціональних досліджень
ім. І. Ф. Кураса НАН України, Київ, Україна*

ПРАВЛЯЧИЙ КЛАС УКРАЇНИ: СПРОМОЖНІСТЬ ЧИ ПОПУЛІЗМ

Як і в будь-якій іншій суверенній державі, правлячий клас в Україні відіграє значну роль в політичній системі країни. Сутність правлячого класу полягає в тому, що вони мають доступ до ресурсів і можливостей, які дозволяють їм зберігати свою владу та привілеї в суспільстві, а також формувати умови, які задовольняють їхні власні інтереси. **Специфікою політичної системи в Україні є перманентний**

суспільний запит на оновлення цього правлячого класу. На кожних чергових виборах соціологи говорять про суспільний запит на «нову третю силу», що запропонує «молоді й незаплямовані обличчя». Наприклад, згідно з опитуванням, проведеним у 2021 р. Фондом «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва», 72% українців вважали, що в Україні немає реальної політичної еліти¹⁴. А у 2023 р. 73% українців підтримували оновлення центральної влади на тому чи іншому її рівні¹⁵. Тим не менш, прагнення виборців до «нових облич» було реалізовано саме під час виборів 2019 р., коли до Верховної Ради України IX скликання потрапило близько 80% нових депутатів.

Тому в контексті теми дослідження нагальним став аналіз формування, професійної спроможності та перспектив розвитку правлячого класу, який сформувався в результаті саме цих виборів.

Зрозуміло, що найбільш вдалою акцією з «пошуку нових облич» стала кампанія партії «Слуга народу». Але через те, що в Україні політика взагалі є надто персоніфікована, а політичні процеси часто обумовлені особистістю політиків, в даному випадку ми отримали ще й унікальний приклад стратегії просування нестандартних методів комунікації. В результаті в Україні з'явився новий тип популізму без політики, а лідер фактично був брендом.

Вибори В. Зеленського базувалися на кампанії, яка була зосереджена на боротьбі з істеблішментом. Ключовий аспект популізму, антиістеблішмент, прагне згуртувати незадоволений електорат проти поточної системи управління та змінити її. Під час виборчої кампанії В. Зеленського в Україні було використано технології, які полягали у широкому залученні соціальних мереж та встановленні завдяки їм прямого зв'язку з виборцями. Проте з часом це проявилось у тому, що ЗМІ в Україні дедалі більше ставали інструментом правлячої влади, а не засобом для її критики. Популізм концентрує владу та ресурси в руках лідера та його найближчого оточення, згубно впливаючи на систему стримувань і противаг. Ключовим прикладом цього став той факт, коли він розпустив парламент під час своєї інавгураційної промови, заявивши, що його мандат від народу полягав у «перезавантаженні» нації. Ця цитата та акція з розпуску парламенту малюють точну картину сучасного визначення популізму.

Обрання Володимира Зеленського та результати парламентських виборів принесли значні зміни у структуру правлячого класу України. Насамперед В. Зеленський досить швидко сконцентрував особисту владу, до того ж провладна партія має більшість у парламенті. Ці обставини підривають спроможність правля-

¹⁴ Національне опитування щодо громадського залучення. 27 березня 2021. URL: <https://dif.org.ua/article/zrobi-za-mene-ukraintsi-gotovi-do-samoorganizatsii-ale-pokladayut-vidpovidalnist-za-sviy-dobrobut-na-derzhavu>.

¹⁵ Доцільність зміни центральної влади після перемоги України: результати телефонного опитування, проведеного 26 травня-5 червня 2023 року. URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1249&page=1&t=3>.

чого класу, яка проявляється у можливості та здатності приймати політичні рішення щодо майбутнього України. Надалі це може **привести до фрагментованого правлячого класу та вакууму управління.**

Як ми знаємо, партія «Слуга народу» запрошувала потенційних депутатів подавати заявки через свій вебсайт і обирала кандидатів таких сфер, як бізнес, шоу-бізнес, спорт, журналістика тощо. В результаті до парламенту потрапили в основному випадкові люди, далекі від політики – і від будь-якого розуміння державного управління. Головним критерієм *популістського способу рекрутування* еліти є особиста відданість лідеру і здатність давати найфантастичніші обіцянки. Вони пробиваються в елітні лави, використовуючи агресивну та маніпулятивну демагогію. Особисто їм часто бракує «елітних якостей», таких як культура, насамперед політична, переговорні навички, сприйняття альтернативної точки зору/опозиції, неналаштованість на досягнення компромісу. Більше того, ці очевидні недоліки шляхом епатажу видаються за «нову, нестандартну і прогресивну політику».

Проте популізм не може впоратися зі складними реальними проблемами. Адже він просто ділить світ на простих людей і корумповану еліту і пропонує виключно прості рішення. Такі чинники суперечить самій суті демократії, яка якраз і полягає в об'єднанні різних думок і груп у процесі прийняття рішень, де жодна група не має остаточного контролю. Тобто популізм і демократія знаходяться на протилежних кінцях політичної шкали. При цьому жоден популістський рух чи партія не називатимуть себе антидемократичними.

Розвиток популізму призводить до персоналізації влади. Саме це ми можемо спостерігати вже зараз. Наприклад, заява віцеспікера про «зсув нашої парламентсько-президентської моделі в бік більш сильного президента», або запропонований урядом «Концепт посилення стійкості демократії в Україні»¹⁶ що, пропонує якщо не знищення парламентаризму, то мінімізацію впливу Верховної Ради на політичне життя країни і суттєве зростання ролі виконавчої влади.

Популізм – це політична стратегія, за якої лідер отримує популярність і підтримку, згуртовуючи маси навколо суперечливих питань, часто навіть ірраціональних, з непередбачуваними наслідками. В цьому є небезпека для демократичного суспільства, оскільки подібне може привести до руйнування формальних інститутів і самої демократії.

Узагальнюючи, можна окреслити такі загрози популізму :

1. Поляризація суспільства: Популісти часто використовують риторіку, яка поділяє суспільство на «ми» і «вони», залучаючи підтримку свого виборчого базису за рахунок вигнання «інших». Це може привести до загострення конфліктів між різними групами населення.

¹⁶ Концепт посилення стійкості демократії в Україні. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/kontseptposilennyastiikosti.pdf>.

2. Відхід від раціональності: Популісти часто обіцяють швидкі та прості рішення складних проблем, навіть якщо ці рішення неефективні або навіть шкідливі в довгостроковій перспективі. Це може призвести до прийняття рішень, які не ґрунтуються на об'єктивних даних та раціональному аналізу.

3. Економічні наслідки: Популізм може спричинити нестабільність на фінансових ринках через непередбачувану або неефективну економічну політику. Також, в повній мірі реалізований популізм може привести до невідповідального витрачання грошей та наростання боргового тягаря.

4. Ослаблення демократії: Популісти часто використовують свою популярність для обмеження незалежних інститутів, таких як незалежні ЗМІ, суди та інші контролюючі органи. Це може призвести до порушення принципів правової держави та зниження рівня демократії.

Аде головне в тому, що **загроза полягає не стільки в популізмі, скільки в тому, що він має здатність переростати в авторитаризм.** А політичний клас та еліта, які сформуються під час популістського правління, й слабкі інституції не дозволяють йти далі шляхом демократії. Ці нові режими часто оформлюються, у вигляді «найнебезпечнішої форми диктатури»: персоналістського правління»

Отже, популізм може становити загрозу для стабільності суспільства, економічного зростання та демократичних інститутів.

УДК 32.019.1:32.02(477)(73).

Бойда А.В.,

*аспірант I курсу факультету історії,
політології і міжнародних відносин,*

*Прикарпатський національний
університет ім. Василя Стефаника;*

Хомуцький Д.С.

*магістр права (2024) юридичного факультету,
Львівський національний університет ім. І. Франка*

ПРОТИСТОЯННЯ ДІЮЧОГО І ЕКС-ПРЕЗИДЕНТІВ У США ТА УКРАЇНІ: ПОЛІТИЧНИЙ ТА ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

В пропонованій статті аналізується проблема протистояння діючого та колишнього президентів у США та Україні протягом 2019–2024 рр.

Ключові слова: *інститут глави держави, президент, Україна, США, Зеленський, Порошенко, Трамп, Байден, імпичмент.*

The article analyses the problem of confrontation between the current and former presidents in the United States and Ukraine in 2019–2024.

Key words: institution of the head of state, president, Ukraine, USA, Zelensky, Poroshenko, Trump, Biden, impeachment.

Сучасний дискурс геополітики та політичних процесів всередині тих чи інших держав є динамічним за своїм характером. Постійні зміни у законодавстві, реформи внутрішнього управління, зміна повноважень глави держави і в тому числі вдосконалення законодавства про імпічмент паралельно існує та опонує до звичної з давніх часів «гонки за головне крісло в країні». Якщо ж у США після виборів 2020 р. переможений Трамп не збирається відмовлятися від амбіцій перемогти вибори в 2024 р., то в Україні П. Порошенко після 2019 р. активно змагається з діючим гарантом за вплив та рейтинг перед виборами, які перенеслися на нікому невідомий термін.

До 2022 р. протистояння діючого і колишнього гарантів у США та Україні багато в чому носило спільні та відмінні риси. З огляду на війну, вони почали зазнавали певних змін у кожній з держав – з публічної площини в Україні вона перейшла в соцмережі, в той час як у США вона має і той, і інший вид боротьби. В чому ж власне полягає проблема боротьби за посаду президента в обох державах між діючим і колишнім її главою?

Як було досліджено попередньо, як Трамп, так і Зеленський були позасистемними кандидатами на виборах глави держави, у яких вони брали участь. Протягом певного часу після перемоги, перебуваючи на цьому посту, їм була притаманна саме ця позасистемність з врахування того, що вони і так були позасистемними главами своїх держав [3, с. 454].

В цьому контексті варто зазначити, що боротьба вказаних персон проти ортодоксальної «системи», що панувала на той час у державі, продовжилась і після обрання їх на пост глави відповідної держави.

Якщо у Володимира Зеленського ця боротьба розпочалась із представлення власної команди нових «обличь», завданням яких було всебічне реформування основних політико-правових інституцій України, та продовжується донині, то у випадку з Дональдом Трампом теж супроводжувалась рядом реформ, але продовжується в опозиції до правлячого глави держави [5].

Звісно, що не всі реформи Трампа були успішними і популярними, але саме за рахунок успішних кейсів, він вдається до вигідних йому маніпуляцій. Йде мова не лише про інфляцію чи скажімо невиконані обіцянки по покращення стану речей на ринку праці. Байден намагаючись бути в першу чергу лідером зовнішнього світу у порівнянні з Трампом зменшив фокус на внутрішньому. Трамп як прихильник відходу від надмірної уваги до зовнішньої політики, маніпулює над гаслом «Ми зробимо Америку знову великою». Щось схоже є і в нинішній риторичі Порошенка, який і досі в своїй діяльності просуває гасло кампанії 2019 р. «Армія. Мова. Віра». Разом з тим, на фоні закликів окремих сенаторів США та європейського політикуму провести в Україні вибори весною 2024 р., ані Порошенко, ані діючий гарант не підтримали цю ідею [7].

Якщо поглянути на постаті Порошенка і Трампа, то в них є певні спільності – два успішних доларових мільярдери свого часу стали одними із найвпливовіших людей у своїй державі. Кожен із них зайшов в політику з гучним іменем в бізнесі, з власним іменним брендом (кондитерський концерн «Рошен» П. Порошенка як скорочений варіант його прізвища та прізвище 45-го президента США у назвах його фірм і об'єктів нерухомості), статками і що головне – з широким переліком контактів у власній державі, так і по світу. З іншого боку, якщо поглянути на системність гарантів у співвідношенні Байден-Порошенко, то ми побачимо, що кожен із них пройшов ряд державних посад. Зокрема, Дж. Байден є відомим як сенатор від шт. Делавер в 1973-2009 рр. та віце-президент США у 2009-2017 рр. Щодо П. Порошенка, то ми знаємо його як нардепа 3-7-го та чинного 9-го скликання ВРУ, а також як секретаря РНБО (2005), міністра зовнішніх справ (2009-2010) та міністра економіки і торгівлі (2012).

З погляду на несистемність Д. Трампа та В. Зеленського, можна побачити наступне. По-перше, як Трамп, так і Зеленський перед виборами були добре відомі медійно як учасники ряду телешоу, медіа-проектів та навіть брали участь в кіно – Трамп переважно в епізодах, а Зеленський виступав в ролі головного актора, сценариста, продюсера або режисера. По-друге, кожен із цих кандидатів готував себе до виборів ще задовго до оголошення себе їх учасником. До прикладу, Д. Трамп часто міг висловлювати свою позицію з приводу того, що б він реалізував, якби був президентом, а В. Зеленський за 5 років до виборів зняв серіал та окрему кінострічку «Слуга Народу» про президента української мрії. Своєрідна підготовка до президентської діяльності у Трампа простежувалась у написанні його книг щодо успішного ведення бізнесу, в Зеленського – через висміювання вад українського і зарубіжного політикуму на концертах «Вечірнього Кварталу» [3, с. 454].

Щодо боротьби між діючим і колишніми гарантами, то для України вона почалась в 2019 р., а для США в 2020-му. В обох випадках опозиціонери кампаній 2019 та 2020о рр. (Зеленський в Україні, Байден у США) намагались сфокусуватись на основних недоліках чинного гаранта та шляхом політичного популізму намагались підняти собі рейтингові бали [2, с. 94].

Після перемоги Зеленського у квітні 2019 р., а Байдена в листопаді 2020 р. супроти їх конкурентів в особі П. Порошенка та Д. Трампа було порушено ряд судових справ та досудових розслідувань з метою понизити їх рейтинг. В жовтні 2019 р. в ДБР було зареєстровано 13 кримінальних впроваджень. Станом лише на 2020 р., тобто через рік після закінчення повноваження президента у Порошенка було 24 судові справи (!). Переважно вони стосувались кейсів довкола кадрових рішень за час його президентської каденції, а також питань довкола офшорних активів у Панамі, тиск на чиновників, а також справа за здобутий для України Томос, яка виглядала вкрай абсурдною. Після публікацій плівок экс-нардепа Деркача у травні 2020 р. проти Порошенка вперше була відкрита справа за фактом держзради. На плівках сумнівного походження П. Порошенко ще в якості президента обговорює з колишнім очільником Держдепу США Дж. Керрі та колишнім віце-президентом Дж. Бай-

деном низку важливих питань державного значення. На записах обговорюються питання націоналізації «ПриватБанку», звільнення генпрокурора України В. Шокіна за проханням Дж. Байдена, призначення В. Луценка наступником Шокіна і т.д.

Найбільшого піку перед вторгненням судові процеси проти Порошенка здобули восени 2021 р. Саме через звинувачення 5-го президента України у державній зраді в 2021 р. через публікацію журналістами «Бігус-інфо» та «Радіо Свобода» плівок Медведчука щодо корупційної схеми Роттердам +. Згідно опублікованих матеріалів, В. Медведчук виступав посередником між вищим керівництвом рф та П. Порошенком у справі торгівлі вугіллям з окупованих територій для України і у низці інших політичних питань. Прикметно, що в ході затримання СБУ экс-нардепа і лідера проросійської партії ОПЗЖ 12 квітня 2022 р. дані ним на допиті свідчення дали можливість відкрити проти Порошенка ще одну справу – «трубну». Попередньо, 11 квітня того ж року у Порошенка закінчувався термін щодо визначеного судом запобіжного заходу у справі з державної зради та сприянні діяльності терористичних організацій, яка була відкрита у грудні 2021 р. Поряд з цими подіями, Порошенко хоч і намагається відхреститись від політичної боротьби у розпал війни, але все ж робить це і досі у соцмережах [1].

Кейс із судових процесів проти Трампа є не менш складним. З одного боку, це стосувалось переважно ухилу від податків на його бізнес та ряду сексуальних скандалів з зірками. Перед закінченням своїх повноважень, 6 січня 2020 р. його прихильники влаштували спробу державного перевороту, в тому числі за рахунок невдалого штурму Капітолію. Мало того, що від нього відвернувся його заступник – віце-президент М. Пенс, так ще й проти нього вдруге з 2019 р. порушили процедуру імпичменту [3, с. 455].

Прикметно, що вдруге ця процедура була порушена саме через В. Зеленського. Справа в тім, що у вересні 2019 р., після того як світова преса почала публікувати матеріали про те, що розмова Трампа із Зеленським могла включати «quid pro quo», допомогу Україні нарешті було розблоковано, а Білий дім пізніше оприлюднив те, що він назвав «приблизною стенограмою» телефонної розмови, що, тим не менш, не підтвердило твердження Трампа про відсутність quid pro quo. Пізніше того ж місяця Пелосі змінила свою позицію щодо питання про імпичмент, оголосивши, що спроба Трампа змусити іноземного лідера втрутитися у вибори в США є зрадою його присяги, а отже, вимагає офіційного розслідування щодо імпичменту. Незважаючи на те, що імпичмент Трампу було оголошено 18 грудня 2019 р., у лютому 2020 р. Сенат виправдав Трампа після того, як більшість сенаторів проголосували за визнання його невинним за обома пунктами звинувачення [2, с. 94-95]

Попри те, що на кінець каденції П. Порошенка у квітні 2019 р. імпичмент ледь не був порушений, нардепами було прийнято окремий закон IX-го скликання «Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпичмент)». На основі цього закону було конкретизовано процедуру усунення президента України з його займаного поста в тому випадку, якщо приводом є державна зрада чи інша обставина. Якщо ж говорити про поняття імпичменту президента в Україні сьогодні, то в

цілому з моменту прийняття Конституції України і до сьогоднішнього дня інститут імпичменту продовжує залишатися об'єктом політичної тяганини і маніпуляцій, а не реальним правовим механізмом впливу [8, р. 8-9].

До слова, можна подискутувати стосовно того, чи залишився б Володимир Зеленський на посту глави держави на ще один 5-річний строк, якби чергові президентські вибори 2024 року все ж відбулись. Адже згідно зі статтею 108 Конституції України Президент України виконує свої повноваження до вступу на пост новообраного Президента України, а проведення виборів Президента України забороняється в умовах воєнного стану відповідно до частини 1 статті 19 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [4; 6]. Також, враховуючи той факт, що воєнний стан рано чи пізно буде припинено або скасовано, залежно від результатів чергових виборів Президента України, згадана вище боротьба Володимира Зеленського може продовжитись в опозиції, як у випадку з Дональдом Трампом у США.

Отже, ми констатуємо, що на фоні виборчих президентських перегонів у США в 2024 р., вибори в Україні скоріш за все не відбудуться на цьому році через воєнний стан. Слід зауважити, що попри прихід Трампа і Зеленського до влади в 2016 і 2019 рр. відповідно, у першу випадку уже відбувся програш системному кандидату. Президент В. Зеленський ледь не опинився у схожій ситуації восени 2021 р., коли його рейтинг був на вкрай низькому показнику і за рахунок чого могли відбутись позачергові вибори. Також, на фоні падіння рейтингу В. Зеленського в 2021 р., рейтинг П. Порошенка почав переважати над діючим гарантом. В певному сенсі цього слова, В. Зеленського від імпичменту або вимушеної відставки врятував лише фактор початку повномасштабного вторгнення, який додав йому суттєвий кредит довіри з боку населення, так і міжнародної спільноти.

У виборчій конкуренції між Байденом та Трампом, де перевага в середньому коливається на 4-7% в залежності від рейтингу кандидата на тому чи іншому етапі виборчих перегонів, відчуваються схожість ситуації з українським кейсом. Попри численні суди за фактом держзради, порушення закону про державну таємницю та інші злочини, які вчинив Трамп протягом 2016-2020 рр. або й раніше, це все не є перешкодою в його кампанії, стосовно якої він має всі шанси для її виграшу у листопаді 2024 р.

Список використаних джерел

1. Адвокат Порошенко закликав ЗМІ не створювати «сенсації на порожньому місці». *Високий Замок*, 2024. URL: <https://wz.lviv.ua/news/506498-advokat-poroshenka-zaklykav-zmi-ne-stvoriuvaty-sensatsii-na-porozhnomu-mistsi>.
2. Бойда А. Хомуцький Д. Співвідношення відставки і імпичменту президента: політичний і правовий аналіз. *Матеріали науково-практичної конференції «Теорія та практика сучасної юриспруденції»*. III Випуск, м. Харків, 30 жовтня. 2021 р. Харків, 2021. С. 94-95.
3. Бойда А., Хомуцький Д. Позасистемні кандидати на президентських виборах в Україні та США в 2016-2020 рр. *Матеріали Всеукраїнської науково-прак-*

тичної конференції «Теорія та практика сучасної юриспруденції». Випуск 04/2021, м. Харків, 25 грудня. 2021 р. Харків, 2021. С. 454-455.

4. Закон України від 12 травня 2015 року «Про правовий режим воєнного стану» (зі змінами та доповненнями). *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

5. Зеленський представив свою команду експертів в ефірі «1+1». *Радіо Свобода: Новини (політика)*, 2019. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-komanda-zelenskooho/29890228.html>.

6. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради*, 1996. № 30. Ст. 141; поточна ред.–ред. від 01.01.2020. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

7. Шварц Д. Вибори президента під час війни: 69% українців проти. DW, 2024. URL: <https://www.dw.com/uk/vibori-prezidenta-pid-cas-vijni-69-vidsotkiv-ukrainciv-proti/a-68310688>.

8. Boida A., Khomutetskyi D. The concept of impeachment procedure in Ukraine: genesis and current state. *Young Researchers in the Global World: Approaches and Challenges* : Book of papers of the 2021 International Forum for Young Researchers, Kharkiv, April 23, 2021. O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, TESOL-Ukraine [and oth.]. 2021. P. 6-10.

УДК 35.078.17:329.15]81'373.21(477.86)“1993/2023”

Івасюта Ю.В.,

*студентка III курсу факультету історії,
політології і міжнародних відносин,
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника*

ПЕРЕЙМЕНУВАННЯ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ ПРИКАРПАТТЯ ЯК СКЛАДОВА ДЕКОМУНІЗАЦІЙНИХ (ДЕКОЛОНІЗАЦІЙНИХ) ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ В 1993–2023 рр.

В статті аналізуються законодавчі положення перейменування та повернення історичних назв населеним пунктам Прикарпаття в 1993-2023 рр. в рамках декомунізації 1991-2014 рр. та деколонізації 2020-х рр. Окремо досліджена причина провальної спроби центральної влади перейменувати 6 сіл в Івано-Франківській області в рамках деколонізації у червні 2023 р.

Ключові слова: *декомунізація, деколонізація, перейменування, законодавство, Івано-Франківськ, Прикарпаття, Гуцульщина, Покуття, Опілля.*

The article analyzes the legislative provisions for renaming and returning historical names to settlements in Prykarpattia in 1993-2023 as part of the decommunization of

1991-2014 and decolonization of the 2020s. The article also investigates the reason for the central government's failed attempt to rename 6 villages in Ivano-Frankivsk region as part of decolonization in June 2023.

Key words: *decommunisation, decolonisation, renaming, legislation, Ivano-Frankivsk, Prykarpattia, Hutsulshchyna, Pokuttya, Opillya.*

Сучасні нам процеси декомунізації та деколонізації в Україні нерозривно пов'язані з трьома факторами – розпадом СРСР в 1991 р., Революцією Гідності 2013-2014 рр. та з наслідками повномасштабного вторгнення РФ в Україну 24 лютого 2022 р. Декомунізація в рамках подальшої деколонізації (русифікації) – це не лише повернення національної ідентичності, а й зміна епох у вітчизняному громадсько-культурному просторі та пошуках нового сенсу в деколонізаційних процесах у світі.

20 березня 2024 р. комітет ВРУ з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування на підставі пропозицій громад запропонував зміни назв для 104 сіл та 5 міст. У своєму рішенні комітет керувався пропозиціями, які внесли Український інститут національної пам'яті (УІНП) та Національна комісія зі стандартів державної мови. Прикметно, що в цьому переліку є відсутніми назви населених пунктів Івано-Франківської області – в додатку до рішення, переважно зустрічаються назви н.п. центральних, південних та східних областей [3]. Чи випадковим є даний факт, або ж навпаки – відсутністю потреби в даних акціях в 2020-х рр.?

Перш за все згадаймо, що декомунізація і відповідно зміна назв населених пунктів розпочалась зі Сходу. Зокрема, в 1989 р. м. Жданов знову стало Маріуполем, а м. Ворошиловград та Ворошиловградська область стали знову Луганськом і Луганською областю в 1990 р. Поряд з тим, Ленінопад розпочався саме з Заходу України – саме у м. Червонограді (тепер Шептицький) на Львівщині 1 серпня 1990 р. було скинуто більшовицького вождя з постаменту. В подальшому цей рух охопить Захід, а центральні, південні і східні області лише в 2005-2021 рр.

Зауважимо, що як Червоноград (Шептицький), так і м. Івано-Франківськ отримали свої назви в роки другої окупації Галичини радянським режим в 1945-1991 рр. В кожному з випадків йшла мова про відмову від польських назв – за рахунок такого фактору, Христинопіль і Станіслав при зміні своїх назв мали наблизити до себе новий потік жителів у рамках сумнівної коренізації. Цікаво, що за каденції П. Порошенка (2014-2019) як президента України в 2016 р. прозвучала ідея повернути Івано-Франківську (носить цю назву з 1962 р.) колишнє ім'я – Станіславів. Однак, дана ідея не була підтримана ані громадою, ані міською владою. Зі слів мера Івано-Франківська Р. Марцінківа, постать каменяра є доволі ваговою для міста і перейменувати обласний центр в теперішньому чи майбутньому часі сенсу немає [4]. На наш погляд, це цілком нормальна реакція на ті речі, в яких центральна влада не має ані компетенції, ані розуміння інтересів громад на місцях. Власне повернення ко-

лишньої назви могла спричинити б виток полонізації і викликати суттєвий спротив населення з очевидних на те причин.

У випадку Червонограду, то даний процес тягнувся ще з того ж 1990 р. по 2024 р. Нового дихання питання отримало в 2014 р. і що цікаво – на відміну від Франківська, де є одностайна позиція громади і мерії щодо відсутності потреби у поверненні історичної назви, у Червонограді була уже власна передісторія того, що сталося 3 листопада 2023 р. Справа в тім, що вперше ідея про перейменування головного шахтарського міста Львівщини була запропонована ще на поч. 1990-х рр. Були як варіанти Христинопіль (на заміну Кристининополя у пол. варіанті), так і власне польська назва. Окремо розглядався варіант Жовтоблакитинськ, але до нього справа так і не дійшла [1].

Попри спір у ВРУ щодо прийняття нової назви в тих же 90-х рр. ХХ ст., 3 листопада 2023 р. містяни проголосували за збереження назви міста, але з цим не погодилось ані керівництво УІНП, ані Мінкульт. Все через те, що тодішня назва суперечила законодавству про декомунізацію від 2015 р. До січня 2024 р. в Червонограді і його місцевої влади ще був шанс підшукати нову назву місту. Тому й не дивно, що 20 березня 2024 р. ВРУ у примусовому порядку проголосувала за нову назву для цього населеного пункту – Шептицький [3]. Попри те, що нова назва символізує вкрай важливу для Львівщини постать в церковному відношенні, містяни і досі вважають, що їх думку почуто не було.

Вперше заходи щодо перейменування для ряду н.п. на території Прикарпаття відбулись в рамках постанови президії ВРУ «Про відновлення колишніх найменувань окремим населеним пунктам Івано-Франківської області» від 11 червня 1993 р. [7].

Дана постанова стосувалась 12 сіл в Косівському, Рогатинському, Городенківському, Коломийському, Тлумацькому районах та Яремчанській міськраді, яка дозволила повернути рідні назви. Зокрема, на Городенківщині с. Назаренкове знову стало Чортовцем, а с. Руднівка – с. Хвалибога, на Тлумаччині с. Білогірка – Вікняни, с. Кременці поблизу Яремча – Татаровом [7]. Схожим юридичним рішенням ВРУ 9 липня 2004 р. смт Жовтень Тисменицького району знову стало Єзуполем [6], а 14 грудня 2006 р. була уточнена назва м. Яремча, яке відоме зараз як Яремче [8].

З тих пір і станом на 17 квітня 2024 р. жодних перейменувань населених пунктів в межах нашої області здійснено не було. Однак, спроба здійснити такі речі в рамках декомунізації та деколонізації на її новому етапі все ж були. Зокрема, після ухвалення Закону України 21 березня 2023 р. та набуття ним чинності 27 липня того ж року, ряд державних інституцій в сфері деколонізації розпочали серйозну роботу в цім напрямку [2]. Звісно, що перелік населених пунктів, який є запропонованим до перейменування окремим комітетом ВРУ за участі рекомендацій УІНП та Національної комісії зі стандартів державної мови міг бути і ширшим. До прикладу, 27 червня 2023 р. Національна комісія зі стандартів державної мови, яка діє при кабміні в межах Міносвіти у своєму рішенні рекомендувала місцевим органам влади обґрунтувати подальшу доцільність збереження назви шести сіл на території Івано-Франківській області – Сапогів, Красноїлля, Красник, Красне, Красноставці, Красна.

Також дана комісія пропонувала змінити назву села Мирне (колишня назва н.п. – Заріччя), яке розташоване у межах Надвірнянської громади. З позиції комісії, така назва не відповідала лексичним нормам української мови і мала прив'язку до колоніальної політики росії. З врахування того як відбулись збурення громадськості в соцмережах та обурення такими абсурдними рекомендаційними рішеннями з боку центральних органів влади владою на місцях, урядовці із згаданої комісії 30 червня (тобто через три дні), відмінили усі свої рекомендації для Прикарпаття в цілому і тому жоден н.п. не буде перейменований [5].

Таким чином ми бачимо, що декомунізація та деколонізація протягом 1991-2023 рр. в рамках повернення історичних назв на Прикарпатті мала як позитивні, так і негативні аспекти. Якщо у період з 1993 по 2006 рр. це були рішення на користь повернення історичних назв, то після 2014 р. вони мають доволі спірні моменти. Зокрема, це підтвердив кейс з перейменуванням Івано-Франківська, який центральна влада провалила. Так само і 2023 р. скеровані на деколонізацію (декомунізацію) державні інституції виявились в цій сфері відносно нашої області некомпетентними.

З одного боку, це і є процес щодо очищення від ворожих наративів, а з іншого боку – не знання лексичних, діалектичних та інших особливостей мови регіону (Гуцульщини, Опілля та Покуття) з боку колишніх російськомовних чиновників може викликати не лише спротив, а й питання про доцільність існування комісії, яка і сама діє за радянськими нормами.

Тому і не дивно, що прийняття цим органом влади оперативного рішення щодо відміни власної рекомендації в термін менше як три дні свідчить про бажання зберігати за цієї інституцією можливість вести діалог з суспільством та владою на місцях, а також виправляти власні помилки при здійсненні власних дій.

Список використаних джерел

1. Гриник Г. Кристинопіль чи Червоноград? *Туристичний портал Червонограда*, 2018. URL: <https://krystynopol.info/krystynopil-chy-chervonograd>.
2. Закон України від 21 березня 2023 р. № 3005-IX «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії». *Офіційний портал Верховної Ради України*. 2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-20#Text>.
3. Комітет ВР схвалив перейменування 109 населених пунктів. *Офіційний портал УІНП*. 2024. URL: <https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/komitet-vr-shvalyvv-pereymenuvannya-109-naselenyh-punktiv>.
4. Корнієнко А. Івано-Франківськ, Станіслав чи Станиславів? *Курс*. 2015. URL: https://kurs.if.ua/articles/ivanofrankivsk_stanislav_chy_stanyslaviv_17506.html.
5. Полівчак Р. На Франківщині не перейменуватимуть жоден населений пункт. *Суспільне*. 2023. URL: <https://suspilne.media/519485-v-ivano-frankivskij-oblasti-ne-perejmenovuvatimut-zoden-naselenij-punkt-nackomisija-skasovala-poperedne-risenna>.
6. Постанова Верховної Ради України від 9 липня 2004 р. № 1077-IV «Про відновлення селищу міського типу Жовтень Тисменицького району Івано-Фран-

ківської області колишнього найменування». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2004. № 5. Ст. 36. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1077-15#Text>

7. Постанова Президії Верховної Ради України від 11 червня 1993 р. N 3278-XII «Про відновлення колишніх найменувань окремим населеним пунктам Івано-Франківської області». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 1993. № 29. Ст. 317. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3278-xii#Text>.

8. Постанова Президії Верховної Ради України від 14 грудня 2006 р. N 480-V «Про уточнення найменування міста Яремча Івано-Франківської області». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2007. № 11. Ст. 100. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/480-V#Text>.

УДК 327.8

Микитин М.Д.,
*аспірант кафедри політології,
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника*

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА НАЦІОНАЛЬНУ БЕЗПЕКУ ДЕРЖАВИ

У сучасному світі соціальні мережі стали потужними інструментами для спілкування, поширення інформації та взаємодії різних суспільних груп. Однак, поряд із численними перевагами, соціальні мережі також мають значний вплив на динаміку національної безпеки. Багатоаспектний вплив соціальних мереж на національну безпеку держави, охоплює такі виклики, як поширення дезінформації, вразливі місця в кібербезпеці, радикалізація, операції зовнішнього впливу, проблеми конфіденційності, комунікація у кризових ситуаціях та інше.

Соціальні мережі виступають основою для поширення дезінформації та пропаганди, що становить серйозний виклик національній безпеці. Фальшиві наративи, теорії змови та оманливий контент можуть швидко поширюватися на платформах соціальних мереж, впливаючи на громадську думку, загострюючи розбіжності в суспільстві та підриваючи довіру до демократичних інститутів. Поширення інформації, що вводить в оману, створює ризики для політичної стабільності, соціальної згуртованості та прозорості виборчих процесів, тим самим загрожуючи основам національної безпеки держави.

Взаємопов'язаний характер соціальних мереж робить їх вразливими у галузі кібербезпеки. Хакери, кіберзлочинці та інші суб'єкти використовують слабкі місця в платформах соціальних мереж для здійснення кібератак, витоку даних та інформаційних операцій. Ці атаки можуть бути націлені на критичну інфраструктуру, державні установи та приватні підприємства та слугують для викрадання конфіденційної інформації, порушення основних функцій держави та підриву національної стійкості. Поширення кіберзагроз підкреслює нагальну потребу в надійних заходах

кібербезпеки для захисту інтересів національної безпеки в епоху цифрових технологій.

Соціальні мережі відіграють ключову роль у радикалізації та вербуванні людей до екстремістських ідеологій, створюючи серйозні занепокоєння для безпеки держав у всьому світі. Екстремістські групи використовують платформи соціальних мереж, щоб поширювати пропаганду, залучати нових членів і координувати напади, підживлюючи насильство, нестабільність і незахищеність. Процес онлайн-радикалізації виходить за межі географічних кордонів, тому владі важко виявляти екстремістські нарративи та ефективно протидіяти їм. Усунення глибинних причин радикалізації потребує багатогранного підходу, який ліквідує соціальні, економічні та політичні невдоволення, одночасно сприяючи інклюзивним проявам толерантності, плюралізму та співіснування.

Ворожі іноземні актори використовують соціальні мережі для проведення операцій впливу, спрямованих на маніпулювання громадською думкою, дестабілізацію демократії та підрив інтересів національної безпеки. За допомогою скоординованих кампаній з дезінформації, прихованої пропаганди та спроб втручання у вибори супротивники прагнуть використати розбіжності суспільства, посилити поляризаційні нарративи та підірвати довіру до демократичних інститутів. Подібні іноземні операції впливу створюють значні виклики національній безпеці, підриваючи суспільну довіру до чесності виборчих процесів, сприяючи політичній поляризації та сіючи недовіру до державних установ.

Масштабна практика стеження та збору даних у соціальних мережах викликає глибоке занепокоєння щодо прав на конфіденційність і особистих свобод, створюючи ризик для національної безпеки. Масовий збір особистих даних технологічними компаніями дає змогу застосовувати нав'язливі практики стеження і потенційно використовувати конфіденційну інформацію державними та недержавними суб'єктами. Крім того, агрегація даних користувачів створює цілі для зловмисників, які прагнуть викрасти особисту інформацію, вчинити крадіжку особистих даних або вести розвідувальну діяльність, підриваючи таким чином конфіденційність і безпеку громадян.

Соціальні мережі відіграють вирішальну роль у комунікації у кризових ситуаціях та реагуванні на надзвичайні ситуації, сприяючи поширенню інформації в реальному часі, координуючи рятувальні операції та зміцнюючи стійкість громади під час стихійних лих, терористичних атак, бойових дій та інших надзвичайних ситуацій. Такі платформи, як Twitter, Facebook і WhatsApp, служать важливими каналами зв'язку для влади, служб реагування на надзвичайні ситуації та постраждалого населення, забезпечуючи швидку мобілізацію, розподіл ресурсів і проведення кампаній з підвищення обізнаності громадськості. Однак залежність від соціальних медіа для комунікації у кризових ситуаціях також створює проблеми, зокрема поширення неправдивої інформації, поширення чуток, що викликають паніку, і загрозу для того, щоб дезінформація перешкоджала зусиллям реагування.

Вплив соціальних мереж на національну безпеку держави є складним і багатограним явищем, яке потребує уважного розгляду та дослідження. Хоча соціальні мережі пропонують безпрецедентні можливості для спілкування, співпраці та громадської активності, такий інструмент також становить значні ризики для політичної стабільності, соціальної згуртованості та демократичного управління. Якщо розуміти виклики, які створюють соціальні мережі, і впроваджувати ефективні стратегії для пом'якшення їхнього негативного впливу, то державні інститути можуть захистити свої інтереси у сфері національної безпеки в епоху цифрових технологій, дотримуючись фундаментальних принципів демократії, прав людини та верховенства права.

УДК 323

Железнік М.Р.,
здобувач I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 052 «Політологія» ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ПАРТІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН У РЕСПУБЛІЦІ СЕРБІЯ

Сербія, як одна з ключових держав колишньої Югославії, пройшла складний шлях від комуністичного режиму до прийняття демократичних цінностей і інститутів. Це дало можливість врегулювати питання національних меншин на законодавчому рівні та забезпечити їх представництво на різних рівнях влади. З урахуванням багатонаціонального складу населення в Сербії, питання моделі політичного представництва для національних меншин залишається актуальним у сучасній політичній науці.

У Сербії існує широкий спектр прав національних меншин, які гарантовані законодавством, включаючи як індивідуальні, так і колективні права. Держава розробила механізми для реалізації цих прав, але ця політика не призвела до збільшення взаємодії між більшістю та меншістю. Навіть можна зауважити, що ступінь інтеграції національних меншин знизилася порівняно з періодом комуністичного правління. Очевидно, що більшість (серби), яка має найбільшу політичну владу, несе основну відповідальність за цей стан речей. Однак і представники національних меншин також не звільнені від відповідальності за цю ситуацію.

Політичні партії, що представляють інтереси національних меншин, виступають головними акторами політичної інтеграції для цих громад.

Через ці партії національні громади здійснюють своє право на політичне представництво. Подібну роль відіграють ради національних меншин, які сприяють реалізації прав на культурну автономію етнічних громад [2]. Ці ради є важливими учасниками процесу соціальної інтеграції національних меншин у країні.

Станом на 2024 рік у «Реєстрі політичних партій» Сербії зафіксовано 120 політичних партій. Проте у національному парламенті Сербії, згідно з результатами парламентських виборів 2023 року, представлено лише 35 партій, включаючи партії національних меншин [3].

**Парламентське представництво етнічних громад Сербії
за результатами виборів 2023 року [1; 4; 5].**

<i>№</i>	<i>Назва організації</i>	<i>Представник парламентської групи національних меншин</i>	<i>Кількість отриманих голосів виборців</i>
1	Альянс воєводинських угорців <i>/Савез војвођанских Мађара</i>	Балінт Пастор/ <i>Балинт Пастор</i>	64 747 / 1,74%
2	Спадщина муфтїя – Партія справедливості та примирення/ <i>Муфтијин аманет – Странка правде и помирења + Демократичний союз хорватів у Воєводині/ Демократски савез Хрвата у Војводини</i>	Усаме Зукорліч/ <i>Усаме Зукорлић</i> і Томіслав Жигманов/ <i>Томислав Жигманов</i>	29 066 / 0,78%
3	Партія демократичної дії Санджаку/ <i>Странка демократске акције Санџака</i>	Сельма Кучевич/ <i>Селма Кучевић</i>	21 827 / 0,59%
4	Коаліція албанців долини Прешево (Політична боротьба албанців триває)/ <i>Коалиција Албанаца Прешевске долине(Политичка борба Албанаца се наставља)</i>	Шаїп Камбері/ <i>Шаип Камбери</i>	13 501 / 0,36%
5	Коаліція РС–НКПЮ–СМКЮ/ <i>Коалиција РС–НКПЈ–СКОЈ</i>	Слободан Ніколіч/ <i>Слободан Николић</i>	11 369 / 0,31%

Таким чином, національні меншини репрезентують свої інтереси відповідно до законодавства Республіки Сербія, а політичне представництво регулюють національні ради національних меншин, які цьому сприяють. Основну більшість в рамках політичного представництва національних меншин складають: угорська національна меншина (партія «Альянс воєводинських угорців»); боснійська національна меншина (партії «Спадщина муфтїя – Партія справедливості та примирення» і «Партія демократичної дії Санджаку»); хорватська національна меншина (партія «Демо-

кратичний союз хорватів у Воєводині»); албанська національна меншина («Коаліція албанців долини Прешево (Політична боротьба албанців триває»); російська національна меншина (коаліція партій «Коаліція РС–НКПЮ–СМКЮ»).

Список використаних джерел

1. Дулановић Ж. И нови сазив Скупштине Србије без посланика из Нове Вароши. *Варошке новине*. 2024. URL: <https://www.varoske.net/vesti/2194/i-novi-saziv-skupstine-srbije-bez-poslanika-iz-nove-varoshi> (дата звернення: 16.04.2024).
2. Закон о националним саветима националних мањина. URL: https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_nacionalnim_savetima_nacionalnih_manjina.html (дата звернення: 16.04.2024).
3. Извод из Регистра политичких странака. *Република Србија. Министарство државне управе и локалне самоуправе*. URL: <https://mduls.gov.rs/wp-content/uploads/Izvod-iz-Registra-politickih-stranaka-05.02.2024..pdf> (дата звернення: 16.04.2024).
4. Резултати избора. Парламентарни 2023. Републичка Изборна Комисија. Дата оновлення: 09.01.2024. URL: <https://www.rik.parlament.gov.rs/542645/rezultati> (дата звернення: 16.04.2024).
5. Aktuelni Saziv. *Otvoreni Parlament*. URL: <https://otvoreniparlament.rs/saziv/65> (дата звернення: 17.04.2024).

УДК 321.01

Кавецький О.Я.,
*аспірант кафедри теорії та історії політичної науки,
Львівський національний університет імені Івана Франка*

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОЛІТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ УКРАЇНИ В РАМКАХ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Дослідження процесу становлення та трансформації політичних інститутів України в рамках міжнародного співробітництва вимагає системного та комплексного підходу із використанням різноманітних методологічних інструментів, які становлять частину класичного наукового пізнання, а також охоплюють нові методологічні підходи.

В контексті визначення методології дослідження політичних процесів варто насамперед зазначити про міждисциплінарність як тенденцію та характеристику наукового пізнання. Політична наука успішно поєднує у власному дискурсі методологічні підходи філософії, соціології, психології та інших наук. В цьому розумінні проблематика дослідження ролі міжнародних організацій у процесі трансформації політичних процесів та інститутів в Україні вимагає інтегрованого підходу до з'ясування та розуміння динаміки міжнародних відносин, політичних перетворень та,

безумовно, є предметом досліджень різних наукових шкіл. Одним із основних наукових напрямів, що тісно взаємодіє із дослідженням цього питання є, зокрема, теорія міжнародних відносин. В цьому контексті варто згадати міжнародний Колоквіум ЮНЕСКО у Парижі у 1948 році, за результатами якого було прийнято документ про зміст політичної науки, складовими частинами якої визнали політичну теорію, політичні інститути, партії, групи, громадську думку та міжнародні відносини [1].

В рамках міжнародних відносин особлива увага приділяється дослідженню структури, функцій та впливу міжнародних організацій на політичні процеси держав-членів та роль міжнародних акторів у побудові внутрішньополітичного простору. Методологія теорії міжнародних відносин включає аналітичний, системний, транзитологічний, компаративний, міждисциплінарний підходи, а наукові школи міжнародних відносин та політичної науки формують теоретичні концепції та моделі пояснення політичних явищ.

В ході дослідження процесів трансформації політичної системи на національному рівні, політична наука так чи інакше фокусується на міжнародних аспектах, взаємодіючи із теорією міжнародних відносин. В контексті з'ясування проблематики ролі зовнішньополітичних процесів на становлення національних політичних інститутів України, розглядаючи такий процес в певних історичних рамках та застосовуючи порівняльний аналіз із іншими державами, використовуються наукові парадигми теорії міжнародних відносин ідеалізму, політичного реалізму та модернізму.

Для теоретичного дослідження становлення та зміни політичної системи України та політичних інститутів як структурних елементів цієї системи важливе місце посідає транзитологія, яка визначає процес та динаміку переходу політичного режиму з одного типу в інший. Зважаючи на історичні умови формування української політичної системи, дослідження перебігу політичних процесів в Україні після розпаду СРСР, перехід від тоталітарного режиму до демократизації, транзитологічна парадигма дозволяє дослідити як міжнародні організації сприяли створенню та реформуванню політичних інститутів в Україні, включаючи конституційні зміни, виборчу систему та правову рамку, перехід до плюралізму та його інституалізація у вигляді партій та незалежних від влади громадських організацій. Наукові доробки вітчизняних дослідників та дають змогу дослідити основні концептуальні засади транзитологічної парадигми та особливості перехідного політичного процесу в Україні і формування демократичних інституцій (наприклад Г. Шипунов [2], А. Колодій [3]).

Не менш ґрунтовною галуззю наукового знання, за допомогою методології якої здійснюється розробка зазначеної проблематики є компаративна політологія, як наукова дисципліна, що дозволяє здійснити порівняльний аналіз політичних систем, процесів та інститутів, зокрема для прогнозування політичних тенденцій на прикладі інших держав в Україні.

Однією із ключових методологій дослідження процесу трансформації політичних інститутів України є новий інституціоналізм. Неоінституціоналізм як метод сучасної політичної науки був, певною мірою, критичною та творчою реакцією на

здобутки та розвиток біхевіоризму, який вивів на першу лінію проблематику поведінки і відповідно відставив на маргінес досліджень питання інститутів [5]. Теоретичні основи нового інституціоналізму стали предметом дослідження зарубіжних політологів С. Гантінгтона, Дж. Марча, Р. Пантамо, Г. Петерса, Дж. Сарторі та інших.

В рамках неінституціоналізму ключове місце у дослідженні трансформації політичних інститутів України займає поняття «політичного інституту». Ґрунтовне дослідження щодо місця та ролі нового інституціоналізму у політичній науці здійснив Г. Петерс у своїй праці «Інституційна теорія в політичній науці. «Новий інституціоналізм» [4]. Загальною характеристикою, що об'єднує всі існуючі різновиди неінституціоналізму в певну цілісність, є те, що вони вважають інститути центральним компонентом політичного життя [5].

Список використаних джерел

1. La Science politique contemporaine: contribution à la recherche, la méthode et l'enseignement / UNESCO. 1950. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000135262?posInSet=1&queryId=a1903eff-1eec-41a9-b88e-41e56f150f43> (дата звернення 22.04.2024).

2. Шипунов Г. Концептуальні засади транзитологічної парадигми : історія становлення. *Вісник Львівського університету*. Львів, 2012. С. 103-114.

3. Колодій А. Особливості перехідного процесу і вибір демократичних інститутів в Україні. *Політичний процес в Україні: стан та перспективи розвитку*. Львів : ПАІС, 1998. С. 44-55.

4. Guy Peters B. Institutional Theory in political Science. *The «New Institutionalism»*. PINTER. London & New York. 1999. 183 p.

5. Романюк А. Новий інституціоналізм та поняття інституту в політичній науці. *Вісник Львівського університету*. Львів, 2006. Вип. 9. С. 190-199.

УДК 323.1:321.01 (477)

Ляшенко О.О.,

кандидат історичних наук,

науковий співробітник відділу етнополітології

Інституту політичних і етнонаціональних досліджень

ім. І.Ф. Кураса НАН України

ЕВОЛЮЦІЯ ІДЕЇ В. ЧОРНОВОЛА ПРО ФЕДЕРАТИВНУ УКРАЇНУ: СУЧАСНИЙ КОНТЕКСТ

У статті проаналізовано еволюцію поглядів В. Чорновола на питання вибору оптимального державного устрою України в контексті сучасної російсько-української війни та повоєнних перетворень. З'ясовано, що внаслідок загострення критики з боку політичних соратників та зростання сепаратистських загроз Україні у

низці регіонів В. Чорновіл відмовився від використання терміну «федерація» на користь розширення місцевого самоврядування. Разом з тим, інші прихильники федералізації України часто прикривали свої сепаратистські наміри ідеями В. Чорновола.

Ключові слова: Державний устрій, федерація, унітарна держава, В. Чорновіл.

The evolution of V. Chornovil's views on the question of choosing the optimal state structure of Ukraine is analyzed in the article in the context of the modern Russian-Ukrainian war and post-war transformations. It has been found that due to the sharpening of criticism from political associates and the growth of separatist threats to Ukraine in a number of regions, V. Chornovil refused to use the term «federation» in favor of expanding local self-government. At the same time, other supporters of the federalization of Ukraine often covered their separatist intentions with the ideas of V. Chornovil.

Key words: State structure, federation, unitary state, V. Chornovil.

Постановка проблеми. Одним із наріжних каменів державного будівництва України була проблема вибору адміністративно-територіального устрою країни. Дискусії щодо цього питання гостро точилися в Україні в першій половині 1990-х років під час так званого «конституційного процесу». З прийняттям Конституції України у 1996 р. питання нібито було розв'язане. Однак із середини 2000-х років в умовах поляризації суспільства й політикуму питання адміністративно-територіального устрою України актуалізувалося знову. На відміну від початку 1990-х рр. – переважно як виборча технологія та спосіб збереження влади проросійських еліт у низці областей України. Частина українського політикуму, що зазнала поразки під час президентських виборів 2004 р., висунула гасло федералізації України передусім з метою збереження своєї влади у південних і східних областях України шляхом мінімізації впливу влади центральної. Фактично ж ідея федералізації стала одним із напрямів послаблення стійкості України напередодні початку активної фази російсько-української війни у 2014 р.

Іронія історії полягає в тому, що вперше сформулював ідею й розробив модель новітньої федеративної України В. Чорновіл. Таким чином, ідея федеративної України стала одним з найбільших маніпулятивних стереотипів, що склалися стосовно В. Чорновола. Тому, на наш погляд, варто розставити крапки над «і» у тому, що стосується федералістських поглядів політика.

Метою статті є проаналізувати еволюцію поглядів В. Чорновола на питання вибору оптимального державного устрою України в контексті сучасної російсько-української війни та повоєнних перетворень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Життю, різним аспектам суспільно-політичної діяльності та ідеям В. Чорновола присвятили свої праці чимало науковців і публіцистів. У 2003 р. для вивчення ідейного спадку та діяльності В. Чорновола було започатковано «Чорноволівські читання», проведення VIII-х з

яких заплановане на квітень 2024 р. Ці дослідження охоплюють широке коло питань: від спогадів про життєвий шлях В. Чорновола, його дисидентську діяльність і літературно-публіцистичну спадщину до висвітлення політичної діяльності, зокрема, як співзасновника й очільника Народного Руху України й кандидата у Президенти України в 1991 р. У контексті аналізу поглядів В. Чорновола на такі важливі аспекти, як українське державотворення та питання державного устрою варто виокремити, насамперед, праці О. Андрощука, В. Деревінського, В. Даниленка, Г. Побережець, В. Семківа та ін.

Виклад основного матеріалу.

У роки після проголошення незалежності України майже всі адепти федеративного державного устрою (а надто ті, хто в 2014–2022 рр. став зрадником і колаборантом) апелювали до того, що ідею федеративної України вперше озвучив саме один із, без перебільшення, творців сучасної української державності – В. Чорновіл. Його міркування створили підґрунтя для політичних маніпуляцій та паразитування на його ідеях у несумлінних середовищах [9].

Як свідчить син В. Чорновола Т. Чорновіл, уперше ідею федеративної України його батько озвучив у 1987 р. на засіданні Львівського дискусійного клубу. Вона, за твердженням Т. Чорновола, відрізнялася тим, що передбачала максимальну економічну самостійність регіонів, але водночас й якомога жорсткішу унітарність у впровадженні державницької ідеології, у розбудові освітньо-культурної сфери. Тобто це мала бути національна держава, в якій регіони мали б максимальну економічну незалежність [10]. За два роки по тому, у жовтневому номері часопису «Політика» було опубліковано політичну програму кандидата в народні депутати В. Чорновола. Серед іншого, у ній говорилося й про майбутній державний устрій України, яким його уявляв В. Чорновіл: федеративна держава – союз земель, які склалися історично й несуть на собі природно-кліматичні, культурно-етнографічні, мовно-діалектні, побутово-господарчі та інші відмінності. При цьому В. Чорновіл робив акцент на протиставленні історичних моделей московського централізму, чужого Україні, й традиційного для неї демократичного самоврядування князівських і козацьких часів. Називалася б держава Українська Народна Федеративна Республіка й складалася б із 12 федеральних земель: Київщини, Поділля, Волині, Галичини, Буковини, Закарпаття, Гетьманщини, Слобожанщини, Запоріжжя, Донеччини, Таврії (Чорноморії) та Криму як автономії в союзі з Україною або незалежного сусіда. Передбачалося, що кожна земля урядуватиметься своїми парламентом і урядом, а двопалатна Центральна Рада України, очолювана всенародно обраним Головою, відатиме загальнореспубліканськими справами. Таке своє бачення державного устрою В. Чорновіл пропонував оформити шляхом ухвалення законів про державний устрій, про статус української мови як єдиної державної (що дав би урядам найбільш етнічно неоднорідних земель вводити на тривалий період дво- чи тримовність), про національні меншості (що окремим пунктом передбачав «утворення в складі України Кримської автономної республіки» та культурно-національну або національно територіальну (у випадках «суцільного замешкання») автономію неукраїнським меншостям) [2, с. 2–3].

З початком активної політичної діяльності, зокрема, після обрання головою Львівської облради федералістська риторика В. Чорновола зазнала певних коректив, особливо на тлі звинувачень у сепаратизмі після створення «Галицької асамблеї». При цьому сам В. Чорновіл наголошував, що «Галицька асамблея» не була реалізацією його давньої ідеї про федеративний устрій України. До такої обережності його, очевидно, підштовхувала й критика з боку частини прихильників національно-демократичних сил, які вказували на те, що це – «дитячо-наївне захоплення «Галицькою асамблеєю» – вода на млин сепаратистам, шовіністам, що прагнуть розчленувати соборну Україну» [1, с. 25]. І, як показав історичний досвід, – вважали небезпідставно. На такі закиди В. Чорновіл відповідав, що «певен, що саме федералізм якраз найкраще з'єднає Україну. За сприятливих умов, за розвитку місцевого самоврядування до нас ще потягнуться Вороніж, Кубань. Якщо ми централізм московський не замінимо на централізм київський, то і росіяни Донбасу, і Крим не захочуть від'єднуватися, і Закарпаття забуде про своє русинство. Головна моя ідея – не тримати силою, а максимально розвивати місцеве самоврядування» [9]. Під впливом наступних бурхливих політичних подій і політичної практики федералістська ідея В. Чорновола зазнала суттєвих коректив.

Опоненти В. Чорновола з демократичного табору почали в ході виборчої кампанії 1991 р. звинувачували його в тому, що він хоче розвалити державу, ототожнюючи його бачення ідеї федералізації України з автономізацією низки регіонів. Зваживши на обставини, В. Чорновіл усунув із ужитку під час передвиборчої кампанії тезу про федералізацію України, трансформувавши її в положення про політично-адміністративну реформу, яка передбачало розширення місцевого самоврядування [4, с. 329].

На початку 1990-х рр. приклади Криму, Закарпаття, проєктів «Новоросії» та «Донецько-Криворізької республіки» продемонстрували сплеск саме сепаратистських явищ, прихованих чи відвертих. Це також змусило В. Чорновола переглянути й скоригувати свої погляди, зокрема, тепер він наполягав, що «земельний поділ» – стратегія на дальшу перспективу, і зміна державного устрою можлива лише після становлення держави: «Мусувати ідею автономізації Закарпаття чи створення так званих «Новоросії», «Криворізько-Донецької республіки» – це абсурд. Нам ніхто не давав права розвалювати Україну на якісь держави! Моя ж ідея федеративного устрою нічого спільного з цим не має. Вона полягає лише в ширшому місцевому самоврядуванні з підпорядкуванням центру, центральному уряду» [9].

Під час однієї з передвиборчих поїздок В. Чорновіл наголосив, що не включив таку термінологію до своєї програми через небезпеку бути неправильно зрозумілим, і змінив її на регіональне самоуправління. При цьому він зазначив, що є приклад федеративної мононаціональної держави, як Німеччина, а є такі федеративні країни, як Югославія і СРСР – два різні поняття, які його опоненти постійно плутають чи роблять вигляд, що не розуміють. Утім, В. Чорновіл пообіцяв повернутися до теми федеративного устрою після зміцнення і самоорганізації держави. Політик також розкритикував поділ України на 25 областей і виступив за об'єднання двох-трьох

сусідніх областей вже «сьогодні» [6]. Отже, у програмному документі «Україна: шлях до свободи. Основні принципи програми кандидата на пост Президента України В. Чорновола» терміни «федералізм», «федеративний» були відсутні.

Пізніше В. Чорновіл все частіше став використовувати терміни «регіональне самоуправління», «місцеве самоуправління» [7, с. 157–158]. На думку О. Андрощука, остаточний відхід В. Чорновола від федеративного проєкту для України стався після 1992 р. і був прискорений загостренням проблеми автономістських і сепаратистських рухів, особливо розвитком подій у Криму [1, с. 30].

У грудні 1992 р. на IV Всеукраїнських зборах НРУ відбулося затвердження «Концепції державотворення в Україні». Процес його затвердження виявився дискусійним, оскільки багато хто з делегатів збору негативно ставився до спроби федералізації, вважаючи її загрозою соборності України. Наприкінці дискусії виступив В. Чорновіл, який зазначив, що у «програмі державотворення йде мова тільки про перспективу». Під тиском противників федералізму з проєкту «Концепції державотворення в Україні» усунули згадки про нього. Зокрема, тезу, що «Україна тяжіє до федералізму», «далека перспектива України – федеративна держава на зразок Німеччини чи Австрії». Таким чином, усунувши з документу формулювання про перспективу переходу до федеративного устрою в ньому залишилося положення про децентралізацію України на основі територіального розширення регіонів та збільшення прав місцевого самоврядування за умови збереження принципу унітарності держави. Фактично В. Чорновіл був змушений погодитися з несприйняттям терміну «федералізм» багатьма однопартійцями і підтримати правочинність вживання в рухівських документах визначення «унітарний» [5, с. 126–127].

Та на той час В. Чорновіл все ще не відмовився остаточно від ідеї федеративної України та підкреслював, що її реалізація стане можливою лише у довготерміновій перспективі, після того, коли Україна зміцніє як повноправна незалежна держава – зі своїми захищеними кордонами, своєю армією, грошима і налагодженою економікою [4, с. 329].

У 1994 р. В. Чорновіл уже скептично висловився й щодо федералізації України: «Ви знаєте, я не належу до прихильників надмірної унітарності. Мені навіть часом закидають, що я от свого часу говорив про федералізм. Сьогодні інший час, і про федералізм в Україні говорити не можна, бо в умовах нашої нестабільності економічне самоврядування неминуче буде супроводжуватися політичним самоврядуванням. А до чого це призводить, ми бачимо на прикладі Криму, і будемо сміятися, коли такий самий Крим будемо мати в Закарпатті, в Донеччині, в Галичині, наприклад, чи на Буковині». У лютому 1998 р. В. Чорновіл розкритикував політиків, які під гаслами про децентралізацію намагалися запровадити «кланову федерацію» [9].

Отже, за понад десятиліття у політиці позиція В. Чорновола стосовно федеративного устрою трансформувалася від ідеї Української Народної Федеративної Республіки 12 земель до відстоювання децентралізації влади і забезпечення дієвого місцевого самоврядування.

Згодом ідея федералізму, сповідувана рядом політичних сил, фактично стала на заваді процесу національної інтеграції. У 2004 р. ці політичні сили згуртувалися довкола В. Януковича і Партії регіонів. Тема федералізації України ними переважно використовувалася з метою політичної мобілізації свого електорату та у власних політичних цілях. У своєму обґрунтуванні необхідності федералізації України вони, серед іншого, маніпулятивно посилалися на авторитет видатних українських мислителів М. Костомарова, І. Франка, М. Драгоманова, М. Грушевського як прихильників федеративного устрою. У якості одного з аргументів на користь федералізації України вони також використовували й ідеї В. Чорновола.

Так, в умовах політичного протистояння, що супроводжувало президентські вибори 2004 р., творці окремих сепаратистських проєктів активно апелювали до прихильності В. Чорновола щодо ідеї федеративного устрою та діяльності «Галицької асамблеї», що розцінювалося як намагання автономізувати один з регіонів [1, с. 23]. А в 2010 р., у такому дусі – з посиланням на В. Чорновола – висловився тогочасний віцепрем'єр-міністр з питань регіональної політики в уряді М. Азарова В. Тихонов [3], який після 2014 р. виїхав на постійне місце проживання до окупованого РФ Криму.

Після 2014 р. головним і чи не єдиним рупором федералізації України лишилися близький до російського лідера В. Медведчук і його політичні соратники та підконтрольні їм ЗМІ. Головним аргументом на користь федералізації В. Медведчук вважав як тези В. Чорновола, так і профедералістських сил зразка 2004 р., а саме – що Україна складається з територій, що раніше входили до складу різних держав та державних об'єднань та для них характерна різна ментальність, філософія та спосіб життя. На думку політика, «ці території можна об'єднати лише в межах федеративного устрою й, таким чином, зберегти єдність держави». Він вважав, що «ідею федералізації підтримує 30% населення, та ця цифра є невеликою через те, що імідж федерації зазнав щільної антипропаганди за часів В. Ющенка та пересічні громадяни не розуміють сутності цього територіального устрою» [8, с. 31]. Справжню вартість таких «аргументів» В. Медведчука показало повномасштабне вторгнення РФ в Україну 24 лютого 2022 р.

Висновки. Державний устрій є одним із ключових елементів забезпечення стійкості країни. Упродовж існування новітньої Української держави питання державного устрою було одним із ключових та чи не найбільш маніпулятивних аж до початку російсько-української війни у 2014 р. Значною мірою маніпулятивності цієї теми сприяло те, що уперше ідею федеративного устрою України висунув один із творців новітньої Української держави – В. Чорновіл. Але, якщо В. Чорновіл розглядав Федеративний устрій з точки зору зміцнення Української держави, то наступні адепти федералізації України, які лише прикривалися ідеями В. Чорновола, насправді мали на меті максимально послабити її стійкість.

Після 2014 р. питання федералізації остаточно зійшло на периферію суспільного й політичного дискурсів. Натомість на порядок денний було винесено питання децентралізації влади, до чого свого часу схилився й В. Чорновіл.

Після завершення російсько-української війни й повернення усіх окупованих територій питання державного устрою України у тому чи іншому вигляді буде актуалізоване знов. У цьому контексті буде доцільно ще раз згадати й врахувати еволюцію поглядів на державний устрій України В. Чорновола, як одного з перших прихильників федерації на українських теренах.

Список використаних джерел

1. Андрощук О. В. Чорновіл та ідея федералізації України: еволюція поглядів. *Український історичний журнал*. 2010. № 1. С. 22–34.
2. В'ячеслав Чорновіл. Моя виборча програма. *Політика*. № 1. 1989. Жовтень. С. 2–4. URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/25499/> (дата звернення: 16.04.2024).
3. Вице-премьер Украины выступил за федеративное устройство Украины. *Думська*. URL: https://dumskaya.net/news/Vice-premer_Ukrainy_vystupil_za_federativnoe_ust-006651/ (дата звернення: 16.04.2024).
4. Деревінський В. Ф. Громадсько-політична та державотворча діяльність В'ячеслава Чорновола : дис... д-ра іст. наук: 07.00.01. Київ, 2013. 517 с.
5. Деревінський В. Ф. Ідея федералізму в «Концепції державотворення в Україні» Народного Руху України. *Регіональна політика: історичні витоки, законодавче регулювання, практична реалізація* : Друга міжнародна наук.-практ. конф., Київ, 14–15 грудня 2016 р. : зб. наук. праць : в 2-х ч. Київ ; Тернопіль : Економічна думка, 2016. Вип. II, Ч. 2. С. 126–128.
6. Доценко Ю. Тиждень у шахтарському краї. В'ячеслав Чорновіл про устрій України. *Голос України*. 1991. 28 вересня.
7. Побережець Г. С. Внесок В. М. Чорновола у розвиток суспільно-політичної думки та розбудову державності України: дис... канд. іст. наук : 07.00.01, Миколаїв, 2015. 246 с.
8. Рябінін Є. Крос-темпоральний аналіз активізації ідей федералізації України. *Політичне життя*. 2020. № 3. С. 31.
9. Семків В. Чорновіл. Ідея федералізму та її трансформації. *Збруч*. URL: <https://zbruc.eu/node/30884> (дата звернення: 16.04.2024).
10. Стецишин О. Автономія чи децентралізація влади? *Експрес*. 2003. 23–30 січня. URL: <https://www.ji-magazine.lviv.ua/position/2003/express23-01.htm> (дата звернення: 16.04.2024).

ІНСТРУМЕНТИ БЕЗПЕРЕРВНОСТІ ТА ЛЕГІТИМНОСТІ ВЛАДИ ПРЕЗИДЕНТА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах правового режиму воєнного стану, який в Україні триває понад два роки та співпав з періодом проведення чергових виборів, доводиться відсувати один з інструментів легітимності влади тимчасово на другий план. При цьому важливо аналізувати інші, які власне мають забезпечити безперервність влади, можливість збереження стабільності в державі, виконання управлінських функцій і не допустити кризи одного з інститутів влади.

Ключові слова: президент, інститут влади, легітимність, інструменти легітимності, вибори, криза влади, воєнний стан.

In the conditions of the legal regime of martial law, which in Ukraine has lasted for more than two years and coincided with the period of regular elections, one of the instruments of the legitimacy of the government has to be temporarily put on the back burner. At the same time, it is important to analyze others, which actually have to ensure the possibility of maintaining stability in the state, performing administrative functions and preventing a crisis of one of the institutions of power.

Key words: president, institution of power, legitimacy, instruments of legitimacy, elections, crisis of power, martial law.

На весну 2024 року і політики, і експерти дійшли згоди, що вибори в період воєнного стану проводити немає можливості. Хоча ще протягом літа-восени була спроба в першу чергу парламентарів обґрунтувати варіант їх проведення. Але чітку заборону встановлює законодавство. В частині другій статті 64 Конституції України вказано, що «в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод» [2]. Серед них є виборчі права громадян, що було передбачено в Указі Президента про введення в Україні воєнного стану [6]. Частина перша статті 19 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» прямо забороняє проведення виборів Президента України, виборів до Верховної Ради України, Верховної Ради АРК і органів місцевого самоврядування під час дії воєнного стану [1]. Відповідно ключовий інструмент легітимності влади застосувати можливості немає. На сьогодні в цьому питанні поставлена крапка, і це питання не мало б більше викликати дискусій чи допускати різночитання правових норм.

В даній статті нас буде цікавити інститут глави держави, простіше кажучи президент. П'ятий рік повноважень якого спливає в травні 2024 року. Але законо-

давство не визначає як продовжуються повноваження, тому є потреба пояснити правові колізії та аналогічно припинити політичні дискусії, які особливо в умовах воєнного стану відверто шкодять країні.

Відповідь на питання про строки повноваження президента розкидана в статтях 103, 108 Конституції України, і не містить чіткої складової. Тому й з'являються різні трактування норми та публічні дискусії. Стаття 103 визначає, що «Президент України обирається громадянами України на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на п'ять років» [2]. Натомість в статті 108 вказано, що «Президент України виконує свої повноваження до вступу на пост новообраного Президента України» [2]. При цьому єдиними підставами дострокового припинення є відставка, неспроможність виконувати повноваження за станом здоров'я, імпічмент та смерть.

Конституційну прогалину перевели в політичний дискурс. Попри те, що логіка прочитання норм та їх зв'язок вказують, що для забезпечення безперервності влади і її передачі, президент повинен виконувати свої повноваження весь період, навіть після п'ятирічного строку, поки не буде обраний наступний. Це імперативна норма, яка стосується виборної посади.

У Конституції визначено органи державної влади, які за своїми повноваженнями та/або функціональним призначенням є єдиними в державі. За статусом (глави держави та Верховного головнокомандувача Збройних Сил України), повноваженнями і функціональним призначенням до таких державних органів належить й президент. Таку позицію встановив Конституційний Суд України в одному з своїх рішень [3]. Це означає, що задля належного функціонування влади на конституційних засадах, забезпечення існування держави та виконання управлінських функцій, повноваження президента мають здійснюватися безперервно (постійно).

Конституція не передбачає можливості заміщення президента на його посаді (існування посади віцепрезидента) та виконання його повноважень у разі його тимчасової відсутності (відпустки, хвороба тощо) чи закінчення строку, на який його обрано. Отже, його ніхто не може замінити, підмінити чи на певний час виключити із системи державної влади. Виконання обов'язків президента, і лише на певний строк (до обрання та вступу на посаду нового президента) й у обмеженому обсязі може покладатися на голову Верховної Ради лише в разі дострокового припинення повноважень президента відповідно до статей 108, 109, 110, 111 Конституції (ст. 112 Конституції) [2]. Оскільки в даний час підстав застосовувати статті Основного закону України щодо неможливості президентом виконувати свої повноваження немає, відтак питання про його легітимність після травня 2024 року втрачає актуальність в політичній площині, адже має чітке правове забезпечення.

Отже, ніхто, крім президента, не може виконувати його повноваження як у межах п'ятирічного строку перебування його на посаді, так і після його закінчення. На безперервність влади вказує ще одне рішення КСУ, в якому визначено: «... органи державної влади, встановлені Основним Законом України, продовжують

функціонувати в інтересах Українського народу та реалізовувати свої повноваження, виконувати завдання і функції, визначені у Конституції України ...» [4].

КСУ міг поставити крапку і цього разу в питанні, яке викликало широку і тривалу дискусію, і надати президенту ще один з інструментів легітимності влади, але народні депутати зволікають зі зверненням. Окремі ЗМІ писали, що така ідея обговорювалась в політичних колах. Проте в провладній партії є побоювання, що КСУ вкаже на необхідність проведення виборів, а останні рейтинги не гарантують обрання діючого президента. Задля збереження об'єктивності, треба сказати, що відповідне Конституційне подання могли підписати і 45 депутатів з інших фракцій та груп. Адже саме така мінімально можлива кількість народних депутатів є суб'єктами звернення в КСУ за визначенням частини першої статті 151 Конституції України [2]. Але опоненти очевидно теж не зацікавлені в поставленні юридичної крапки в питанні строку повноважень президента та легітимності одного з інститутів влади після травня 2024 року в умовах воєнного стану. Оскільки це хороша тема для критики, яка дає можливість ще зменшити рейтинги влади, посилювати негативні суспільні настрої, а отже, в перспективі, звільнити нішу для альтернативних проектів. Більше того, за наявності тлумачення КСУ, ми б могли говорити про забезпеченість влади, управління процесами, але без натяку на узурпацію. І це був би значно важливіший його фактор, а ніж просто тлумачення норм. Адже правовий режим воєнного стану може тривати ще довго, що підігріє «вкиди» про бажання президента зберігати за собою владу якомога довше. Враховуючи, що він є Верховним Головнокомандувачем та видає відповідні Укази, які затверджує Верховна Рада України.

І найголовніше, Конституція України хоч і гарантує безперервність діяльності інститутів влади, в неї все ж при написанні закладалися варіанти змінності влади. А це є ключовим пріоритетом дотримання демократичних норм, і фактором стримувань і противаг. Тому треба уникати будь-яких дій, які зможуть вказати на те, що в Україні сформувалися підстави щодо обмеження змінності влади.

Також інструментом вимірювання легітимності влади є рейтинги. Вони ж є основою теми, через них виникли подібні дискусії щодо легітимності влади президента після п'ятирічного терміну повноважень. Адже рейтинги падають. Більше того, опитування проводилися і щодо термінів обрання. Так, за одними з замірів, оприлюднених в березні 2024 року, 43% українців вважають, що Володимиру Зеленському варто обмежитися одним президентським терміном. Ця кількість зросла на 9% у порівнянні із груднем минулого року. При цьому 69% вважають, що діючий президент має працювати на своїй посаді до кінця воєнного стану. 15% переконані, що варто провести вибори. 10% опитаних підтримують варіант, згідно з яким у травні 2024 року Зеленський складає свої повноваження і його повноваження виконує спікер Верховної Ради України [5].

Фактично, в сьогоденних умовах соціологія лише посилює дискусію. Бо не було б опитувань і замірів рейтингів, обсяг обговорення штучної проблеми був би

значно меншим. Але поки є попит – з'являється пропозиція. І навпаки, на кожен пропозицію формують запит, при чому як політичний, так і суспільний.

Фактор довіри також відносять до інструментів забезпечення влади. Соціологія і тут показує зниження. Довіра до президента до грудня 2023-го знизилася на 13% – з 90% до 77%. На початок лютого 2024-го Зеленський втратив ще 13% [5]. Зазначу, що така ситуація прогнозована, бо рейтинг кожного діючого представника влади завжди знижується, якщо зростає негатив, публічна критика та не реалізуються запити суспільства.

Падіння рейтингу діючого президента та влади загалом спровокувала низка речей: міжнародний контекст, зокрема сповільнення темпів допомоги від західних партнерів, ситуація на фронті та довкола мобілізації, надмірні публічні обіцянки, які не вдалося або було неможливо виконати, та кадрова політика. Все це тягне за собою недотримання інструментів легітимації влади, таких як: відкритість і прозорість, зворотній зв'язок та комунікація з громадськістю, задоволення потреб громадян, виконання обіцянок тощо.

Водночас, усі ці фактори не вплинули на юридичну та політичну можливість забезпечити безперервність та легітимність влади в умовах воєнного стану, коли один з головних інструментів – вибори, не застосовується. Але при цьому, вони констатують зміну та/або посилення вимог суспільства до влади, зокрема щодо інструментів, які визначають легітимність останньої. Надмірні обіцянки, які часто звучали протягом останніх двох років, породили високі очікування, а неспроможність їх забезпечити послаблює впливовість влади та мінімізує її контроль над процесами. Тому владі доречно звернути увагу на суспільні настрої і вжити відповідних заходів з числа інструментів легітимності, які доступні в умовах правового режиму воєнного стану.

Для тих, хто все ще переконаний, що єдиний інструмент легітимності влади – це лише вибори, зауважимо, що до таких інструментів також відносяться довіра, прозорість, комунікація тощо. Вони в сукупності дають можливість отримати або не отримати мандат на виборах. Що формує між ними взаємозв'язок і взаємозалежність. Тому про всі ці інструменти не варто забувати, особливо в демократичних країнах, де сформувалося громадянське суспільство.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про правовий режим воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 1.03.2024).

2. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 2.03.2024).

3. Рішення Конституційного Суду України від 13 червня 2019 року, № 5-р/2019. Справа № 1-17/2018 (5133/16). URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/5_p_2019.pdf (дата звернення: 2.03.2024).

4. Рішення Конституційного Суду України від 18 лютого 2020 року, № 2-р/2020. Справа № 1-15/2018 (4086/16). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-20#Text> (дата звернення: 2.03.2024).

5. Сприйняття потреби у виборах президента. Результати всеукраїнського опитування громадської думки «Омнібус», проведені *Київським міжнародним інститутом соціології (КМІС)* упродовж 5-10 лютого 2024 року URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1371&page=1> (дата звернення: 3.03.2024).

6. Указ Президента України № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 1.03.2024).

УДК 329:005.591.46(477)(043.2)

Миколайчук О.І.,
аспірант кафедри політології
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника

ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ В ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ: РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР

Реформа децентралізації влади в Україні зараз вважається однією з найуспішніших, здійснення якої було зумовлене євроінтеграційними процесами України після Революції Гідності та збройної агресії з боку Російської Федерації в 2014 році, адже на той час система місцевого самоврядування України зберігала ряд недоліків та проблем, які вимагали здійснення комплексних та глибоких змін адміністративного устрою держави. Від 2014 р. в Україні триває реформа місцевого самоврядування, що покликана реформувати державні структури і надати місцевим громадам можливість приймати більшу участь у житті своєї громади.

Реформа децентралізації влади є важливим складником системних змін у здійсненні влади в Україні, уособлює один з каталізаторів нового етапу розвитку вітчизняних політичних партій, торкаючись у свою чергу питання участі та ролі партійних організацій у формуванні та діяльності органів місцевого самоврядування.

Представництва політичних партій зазнали впливу не стільки через процес децентралізації влади, скільки у результаті зміни виборчого процесу та умов формування органів місцевої влади та обсягу їхніх повноважень. Відцентрування влади на місця стало певним випробуванням для партійних організацій [1, с. 25].

Перед регіональними елітами стоїть завдання політичного, економічного та соціального розвитку певних територій держави. Вони є провідниками загальнонаціональної політики на локальному рівні і є опорою державного механізму в цілому. Внаслідок реформи децентралізації влади, ОТГ стала базовим рівнем місцевого самоврядування. В деяких регіонах ця реформа отримала риси політичного

консенсусу, в інших відбувалось затягування реформи, а в деяких відбувалась потужна протидія реформі з боку вищого керівництва в районах [3, с. 96].

Існують суттєві розбіжності у електоральних перевагах ключових політичних партій на центральному та регіональному рівнях. Це уособлюється у тому, що на центральному рівні провідну роль грають політичні партії, які на регіональному рівні мають доволі обмежене представництво. На рівні регіонів діють партійні проекти, діяльність яких обмежується або конкретним регіоном, або декількома регіонами [3, с. 96].

Ухвалений у грудні 2019 р. Виборчий кодекс України на законодавчому рівні актуалізував персоніфікацію регіональних організацій політичних партій, документ й надалі фіксує в законодавчому полі багатопартійність і політичний плюралізм як основоположні засади виборчого процесу. Виборчим кодексом на місцевих виборах встановлено розмежування виборчих систем за кількістю виборців: у містах з кількістю виборців понад 90 тис. вибори проводять за пропорційною системою, а у містах з чисельністю виборців менше 90 тис. – за мажоритарною.

Процес формування об'єднаних територіальних громад на Івано-Франківщині було започатковано у 2015 р. Стартом даного процесу можна вважати прийняття 24 липня 2015 р. Івано-Франківською ОДА перспективного плану формування громад. Врешті, рішенням Кабінету Міністрів України від 12 червня 2020 р. було визначено межі територіальних громад та адміністративні центри в них. Станом на 2024 р. на Прикарпатті сформовано 62 об'єднані територіальні громади.

Найбільшою перешкодою для формування ОТГ стали місцеві еліти, які блокували чи зловживали процесом децентралізації, а також часто примусовий характер об'єднання, який не враховував місцевої специфіки. Втім, новоутворені громади отримали широкі фінансові та економічні можливості для свого розвитку, більшість громад співпрацюють між собою, дбають про добробут своїх міст та сіл.

Слід зауважити, що великий вплив на децентралізаційні процеси на Прикарпатті мають політичні партії. Вважаємо такий вплив логічним, адже окрім передання повноважень на місцях, визначаються фінансові можливості та дотації для ОТГ області. Саме тому окремі політичні партії приймають участь у реформі децентралізації з метою отримання більших дотацій з держбюджету для потреб територіальних громад Івано-Франківської області. За результатами місцевих виборів 2020 року до Івано-Франківської обласної ради увійшли шість партій:

- «Свобода» – 19,37% (18 депутатів);
- «Європейська солідарність» – 17,25% (17 депутатів);
- «За майбутнє» – 16,27% (16 депутатів);
- «Батьківщина» – 14,85% (14 депутатів);
- «Платформа громад» – 10,36% (10 депутатів);
- «Слуга народу» – 8,99% (9 депутатів) [2].

Результати місцевих виборів на Заході України показали вплив депутатів ВО «Свобода». Особливо це проявилось у Івано-Франківській міській територіальній

громаді, де мером у першому турі вдруге обрано Руслана Марцінків. Така ж ситуація склалася й у Тернополі, де мером теж залишився «свободівець» Сергій Надал. Щодо політичних партій, то найбільшої підтримки отримало ВО «Свобода», натомість президентська партія «Слуга народу» не віднайшла підтримки серед населення Івано-Франківської обл.

Висновки. Децентралізація є важливою державною реформою на шляху до надання більших можливостей та влади на місцях. Важливу роль у формуванні об'єднаних територіальних громад відіграли політичні партії, як виразники інтересів певних соціальних груп населення.

Відзначимо надмірну політизацію процесів утворення ОТГ на Івано-Франківщині, що свідчить про прагнення окремих політичних сил та їх представників отримати рейтинг та дивіденди від населення для подальшої праці та насамперед перед наступними місцевими виборами. Водночас розвиток ОТГ залежить від політичних партій, що виграли місцеві вибори.

Список використаних джерел

1. Комарницький В. В. Місцеві організації політичних партій України в умовах реформи децентралізації. *Науковий журнал «Політикус»*. Вип. 1. Ужгород, 2020. С. 24-30.

2. Місцеві вибори в Україні 2020. *Вікіпедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Місцеві_вибори_в_Україні_2020.

3. Тупиця О. Л. Реформа децентралізації та її вплив на стан партійної системи сучасної України. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія політичні науки*. 2023. С. 93-98.

УДК 32.303

Бітель Р.В.,
*аспірант кафедри політології
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника*

КОНЦЕПУАЛЬНІ РІЗНОВИДИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОТЕНЦІАЛУ ДЕРЖАВИ

Поняття «потенціал держави» в сучасному світі визнається одним з ключових інструментів для визначення та забезпечення її стабільності, економічного розвитку та впливу на міжнародні відносини. Концептуалізація цього поняття визначається рядом аспектів, які взаємодіють та формують стратегічний образ держави. Давайте розглянемо ключові концепції визначення потенціалу держави та їхнє значення.

Одним із основних аспектів є економічний потенціал держави. Він включає в себе ресурси, технологічні можливості, інфраструктуру та інші фактори, що визначають економічний розвиток. Визначення економічного потенціалу дозволяє дер-

жавам розробляти стратегії для підтримки стійкого зростання та конкурентоспроможності на міжнародній арені. Економічний потенціал держави є однією з найважливіших складових, яка визначає її стабільність, конкурентоспроможність та здатність до розвитку. До його основних аспектів входять економічні ресурси, технологічний розвиток, інфраструктура, галузева структура економіки, інвестиційний клімат, споживчий ринок, макроекономічна стабільність.

Наступною важливою складовою економічного потенціалу держави є військовий потенціал. Він визначає здатність держави захищати свою територію та інтереси на міжнародній арені. Це включає армійську силу, військову техніку, розвиненість військово-промислового комплексу та стратегічні здатності.

Інноваційний потенціал держави є ключовим для її конкурентоспроможності та сталого розвитку. Він визначає здатність держави до впровадження та розвитку нових ідей, технологій та підходів для досягнення сталого економічного та соціального розвитку. Активне розвиток наукових досліджень, технологічної інфраструктури та підтримка інноваційного підприємництва сприяють створенню динамічного та перспективного економічного середовища.

Щодо соціокультурного потенціалу держави, то він охоплює соціальні структури, культурне спадкування, освіту, науку, гуманітарні цінності та взаємодію громадян. Соціокультурний потенціал держави формує основу для сталого розвитку та гармонійного функціонування суспільства. Збереження та розвиток культурної спадщини, розбудова громадянського суспільства, підтримка освіти та толерантності визначають соціокультурну динаміку держави.

Енергетичний потенціал є ключовим фактором у забезпеченні життєздатності держави. Наявність та раціональне використання енергетичних ресурсів визначає економічну стійкість та незалежність країни. Розвиток відновлювальних джерел енергії і мінімізація енергетичної залежності можуть позитивно вплинути на потенціал держави. Видобуток та використання природних енергетичних ресурсів, таких як нафта, газ, вугілля, вітряна та сонячна енергія, є важливою частиною енергетичного потенціалу. Маневреність у використанні різноманітних джерел дозволяє державі стати менш залежною від конкретного джерела та більш стійкою до енергетичних криз.

Екологічний потенціал держави є ключовим для забезпечення збалансованого та сталого розвитку. Сучасний світ визнає важливість збереження природи та екологічного балансу. Держави з високим екологічним потенціалом демонструють свою відповідальність перед природою та мають можливість залучати інвестиції в екологічно чисті технології, що сприяє сталому розвитку. Охорона природних ресурсів, зниження викидів та створення екологічно освіченого суспільства є важливими завданнями, спрямованими на збереження природного середовища для майбутніх поколінь.

Гуманітарний та освітній потенціал держави є визначальними факторами для її розвитку та стабільності. Він визначається здатністю населення до розвитку та підтримки соціокультурних цінностей. Цей аспект охоплює багато сфер, включаючи

освіту, охорону здоров'я, культуру та загальний розвиток суспільства. Висока якість освіти, здоров'я та культурного життя підтримують високий рівень гуманітарного розвитку, тоді як ефективна освіта, наукові дослідження та технічний прогрес сприяють інноваціям та конкурентоспроможності держави в сучасному світі.

Ще однією важливою складовою потенціалу держави є технологічний аспект. Він визначається здатністю держави до розробки та впровадження передових технологій, що стає ключовим фактором її конкурентоспроможності та економічного розвитку. Постійний розвиток у галузі інформаційних технологій, промислових технологій та наукових досягнень є ключовим елементом успіху в епоху глобальних технологічних змін.

Наступним аспектом потенціалу держави є геополітичний. Він визначається її географічним положенням, впливом на регіональному та світовому рівні, а також здатністю використовувати свої природні та економічні ресурси для досягнення політичних, економічних та стратегічних цілей. Правильне використання геополітичного потенціалу допомагає державі забезпечити свою безпеку, привертати інвестиції, вирішувати конфлікти та активно взаємодіяти з іншими учасниками світової арени. Визначення потенціалу держави – це складний та багатогранний процес, що враховує різноманітні аспекти її розвитку. Забезпечення високого потенціалу дозволяє державам ефективно впливати на міжнародні події, розвиватися економічно та забезпечувати стабільність та благополуччя для своїх громадян. Комплексне вивчення та розуміння різновидів потенціалу держави є ключовим елементом стратегічного планування та управління країною у сучасному світі.

УДК 342.7

Була Р.М.,
аспірант кафедри політології
Львівського національного
університету імені Івана Франка

ВПЛИВ ЦИФРОВІЗАЦІЇ НА ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

Державне управління є ваговою ланкою розвитку сучасної держави, яка під впливом викликів сьогодення змушена постійно змінюватися та розвиватися. Ця еволюція характеризувалася змінами в парадигмах, методологіях і технологіях, що відображали ширші соціально-економічні зміни і прогрес у людських знаннях. Перехід від традиційного державного управління з його акцентом на ієрархічному управлінні, заснованому на правилах, до нового державного менеджменту, який наголошує на ефективності, результативності та обслуговуванні клієнтів у державному секторі, знаменує собою важливі віхи цієї еволюції. Сьогодні ми стоїмо на порозі нової ери, позначеної цифровізацією, яка передбачає безпрецедентні зміни у функціонуванні й взаємодії уряду та громадян.

Історично склалося так, що державне управління є основою діяльності уряду, забезпечуючи реалізацію політики, надання державних послуг та підтримання громадського порядку. Від веберівської моделі бюрократії, яка прагнула привнести порядок і раціональність у роботу уряду через фіксовані правила та ієрархічні структури, до моделей партисипативного врядування, які наголошують на залученні зацікавлених сторін і спільному прийнятті рішень, ця сфера зазнала значних трансформацій. Ці зрушення відображають ширші суспільні зміни, зокрема технологічний прогрес, зміни в суспільних очікуваннях і зростання складності соціальних та економічних викликів.

Поява цифрових технологій відкрила нову межу для державного управління, ознаменувавши зміну парадигми, яка є найбільш значущою за всю історію державного управління. Цифровізація в державному управлінні означає більше, ніж просто оцифрування паперових процесів; вона являє собою фундаментальну трансформацію в тому, як уряди працюють, взаємодіють з громадянами та приймають рішення. Цей процес передбачає використання цифрових технологій – таких як інтернет, хмарні обчислення, великі дані та штучний інтелект – для створення більш відкритих, доступних та ефективних державних систем. Цифровізація має на меті покращити ефективність державного сектору та сприяти створенню середовища, в якому громадяни мають прямий доступ до послуг і можуть активніше долучатися до демократичних процесів, це нові шляхи для взаємодії, прозорості та підзвітності.

Сфера застосування цифровізації в державному управлінні розширилася від базових послуг електронного урядування до більш складних цифрових платформ, які охоплюють «розумні міста», електронну охорону здоров'я, електронну освіту та цифрову систему правосуддя. Платформи електронного урядування слугують цифровим інтерфейсом між урядами та громадянами, сприяючи наданню широкого спектру послуг – від поновлення документів до запитів на послуги та демократичної участі через системи електронного голосування.

Цифрові інструменти та технології значно оптимізували державні процеси, дозволяючи органам державного управління досягати більшого меншими зусиллями. Автоматизація рутинних завдань, від обробки заявок до управління даними, не лише прискорила роботу уряду, але й зменшила кількість людських помилок, забезпечивши більш надійне надання послуг. Наприклад, використання систем електронного документообігу впорядкувало робочий процес у державних установах, сприяючи швидшому прийняттю рішень і підвищенню загальної операційної ефективності.

Цифровізація значно покращила доступ населення до державних послуг. Он-лайн-платформи та мобільні додатки дозволяють громадянам користуватися численними послугами, не виходячи з дому, в будь-який час доби. Така легкість доступу є особливо корисною для людей у віддалених або недостатньо охоплених послугами районах, які раніше стикалися зі значними бар'єрами у доступі до державних послуг. Крім того, цифрові послуги можуть бути розроблені таким чином, щоб бути більш інклюзивними, задовольняючи потреби людей з обмеженими можливостями завдяки доступним інтерфейсам та функціям.

Одним із найважливіших наслідків цифровізації є підвищення прозорості та підзвітності в державному управлінні. Ініціативи відкритих даних, коли уряди роблять неконфіденційну публічну інформацію вільно доступною для всіх, відіграють важливу роль у цьому відношенні. Такі ініціативи дають можливість громадянам, журналістам та організаціям громадянського суспільства ретельно аналізувати дії уряду, сприяють поінформованому публічному дискурсу та формують культуру підзвітності. Аналізуючи та візуалізуючи відкриті дані, зацікавлені сторони можуть виявити тенденції, прогалини в роботі та можливості для покращення державних послуг.

Цифрові платформи докорінно змінили спосіб взаємодії громадян з урядом. Інструменти електронної участі, включаючи онлайн-форуми, соціальні мережі та спеціальні платформи зворотного зв'язку, пропонують громадянам прямі канали для висловлення своєї думки, надання відгуків про послуги та участі в процесах прийняття рішень. Ці платформи не лише підвищують оперативність реагування державних адміністрацій, але й зміцнюють демократичне врядування, сприяючи формуванню більш активних та поінформованих громадян. Перехід до цифрового врядування значно підвищив вразливість державних адміністрацій до ризиків кібербезпеки. Кібератаки, спрямовані на урядові бази даних та цифрову інфраструктуру, можуть скомпрометувати конфіденційну інформацію, порушити надання послуг та підірвати довіру громадськості. Забезпечення надійних заходів кібербезпеки має першочергове значення для захисту від таких загроз. Це включає впровадження передових протоколів безпеки, регулярний аудит безпеки та формування культури обізнаності з питань кібербезпеки серед державних службовців.

Хоча діджиталізація пропонує численні переваги, вона також може призвести до поглиблення цифрового розриву, якщо її не впроваджувати вдумливо. Цифровий розрив – це розрив між людьми, які мають доступ до сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, і тими, хто його не має. Забезпечення інклюзивного доступу до цифрових послуг є значним викликом, що вимагає від органів державного управління враховувати нерівність у доступі до Інтернету, цифровій грамотності та доступності для осіб з інвалідністю. Подолання цього розриву має важливе значення для запобігання маргіналізації вразливих груп і забезпечення справедливого розподілу переваг цифровізації між усіма членами суспільства.

Отже, взаємозв'язок між цифровізацією та державним управлінням є багатограним і динамічним, що відображає ширші соціально-економічні та технологічні зміни, які формують наш світ. У той час як уряди в усьому світі намагаються впоратися з викликами та можливостями, які несе з собою цифровізація, еволюція державного управління триває. Цифрова ера пропонує потенціал для переосмислення управління та надання державних послуг, роблячи їх більш інклюзивними, ефективними та такими, що відповідають потребам громадян 21-го століття. Однак реалізація цього потенціалу вимагає ретельного аналізу наслідків впливу цифрових технологій на державну політику, адміністрування та управління.

Струк Б. І.
*аспірант II курсу ОР «Доктор філософії»
кафедри політології,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника*

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРИЧИНИ ТА ПЕРЕДУМОВИ НАЦІОНАЛЬНИХ РЕВОЛЮЦІЙ В УКРАЇНІ

За час незалежності України, політична система нашої держави зазнала низки складних криз та стрімких піднесень у своєму розвитку. Важливими етапами становлення сучасної України, української політичної системи стали національні революції сучасного часу, а саме Помаранчева революція 2004 року та Революція Гідності 2013 року.

Обидві революції стали своєрідними наслідками складних суспільно-політичних турбулентностей та напружень, проте кожна з них містила власну специфіку та різні суспільно-політичні причини та передумови. Обидві революції змінили політичний пейзаж країни та відобразили нагальні проблеми суспільства на той час.

Якщо перейти до аналізу причин та передумов Помаранчевої революції, то тут варто пригадати, що на фоні загострення політичних протистоянь між протистояння між президентом Леонідом Кучмою та опозиційними силами, вибори президента 2004 року були визнані багатьма західними спостерігачами та національними міжнародними організаціями як фальсифікованими. Сукупність корупційних схем, авторитарний стиль управління, та відсутність демократичних реформ підірвали довіру громадян до владних структур. Також, громадянське суспільство в Україні вперше заявило про свої євроінтеграційні амбіції та посилення національної ідентичності, не визнаючи фальсифіковані результати на користь В. Януковича. Також, головною передумовою Помаранчевої революції стала дуже велика кількість несправедливостей, які накопичилися в суспільному житті України на кінець 2004 року [2] та відсутність очікуваних економічних реформ. Таким чином, можна говорити про те, що Помаранчева революція була цілком логічним виявом піку суспільно-політичної напруги, яка наростала у зв'язку із незадоволенням тодішньої владою. Сфальсифіковані результати виборів стали так званою вирішальною подією, яка нашттовхнула суспільство на революційні дії.

Схожий сценарій і прослідковувався і на початку Революції Гідності. Адже основними передумовами цієї революції були також складна економічна ситуація, ускладнена суспільно-політична ситуація, спричинена авторитарною владою про-російського президента Януковича, небажанням громадянського суспільства терпіти владне свавілля. На цю всю сукупність напруги у суспільства додалися дії, котрі стали причинами Євромайдану, зокрема відхилення угоди про асоціацію з ЄС, корупція, так звані «харківські угоди», політичне насилля та репресії, обмеження прав

та свобод громадян, тиск на бізнес та інші [4]. Ці всі події стали вирішальними рушіями активізації революційних процесів, котрі вилились вподальшому у силова протистояння та сучасну російсько-українську війну.

Слід підкреслити, що, якщо у Помаранчевій революції головним катализатором революційних процесів стали сфальсифіковані результати президентських виборів, то в Революції Гідності цим катализатором стала саме відмова режиму Януковича підписати Угоду про асоціацію між Україною та ЄС [4]. Також, важливо розуміти те, що в обох випадках передумови національних революцій в Україні відображають глибокі проблеми потреби українського суспільства, які існують і сьогодні, зокрема це: потреба в подоланні корупції, економічний розвиток країни, євроінтеграція, відхід від російських впливів, зміцнення національної ідентичності та національної відповідальності тощо.

Поруч із цим, можна помітити, що Помаранчева революція гідності мала менші масштаби, порівнюючи із Революцією Гідності, котра переросла у повноцінне протистояння громадян та режиму Януковича. Тут теж можна віднайти пояснення у причинах та передумовах цих революцій. Адже, причини та передумови Євромайдану несли більш гостріший характер та потенційні загрози авторитарного режиму мали вже відвертий короткостроковий характер. Зокрема, українське суспільство чітко усвідомлювало, що якщо зараз не розпочати діяти, то потім може бути пізно. Причини Помаранчевої революції були своєрідним зародком тих подій, котрі стали передумовами та причинами вже Революції Гідності.

Отже, підводячи підсумки, можна зазначити, що суспільно-політичні передумови та причини національних революцій сучасної України мають як спільні, так і відмінні риси. Обидві національні революції в Україні були реакцією на систематичні проблеми та недоліки в суспільстві та політичній системі. Вони відображали бажання українського народу до демократичних змін, боротьби за свободу та права, а також прагнення до європейської інтеграції та зміцнення національної самостійності.

Список використаних джерел

1. Іщенко А. Соціально-політичний характер та періодизація «помаранчевої революції» 2004 року. *Інтелекція і влада*. 2012. № 26. С. 101-116.
2. Горак В. «Помаранчева революція» в Україні: концепції, інтерпретації, оцінки. *Історіографічні дослідження в Україні*. 2016. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/104870/25-Horak.pdf?sequence=1>.
3. Резнік О. Структурні виміри участі в Помаранчевій революції та Революції Гідності. *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін*. 2014. №1 (1). С. 64-74.
4. Євгенійович, Д. Основні причини Революції Гідності 2013–2014 років в Україні. *Культурні та мистецькі студії XXI століття: науково-практичне партнерство: матеріали*. 2023. №38. URL: https://elib.nakkkim.edu.ua/bitstream/handle/123456789/5382/Tezy_09_11_2023-2.pdf?sequence=1#page=38.
5. Винницький М. Український Майдан, російська війна. *Хроніка та аналіз революції Гідності*. Львів : Вид-во Старого Лева. 2023. 560 с

Круліковський Б.В.,
*студент I року навчання магістерської програми
спеціальності «Політоогія»,
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника*

ДЕРЖАВНІ УТВОРЕННЯ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ ПІД ЧАС УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Період української революції з 1914 по 1923 роки був періодом важливих політичних, соціальних та економічних змін на території України. У цей період виникли різні українські державні утворення, спрямовані на створення незалежної української держави. В окреслений період формуванню державних утворень існувало кілька передумов, серед яких політична нестабільність, актуалізація етнічної, національної ідентичності, соціально-економічна ситуація, політичні амбіції окремих лідерів, зовнішні впливи тощо. Таким чином, під час 1914-1923 років на терені українських земель сформувалось кілька державних утворень, котрі мали власні потенціали, а саме:

- Доба Української Центральної Ради;
- Українська Народна Республіка
- Українська Держава Павла Скоропадського
- Директорія Української Народної Республіки
- Західно-Українська Народна Республіка.

У 1917 році у Києві було створено Українську Центральну Раду (УЦР). Після Всеукраїнського національного конгресу вона перетворилася на загальноукраїнську організацію. У першому Універсалі УЦР висловила мету отримати українську автономію у складі демократичної Російської республіки. Згідно з II Універсалом було утворено виконавчий орган влади – Генеральний Секретаріат. Третій Універсал УЦР проголосив Українську Народну Республіку (УНР), але вона швидко стала об'єктом більшовицької агресії з боку Росії. У розпалі боїв УЦР проголосила незалежність УНР (IV Універсал). Попри героїзм під Крутами та в інших боях, українські війська відступили. УНР уклала перший міжнародний договір в Бресті. Дипломатичне визнання та військова допомога Центральних держав зміцнили УНР і дали можливість відвоювати окуповані більшовиками території [8].

Українська Народна Республіка (УНР), створена у 1917 році, мала кілька потенціалів як суб'єкт державотворення. УНР мала на меті встановити демократичну систему управління. Центральна Рада, найвищий виконавчий і законодавчий орган УНР, була обрана в результаті демократичного процесу, який включав пряме голосування українського населення. Також, УНР мала на меті сприяти розвитку української національної ідентичності та мови. Вона прийняла українську мову як офіційну і підтримувала культурні та освітні установи, які прагнули просувати українську мову та культуру. УНР проводила економічну політику, спрямовану на модер-

нізацію української економіки, покращення інфраструктури, розвиток промисловості та сільського господарства. УНР прагнула міжнародного визнання як суверенної держави, що допомогло б легітимізувати її владу та забезпечити можливості для іноземних інвестицій. УНР створила власні збройні сили для захисту України від зовнішніх загроз та підтримки внутрішньої безпеки.

Наступною настала доба Української Держави або Гетьманату Скоропадського (квітень–грудень 1918 року). Під час Гетьманату була організована ефективна регіональна адміністрація, яка контролювала найбільшу територію за всю Українську революцію і вела перемовини про входження до складу Української Держави Криму та Кубані. Українська Держава отримала визнання від 30 країн.

Під час гетьманату було відкрито Кам'янець-Подільський університет, засновано Академію наук, закладено основи Української автокефальної православної церкви та здійснено інші важливі заходи. Однак амбітна військова реформа не була завершена через несприятливу зовнішню та внутрішньополітичну ситуацію. Українська Держава була визнана 30 країнами, що відображало зростаючий міжнародний статус країни та підтримку з боку світової спільноти. Ці потенціали свідчать про можливості та перспективи Української Держави в умовах Гетьманату під керівництвом Павла Скоропадського. Цими досягненнями державотворення Скоропадського, пізніше скористалась відновлена УНР. Після повалу Гетьманату, у грудні 1918 року по листопад 1921 рік панувала Доба Директорії УНР [7, с. 341].

Великі державотворчі потенціали і прослідковуються в Західно-Українській Народній Республіці, котра сформувалась на західно-українських землях зі столицею у Львові (до 13 листопада 1918 року – Українська Держава). ЗУНР охоплювала територію Східної Галичини, Буковини й Закарпаття. Тимчасовий основний закон про державну самостійність українських земель колишньої Австро-Угорської монархії оголосив про створення нової держави – Західно-Української Народної Республіки. Це дало можливість Західно-Українській Народній Республіці налагодити державні справи, провести реформи та сформувати дієвий уряд, адміністрацію та військові сили.

Після приєднання Закарпаття та Буковини до ЗУНР було створено 40 повітів, керівництво яких було покладено на державних повітових комісарів. Спочатку цих комісарів обирали місцеві громади на повітових Національних Радах, але пізніше це право було передано Державному Секретаріату внутрішніх справ. У повітах державні повітові комісари мали практичний контроль над усіма цивільними справами території, крім військових, судових, залізничних, поштових та телеграфних питань, які відомствами виконували спеціальні повітові та окружні коменданти. Деякі повіти, зокрема ті, що знаходилися на фронті, не мали робочих нарад. Державний секретаріат розробив закон про повітові трудові ради, за яким нова адміністрація повітів обиралася загальним голосуванням, але ця ініціатива не була реалізована через активний опір польських шовіністів.

Щодо військово-адміністративного устрою, територія країни була розділена на три військові області з центрами у Львові, Станіславові та Тернополі, які, в свою

чергу, поділялися на 12 військових округ з центрами у містах Львові, Перемишлі, Раві-Руській, Самборі, Станіславові, Стрию, Коломиї, Чернівцях, Тернополі, Золочеві, Чорткові та Бережанах [10, с.331].

Однак допомога Києва, на яку розраховували представники ЗУНР, підписуючи Акт Злуки 22 січня 1919 року, не допомогла виграти війну з Польщею. Підтримані переможною Антантою польські війська окупували практично всю Східну Галичину. Навіть відчайдушний контрнаступ, відомий як Чортківська офензива, тимчасово не зміг змінити ситуацію. Уряд та армія ЗУНР були змушені перетнути Збруч і об'єднатися з силами Директорії на Поділлі [8].

Наступним державотворчим утворенням можна виділити Директорію УНР, котра функціонувала в період з грудня 1918 року по листопад 1921 року. Директорія відновила республіканський устрій та демократичне управління в Україні. Акт Злуки Української Народної Республіки із Західно-Українською Народною Республікою відображав волю українського народу до єдності. Трудовий конгрес, заснований Директорією, забезпечив широку представницьку базу української влади. Українська делегація взяла участь у Паризькій мирній конференції, де вирішувалася доля учасників Першої світової війни [8].

Отже, як висновок, слід зазначити, що під час Української революції у 1914-1923 році на українських землях існувало кілька державних утворень, серед яких УНР, ЗУНР, Українська Держава Скоропадського, Директорія УНР тощо. Кожне з цих утворень мали ознаки держави. Попри те, що до середини 1920-х років усі землі сучасної України опинилися під владою чотирьох держав, питання єдності української нації вже ніколи не ставилося під сумнів. Саме під час Української революції було проголошено незалежність України, продемонстровано можливість цивілізованого демократичного збирання територій в єдину суверенну державу [1, с.254]. Це був вагомий і багато в чому трагічний досвід державницько-правової розбудови України.

Список використаних джерел

1. Грицак Я. Українська революція, 1914-1923: нові інтерпретації. *Ukraina Moderna*. 1977. № 2. С. 254-269.
2. Кугутяк М., Литвин М. Західно-Українська Народна Республіка. Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. *Енциклопедія*. 2019. Т. 2 (З–О), Івано-Франківськ, с. 54– 64.
3. Монолатій І. Потенціал ЗУНР: виміряти не можна моделювати? (2019). URL:<http://www.historians.in.ua/index.php/en/dyskusiya/2693-ivan-monolatiy-taksonimiya-sili-potentsiyaluzakhidnoukrajinskoji-narodnoji-respubliki-5-potentsiyal-zunr-vimiryati-ne-mozhna-modelyuvati>.
4. Солдатенко В. Концепції української революції та національної соборності у світлі політичної практики 1917–1920 років. *Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2023. 608 с.

5. Солдатенко В. Українська соборність: ідея й досвід її реалізації в 1919 році у сучасному науковому дискурсі. *Україна у світовій історії*. 2014. № 1. С. 104-122.
6. Турченко Г. Соціальний потенціал українського державотворення напередодні Першої світової війни. *Zaporizhzhia Historical Review*. 2002. №1.14 С. 72-97.
7. Українська революція і державність (1917–1921 рр.) : наук.-бібліогр. вид. / НАН України ; редкол.: Л. А. Дубровіна (голова) та ін. ; наук. ред.: С. С. Кіраль ; наук. консультант В. Ю. Омельчук ; вступ. ст. В. Капелюшного ; авт. кол.: В. С. Гоїнець, Л. М. Ковінченко, Л. В. Лісовська: Київ, НБУВ. 2018. 817 с.
8. Українська революція 1917-1921 років. Український інститут національної пам'яті. URL: <https://uinp.gov.ua/aktualni-temy/ukrayinska-revolyuciya-1917-1921-rokiv>.

Розділ III

Вибори та електоральні процеси в Україні та країнах Центрально-Східної Європи: глобальний та регіональний виміри

УДК 324:342.77:351.865

Дерев'яно С.М.,
*доктор політичних наук, професор
кафедри політичних інститутів та процесів,
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника*

МАНІПУЛЮВАННЯ ІДЕЄЮ НАРОДНОГО ВОЛЕВІЯВЛЕННЯ ДЛЯ ЛЕГІТИМАЦІЇ ЗАВЕРШЕННЯ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

Аналізуються підходи до розуміння ймовірності завершення війни рф проти України із застосуванням народного волевиявлення. Акцентується на маніпулюванні цією ідеєю, нікчемності намірів використання референдуму з метою легітимації інкорпорації в адміністративно-територіальний устрій рф захоплених російськими загарбниками територій.

Ключові слова: *війна, легітимація, народне волевиявлення, політичний аналіз і прогнозування, політичне маніпулювання, політичні інститути, референдум.*

The article analyses approaches to understanding the likelihood of ending russia's war against Ukraine with the use of the people's will. The author emphasises the manipulation of this idea and the nullity of the intentions to use the referendum to legitimise the incorporation of the territories captured by the russian invaders into the administrative-territorial structure of the russian federation.

Key words: *war, legitimation, popular will, political analysis and forecasting, political institutions, political manipulation, referendum.*

Понад 10 років з початку російської збройної агресії на Україні, з них більше двох років повномасштабного вторгнення, об'єднали українців у захисті суверенітету та територіальної цілісності нашої держави у лавах Збройних Сил України, широким волонтерським рухом, повсякденною працею в умовах воєнного стану. Єдине прагнення тих, хто в Україні і тих наших громадян, що вимушено опинились в різних країнах світу – ПЕРЕМОГА, віра в яку є визначальною в політичному дискурсі й свідомості переважної більшості українців.

Науковцями і політиками – українськими і зарубіжними – сформульовано чимало прогнозів щодо формату завершення війни рф проти України, й по мірі її перебігу продукуються нові. Кожен із них відрізняється різною мірою ймовірності, найбільш бажаною, вважаємо, є воєнна перемога на полі бою – Збройні Сили України контрнаступом знищать ворога й очистять всі тимчасово окуповані території.

Усвідомлюючи, що такий сценарій супроводжується великими ризиками та втратами, українська влада докладає чимало зусиль для дипломатичного вирішення – забезпечення широкої міжнародної підтримки української формули миру; об'єднання зусиль держав і їх об'єднань, міжнародних організацій, санкційного тиску на РФ, щоб спонукати її припинити агресію. Очевидно малоімовірними, виходячи з реалій функціонування путінського тоталітарного режиму, є сподіваннями на зміни підходу до війни в самій Росії.

Проте, безсумнівним є те, що завершення війни, як свідчить світовий досвід, передбачатиме обов'язкове закріплення її результатів прийняттям міжнародно-правового акту – договору. Його майбутній зміст, сторони підписання та гарантування дотримання викликають різні думки. Серед них й можливість використання щодо цього акту політико-правового інституту референдуму як апробованого засобу легітимації народного волевиявлення.

Загалом, референдум – це важливий інструмент демократії, але його проведення вимагає обережного підходу та врахування різних факторів. Саме поєднання понять «народовладдя» та «війна» з правової точки зору видається алогічним, оскільки мова йде про інститути, що за своєю природою є несумісними. Підставою для такого твердження є аналіз відповідних дефініцій у конституційних й інших законодавчих актах України та зарубіжних держав, міжнародно-правових актах. Відомо, що апологетика народовладдя використовується з різною метою. В одних країнах є інструментом демократії та залучення громадян до управління, в інших – утвердження диктаторських режимів. Своєрідним є поєднання цих інститутів в умовах війни, яку веде держава-агресор російська федерація на українських теренах з 2014 року. Це власне й об'єктивує нагальність осмислення її перебігу, оскільки йдеться про саме існування Української держави, територіальна цілісність та суверенітет якої опинилися під загрозою знищення.

Погодимося з Л.Т. Кривенко, що «світовий досвід, в тому числі новітнього часу, представляє референдум в іншому розумінні – як спосіб політичного маніпулювання», а тому «поняття референдуму має включати такий елемент як необхідність додержання в процесі організації, проведення та реалізації результатів референдуму всіх умов, закріплених Конституцією і законами» [4, с. 95].

Проведення ж всеукраїнського референдуму, попри прийняття у 2021 році Закону України «Про всеукраїнський референдум» [5] є складним, оскільки вимагає вирішення багатьох правових, організаційних та політичних питань. До слабких сторін референдної демократії віднесемо складність прийняття узгоджених рішень, недостатню компетентність та емоційну неврівноваженість значного числа громадян, високий ступінь маніпулювання громадською думкою, велике розмаїття думок, що заважає прийняттю рішень.

Ідеї ці не нові – світова історія знає приклади використання інститутів безпосередньої демократії й у контексті воєн і збройних конфліктів, здебільшого як засіб формування нового післявоєнного устрою. До прикладу, у 1947 р. було проведено референдум, на якому фінське населення підтримало умови миру, підписаного

з СРСР за наслідками фінсько-радянської війни 1944 р. Відоме прагнення провести референдум щодо об'єднання країни після підписання Паризького мирного договору (1973 р.), що передбачав відведення американських військ з Південного В'єтнаму, але він не відбувся й війна тривала ще два роки.

За цих обставин видаються цинічними спроби російських загарбників застосувати інститут народовладдя для легітимації окупаційного режиму в умовах війни. Нагадаємо, що українські реалії знають спроби використання народовладдя з відверто сепаратистськими цілями. Маючи за мету надалі анексувати захоплені ними території й інкорпорувати їх в адміністративно-територіальний устрій рф, окупанти прагнули надати цьому процесу легітимного характеру. Найбільш цинічним виявом маніпулювання політичною свідомістю громадян стали «референдуми» 2014 року в Автономній Республіці Крим, Донецькій та Луганській областях. Лідери самопроголошених «народних республік» прагнули використати «голосування», щоб надати легітимності їх фейковим утворенням. У 2022 р. російські загарбники імітували «голосування» на псевдореферендумі щодо створення фейкової «Херсонської народної республіки», оголосили, що більшість його «учасників» підтримали приєднання до росії. Нагадаємо, що в Запорізькій та Херсонській областях питання в бюлетені було записано так: «Чи підтримуєте ви вихід зі складу України, утворення області як самостійної держави та входження до складу росії?», а в орділо – «Ви за входження до складу росії на правах суб'єкта федерації?» Але фейкові «референдуми» під контролем російських військових не мають юридичних наслідків, є нікчемними. Такими вони визнані багатьма країнами. Проте це було використано для прийняття держдумою росії про включення цих територій до складу рф.

Організація і проведення фейкових референдумів – кримінальний злочин. Очевидно, що організація таких «референдумів» і участь у них громадян України на тимчасово окупованих рф територіях є неприпустимою та матиме не лише морально-етичні, а й юридичні наслідки. Усі дії щодо насильницького примушування громадян до участі в цих «референдумах» або підкупу кваліфіковані як відповідні кримінальні злочини. А з огляду, що вони відбувалися разом із воєнними злочинами на тих територіях, то покарання буде найсуворішим.

Завершення війни референдумом може бути складним процесом, і воно залежить від багатьох факторів, включаючи політичну волю сторін, міжнародний тиск та інші обставини. Україна також продовжує шукати шляхи припинення війни на своїх умовах. Їх основою повинна стати відома Українська формула миру – ініціатива та дипломатична платформа для досягнення справедливого закінчення війни, яка оприлюднена Президентом України В. Зеленським ще 15 листопада 2022 р. під час Саміту лідерів G20 на Балі в Індонезії [6]. Формула включає 10 пунктів, які стосуються радіаційної, продовольчої та енергетичної безпеки, звільнення всіх полонених і депортованих, повернення справедливості, протидії екоциду. З огляду на предмет дослідження, акцентуємо на вимогах: виведення російських військ і припинення бойових дій; фіксація закінчення війни; виконання Статуту ООН і відновлення територіальної цілісності України та світового порядку; недопущення еска-

лації. Погодимося з Главою держави, що Українська формула миру може стати універсальною основою для припинення інших військових конфліктів на планеті та подолання глобальних проблем.

Важливо, що планування повернення миру відбувається ще під час війни, а оптимальним правовим механізмом завершення війни повинен стати багатосторонній договір, до якого можуть бути залучені багато різних зацікавлених підписантів. Проведення виборів на території «ордло» було у свій час однією з ключових умов відомих мінських угод 2014 р. та нормандського формату 2019 р. Позиція української влади була тоді й залишається нині послідовною – будь-які вибори можливі лише після припинення бойових дій і виведення російських військ з території України. Ще 22 березня 2022 р. Стамбулі українська делегація озвучила свої пропозиції щодо закінчення війни. Проектом договору передбачалось, що Україна не буде розмішувати на нашій території іноземні військові бази, військові контингенти і не буде вступати у військово-політичні союзи. Підписанню мирної угоди з росією мало передувати проведення в Україні референдуму, на якому громадяни можуть підтримати чи відкинути запропонований варіант мирного договору. Голосування має відбутися у «реальному форматі», а не онлайн і лише після повного припинення вогню, потім договір мають ратифікувати парламент України та парламенти гарантів – ключових держав світу.

Чи неминучим є проведення такого референдуму. За умови реалізації названого сценарію – так. Адже, згідно статті 73 Конституції України «виключно всеукраїнським референдумом вирішуються питання про зміну території України» [3]. Такий всеукраїнський референдум призначається Верховною Радою України. Ці норми конкретизовані у статті 3 Закону України «Про всеукраїнський референдум» (2021) серед вичерпного переліку питань, що можуть бути предметом всеукраїнського референдуму передбачено «3) про зміну території України» (частина перша); водночас серед питань, які «не можуть бути предметом всеукраїнського референдуму» – «3) спрямовані на ліквідацію незалежності України, порушення державного суверенітету, територіальної цілісності України, створення загрози національній безпеці України, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі» (частина друга цієї ж статті) [4].

Для розуміння перспектив проведення такого всеукраїнського референдуму звернемося до прогнозів завершення війни рф проти України, які поширені в інформаційно-комунікативному просторі, у політичному дискурсі не тільки в Україні, але й у європейських та інших державах. Мова йде про три ключові варіанти майбутнього території України. Позиція України чітка й однозначна й базується на конституційному положенні про те, що «територія України в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканною» (частина третя статті 2) [3]. На забезпеченні територіальної цілісності акцентується також у статтях 17, 34, 37, 65, 73, 102, 132, 157 Основного закону [3]. Загальновизнано, що кордони України були закріплені в 1991 р. від-

повідно до міжнародного права, а тому єдиний варіант досягнення миру – повернення до офіційних кордонів.

Водночас, політики окремих зарубіжних держав та й деякі в Україні говорять про фіксацію меж території України на лінії зіткнення, що сформувалась до початку повномасштабного вторгнення РФ у лютому 2022 р. За повідомленням Центру протидії дезінформації при РНБО України кремлівська пропаганда поширює наратив про необхідність для завершення війни проведення референдуму в Донецькій та Луганській областях. Відомо, що вже нині в окупованих районах Донецької, Луганської та інших областей видано більше 800 тисяч паспортів громадян РФ, які розглядаються російськими силовиками та пропагандистами як «електорат» майбутніх діянь. Для пропагування цих ідей використовують окремих лояльних до Росії західних «експертів». Зокрема, американський військовий стратег Едвард Люттвак ще 5 червня в інтерв'ю Die Welt (німецька щоденна громадсько-політична газета) запропонував ідею «справжнього» референдуму на Донеччині та Луганщині як «єдиний варіант завершення війни». Експерт вважає, що «обидві сторони мають виграти у війні», оскільки, на його переконання, «неможливо перемогти Росію та неможливо змусити Україну здатися» [2].

З кінця минулого року все більше поширюється ідея окремих європейських політиків, щодо «миру в обмін на території», що передбачає отримання Україною безпекових гарантій через приєднання до Північноатлантичного договору (НАТО) в обмін на «відмову» від частини своїх територій. По суті, план полягає в тому, щоб залишити окуповані території Кремлю, територію Криму і ще чотири регіони, захоплені російськими загарбниками за останні два роки. А потім зміцнити кордони, примусивши решту України вступити в НАТО. Це не офіційна позиція очільників Альянсу, але цю тему порушують «в усіх неформальних розмовах».

Вважаю, що другий і третій сценарії, незалежно від того, хто їх продукує, формування наративу про можливість відмови України від своїх територій сутнісно є відображенням російських наративів, а тому неприйнятними. Це стосується й вступу України до Альянсу в обмін на відмову від частини територій.

Реалізація цих сценаріїв передбачала б обов'язковість проведення всеукраїнського референдуму щодо таких умов ймовірного договору. Фундаментальним національним інтересом України відповідає винятково перший варіант, за реалізації якого зникають підстави для проведення всеукраїнського референдуму, передбаченого статтею 73 чинної Конституції України [3]. Нагадаємо, що згідно постанови Верховної ради України від 6 березня 2008 р. № 126--VI «рішення щодо міжнародного договору про вступ України до НАТО приймається лише за наслідками всеукраїнського референдуму, який може проводитися за народною ініціативою відповідно до Закону України «Про всеукраїнський референдум». Проте, чинний механізм вступу держав до НАТО не передбачає обов'язковість проведення такого референдуму.

Чи є можливість завершення війни в Україні з виходом на кордони 1991 року? Президент України В. Зеленський неодноразово заявляв, що дипломатія можлива

тільки після виходу на кордони 1991 р., «заморожування» війни, як це було на Донбасі, не є реальним варіантом. Конкретизував ці ідеї нещодавно начальник Головного управління розвідки Міністерства оборони України К. Буданов, який вважає, що **першим етапом завершення війни** стане вихід Сил оборони України на кордони 1991 року та створення смуги безпеки в 100 км вглиб Росії [1]. Це було б важливим кроком для відновлення територіальної цілісності України.

Узагальнимо, питання завершення збройної агресії РФ проти України є складним і потребує комплексного підходу. Інститут народовладдя розглядався і розглядається як ймовірний формат завершення війни. Можливість проведення такого референдуму передбачена чинним національним законодавством, доцільність об'єктивується ймовірними умовами майбутнього мирного договору. Проте його застосування потребує вирішення багатьох правових та організаційних питань. Переконалими, що будь-які ініціативи російських загарбників щодо проведення «псевдо-референдумів», дії щодо проголошення «народних республік» та включення їх до адміністративно-територіального устрою РФ – абсолютно нікчемні й неминуче зазнають краху, їм не вдасться знівелювати державотворчий потенціал інституту народовладдя для досягнення своїх цілей. Подальший розвиток подій, звільнення окупованих територій і вироблення нового формату деокупації анексованої РФ території півострова Крим, окремих районів Донецької та Луганської областей безпосередньо залежить від героїзму Збройних Сил України, їх підтримки всіма нами та світовою спільнотою. Загарбники неминуче будуть знищені й вигнані з нашої землі, колаборанти покарані. Все буде Україна!!!

Список використаних джерел:

1. Буданов оцінив, чи може Україна завершити війну поверненням на кордони 1991 року. Oboz.ua. 22.04.2024. URL: <https://war.obozrevatel.com/ukr/budanov-otsinivchi-ukraina-mozhe-zavershiti-vijnu-povernennyam-na-kordoni-1991-roku.htm>.

2. «Експерти» тижня. Хто просуває наративи Кремля в іноземних медіа : Центр протидії дезінформації при РНБО України. URL: <https://t.me/TheCenterforCounteringDisinfo/646>.

3. Конституція України: [Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року]. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 ; поточна ред. від 01.01.2020. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

4.Кривенко Л. Т. Конституційно-правові основи референдумів в Україні. *Конституційно-правові форми безпосередньої демократії в Україні: проблеми теорії і практики. До 10-ї річниці незалежності України*. Київ:Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. С. 87-169.

5. Про всеукраїнський референдум : Закон України від 26 січня 2021 року № 1135-ІХ. *ВВР*. 2023. № 1-2. Ст.1; поточна ред. – Ред. від 31.03.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135-20#Text>.

6.Україна завжди була лідером миротворчих зусиль; якщо Росія хоче закінчити цю війну, хай доведе це діями – виступ Президента України на саміті «Групи

двадцяти». *Президент України. Офіційне інтернет-представництво. 15.11.2022 р.*
URL: <https://www.president.gov.ua/news/ukrayina-zavzhdi-bula-liderom-mirotvorchih-zusil-yaksho-rosi-79141>

УДК 329:061.1ЄС“2019/2023”(043.2)

Остапець Ю.О.,
*доктор політичних наук, професор,
декан факультету суспільних наук
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»;*
Нестер О.І.,
*аспірант I року навчання
спеціальності «Філософія»
кафедри філософії
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

ДЕМАРГІНАЛІЗАЦІЯ ТА ЕЛЕКТОРАЛЬНИЙ РЕНЕСАНС ПРАВОРАДИКАЛЬНИХ ПАРТІЙ У КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ (2019–2023 рр.)

Друге десятиліття ХХІ ст. характеризується зростанням впливу праворадикальних партій і рухів у країнах Європейського Союзу – Німеччині, Франції, Швеції, Фінляндії, Австрії, Данії, Італії, Нідерландах, а також в країнах Вишеградської групи. Упродовж останніх двадцяти років вказані партії з невеликих маргінальних об'єднань перетворилися у важливу складову партійно-політичних систем європейських країн. Вони представлені в Європарламенті (фракції «Ідентичність і демократія», «Європейські консерватори та реформісти»), беруть участь у виборах до національних парламентів та місцевих органів влади. Станом на 25.04.2024 р. в 21 європейській державі праворадикальні партії (27 партій) мають свої фракції в національних парламентах та приймають участь у діяльності уряду, що дозволяє стверджувати про важливі інституційні зміни в європейському партійному ландшафті.

Британська газета «The Guardian» констатує, що згідно з результатами аналізу, минулого року (2023) на національних виборах рекордні 32% європейських виборців віддали свої голоси за антистеблшментські партії, порівняно з 20% на початку 2000-х рр. та 12% на початку 1990-х рр. [2]. А в списку політичних партій (List of parties), який розміщений на сайті аналітичного центру «Timbro» знаходяться дані про 267 популістських політичних партій (йдеться про лівий і правий популізм) [9; 10].

У політичній науці існує доволі різноманітний категоріальний ряд для позначення правого радикалізму у політико-партійному середовищі: «крайні праві», «ультраправі», «праві екстремісти», «праві радикали», «праві популісти» і т. д. Цікавим залишається той факт, що при вживанні вказаних дефініцій мова йде про один і той самий феномен. У нашому дослідженні для позначення вказаного феномена ми

будемо використовувати такі поняття: «нові праві», праворадикальні партії / праворадикальні популістські партії.

Інституційні характеристики та особливості функціонування праворадикальних партій у країнах Європейського Союзу. К. Мудде виділяє три ознаки таких партій: «нативізм, авторитаризм і популізм. Під нативізмом він розуміє установку, згідно з якою в країні має проживати винятково її «корінне» населення, оскільки «некорінні» елементи (індивіди і ідеї) несуть в собі фундаментальну загрозу для гомогенної нації-держави» [11; 12]. Тобто, нативізм являє собою поєднання націоналізму і ксенофобії.

«Авторитаризм, – у трактуванні К. Мудде, – це віра в необхідність суворо впорядкованого суспільства, яке жорстко карає порушників встановленого порядку, а під популізмом він розуміє «апеляцію до «справжнього народу», який розглядається ним як якась гомогенна група і протиставляється корумпованій еліті» [11; 12]. Таким чином, усі праворадикальні партії констатують, що вони представляють «голос народу» і звинувачують правлячі партії у змові проти народу.

Констатуємо, що націонал-популізм (правий популізм) має два виміри: вертикальний і горизонтальний. У вертикальному вимірі популісти протиставляють народ еліті, національні держави – брюссельській бюрократії, а в горизонтальному – корінне населення іммігрантам.

Вітчизняний дослідник Г. Шипунов до індикаторів «нових правих» відносить такі: 1) націоналізм та антиіммігрантську політику (відстоювання принципу привілеїв на підставі етнічного походження у питаннях надання громадянства та політичних прав; вимоги встановлення жорсткішого імміграційного контролю та репатріації безробітних іммігрантів); 2) авторитаризм як інституційне втілення та реалізація ідеї сильної влади та держави (вимоги гарантування високого ступеня внутрішньої безпеки держави); 3) національний капіталізм і «велферний шовінізм» / «соціальний шовінізм» (протидія пануванню іноземного фінансового капіталу; протекціонізм, підтримка національного виробника, дрібного та середнього бізнесу шляхом надання податкових привілеїв; гарантування високого рівня життя, доступ до соціальних благ і послуг, працевлаштування лише для громадян, які належать до корінної нації); 4) ізоляціонізм, антиглобалізм та євроскептицизм (негативне ставлення до мультикультуралізму; вимоги посилення та збереження національної ідентичності та культури за допомогою ізоляціонізму і зміцнення національної гомогенності); 5) критика традиційних правих партій за ідеологічне відступництво, перехід на позиції лібералізму, компроміси з ідейними опонентами, унаслідок чого вони стали співучасниками творення нової соціокультурної реальності з її відходом від традицій та моралі; 6) критика істеблїшменту за «антинародну політику» та «корумпованість» [7, с. 177–179].

Отже, характеризуючи праворадикальні партії Європейського Союзу до вказаного кластеру ми будемо відносити ті з них, ключовими компонентами ідеології яких, є: етнокультурний націоналізм, антиіммігрантські установки, антиглобалізм та поміркований євроскептицизм. Критикуючи глобалізацію праві радикали виступа-

ють проти неї дещо з інших позицій, ніж ліві антиглобалісти. Якщо останні критикують глобалізацію за неоліберальний характер і світове панування капіталізму, то праві акцентують увагу на тому, що глобалізація розмиває національну і культурну ідентичність, стимулює міграційні потоки, руйнує традиційні цінності і спосіб життя.

Отже, головне завдання таких партій – збереження національно-культурної ідентичності європейських країн, християнських цінностей перед викликами глобального світу. Звідси назва фракції цих партій у Європарламенті (2019 р.) – «Ідентичність і демократія».

Електоральні результати праворадикальних партій на виборах до Європейського парламенту. Вибори до Європарламенту відбулися 23–26 травня 2019 р. в усіх 28 країнах Євросоюзу в умовах помітного зростання явки (50, 6% по усіх 28 країнах членах ЄС). Зростання явки виборців засвідчило, що все більше громадян Євросоюзу вважають, що питання економічного зростання, безпеки, міграції, навколишнього середовища повинні вирішуватися на європейському рівні.

«Відповідно до регламенту роботи Європарламенту для створення політичної групи (фракції) необхідно, щоб до її складу входило 35 депутатів, які представляють не менше, ніж 7 країн-членів ЄС. Депутати від британської партії «Брекзит» (29) та італійського «Руху 5 зірок» (14) не змогли відновити фракцію «Європа за свободу і пряму демократію» (була у Європарламенті попереднього скликання) саме з вищевказаних причин. Відтак депутати від цих партій залишились незалежними» [3; 10].

У новому складі Європарламенту сформовано сім фракцій, з них чотири проєвропейські: 1) Європейська народна партія (ЄНП), 2) Прогресивний альянс соціалістів і демократів (ПАСД), 3) «Оновлення Європи» (ОЄ), 4) «Зелені – Європейський вільний альянс» (З-ЄВА) (всього 518 депутатів) і три євроскептичні, з них «м'які» євроскептики: «Європейські консерватори і реформісти» (ЄКР) та конфедеративна група об'єднаних «Європейських лівих – Північних зелених лівих» (ОЄЛ-ПЗЛ) (41 депутат) і «жорсткі» євроскептики: «Ідентичність і демократія» (ІД) (74 депутати) [3; 10]. Результати виборів до Європейського парламенту подані у додатку А.

Як видно з Додатку А праворадикальні партії за результатами виборів здобули 219 депутатських мандатів (ЄКР, ІД, незалежні від британської партії «Брекзит» (29) та італійського «Руху 5 зірок» (14), що становить 23,7% депутатських місць Європарламенту. А це засвідчує про значний вплив вказаних партій на електоральні уподобання громадян Європейського Союзу.

Електоральні результати праворадикальних партій на останніх виборах до національних парламентів у країнах Європейського Союзу. Аналіз виборів зробимо в рамках двох умовних кластерів: країни Західної Європи та країни Центральної / Центрально-Східної Європи.

Зазначимо, що до кластеру країн Західної Європи для аналізу включено 16 держав. Праворадикальні партії здобули депутатські мандати у 13 країнах, в Ірландії, Мальті, Люксембурзі вони не мають своїх представників у парламенті, оскільки

такі партії не користуються популярністю у виборців. Результати виборів подано у таблиці 1.

Таблиця 1

Електоральні результати праворадикальних партій країн Західної Європи на останніх парламентських виборах (2019–2024)

Країна	Дата парламентських виборів	Назва партії (рік створення)	Електоральний результат, % (к-ть місць)	Участь в урядовій коаліції (-/+)
Австрія	2019	Австрійська партія свободи (1956)	16,2% (31) (-20)*	-
Бельгія	2019	Фламандський інтерес (1979)	11,9 (18) (+15)	-
Німеччина*	2021	Альтернатива для Німеччини (2013)	10,3 (83) (-11)	-
Кіпр	2021	Національний народний фронт (2008)	3,0 (2) (0)	-
Данія	2022	Данська народна партія (1995)	2,6 (5) (-11)	-
	2022	Данські демократи (2022)	8,1 (14) (нова)	-
Італія*	2022	Брати Італії (2012)	25,9 (119) (+87)	+
		Ліга (1991)	8,7 (66) (-59)	+
		Рух п'яти зірок (2009)	15,4 (52) (-175)	-
Франція*	2022	Національне об'єднання (1972)	18,6 (89) (+81)	-
Швеція	2022	Шведські демократи (1988)	20,5 (73) (+11)	+
Фінляндія	2023	Істинні фіни (1995)	20,1 (46) (+7)	+
Греція	2023	Спартанці (2017)	4,7 (13) (нова)	-
		Грецьке рішення (2016)	4,4 (12) (-4)	-
		Нікі (Перемога) (2019)	3,7 (10) (нова)	-
Іспанія	2023	Вокс (Голос) (2013)	12,3 (33) (-19)	-

Нідерланди	2023	Партія свободи (2006)	23,4 (37) (+20)	Не утворена
		Форум за демократію (2016)	2,2 (3) (-5)	-
Португалія	2024	Chega! (Досить) (2019)	18,0 (50) (+38)	-

* В дужках позначено різницю в кількості депутатських мандатів у порівнянні з попередніми виборами

** Для Німеччини, Італії, Франції в таблиці подається відсоток голосів виборців, поданих за пропорційною складовою виборчої системи, а загальна кількість мандатів – з урахуванням результатів в одномандатних округах мажоритарної складової виборчої системи

Джерело: побудовано авторами на основі [4; 5; 6; 13]

Найбільш успішними праворадикальними партіями Західної Європи за результатами парламентських електоральних циклів 2019–2023 років є такі:

1. Брати Італії (Італія, 2022 р., 25,9%, лідер партії Дж. Мелоні очолила уряд);
2. Шведські демократи (Швеція, 2022 р., 20,5%, члени урядової коаліції);
3. Істинні фіни (Фінляндія, 2023 р., 20,0%, члени урядової коаліції);
4. Національне об'єднання (Франція, 2022 р., 18,6%, кількість депутатів збільшилась в 11 разів);
5. Вокс (Голос) (Іспанія, 2023, 12, 3%);
6. Партія свободи (Нідерланди, 2023, 23,4%, перемогла на виборах);
7. Chega! (Досить!) (Португалія, 2024, 18,0%, кількість депутатських мандатів у порівнянні з попередніми виборами збільшилась на 32 одиниці).

Середня кількість голосів, які здобули праворадикальні партії за результатами голосування до національних парламентів країн Західної Європи, становить 17, 5%.

До кластеру країн Центральної Європи для аналізу включено 11 країн: Болгарія, Естонія, Латвія, Литва, Польща, Румунія, Словаччина, Словенія, Угорщина, Хорватія, Чехія. За результатами останніх національних парламентських виборів праворадикальні партії в країнах Центрально-Східної Європи здобули депутатські мандати у восьми країнах. В Литві, Словаччині та Словенії праворадикальні партії за результатами виборів не мають своїх представників у парламентах. У Словаччині нова праворадикальна партія «Республіка» до прохідного бар'єру не добрала 0,3% голосів виборців.

Зазначимо, що на відміну від країн Західної Європи у Центральній Європі жодна праворадикальна партія не увійшла до урядової коаліції, та й електоральні результати таких партій суттєво нижчі, ніж у країнах Західної Європи. Серед семи праворадикальних партій, які подолали виборчий бар'єр, три є новими, тобто зареєстровані у міжвиборчий період і приймають участь у виборах вперше: «За стабільність» (Латвія), «Альянс за єдність румун» (Румунія), «Наша Батьківщина» (Угорщина). Результати виборів подано у таблиці 2.

Електоральні результати праворадикальних партій країн Центральної Європи на останніх парламентських виборах (2019–2024)

Країна	Дата парламентських виборів	Назва партії (рік створення)	Електоральний результат, % (к-ть місць)	Участь в урядовій коаліції (-/+)
Румунія	2020	Альянс за єдність румун (2019)	8,7 (33) (нова)	-
Чехія	2021	Свобода і пряма демократія (2015)	9,5 (20) (-2)	-
Латвія	2022	За стабільність! (2021)	6,8 (11) (нова)	-
Угорщина	2022	Наша Батьківщина (2018)	6,1 (6) (нова)	-
Словаччина	2023	Республіка (2021)	4,7 (не пододала в/б)	
Естонія	2023	Консервативна народна партія Естонії (2012)	16,0 (17) (-2)*	-
Болгарія	2023	Відродження (2014)	14,1 (37) (+10)	
Польща**	2023	Конфедерація Свободи та Незалежності (2019)	7,1 (18) (+7)	-
Хорватія	2024	Вітчизняний рух (2020)	(14) (-2)	Не створена

* В дужках позначено різницю в кількості депутатських мандатів у порівнянні з попередніми виборами

** Для Польщі в таблиці подається відсоток голосів виборців, поданих за пропорційною складовою виборчої системи, а загальна кількість мандатів – з урахуванням результатів в одномандатних округах мажоритарної складової виборчої системи

Джерело: побудовано авторами на основі [4; 5; 6; 13]

Показовими є результати нової партії «Альянсу за єдність румун», ідеологічною основою якої є етнічний націоналізм та антиглобалізм. Партія виступає за вихід Румунії з Європейського Союзу та НАТО, реалізацію ідеї «Великої Румунії». Вона описує власну «доктрину» як «чотири стовпи: віра, воля, сім'я та Батьківщина». Її успіх на виборах – це результат невдоволення громадян внутрішнім станом справ у Румунії та їх розчарування у старих «мейнстримних» партіях (ліберального та консервативного спрямування), які не вирішують нагальних проблем (економічна стабільність, добробут тощо).

У Польщі партія «Конфедерація Свободи і Незалежності» зареєстрована як союз декількох популістських, націоналістичних правих партій 25 липня 2019 р. («KORWiN», «Національний рух Польщі», «Конфедерація польської корони» та громадської організації «Союз християнських родин») дещо покращила свій результат у порівнянні з попередніми виборами, але загалом його вважають незадовільним. У Словаччині до виборів 2023 р. декілька разів депутатські мандати здобувала праворадикальна партія «Котлебівці – Народна партія Наша Словаччина». У 2023 р. партія здобуває лише 0,3% голосів виборців, а у 2020 р. вона мала 7,97% (17 деп. мандатів). Проросійська, антиєвропейська партія «Відродження» в Болгарії збільшила кількість депутатських мандатів на 10, здобувши 14, 1% голосів виборців. Стабільний результат упродовж низки електоральних циклів поспіль показує чеська праворадикальна партія «Свобода і пряма демократія» (9,5%). В Хорватії за результатами дострокових парламентських виборів 2024 р. праворадикальна популістська партія «Вітчизняний рух», яка була утворена співаком і музикантом М. Шкуро у 2020 р., здобула 14 депутатських мандатів і отримала «золоту акцію» при формуванні урядової коаліції.

Висновки. Починаючи з 90-х рр. ХХ ст. в країнах Європейського Союзу спостерігається ріст популярності праворадикальних політичних партій, а в другому десятилітті ХХІ ст. у дев'ятнадцяти європейських державах праворадикальні партії представлені в національних парламентах, беруть участь у діяльності уряду. Найбільш потужний вплив цих партій спостерігається в Німеччині, Франції, Швеції, Фінляндії, Австрії, Данії, Італії, Нідерландах.

Високий рейтинг і вагомий вплив праворадикальних партій і рухів у країнах Європейського Союзу пов'язаний з тим, що більшість з них в ході модернізації суспільства змогли оновити власну ідеологію і політичну стратегію у відповідності до викликів сьогодення та національних традицій держав, створивши свій власний профіль і досягнувши значної підтримки громадян. У цьому контексті політичні програми праворадикальних партій і рухів досить часто можна характеризувати як реновацію цінностей консерватизму в умовах постіндустріальних суспільств. Наприклад, партії «Ліга», «Брати Італії» (Італія), «Національне об'єднання» (Франція), «Шведські демократи» (Швеція). Йдеться про те, що мейнстримні консервативні партії на ідеологічній шкалі «ліві – праві» під впливом низки чинників змістилися дещо вліво, відповідно їх місце і було зайняте модернізованими праворадикальними (або «новими правими») партіями.

До основних причин популярності радикальних правих у Євросоюзі відносимо такі: 1) міграційні процеси / міграційна криза 2015–2016 рр.; 2) появу нового соціально-політичного розмежування по лінії «глобалізація – антиглобалізація / націоналізація». У цьому контексті саме проблематика антиглобалізації, захисту національних інтересів і представлена в програмах праворадикальних партій; 3) зростання недовіри до «мейнстримних» партій; 5) трансформацію системи цінностей у напрямку від домінування матеріальних до постматеріальних; 6) безпрецедентне розширення Євросоюзу, що зумовило формування нових викликів та нових форм

інституційної нестабільності і популізму; 7) електоральні правила (пропорційна виборча система з низьким виборчим порогом сприяє проходженню до парламенту праворадикальних партій); 8) медіатизацію та віртуалізацію політики.

Список використаних джерел

1. Гримська М. Крайні праві політичні партії в країнах Європи: ідеологічний та електоральний виміри : дис. ... д-ра політ. наук : 23.00.02. Київ, 2016. 416 с.
2. Європейці стали частіше голосувати проти істеблішменту – The Guardian. URL: <https://zn.ua/ukr/POLITICS/kozhen-tretij-jevropejets-narazi-holosuje-proti-isteblishmentu-the-guardian.html> (дата звернення 10.04.2024).
3. Копинець Ю. Вплив сучасних тенденцій розвитку країн Європейського Союзу на еволюцію і функціонування партійної системи України : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / Ужгородський національний університет. 2021. 269 с. URL: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/11/dis_kopynets.pdf (дата звернення 17.06.2022).
4. Остапець Ю., Мартинкович М. Характеристика партійного ландшафту країн Європейського Союзу за результатами парламентських виборів 2022 року. *Регіональні студії*. 2023. № 33. С. 82–93.
5. Остапець Ю., Петрінко В. Праворадикальні партії Європейського Союзу: генеза, ідеологічні маркери, електоральні результати. Політичні інститути та процеси у країнах Центральної і Східної Європи наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть : колективна монографія / за заг. ред.: Юрія Остапця і Маріана Токаря; каф. політ. і держупр.; Ужгород. нац. ун-тет. Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2023. С. 329–355.
6. Остапець Ю., Червеняк К., Кеменяш О. Характеристика акторного складу та конфігурації партійних системи країн Європейського Союзу за результатами парламентських виборів 2023 року. *Регіональні студії*. 2024. № 36. С. 59–68.
7. Шипунов Г. Принципи концептуалізації ідейно-інституційної еволюції лівих політичних партій : дис..... д-ра. політ. наук : 23.00.01. / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2018. 532 с.
8. Authoritarian populism index-2024. URL: <https://populismindex.com/> (дата звернення 10.04.2024).
9. Authoritarian populism index-2024 (List of parties). URL: <https://populismindex.com/parties> (дата звернення 10.04.2024).
10. 2019 European election results. URL: <https://www.europarl.europa.eu/election-results-2019/en> (дата звернення 10.04.2024).
11. Mudde C. Racist extremism in Central and Eastern Europe. London and New York : Routledge, 2005. 332 p.
12. Mudde C. Populist radical right parties in Western Europe. New York : Cambridge University Press, 2007. 404 p.

13. The European Elections Monitor (Парламентські вибори в Швеції 11 вересня 2022 р.). URL: <https://www.robert-schuman.eu/en/publications/observatoire-des-elections-en-europe/2024> (дата звернення 10.04.2024).

Додаток А
Результати виборів до Європейського парламенту у 2019 році

Країна	К-ть депутат.	ЄНП	ПАСД	ОЄ	З-ЄВА	ІД	ЄКР	ОЄЛ-ПЗЛ	Н*
Австрія	18	7	5	1	2	3	–	–	–
Бельгія	21	4	3	4	3	3	3	1	–
Болгарія	17	7	5	3	–	–	2	–	–
Великобританія	73	–	10	17	11	–	4	1	30
Угорщина	21	13	5	2	–	–	–	–	1
Німеччина	96	29	16	7	25	11	1	6	1
Нідерланди	26	6	6	6	3	–	4	1	–
Греція	21	8	2	–	–	–	1	6	4
Данія	13	1	3	5	2	–	1	1	–
Ірландія	11	4	–	1	2	–	–	4	–
Іспанія	54	12	20	8	2	–	3	6	3
Італія	73	7	19	–	–	28	5	–	14
Кіпр	6	2	2	–	–	–	–	2	–
Латвія	8	2	2	–	1	–	2	–	1
Литва	11	4	2	2	2	–	1	–	–
Люксембург	6	2	1	2	1	–	–	–	–
Мальта	6	2	4	–	–	–	–	–	–
Польща	1	17	8	–	–	–	26	–	–
Португалія	21	7	9	–	1	–	–	4	–
Румунія	32	14	10	8	–	–	–	–	–
Словаччина	13	4	3	2	–	–	2	–	2
Словенія	8	4	2	2	–	–	–	–	–
Фінляндія	13	3	2	3	2	2	–	1	–
Франція	74	8	5	21	12	22	–	6	–
Хорватія	11	4	3	1	–	–	1	–	2
Чехія	21	5	–	6	3	2	4	1	–
Швеція	20	6	–	3	2	–	3	1	–
Естонія	6	–	2	3	–	1	–	–	–
Всього	751**	182	154	108	74	73	62	41	57

*Незалежні

**Відповідно до Ніцького договору чисельність депутатів Європарламенту становила 736, а починаючи з 2014 р. (відповідно до Лісабонського договору) кількість депутатів збільшилась до 751.

Джерело: [10]

Николаїшин Б.Б.,
*аспірант кафедри політології,
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника*

ПРИНЦИПИ ВИБОРЧОГО ПРАВА В МІЖНАРОДНИХ ПРАВОВИХ АКТАХ

Вибори є одним з основних механізмів формування органів влади у демократичних країнах. Однак, для того, щоб вибори виступали формою реалізації народного суверенітету, потрібно, щоб вони відбувалися з дотриманням принципів та міжнародно-правових стандартів і національного права держави.

Під принципами виборчого права розуміють «... засади, на основі яких здійснюється виборчий процес і відповідно до змісту яких вибори є реальним волевиявленням громадян» [11, с. 163].

Принципи виборчого права можна умовно поділити на дві групи:

1. Базові – принципи, які стосуються участі виборців у виборчому процесі, мають універсальний характер, є загально визнаними у всьому світі і без дотримання яких вибори як демократичний інститут втрачають будь-який зміст.

До базових принципів належать: принцип вільних виборів, принцип рівних виборів, принцип загальних виборів, принцип прямих виборів, принцип таємного голосування.

2. Додаткові – принципи, які стосуються участі у виборчому процесі кандидатів, партій та блоків, а також характеризують особливості самого виборчого процесу.

Додаткові принципи виборчого права не мають універсального характеру і по-різному розкриваються під час виборчих кампаній у різних країнах. Додаткові принципи виборчого права охоплюють: принцип гласних виборів, принцип неупередженості владних структур до різних суб'єктів виборчого процесу, принцип свободи агітації, принцип рівності суб'єктів виборчого процесу тощо.

У цій доповіді зосередимо увагу на базових принципах виборчого права.

1. Принцип вільних виборів. Згідно з цим принципом виборець повинен сам вирішувати питання про участь чи неучасть у виборах, а у разі участі – про міру залучення до виборів. Принцип вільних виборів передбачає, що «... в процесі їхньої організації і проведення повністю виключається будь-який примус щодо участі або неучасті як у виборах в цілому, так і власне у самій процедурі голосування, а також виключається тиск на виборця при визначенні ним, як йому голосувати на виборах» [1, с. 91].

2. Принцип рівних виборів. Суть цього принципу полягає в тому, що виборці повинні мати рівні можливості впливу на результати виборів. Для реалізації принципу рівних виборів необхідне дотримання певних умов. Так, принцип рівних виборів передбачає, що «... кожен виборець має один голос на кожних виборах, у яких він має право брати участь. Виборець може використати свій голос тільки на одній виборчій дільниці, де він включений до списку виборців. У випадку одночасного

проведення різних виборів виборець може реалізувати своє право голосу тільки на одній виборчій дільниці, спільній для всіх виборів, які проводяться одночасно. Усі кандидати, ... мають у виборчому процесі виборів, на яких вони висунуті, рівні права та беруть участь у цьому процесі на умовах, рівних для відповідних виборів. Усі партії (організації партій), які набули статусу суб'єкта виборчого процесу ..., мають рівні права і можливості брати участь у виборчому процесі відповідних загальнодержавних (відповідних місцевих) виборів» [2].

3. Принцип загальних виборів. Суть цього принципу полягає у залученні до виборів максимально широкого кола людей. Однак ніколи у виборчій практиці виборчий корпус (сукупність людей, які мають право брати участь у виборах) не був тотожний кількості населення країни (округу).

Під виборчим цензом розуміють сукупність офіційно закріплених законодавством країни умов, що обмежують виборчі права громадян. Це сукупність вимог, яким повинен відповідати потенційний виборець для отримання права на участь у виборах. Варто зауважити, що виборчі цензи, як правило, застосовуються дещо по-різному стосовно активного (права громадян обирати) і пасивного (права бути обраними) виборчих прав. До виборчих цензів можна зарахувати: ценз громадянства, ценз дієздатності, віковий ценз, ценз осілості, ценз освіченості (грамотності), моральний ценз, військовий ценз, службовий ценз, ценз банкрутства, статевий ценз, майновий ценз, расовий ценз, релігійний ценз.

4. Принцип таємного голосування. Згідно з цим принципом передбачається недопустимість будь-якого нагляду і контролю за волевиявленням виборців, реальна свобода акту голосування. Тому будь-яка спроба порушити принцип таємного голосування має на меті здійснення впливу на волевиявлення виборців і спотворення його результатів. У період формування первісних демократій поширеним було відкрите голосування (шляхом підняття рук, криком тощо). Однак відкрите голосування «... дає змогу контролювати, спрямовуючи подачу голосів виборців тими, від кого вони якимось чином залежать» [8, с. 107]. Тому запровадження таємного голосування на сучасному етапі дає змогу уникнути цього. Принцип таємного голосування також передбачає заборону у будь-якому разі вимагати від виборця інформації про те, як голосував він чи інші виборці, за винятком ситуації, коли виборець сам бажає повідомити про це. Виборець повинен голосувати особисто, голосування за інших осіб є забороненим. Сам акт голосування повинен відбуватися у спеціальній кабінеті чи кімнаті для таємного голосування, присутність інших осіб у цьому приміщенні разом з виборцем забороняється. Винятком становлять випадки, коли виборець внаслідок фізичних вад не може самостійно здійснити акт волевиявлення. У такому разі за згодою відповідної виборчої комісії виборцю можуть допомогти інші особи, які не є особисто зацікавленими у перемозі певного суб'єкта виборчого процесу. Також особливості виборчого бюлетеня (спеціальної машини для голосування) повинні унеможливити встановлення результату волевиявлення конкретного виборця.

Стаття 21 Загальної декларації прав людини передбачає, що воля народу повинна бути основою влади уряду і виявлятися у періодичних та нефальсифікованих виборах, які слід проводити при загальному і рівному виборчому праві шляхом таємного голосування, або ж через інші рівнозначні форми, що забезпечують свободу голосування [3].

У Преамбулі Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод зазначено, що основні права і свободи людини найкраще підтримуються «ефективною політичною демократією» [5]. Європейський суд з прав людини, вирішуючи справу Матьйо-Моен та Клерфейт проти Бельгії (Mathieu-Mohin and Clerfayt v. Belgium), заявив: «Оскільки стаття 3 Протоколу №1 втілює характерний принцип демократії, вона має першочергове значення для всієї системи Конвенції». Ця стаття гарантує «право на вільні вибори з розумною періодичністю шляхом таємного голосування в умовах, які забезпечують вільне вираження думки народу»[12]. Таким чином, розумна періодичність виборів як стандарт передбачає гарантування ключових принципів виборчого права, без чого вибори неможливі. Відповідно, за надзвичайних обставин, коли держава не може забезпечити реалізацію виборчих прав із дотриманням зазначених міжнародних стандартів, зокрема під час воєнного стану, у переважній більшості демократичних країнах вибори не проводять.

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (МПГПП) гарантує право голосувати і бути обраним на справжніх періодичних виборах, які проводяться на основі загального і рівного виборчого права шляхом таємного голосування і забезпечують свободу волевиявлення виборців (ст. 25) [7]. При цьому МПГПП дозволяє відступати від зобов'язань щодо виборчих процесів під час особливих правових режимів. Такий відступ відображає загальну думку про те, що під час надзвичайного або воєнного стану країни можуть бути не в змозі дотриматися конституційних і міжнародних стандартів проведення вільних та демократичних виборів.

Принципи виборчого права є основою, що дає змогу формуватися і функціонувати демократії, є необхідною умовою демократичного політичного режиму. Комплексне застосування усіх принципів виборчого права дає змогу формувати владу цілком демократичним шляхом, сприяє реалізації принципу народного суверенітету.

Список використаних джерел

1. Виборче право України : навч. посібник / за ред. В. Погорілко, М. Ставнійчук. Київ : Парламентське видавництво, 2003. 383 с.
2. Виборчий Кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>.
3. Загальна декларація прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
4. Закон України «Про правовий режим воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#n289.

6. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

7. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

8. Основи конституційного права України: Підручник / за ред. В.В. Копейчикова. Київ : Юрінком Інтер, 2000. 288 с.

9. Результати всеукраїнського опитування. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2024/04/4/7449668>.

10. Рішення Конституційного Суду України від 21 грудня 2017 року №3-р/2017). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-17#Text>.

11. Словник-довідник політологічних термінів / за ред. М.Гетьманчука, П. Ткачука. Львів : Військовий інститут Національного університету «Львівська політехніка», 2006. 228 с.

12. Справа Європейський суд з прав людини Матьйо-Моен та Клерфейт проти Бельгії (Mathieu-Mohin and Clerfayt v. Belgium) URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57536%22%5D%7D>.

УДК 355.01:316.776.23|32.0195(=161.1)В.Зеленський-057.341(477)

Зелик І.В.,

аспірант кафедри політології,

Прикарпатський національний

університет імені Василя Стефаника

АТАКА НА ЛЕГІТИМНІСТЬ: ЯК РОСІЙСЬКА ПРОПАГАНДА ПЛАНУЄ ДЕСТАБІЛІЗАЦІЮ В УКРАЇНІ ЧЕРЕЗ ПОШИРЕННЯ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ ПРО НЕЗАКОННІСТЬ ПРЕЗИДЕНТСТВА ВОЛОДИМИРА ЗЕЛЕНСЬКОГО

Ефективне функціонування системи державної влади неможливе без належної діяльності всіх її органів та посадових осіб. Інститут президентства посідає одне із ключових місць в політичній системі України. Його запровадження у 1991 році відіграло важливу роль у політичній модернізації та стало свідченням руху України в напрямку розвинених демократій. На сьогоднішній день інститут президентства розглядається як невід’ємний атрибут республіканської форми правління та одна із ключових ознак демократичного ладу [1].

Відповідно до статті **102 Конституції України**, Президент України є Главою держави і виступає від її імені, є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина. Відповідно до статті **106 Конституції України**, Президент України, зокрема,

забезпечує державну незалежність, національну безпеку і правонаступництво держави; є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України [2].

На Президента України покладено цілий ряд ключових функцій, від виконання яких залежить життєздатність держави. Особливо гостро це питання постає в умовах воєнного стану. Наявність нелегітимного президента або президента, легітимність якого піддається сумнівам – серйозний фактор для дестабілізації суспільно-політичної ситуації, яка в умовах війни може призвести до катастрофічних наслідків – включаючи втрату державності. Саме тому російська пропаганда готує атаку на легітимність президентства Володимира Зеленського.

20 травня 2024 року минає 5 років з моменту інавгурації діючого президента України Володимира Зеленського. Як відомо, в умовах воєнного стану жодних виборів в Україні не може бути проведено. Це положення чітко прописано в Законі України Про правовий режим воєнного стану – **пункт 1 Статті 19** говорить: *«в умовах воєнного стану забороняється проведення виборів Президента України, а також виборів до Верховної Ради України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим і органів місцевого самоврядування»* [3].

Задля внутрішньої та зовнішньої дестабілізації цю ситуацію активно готуються використовувати російські пропагандисти, заявляючи про нелегітимність перебування на посаді Президента України Володимира Зеленського після 20 травня 2024 року.

Оскільки в умовах воєнного стану вибори Президента України не можуть бути проведені, а **Стаття 108 Конституції України** зазначає, що Президент України виконує свої повноваження до вступу на пост новообраного Президента України, то очевидним є той факт, що Володимир Зеленський законно продовжуватиме перебувати на посаді Президента України і після закінчення п'ятирічного терміну [2].

Окрім того, **Стаття 10 пункт 1** вже згаданого Закону України Про правовий режим воєнного стану гарантує неприпустимість припинення повноважень органів державної влади, інших державних органів в умовах воєнного стану: *«у період дії воєнного стану не можуть бути припинені повноваження Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Національного банку України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, судів, органів прокуратури, органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, розвідувальних органів та органів, підрозділи яких здійснюють контррозвідувальну діяльність»*.

Стаття 11 пункт 3 цього ж Закону зазначає: *«у разі закінчення строку повноважень Президента України під час дії воєнного стану його повноваження продовжуються до вступу на пост новообраного Президента України, обраного після скасування воєнного стану»* [3].

Таким чином, жодних правових чи будь-яких інших підстав визнання нелегітимності перебування на посаді Президента України Володимира Зеленського після 20 травня не існує. Але це не завада для російської пропаганди, яка з усіх сил намагається дестабілізувати ситуацію всередині України, посіяти недовіру до найвищих

органів державної влади, змусити українців піддати сумнівам легітимність президентства Володимира Зеленського, а отже і законодавчих ініціатив, які будуть підписані ним.

Особливо гостро ця проблема постає на фоні складної ситуації на фронті, де через відсутність достатньої кількості зброї від союзників, українські військові були змушені відступити від деяких населених пунктів; широкого резонансу щодо нового закону про мобілізацію; обговорення причин зміни військового керівництва. Всі ці труднощі створюють сприятливе середовище для російських інформаційно-психологічних спецоперацій, метою яких є дестабілізація суспільно-політичної ситуації в Україні, підрив довіри до влади, що може призвести, за найгіршим для українців сценарієм, до втрати державності.

Неважко спрогнозувати, що чим ближче дата завершення п'ятирічного терміну президентства Зеленського, тим ці наративи посилюватимуться. За даним української розвідки, пік поширення такої дезінформації припадатиме на червень 2024 року.

Будь-який негатив в українському інформаційному просторі буде прив'язаним російськими пропагандистами до теми так званої втрати українською владою легітимності, неможливості державних інституцій та органів влади здійснювати ефективно управління країною. Це стане новим етапом вже звичних російських пропагандистських заяв про начебто «зовнішнє управління Україною».

Плани Кремля по внутрішній дестабілізації ситуації в Україні через поширення дезінформації про нелегітимність президентства Зеленського після 20 травня 2024 року є складовою частиною широкої інформаційної війни, яка ведеться проти України. В цю інформаційну війну РФ вкладає значні ресурси і не гребує жодними методами заради досягнення своїх імперських цілей. Саме тому, до загрози розхитування внутрішньополітичної ситуації в Україні через заяви про нелегітимність президентства Володимира Зеленського слід ставитися з максимальною серйозністю та діяти на випередження.

Важливим також є розуміння усіма представниками політичних партій неприпустимості поширення схожих наративів, оскільки це є прямим підіграванням кремлівській пропаганді, яке несе загрозу для Української держави.

Підсумовуючи вище сказане, можна зазначити, що російська пропаганда готується і буде використовувати будь-які приводи щодо дестабілізації суспільно-політичної ситуації в Україні, шляхом поширення інформації про нелегітимність чинної української влади. Метою таких дій є підірвати довіру населення до влади та створити можливості, які б дозволили паралізувати діяльність найвищих органів державної влади, що в умовах екзистенційного військового конфлікту може призвести до катастрофічних наслідків для української державності.

Список використаних джерел

1. Губерський Л. В. Інститут Президента України в системі державної влади України. *Матеріали наукової конференції* / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. 2014.

2. Закон України Про правовий режим воєнного стану від 12.05.2015 №389-VIII. Редакція від 19.10.2023

3. Конституція України, Верховна Рада України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР, Редакція від 01.01.2020

УДК 321

Махно Ю.М.,
*аспірант кафедри політології,
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника*

ФУНКЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ

Політична участь визначається як активна участь громадян у політичному процесі суспільства, що включає в себе різноманітні форми вияву інтересу до політичних питань, зокрема, участь у виборах, політичних рухах, громадських діяльностях та інших формах політичної взаємодії. Функції політичної участі мають вагому соціально-політичну значимість, оскільки вони визначають ступінь активності та залученості громадян до процесів формування та реалізації політичної влади. Розуміння та аналіз цих функцій дозволяє краще розкрити сутність політичної участі як важливого елемента політичної системи, сприяти подальшому розвитку політичної культури та забезпечити ефективність демократичних процесів у суспільстві [1, с. 409].

Першою і однією з найважливіших функцій політичної участі є забезпечення легітимності та підтримки політичної системи. Громадянська участь у виборах, референдумах та інших формах політичної активності підтверджує правомірність владних структур та легітимність прийнятих рішень. Це допомагає уникнути кризи легітимності та підтримує демократичні принципи управління.

Громадянська участь у виборах, референдумах та інших формах політичної активності створює механізм, через який громадяни виражають свою підтримку та довіру владним структурам. Участь у виборчих процесах, які є ключовим елементом демократії, дає можливість громадянам вибирати своїх представників у владних органах та впливати на формування політики країни [2, с. 128].

Другою функцією є виявлення політичних уподобань та ідей. Участь у громадських обговореннях, політичних партіях та рухах дозволяє громадянам виражати свої погляди на соціально-політичні питання, визначати свої цінності та інтереси. Це сприяє розвитку політичної культури та плюралізму думок у суспільстві.

Третя функція полягає у забезпеченні контролю за діяльністю політичних еліт та установ. Активна участь громадян у політичному житті дозволяє відслідковувати дії владних структур, висувати вимоги щодо їхньої відповідальності перед громадянами та вимагати транспарентності та ефективності управління. Крім того, політична участь є засобом вирішення соціальних конфліктів та задоволення потреб різних

соціальних груп. Шляхом участі у політичних процесах громадяни можуть просувати свої інтереси та вимагати змін у політиці та законодавстві [3, с. 86].

Проте, крім основних функцій, існують і другорядні функції, які також мають важливий вплив на політичні процеси та суспільство в цілому. Наприклад:

- Підтримка демократичної культури. Активна політична участь сприяє розвитку демократичної культури в суспільстві. Вона сприяє вихованню громадян, які володіють навичками критичного мислення, уміють аргументувати свої погляди та брати участь у вирішенні громадських проблем.
- Посилення соціальної солідарності. Політична участь може сприяти зміцненню взаємодії та співробітництва між громадянами, що сприяє формуванню соціальної солідарності та взаєморозуміння у суспільстві.
- Мобілізація ресурсів. Участь у політичних процесах може стимулювати мобілізацію ресурсів у суспільстві для вирішення важливих соціальних та політичних проблем.
- Підвищення відповідальності влади. Активна політична участь може змусити політичних лідерів бути більш відкритими та відповідальними перед громадянами, зокрема, шляхом підвищення вимог до прозорості ефективності управління.

Політична культура визначає, як громадяни ставляться до політичних процесів та цінностей суспільства. Політична участь грає ключову роль у формуванні цієї культури. Освічені та свідомі громадяни зазвичай мають глибше розуміння політичних питань та критично оцінюють дії владних структур. Крім того, політична участь сприяє розвитку демократичних цінностей та культури співпраці і взаєморозуміння між громадянами та владою [1, с. 413].

Завдяки усім цим функціям, політичну участь населення визнано в числі головних прав людини, які отримали міжнародно-правове визнання. Так, ст. 25 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права містить наступні положення: «Кожен громадянин повинен мати без якої б то ні було дискримінації право і можливості: а) брати участь у веденні державних справ як безпосередньо, так і через посередництво вільно обраних представників; б) голосувати і бути обраним на дійсно періодичних виборах, які здійснюються на засадах загального і рівного виборчого права при таємному голосуванні та забезпеченні вільного волевиявлення виборців; в) мати доступ у своїй країні на загальних умовах рівності до державної служби» [2, с. 131].

Отже, функції політичної участі включають забезпечення легітимності та стабільності політичної системи, виявлення політичних уподобань та ідей громадян, контролю за діяльністю владних структур та урегулювання соціальних конфліктів. Вони є важливим елементом демократичного суспільства та сприяють його розвитку та стабільності. Політична участь грає важливу роль у формуванні політичної культури суспільства, сприяючи розвитку демократії, соціальної солідарності, мобілізації ресурсів та відповідальності влади. Це право визнане міжнародне та є ключовим аспектом прав людини, що підкреслює його значення для сучасного суспільства.

Список використаних джерел

1. Бортніков В. І. Політична участь і демократія: українські реалії : монографія. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. 524 с.
2. Косілова О. І. Політична участь як форма реалізації політичних прав: теоретико-правовий дискурс. *Вісник НТУУ «КПІ» Політологія. Соціологія. Право*. 2021. №2 (50). 127–133.
3. Політологія : курс лекцій для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти / уклад. О. В. Довгаль, І. М. Лесік. Миколаїв : МНАУ, 2022. 163 с.

УДК 321.7(439)(043.2)

Приходько А.В.,
аспірант спеціальності 052: Політологія
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

«ОРБАНІЗМ» ЯК ОДИН ІЗ ВАРІАНТІВ ПРАКТИЧНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ «НЕЛІБЕРАЛЬНОЇ ДЕМОКРАТІЇ»

Охарактеризовано особливості демократичного транзиту в Угорщині: авторитаризм – консолідована демократія – неліберальна демократія. Вказані причини виникнення неліберальних демократій в країнах Центральної Європи: 1) слабкість соціальної бази ліберальної демократії; 2) недостатня структурованість громадянського суспільства; 3) відсутність ефективної багатопартійності; 4) економічна криза 2008–2010 рр.; 5) міграційна криза 2015–2016 рр.

Досліджено логіку становлення неліберальної демократії в Угорщині. Окреслена модель неліберальної демократії в Угорщині, яка поєднує п'ять основних стратегій: 1) прийняття нової Конституції; 2) трудова держава замість ринкової економіки; 3) впорядкування еміграційної політики; 4) дотримання національної енергетичної політики; 5) діалог з угорською діаспорою та стриманість у прикордонних конфліктах.

Ключові слова: *Угорщина, політичний режим, демократія; демократичний транзит, хвиля демократизації, дефектні демократії, неліберальна демократія, «орбанізм», електоральна автократія.*

The features of the democratic transition in Hungary are characterized: authoritarianism – consolidated democracy – illiberal democracy. The causes for the emergence of illiberal democracies in the Central Europe countries are indicated: 1) the weakness of the social base of liberal democracy; 2) the insufficient structure of civil society; 3) the lack of effective multi-party system; 4) the economic crisis of 2008–2010; 5) the migration crisis of 2015–2016.

The logic of the illiberal democracy formation in Hungary is studied. The model of illiberal democracy in Hungary is outlined combining five main strategies: 1) the adoption

of a new Constitution; 2) a labor state instead of a market economy; 3) the regulation of emigration policy; 4) the compliance with the national energy policy; 5) the dialogue with the Hungarian diaspora and restraint in border conflicts.

Key words: *Hungary, political regime, democracy; democratic transit, democratization wave, defective democracies, illiberal democracy, «orbanism», electoral autocracy.*

У 1991 р. виходить книга С. Гантінгтона «Третя хвиля: демократизація наприкінці ХХ століття» в якій він висунув оригінальну хвильову концепцію демократизації політичних систем. Сутність її полягає у збільшенні в певний час кількості демократій (хвиля демократизації) і відповідно у зменшенні кількості демократичних режимів (хвиля відкату). Третя демократична хвиля, на думку вченого, почалася в 1974 р. у південній Європі (Греція, Португалія, Іспанія), «прокотилася» країнами Центральної Європи, досягла Союзу Радянських Соціалістичних Республік, спричинивши «парад суверенітетів» і до кінця ХХ ст. пішла на спад [16]. «На піку цієї хвилі експерти визнали 98 країн з вільно обраним урядом супроти 80, які контролюють диктатори» [7, с. 9].

А вже з початком ХХІ ст. ми можемо констатувати нову глобальну хвилю відкату від демократії, яка торкнулася низки країн усього світу (до 2019 р. кількість демократій скоротилася до 87, а кількість диктатур зросла до 92) [7, с. 9], в тому числі країн Центральної Європи, особливим кейсом серед яких стала Угорщина, відкатний режим якої дістав публіцистичну назву «орбанізм», який категорією політичної науки можна ідентифікувати як «дефективна демократія», а точніше (за дефініцією самого В. Орбана) «неліберальна демократія» [21].

В. Меркель і А. Круассан визначають дефектні демократії як «системи врядування, що характеризуються наявністю значимого та дієвого виборчого режиму, який регулює доступ до влади (вільні, таємні, рівні та загальні вибори), проте вони мають суттєві функціональні обмеження інститутів, що забезпечують політичну участь та захист базових політичних прав і громадянських свобод, а також неефективний горизонтальний контроль над демократично легітимною владою» [19, с. 4].

Типологія дефектних демократій, на думку О. Романюка, передбачає їх розподіл на чотири субтипи: 1) ексклюзивна демократія (спричиняється пошкодженнями у виборчій системі та сфері політичних прав); 2) демократія з анклавом (виникає у разі пошкодження ефективності демократичного врядування в одному з сегментів суспільства); 3) неліберальна демократія (характеризується пошкодженням верховенства права); 4) делегативна демократія (порушення системи стримувань і противаг) [9, с. 119].

«Термін «неліберальні демократії» (нім. *illiberale Demokratie*, англ. *illiberal democracy*), – зазначає в своєму дослідженні І Застава, – був введений американськими сходознавцями для позначення специфічних режимів нових індустріальних країн Південно-східної Азії, для яких (як пізніше для Тайваню і Південної Кореї) були характерні поєднання елементів формальної процедурної демократії і жорсткого авторитаризму» [8]. Нове відкриття цього терміну зробив у американський

політолог Ф. Закарія, який у 1997 р. в статті «Виникнення неліберальних демократій» (журнал «Foreign Affairs») констатує, що половина країн в яких відбувається процес демократизації являють собою неліберальні демократії. А пізніше в книзі «Майбутнє свободи: неліберальна демократія в США і за її межами» (2003) Ф. Закарія визначає неліберальну демократію як синтез виборності і авторитаризму. Вказаний термін майже завжди використовується для особливого позначення авторитарності у представницькій (репрезентативній) демократії, в якій представникам органів влади обраних людьми притаманна схильність до корумпованості та недотримання закону. Це приводить до відчуження людей від діючої влади. Неліберальні демократичні уряди вважають, що якщо в них є мандат, то вони можуть діяти так, як вважають за доцільне, ігноруючи закони або конституцію та проводячи регулярні вибори [8; 10].

«За неліберальної демократії, на думку науковців, відбувається порушення демократичних стандартів у двох важливих сферах людської діяльності: 1) сфері громадянських свобод, де обмежуються свобода слова, інформації або асоціацій; 2) сфері стосунків громадян і держави, коли порушується рівний доступ громадян до суду, їх рівність перед законом та право меншин на захист» [22, с. 12]. Такі обмеження, як зазначає В. Меркель «зачіпають фактичну основу ліберального саморозуміння, а саме рівну свободу для всіх індивідів» [18, с. 49].

А загалом неліберальна демократія є найпоширенішим субтипом дефектної демократії, що найчастіше зустрічається в усіх частинах світу. Йдеться про те, що вона виникає у процесі демократичного транзиту і є перехідним політичним режимом, але в той же час неліберальна демократія може бути і результатом «відкату» від демократії в державах, які успішно здійснили демократичний перехід. А також слід зазначити, що упродовж останніх п'ятидесяти років практично всі «історії успіху» у світі відбувалися при ліберальних авторитарних режимах, наприклад у Тайвані, Південній Кореї, Сінгапурі, Чилі, Китаї. Це в свою сергу має демонстраційний ефект успіху неліберальних демократій, які ще називають «спін-диктатурами» [7]. «Спін-диктатори, як зазначають С. Грієв і Д. Трейсман, розуміють, що в сьогочасних умовах насильство не завжди є необхідним і корисним. Замість жорстких репресій нові диктатори маніпулюють інформацією. Спираючись на політтехнології, які застосовує демократія, вони перетворюють засоби інформації на службу власної підтримки. Вони маніпулюють інформацією» [7, с. 16]. До таких «ліберальних» диктаторів, чия влада базується на обмані населення, науковці відносять Лі Сянь Луна (Сінгапур, з 2004 р., М. Мохаммеда (Малайзія, 1981–2023), Н. Назарбаєва (Казахстан, 1992–2018), У. Чавеса (Венесуела, 1999–2013), В. Путіна (Росія, з 2000 р.), Р. Т. Ердогана (Турція, з 2003 р.), В. Орбана (Угорщина, з 2010 р.) та інших [7, с. 38–39].

Збільшення кількості неліберальних демократій науковці пояснюють наступними чинниками: 1) слабкістю соціальної бази ліберального демократичного транзиту, який проявляється в слабкості середнього класу, його незначимості (або недостатньої питомої ваги в соціальній структурі суспільства); 2) слабкістю і недостат-

ньою структурованістю громадянського суспільства; 3) відсутністю ефективної багатопартійної системи при наявності безлічі дрібних політичних партій, які не в змозі створити реальну дійсну опозицію та мобілізувати громадян для забезпечення ефективного контролю над владними структурами; 4) у край слабка поширеність серед громадян ліберальної політичної культури [8]; 5) економічною кризою 2008–2010 рр., яку пов’язують з неоліберальними методами управління (звідси демонстраційний ефект позитиву авторитарних держав та повернення до консерватизму); 6) міграційними процесами (спочатку міграція з країн ЦСЄ до країн Західної Європи, потім міграційна криза 2015–2016 рр., а далі міграційні процеси до ЄС унаслідок російсько-української війни) та інше.

Якщо розглядати функціонування неліберальної демократії на практиці, то найбільш показовими прикладами можна вважати трансформацію політичних режимів в Угорщині [4; 11] та Польщі [5]. Відповідно до даних «Freedom House» (неурядова організація, яка вивчає стан демократії у світі) індекси демократії в Угорщині (до 2015 р.), а в Польщі (до 2019 р.) засвідчували наявність консолідованої демократії. В подальшому ці індекси констатують наявність в цих країнах напівконсолідованої демократії (у нашому випадку це неліберальні демократії) (Див. Табл 1). Зазначимо, що у 2019 р. «Freedom House» змінює систему оцінювання рівня демократичності політичних режимів. Так до 2019 р. консолідований демократичний режим (1,0–2,99 балів), напівконсолідований (3,0–3,99), а починаючи з 2019 р. – консолідований демократичний режим (5,01–7,00), напівконсолідований (4,01–5,00) [20].

Таблиця 1

Оцінювання якості демократичного режиму в країнах Вишеградської групи та Україні за даними «Freedom House»

Країна/Рік	2015	2016	2017	2018	2019	2021	2022	2023
Польща	2,21	2,32	2,57	2,89	4,93	4,57	4,54	4,54
Словаччина	2,64	2,61	2,61	2,61	5,29	5,32	5,25	5,21
Угорщина	3,18	3,29	3,54	3,71	3,96	3,71	3,68	3,57
Чехія	2,21	2,21	2,25	2,29	5,64	5,57	5,54	5,54
Україна	4,75	4,68	54,61	4,64	3,39	3,36	3,36	3,36

Джерело: побудовано авторами на основі [20]

В таблиці 1 індексування режиму в Угорщині подано у порівнянні з країнами Вишеградської групи та Україною. Як бачимо трансформація демократичного режиму в Угорщині у напівконсолідовану демократію починається з 2015 р., а в Польщі з 2019 р. Незважаючи на високі показники індексу в Словаччині, низка науковців також констатує у цій країні наявність режиму неліберальної демократії. Високі показники індексу демократії в Словаччині – це не що інше, як наслідок «інерції демократичного транзиту». Аналогічною ситуація була і в Угорщині, адже деконсолідація демократії розпочалася в ній з 2010 р., коли правоконсервативна партія «Фідес» В. Орбана здобула конституційну більшість у Державних зборах (парламент країни).

Саме з цього часу політична система Угорщини почала суттєво змінюватися. У 2010 р. був прийнятий новий «Закон про засоби масової інформації в Угорщині», який суттєвим чином посилив цензуру та обмежував їх свободу. Відповідно до закону була утворена Національна рада з питань засобів масової інформації та комунікацій, основне призначення якої контроль за їхньою діяльністю. В 2012 р. була прийнята нова Конституція, ініціаторами якої була партія «Фідес» і В. Орбан. Перш за все була змінена назва держави з «Угорська Республіка» на «Угорщина», оскільки, на думку лідерів «Фідес» попередня назва асоціювалася з комуністичним минулим. Нова Конституція Угорщини порушила баланс сил в системі стримувань і противаг за рахунок зменшення повноважень Конституційного суду та збільшуючи їх для виконавчих органів влади, в тому числі у контексті контролю діяльності парламенту та судових органів влади [15; 17].

Після внесення змін до Конституції був видозмінений виборчий закон, яким встановлювалася змішана виборча система: 106 депутатів обираються за мажоритарною системою відносної більшості, а 93 за пропорційною системою закритих партійних списків (кількість народних депутатів відповідно до нової конституції була зменшена з 386 до 199), надається право голосу угорцям-нерезидентам, скасовані обмеження щодо явки виборців. А загалом можна сказати, що нова виборча система побудована під партію «Фідес»

В подальшому свою ідеологічну платформу прем'єр-міністр Угорщини В. Орбан, чітко визначив під час проведення щорічного літнього табору в трансільванському місті Байле Тушнад (*Румунія*) в липні 2014 р., де у виступі перед своїми прихильниками зазначив, що «глобальні політичні процеси зумовили необхідність відходу в державному управлінні від ідей «ліберальної демократії», які не забезпечують сталий економічний розвиток та підвищення рівня життя в Угорщині, замість цього у сучасних умовах угорцям необхідно притримуватися принципу «захисту національних інтересів» [21]. Критикуючи цінності лібералізму, В. Орбан задекларував, що нова держава, яка формується в Угорщині, буде неліберальною демократією. При цьому угорський прем'єр-міністр, назвав прикладами «ідеальних» політичних систем, яких необхідно наслідувати, такі країни як Росія, Сінгапур, Туреччина чи Китай» [21]. А після початку міграційної кризи у 2015 р. політик оголосив кінець епохи «ліберального бла-бла» і перехід Європи до християнського та національного уявлення про політику» [4, с. 74].

Таким чином, політичний курс В. Orbana в Угорщині породив новий політичний термін у Європі – «орбанізація», яка, на думку П. Гладієвського, «передбачає відмову підпорядкування офіційному Брюсселю, посилення державного управління над інститутами демократії та реформу державного сектора у бік її централізації, звернення до консервативних традицій держави, у той же час основним його недоліком угорські аналітики називають згортання демократичних принципів правління та посилення авторитарних тенденцій, що відзначається міжнародними організаціями, які досліджують рівень демократії у регіоні» [3].

Для виправдання своєї політики В. Орбан активно використовує національну риторику (необхідність внутрішньополітичної згуртованості для захисту від внутрішніх і зовнішніх ворогів) та постійно вирішує кризові явища: у 2010–11 рр. ним було вирішене питання виходу країни із економічної кризи та зупинення девальвації національної валюти, у 2012–2013 рр. відбувалася боротьба проти намагань МВФ та офіційного Брюсселя диктувати умови економічної політики в Угорщині, у 2015–2016 рр. вирішувалося питання боротьби проти міграційної кризи у Європі 2015–2016 рр., у 2017–2018 рр. відбувався активний опір Уряду В. Орбана на міжнародній арені проти набуття чинності нового українського закону «Про освіту» [1; 4; 15], у 2022–2024 рр. боротьба В. Орбана проти втягування держави у російсько-українську війну і т. д. Слід зазначити, що усі вказані «войовничі» заходи уряду В. Орбана вміло вмонтовані в інформаційно-пропагандистську діяльність та супроводжуються активною підтримкою урядових органів для донесення до населення.

«З позиції сьогодення, – зазначають Грубов В. та Свинаренко В., – можна сказати, що як певна системна політика «орбанізм» позиціонує себе у вигляді 5 – кроків стратегій, які уряд В. Орбана вже частково реалізував, а інші продовжує послідовно втілювати в життя. Йдеться про наступне: 1) прийняття нової Конституції; 2) трудова держава замість ринку; 3) впорядкування еміграційної політики; 4) дотримання національної енергетичної політики; 5) діалог з угорською діаспорою і стриманість у прикордонних конфліктах [6].

Зазначимо, що політика В. Орбана має на нинішній день домінуючу підтримку в угорському суспільстві, свідченням чого є результати останніх парламентських виборів 2022 р. Особливістю виборчої кампанії 2022 р. було утворення об'єднаної опозиції, ініціатором створення якої був экс прем'єр-міністр Ф. Дюрчань, який програвши парламентські вибори 2010 р. лідеру партії «Фідес» В. Орбану відтоді не залишав спроб отримати реванш. До складу опозиційної коаліції «В єдності за Угорщину» до складу якої увійшли такі політичні партії: «Демократична коаліція», «Рух за кращу Угорщину» («Йоббік»), «Діалог за Угорщину», «Рух Моментум», «LMP – Зелена партія Угорщини», Угорська соціалістична партія [13; 14].

Вагомий вплив на виборчу кампанію мала війна Росії проти України. В. Орбан під час виборчої кампанії позиціонував себе як захисник Угорщини, гарант миру і стабільності, акцентуючи на тому, що Угорщина здійснює для України гуманітарну допомогу. При цьому він категорично виступав проти надання озброєння і переміщення в Україну зброї через угорсько-український кордон.

За результатами парламентських виборів четвертий раз поспіль (з 2010 р.) перемогу здобув блок «Фідес»/ХДНП, здобувши при цьому дві третини депутатських місць. Результати виборів подано в таблиці 2.

Результати виборів до Державних зборів Угорщини 3 квітня 2022 року

Партія / виборчий блок	Одномандатні округи, к-ть мандатів	Загально-державний округ, к-ть голосів (%), к-ть мандатів	Загальна к-ть мандатів	Відсоток мандатів, %
Виборчий блок «ФІДЕС» / ХДНП	88	(53,1%) 47	135	67,8%
Об'єднана опозиція «В єдності за Угорщину»	18	(35,0%) 39	57	28,6%
Партія «Наша Батьківщина»	0	(6,1%) 6	6	3,0%
Список німецької національної меншини	0	1	1	0,6%
Всього	106	93	199	100

Джерело: [13]

Таким чином, перемога партії «Фідес» на парламентських виборах свідчить, що «орбанізм», як офіційна політика Уряду має на нинішній день потужну підтримку в угорському суспільстві. В той же час незадовго після виборів (15 вересня 2022 р.) депутати Європарламенту підтримали резолюцію про те, що країна під керівництвом В. Орбана стала «гібридним режимом виборчої автократії», посилюючись на ерозію демократії, основних прав і верховенства закону [12].

Список використаних джерел

1. Бертолон О. Політика Віктора Орбана щодо консолідації влади в Угорщині за період 2010–2018 років. *Регіональні студії*. Випуск 18. Ужгород, 2019. С.73–77.
2. Гайдаєнко П. Між неліберальною демократією і популізмом: мажоритарний авторитаризм у європейському політичному контексті. *Політичне життя*. 2024. № 1. С. 63–68.
3. Гладієвський П. Польська «Орбанізація»? URL: <http://zbruc.eu/node/45100/> (дата звернення 29.05.2024).
4. Григор'єв О. Демократична перспектива Угорщини: проекція на реформи В. Орбана та партії «Фідес» (2010–2018). *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*. 2018. Випуск 24. С. 72–77.
5. Григорєв О. Дефекти демократії Польщі: неліберальна інституціоналізація 2015–2018 років. *Науковий журнал «Політус»*. 2018. Випуск 5. С. 51–55.
6. Грубов В., Свинаренко В. Угорський «орбанізм» як виклик європейській солідарності. URL: <https://visnukpfs.dp.ua/index.php/PFS/article/view/1108/1530> (дата звернення 29.05.2024).

7. Гурієв С., Трейсман Д. Спін-диктатори. Як змінюється обличчя тиранії в ХХІ столітті. Київ : Видавництво Букшеф, 2023. 432 с.
8. Застава І. Концепт неліберальної демократії в політичній науці. URL: <file:///D:/Downloads/3342-Article%20Text-7025-1-10-20150703-1.pdf> (дата звернення 29.05.2024).
9. Романюк О. Що таке «дефектні демократії» і якими вони бувають. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2017. № 2. С. 114–123.
10. Кадук Н. Концептуальні засади неліберальної демократії. *Регіональні студії*. 2019. № 18. С.16–19.
11. Крастев І. Антиліберальна революція у Східній Європі. URL: <https://zbruc.eu/node/79307> (дата звернення 29.05.2024).
12. Кудрін Ф. Європарламент постановив, що Угорщина більше не може називатись демократією. URL: <https://tyzhden.ua/News/255696> (29.05.2024).
13. Остапець Ю., Радько А. Вплив парламентських виборів в Угорщині 2022 року на акторний склад та конфігурацію партійної системи. *Регіональні студії*. 2023. № 32. С. 81–86.
14. Остапець Ю., Мартинкович М. Характеристика партійного ландшафту країн Європейського Союзу за результатами парламентських виборів 2022 року. *Регіональні студії*. 2023. № 33. С. 82–93.
15. Що таке неліберальна демократія і як її запроваджують в Угорщині? URL: <https://zakarpattyua.net.ua/News/187840-ShCHO-take-neliberalna-demokratia-i-iak-ii-zaprovadzhuiut-v-Uhorshchyni> (дата звернення 29.05.2024).
16. Huntington S. *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. Oklahoma : University of Oklahoma Press, 1991, 384 p.
17. Marušiak J. Change of Political Landscape in Central Europe since 2010. *Discourse and Politics* / Edited by Dejana M. Vukasović and Petar Matić. International Thematic Collection of Papers. Book 8. Belgrade : Institute for Political Studies, 2019. P. 237–253.
18. Merkel W. Embedded and Defective Democracies. *Democratization*. 2004. Vol. 11, No. 5. P. 33–58.
19. Merkel W., Croissan Formale Institution und informale Regein in defecten Demokratien. *Politische Vierteljahresschrift*. 2000. Bd. 41. № 1. S. 3–30.
20. Nations in Transit. URL: <https://freedomhouse.org/report/nations-transit> (дата звернення 29.05.2024).
21. Orbán V. A munkaalapú állam korszaka következik. 2014. URL: https://www.kormany.hu/hu/a-miniszterelnok/beszedekek-publikaciok-interjuk/a-munkaalapu_allam-korszaka-kovetkezik (дата звернення: 29.05.2024).
22. Puhle H. J. Democratic Consolidation and «Defective Democracies». Facultad de Derecho Universidad Autonoma de Madrid, Estudio/Working Paper 47/2005. URL: www.uam.es/centros/derecho/cpolitica/papers.htm (дата звернення 29.05.2024).

Климончук В.Й.,

*доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри політології
факультету історії, політології
і міжнародних відносин*

*Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника*

<https://orcid.org/0000-0002-0257-3481>;

Клюфінський Н.Б.,

аспірант

*Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника*

ВИБОРЧЕ ПРАВО У ПІСЛЯВОЄННИЙ ЧАС: ПРАКТИКА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН І ВИКЛИК ДЛЯ УКРАЇНИ

Після повномасштабного вторгнення росії на терени України в країні оголошено воєнний стан під час якого вибори та референдуми заборонені. Через це 24 лютого 2022 року ЦВК зупинила всі виборчі процеси, які тривали. Ідеться про обрання одного народного депутата (206 округ, Чернігівська область). 9 сільських, селищних, міських голів повторні вибори 1 сільського голови, повторні та проміжні вибори 1 сільського голови, повторні та проміжні вибори депутатів до 69 місцевих рад на 126 вакантних мандатів

Це стосується і заборони проведення усіх типів виборів, що встановлено Законом України «Про правовий режим воєнного стану» (ст. 19). На підставі Виборчого кодексу України у разі введення в Україні чи в окремих її місцевостях воєнного стану виборчий процес загальнодержавних виборів та/або виборчий процес відповідних місцевих виборів, що відбуваються на цих територіях або їх частині, припиняється з дня набрання чинності указом Президента України (ст. 20). Тому було припинено розпочаті виборчі процеси з 24 лютого 2022 року.

Центральною виборчою комісією (ЦВК) було прийнято низку постанов задля захисту виборчих прав громадян [1-2]. Загалом запровадження дієвих гарантій законності під час дії воєнного стану є елементом захисту та охорони розвитку демократії в Україні, оскільки в умовах дії правового режиму воєнного стану, збройної агресії на території України не може бути забезпечено та гарантовано державою дотримання загальновизнаних стандартів виборчого процесу та процесу референдуму, а легітимність виборчого процесу може бути поставлена під сумнів тощо [3-4].

Враховуючи реалії часу Україна використала концепцію «войовничої демократії», яка стосувалася проросійських політичних партій, змушена була вдаватися до превентивних засобів задля запобігання руйнування конституційного ладу, системи конституційної безпеки і загалом конституційної демократії які були заборонені. Також виникла потреба державного і громадського контролю за їх фінансуванням.

Загалом традиційний демократичний інститут – інститут виборів характеризується в останні роки суттєвою модернізацією, взаємовпливом національного і міжнародно-правового регулювання, контрольних і моніторингових процедур тощо. Ще раз наголосимо, що у контексті розвитку європейського виборчого права, активізації євроатлантичної інтеграції України і післявоєнного відновлення, миробудівництва, концептуалізується становлення післявоєнного виборчого законодавства України.

Як зауважують дослідники, війна матиме величезні інституційні, логістичні та законодавчі наслідки для проведення виборів, тому важливо починати готуватися до майбутніх викликів вже сьогодні.

На превеликий жаль після повномасштабного вторгнення зафіксовані випадки загибелі та зникнення безвісти депутатів, мерів міст і сільських голів. А деякі очільники стали колабораціоністами. Тобто, потреба у позачергових виборах зростає з кожним днем війни.

Починаючи з 24 лютого 2022 року Україну вимушені були покинути майже 11 мільйонів українців. Згідно даних Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців кількість громадян України на території країн Європи станом на 7 лютого 2023 року складає 8 051 805 осіб [5]. Щонайменше 2,8 млн українців були вимушені виїхати до країни-агресора або були депортовані [6]. До того слід додати ситуацію з внутрішньо переміщеними особами. За даними Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України наразі обліковано 4,8 мільйона внутрішньо переміщених осіб. Їх реальна кількість становить близько 7 мільйонів [6]. Це також потребує врахування при організації виборів, зокрема місцевих, оскільки право голосу на виборах депутатів сільської, селищної, міської ради, сільського, селищного, міського голови мають виборці, виборча адреса яких віднесена до території відповідної територіальної громади. Голосування за межами країни та внутрішньо переміщених осіб вимагатиме додаткових фінансових, організаційних та логістичних зусиль.

Повоєнний період поставить на порядок денний питання забезпечення різних умов для кандидатів та політичних партій. Мова йде зокрема про відновлення роботи партійних мереж, особливо місцевих осередків на територіях де відбувалися активні бойові дії чи які перебували під окупацією. Також складним є питання проведення передвиборної агітації та фінансування політичних партій, оскільки економічне становище України може створити додаткові складнощі для забезпечення рівних можливостей для кандидатів та політичних партій. Крім того, слід на законодавчому рівні вирішити питання щодо дотримання цензу осілості тими кандидатами, які були вимушені покинути територію України на час запровадження воєнного стану, але при цьому центр їх життєвих інтересів залишався в Україні.

Безумовно, післявоєнні вибори кардинально відмінні від виборів у мирний час, що потребує ретельної підготовки, враховуючи напрацювання можливих сценаріїв з найбільшими ризиками та пошуку шляхів подолання таких викликів. Тут важливою є консолідація зусиль, створення робочих груп з багаторівневим і різностороннім представництвом, вивчення досвіду інших країн, які проходили аналогічний

шлях, обмін досвідом у підготовці й проведенні майбутніх демократичних виборів у складних повоєнних умовах. Наприклад, у межах Плану дій Ради Європи для України на 2023–2026 роки «Стійкість, відновлення та відбудова» Рада Європи в межах проєкту «Підтримка демократичних післявоєнних виборів в Україні» передбачається надання необхідної підтримки органам влади України і громадянському суспільству для проведення післявоєнних виборів відповідно до європейських виборчих стандартів та належного забезпечення виборчих прав громадян України.

У цьому контексті варто було б врахувати досвід післявоєнних виборів Боснії та Герцеговини, Республіки Хорватія, доцільним є розширення горизонтів задля узагальнення позитивних і негативних тенденцій на цьому шляху.

У 2023 році, за Основним Законом, повинні були відбутись вибори депутатів до Верховної Ради, у березні 2024 Президента України, а у жовні 2025 чергові місцеві вибори. Цілком очевидно, що після нашої Перемоги на нас чекає цьому шляху багато виборів. Але післявоєнні реалії можуть суттєво ускладнити їхню організацію і проведення.

Отже на нашу державу очікує ряд викликів виборчого та політичного процесу, які потрібно буде реалізовувати після завершення військових дій. Першочерговим є звернення уваги на такі питання: 1) обґрунтованості «місячного строку» призначення виборів після припинення воєнного стану (ст. 20 ВК); 2) недопущення здійснення спостереження за виборами особами, пропозиції стосовно якої ініційовано або внесено іноземною державою, міжнародною організацією, стосовно яких ухвалено рішення щодо застосування санкцій у порядку, встановленому Законом України «Про санкції»;

3) щодо приміщень для організації голосування та роботи дільничних виборчих комісій; 4) посилення гарантій захисту та безпеки персональних даних виборців, що містяться в базі даних Реєстру виборців; 5) механізму припинення повноважень членів територіальних виборчих комісій, поданих від заборонених судом політичних партій; 6) необхідності удосконалення законодавства в частині регулювання процедури встановлення неможливості проведення виборів на окремих територіях та виборчих дільницях; 7) інші проблеми у сфері забезпечення народовладдя в Україні

Необхідно буде здійснити актуалізацію Державного реєстру виборців і загалом напрацювання плану заходів, що стосуються післявоєнних виборів. Нарешті, не останню роль відіграють питання довіри до виборчих інституцій, протидії дезінформації та підсилення ролі соціальних мереж у виборчому процесі, зростання електоральної культури і свідомості тощо. Сподіваємося, ці аспекти будуть враховані при удосконаленні національного виборчого законодавства, імплементації європейських і міжнародних стандартів, гармонізації європейського виборчого права з національним виборчим правом і законодавством.

Однозначно, потрібно продовжувати наукові дослідження, експертні обговорення і дискусії, конференції та круглі столи задля максимального врахування, вирішення і запобігання різного роду ризикам післявоєнних виборів, що матимуть

принципове значення для демократичного розвитку та відбудови України за Європейськими та міжнародними політико-правовими стандартами.

Список використаних джерел

1. Kaminska N. Development of European electoral and referendum law. *Science Rise: Juridical Science*. 2022. №3 (21). С. 4–9. URL: <https://doi.org/10.15587/2523-4153.2022.265570>.
2. Офіційний сайт Центральної виборчої комісії. URL: <https://cvk.gov.ua/>.
3. Кармаза О. О. Засади забезпечення народного волевиявлення в умовах дії правового режиму воєнного стану на території України та після його припинення. *Освіта та наука в умовах війни: конституційно-правові стандарти та сучасні українські реалії* : матеріали міжнародного круглого столу (м. Ужгород, 22 вересня 2022 р.). Ужгород, 2022. С. 75–80.
4. Камінська Н. В. Нові виклики і перспективи на шляху розвитку виборчого права. *Забезпечення прав людини в умовах воєнного стану в Україні* : матер. Міжнар. науково-практ. конфер. (15 грудня 2022 р.). Київ, 2022. С. 32–34.
5. Ірина Верещук: Завдання Мінреінтеграції на 2023 рік – інтеграція внутрішніх переселенців. Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. 2023. 06 лют. URL: <http://surl.li/etwrh>.
6. З лютого на росію депортували чи змушені були виїхати майже 3 млн українців. *5 канал*. 2022. 05 грудня URL: <https://www.5.ua/suspilstvo/z-liutoho-na-rosiiu-buly-deportovani-chy-zmusheni-buly-vyikhaty-maizhe-3-mln-ukraintsiv-294112.html>.

Розділ IV

Консолідація українського суспільства: етнополітичний та ціннісний виміри

УДК 392

Бортнікова А.В.,
*доктор політичних наук,
професор кафедри всесвітньої історії
Волинського національного університету
імені Лесі Українки*

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ ВИМІР НАЦІОНАЛЬНИХ ТРАДИЦІЙ В УКРАЇНІ

Національні традиції для України стали тим оберегом, завдяки якому наш народ вистояв і зберіг свою ідентичність в умовах його перманентної асиміляції. Упродовж багатьох століть український народ, позбавлений власної державності, був змушений триматися за свої традиції, звичаї, фольклор, щоб вижити в імперському середовищі. Фактично ніколи в Україні не існувало належних умов для розвитку власних традицій у всіх сферах суспільного життя. Відповідно, щоб не стати «донорами чужих культур», нам украй потрібно ґрунтовно вивчати власні демократичні традиції державотворення.

У філософському розумінні традиція (латин. *traditio* – передання, переказ) – універсальна форма фіксації, закріплення і вибіркового збереження тих або тих елементів соціокультурного досвіду, а також універсальний механізм його передання, що забезпечує стійку історико-генетичну наступність у соціокультурних процесах. У соціологічному розумінні поняття «традиція» може мати декілька трактувань. У широкому сенсі під традицією розуміють усе, що було раніше, пов'язуючи її із усім минулим конкретного суспільства. У вузькому її розумінні, з яким ми маємо справу частіше, традиція включає в себе лише ті елементи минулого, які здійснюють безпосередній вплив на сучасність, інакше кажучи, «це минуле, що є присутнім у сучасності». У самому вузькому розумінні традиція – це лише такі елементи минулого, що є відібраними, особливим чином позначеними людьми, що живуть тут і зараз.

Традиція забезпечує відтворення в системах існуючої діяльності апробованих і таких, що витримали випробування часом, зразків минулої діяльності, тобто вона детермінує сьогодення і майбутнє минулим досвідом. Відрізняють «первинні» традиції, що залишаються незмінними від часу свого виникнення і «вторинні», рефлексивні традиції, що є перетвореною формою перших. Саме «вторинні» традиції здатні до інтенсивного розвитку, вони передбачають можливість перебудови минулого через його постійну інтерпретацію в діяльнісній і знаковій формах, здійснюючи відбір елементів соціокультурного досвіду через зміни самих вкорінених у культурі матриць. У такому сенсі можливість зміни традиції виступає умовою її постійного

відтворення і збереження в соціокультурних системах, «зв'язуючи» людину з минулим, закриваючи (певною мірою) їй можливість ретроспективного свавілля, традиція відкриває їй (людині) перспективу свободи тепер і в майбутньому на основі минулого.

В українському історичному контексті, дискурс якого мав переважно драматичне забарвлення, основою формування системи цінностей стало збереження традицій і культури, що було подекуди єдиною моделлю автентичного виживання. У різні епохи цінностям (зокрема політичним) надавали певного тлумачення, виокремлювали ті аспекти, які на той період розвитку були найдоцільнішими, чи взагалі створювалися нові цінності. В. Липинський писав, що кожна нація «може мати тільки таку традицію, яку вона сама собі у своїй історії витворила. Кожна нація може мати тільки таку форму національно-державного ладу, якій із цієї традиції виростає і на який цієї традиції вистачає. Нищити свою власну державно-національну традицію, тому, що в ній є хиби і помилки, це значить не будувати, а руйнувати націю, це значить нищити самих себе. Удосконалювати цю традицію – тобто обережно відкидати з неї все, що для національної творчості виявилось нездоровим, і з любов'ю та пієтизмом розвивати те, що виказало свою творчу силу і життєздатність – ось завдання тих, хто будує, хто творить, хто живе життям нації, хто з життям нації зв'язує своє життя».

Будь-яка політична влада завжди зацікавлена в самозбереженні, а тому й в увічненні певних соціальних і політичних інститутів, на які вона спирається. Таке «увічнення» здійснюється через максимальну реіфікацію (уречевлення, матеріалізації) інститутів у свідомості людей, тобто наділення їх онтологічним статусом незалежно від людської діяльності. Конкретні соціальні й політичні інститути видаються за щось універсальне, вічне. Разом з реіфікацією інститутів онтологізуються і соціальні ролі. Будь-яка влада *a priori* прагне до того, щоб в її інституційних рамках людина повністю ототожнювала себе з об'єктивним змістом рольової дії. Отже, зберігаючи традиційні форми реалізації влади, її носії тим самим зберігають й умови власного панування.

У цьому контексті виникає питання щодо штучності певних традицій, які нав'язує суспільству влада під час її тимчасового панування (яке, щоправда, може розтягнутися на десятиліття). Як засвідчує досвід існування тоталітарних і деспотичних режимів, немає історичної перспективи у традицій, які базуються на політичній ідеології. Це, наприклад, доводить досвід тривалого існування СРСР з його величезним «пантеоном» революційних традицій і пам'ятних дат.

Асланов С.А.,
*доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політології і
державного управління,
Ужгородський національний університет;*
Рішко С.І.,
*аспірант кафедри політології і
державного управління,
Ужгородський національний університет*

ЕТНОПОЛІТИЧНА СТАБІЛЬНІСТЬ УКРАЇНИ ЯК ПРЕДМЕТ БЕЗПЕКОВИХ СТУДІЙ

Ситуація з визначенням, обґрунтуванням безпеки і стабільності в етнополітичній сфері в українській етнополітології виглядає на порядок кращою. Вперше термін «етнополітична стабільність», що став об'єктом нашого дослідження, в науковий дискурс увів відомий теоретик С. Римаренко у праці під назвою «Чи можлива етнополітична стабільність в Україні?» у 1995 році. Саме в період формування, становлення етнополітичної системи України, налагодження взаємовідносин між державою та етнічними спільнотами, напрацювання правового поля регулювання етнонаціональної сфери проблеми забезпечення етнополітичної стабільності були не менш важливими, ніж нині в умовах етнополітичного конфлікту, російсько-української війни та тиску на Україну з боку інших держав.

Загалом поняття етнополітичної стабільності спорадично вживалося в наукових публікаціях вітчизняних учених, але чіткого визначення так і не здобуло. Так, у контексті соціальної стабільності праці В. Котигоренка під назвою «Ризики для держави в контексті етнополітичних загроз соціальній стабільності» йдеться про шляхи та фактори забезпечення етнополітичної стабільності, яку дослідник чомусь означає доволі громіздким терміном «етнополітичні загрози соціальній стабільності». Про те, що в статті мова йде саме про етнополітичну стабільність, а не більш широку соціальну стабільність, свідчить набір чинників, які В. Котигоренко визначає як загрози. Всі вони мають етнополітичну природу і загрожували етнополітичній стабільності Україні на визначеному етапі розвитку.

Згодом етнополітична стабільність з'явилася у безпекових студіях Ю. Косьмія, який підкреслює необхідність актуалізації розгляду безпекової проблематики в етнополітичній сфері, оскільки саме в ній найчастіше виникають протистояння та конфлікти, наслідки яких безпосередньо впливають і на процеси в окремому суспільстві, і на розвиток людства загалом.

Дослідник наголошує на тому, що різне розуміння безпеки етнічними та соціальними угрупованнями веде до перманентної конкуренції та конфліктів (а отже, етнополітичної нестабільності) і, врешті-решт, послаблює національну безпеку держави. Посилаючись на історичний досвід, Ю. Косьмій зазначає, що головні загрози

безпеці молодих держав мають не стільки зовнішній, скільки внутрішній характер. Винятком є потрапляння у сферу сильного та агресивного сусіда – у такому разі зовнішні загрози не лише домінують, а й внутрішні загрози національній безпеці найчастіше виявляються інспірованими зовнішнім чинником. Слушність цього припущення підтверджує етнополітичний конфлікт України й Росії 2014–2016 років та неспровокована війна російського агресора проти України.

Так, уже в 2009 році з'явилася монографія М. Вавринчука «Етнополітична безпека в системі національної безпеки України на етапі сучасного державотворення», в якій розкриваються суть, форми, способи, методи, принципові особливості забезпечення етнополітичної безпеки. В згаданій науковій роботі автор зазначає, що «в роки незалежності України вдалося уникнути етнічних конфліктів, зберегти загалом стабільну етнополітичну ситуацію, і все ж над безпекою держави «дамоклевим мечем» висить потенційна небезпека етнополітичної нестабільності, котра посилюється спробами деяких сусідніх країни, зокрема росії, розіграти «етнополітичну карту».

Крім того, аналіз етнополітичної стабільності періодично з'являвся також у дослідженнях, пов'язаних не лише етнополітичною безпекою, а й етнологічною політикою. Так, О. Майборода аналізуючи дестабілізаційний потенціал етнополітичної проблематики у статті «Етнополітична тема може виявитися невдячною, якщо поводитися з нею необережно» стверджує, що: «вирішальним чинником етнополітичної стабільності є загальна солідарність населення, яка впливає із почуття національної єдності.

Окрему статтю феномену етнополітичної стабільності присвятив К. Вітман, осмислюючи конфліктогенний потенціал етнічності. Дослідник підкреслює, що поняття етнополітичної стабільності порівняно нещодавно з'явилося у вітчизняній етнології в контексті теоретичних напрацювань етноконфліктології, формування теорії етнологічної або етнополітичної безпеки та вирішення практичних питань забезпечення злагоди та стабільності в сфері етнологічних відносин України. Аналізуючи конфліктогенний потенціал етнічності, основні фактори, що призводять до виникнення етнічних конфліктів, К. Вітман доходить висновку про те, що етнополітична стабільність сучасних держав великою мірою залежить від своєчасного розв'язання проблем сфери етнологічних відносин, забезпечення вільного розвитку, самобутності та задоволення прав національних меншин як рівноправних складових політичної нації, розвитку демократії, популяризації етнологічного плюралізму, інтеграції мігрантів.

Таким чином, увага до етнополітичної безпеки зокрема і усіх безпекових студій у етнополітичній, етнологічній сфері обумовлена тим, що вивчення явища етнополітичної стабільності етнологією відбувалося переважно в цьому контексті. Саме етнополітична нестабільність вважається головною загрозою етнополітичній безпеці держави.

Зан М.П.,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри
політології і державного управління
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

КРОСТЕМПОРАЛЬНИЙ ВИМІР КАРПАТОРУСИНСЬКОГО ГРОМАДСЬКОГО РУХУ НА ЗАКАРПАТТІ (1990-ті РОКИ & 2024 РІК)

Актуалізація порушеної нами проблеми етнополітичного характеру очевидна з огляду на ті наративи, що й надалі зустрічаються як в українських масмедіа, так і в дискурсі наукових студій вітчизняних учених. Навіть у нинішніх реаліях вони немов знову «проживають» часи 1990-х – 2000-х років, коли на Закарпатті політизувалася проблематика так званого «політичного русинства». Досить прикро, що інформація про цілісний контекст «русинського питання» в Україні, навіть, на рівні наукового середовища, так і не знаходить свого адекватного сприйняття та розуміння [3]. Тому в нашій доповіді на підставі кростемпорального порівняння й виокремлення чотирьох базових індикаторів спробуємо показати реальне/об'єктивне, а не уявне/стереотипне status quo карпаторусинського громадського руху в Закарпатській області.

Індикатор № 1 (політико-партійний/громадсько-політичний). Власне певні спроби політико-партійного структурування на підставі карпаторусинської етнополітичної платформи були 1990-х – на початку 2000-х років. Йдеться про проекти Підкарпатської республіканської партії (1992; Василь Заяць), Християнсько-демократичної партії Закарпатської Автономної Республіки (1995; Петро Годьмаш) та партії Підкарпатська Русь України (2002; Микола Бурак). Про свої політичні амбіції також заявляв самопроголошений Тимчасовий уряд Підкарпатської Русі (1993; Іван Туряниця). З 2005 року (коли її очолив о. Дмитрій Сидор) громадсько-політичну активність розпочала демонструвати Асоціація русинських організацій Закарпаття «Сойм підкарпатських русинів» (2000). Її діяльність фінансово підтримував російський урядовий фонд «Русский мир». Із 2008 року, коли проти о. Дмитрія Сидора було порушено кримінальну справу, діяльність Сойму фактично призупинилася. Згодом організація була ліквідована як юридична особа (2018). Тобто, вже понад 15 років (! – М.З.) на Закарпатті не існує жодної (! – М.З.) карпаторусинської організації, яка б демонструвала суспільно-політичну складову в своїй практичній діяльності.

Індикатор № 2 (геополітичний/проросійський). Логічно продовжуючи, коротко констатуємо, що будь-які звинувачення щодо проросійських орієнтацій в рамках сучасного карпаторусинського руху в краї є відвертими спекуляціями. На жаль, подібний дискурс авторства науковця рівня доктора наук (! – М.З.), нам доводилось читати вже і в поточному році. Варто нагадати, що з початку російсько-української війни у 2014 році (! – М.З.) карпаторусинські громадські організації рішуче засудили дії агресора [1, с. 69]. Починаючи з 24 лютого 2022 року засудження широкомасш-

табного вторгнення росії в Україну відбулося не лише на закарпатському, а на рівні світового карпаторусинства [4]. Якщо ж говорити про одіозні персони, які заангажовані в карпаторусинський рух, то вони на цей час: 1) перебувають у рф (Петро Гецько); 2) у в'язниці (Володимир Шемет); 3) згорнули власну публічну риторику (о. Димитрій Сидор); 4) «витончено» імітують проросійські меседжі в соціальній мережі «Facebook» (Іван Данацко).

Індикатор № 3 (етнічно-представницький). З 1990-х років до Закарпатської обласної ради обиралися лідери карпаторусинського громадського руху Іван Туряниця (1994–1998), Димитрій Сидор (2002–2006) та Євген Жупан (1994–2015). На сьогодні подібного представництва немає. На місцевих виборах 2020 року жоден із кандидатів, представників карпаторусинських громадських організацій, так і не став депутатом сільської, селищної, міської чи районної ради [2].

Індикатор № 4 (громадський/національно-культурний). На початок 1990 року в Закарпатській області УРСР діяла одна карпаторусинська громадська організація – Товариство карпатських русинів. Первісно створена як альтернатива Народному Руху України, вона досить активно охопила крайову громадськість на платформі локал-патріотизму й відродження етнокультурної самобутності карпатських русинів. Утім у подальшій діяльності товариство політизувало свою діяльність через домагання автономії Закарпаття. Ряд його членів, які презентували головним чином творчу інтелігенцію краю, відійшли від діяльності товариства. Окрема частина вдалася до створення інших громадських структур. Відтак виникли нові русинські громадські організації, координувати діяльність яких із жовтня 2005 року стало Закарпатське обласне об'єднання громадян «Народна Рада Русинів Закарпаття» (Євген Жупан).

Станом на 2024 рік у Закарпатській області легально діють 11 русинських національно-культурних товариств. Утім громадську активність на рівні публічного простору краю проявляють фактично чотири з них: ГО «Закарпатське обласне об'єднання «Крайове товариство подкарпатських русинів» (Микола Бобинець), Закарпатське обласне науково-культурологічне Товариство імені О. Духновича (Юрій Продан), Народна Рада Русинів Закарпаття (Євген Жупан) та ГО «Русинський культурологічний клуб» (Юрій Шипович). До цієї когорти в поточному році прагне долучитися ГО «Карпатський русин» (Василь Щербей).

Таким чином, карпаторусинський громадський рух Закарпаття упродовж останніх 15-ти років має чіткий культурологічний формат. Він є локал-патріотичним та проєвроатлантичним. Прагне й надалі зберегти карпаторусинські маркери ментальності, духовності, мовної та етнокультурної ідентичності, що формувалася слов'янським населенням під Карпатами впродовж століть.

Список використаних джерел

1. Зан М. Неорусинство на Закарпатті як латентний фактор дезінтеграційної загрози єдності українського етнонаціонального простору. *Стратегічні пріоритети. Серія «Політика»*. 2017. № 1 (42). С. 62–71.

2. Зан М. Особливості політико-партійного представництва лідерів русинської громадськості Закарпаття у контексті проведення місцевих виборів 2020 року. *Україна і Центральна Європа: історія, політика, культура* : матеріали VI міжнародної науково-практичної конференції «Формат розвитку відносин України та країн Центральної Європи у контексті впливу гібридної війни, виборчих процесів, прав національних меншин та пандемії Covid-19» / відповідальні за випуск: В. І. Гиря, М. М. Вегеш. Ужгород : ТОВ «РІК-У», 2021. С. 199–208.

3. Зан М. П. Політична репрезентація русинської етноідентичності на Закарпатті в українському науковому дискурсі. *Політикус. Науковий журнал*. Випуск 1. Одеса, 2020. С. 88–96.

4. Зан М. П. Широкомасштабне вторгнення Росії в Україну у контексті реакції з боку світової карпаторусинської громадськості (дискурс-аналіз проблеми). *Регіональні студії* / Ужгородський національний університет. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2022. № 31. С. 141–147.

УДК 342.922.071 (477)

Медвідь Ф.М.,
доктор наук в галузі політології,
кандидат філософських наук, професор МКА,
академік Міжнародної академії безпеки життєдіяльності;

Твердохліб А.І.,
магістр права, аспірант;

Урбанський М.В.,
магістр права, здобувач
Міжрегіональної академії управління персоналом (м. Київ)

ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

***Анотація.** Досліджено волонтерську діяльність в Україні як важливу складову структури громадянського суспільства. Проаналізовано становлення волонтерської діяльності, її нормативно-правове забезпечення як об'єкта державної політики та волонтерську складову у захисту національної безпеки України.*

***Ключові слова:** волонтерська діяльність, громадянське суспільство, організаційне становлення волонтерства, національна безпека.*

***Annotation.** Volunteer activity in Ukraine is studied as an important component of the structure of civil society. The formation of volunteer activity, its normative and legal support as an object of state policy and the volunteer component in the protection of national security of Ukraine are analyzed.*

***Key words:** volunteer activity, civil society, organizational development of volunteerism, national security.*

Волонтерство виступає важливим соціокультурним феноменом сучасної України, її цивілізаційним брендом, одним з елементів національної самоідентифікації української нації, визначальною засадою зовнішньої та внутрішньої політики держави як на національному, так і міжнародному рівнях. В Україні волонтерство розглядається як унікальний соціальний ресурс з різними видами, формами, методами діяльності, що доповнює подальші перспективи для активізації духовного, культурного й інтелектуального потенціалу нації [3, с. 4-5]. Феномен волонтерської діяльності в Україні знайшов осмислення у дисертаційних дослідженнях ряду авторів, зокрема, Сидоренка К. О. [22], Сірка В. С. [23], Петренка І. В. [17], Вашковича В. В. [2], цілого ряду наукових статей, навчальних посібників і монографій.

На міжнародному рівні питання організації та здійснення волонтерської діяльності регулює резолюцією Генеральної асамблеї ООН 73/140 від 19 грудня 2018 р. «Волонтерство для Порядку денного сталого розвитку до 2030 року» [20]. Правове регулювання волонтерської діяльності в усьому світі здійснюється на основі Загальної декларації волонтерів, прийнятої 14 вересня 1990 р. у Парижі на XI Всесвітній конференції Міжнародної асоціації добровольчих зусиль (IAVE). Волонтерська діяльність розглядається в ній як інструмент соціального, економічного, культурного й екологічного розвитку і підкреслюється, що волонтерство – це добровільний вибір, що відображає особисті погляди та позиції; це активна участь громадянина в житті суспільства, що виражається, як правило, у спільній діяльності в межах різного роду асоціацій. Волонтерство сприяє покращенню якості життя, особистому процвітанню й поглибленню солідарності, реалізації основних потреб на шляху будівництва справедливішого і мирного суспільства, більш збалансованому економічному та соціальному розвитку, створенню нових робочих місць і професій. Нині цей документ є основою декларацій волонтерів окремих країн, національних і регіональних концепцій, програмних документів окремих організацій та рухів. Він не тільки визначає ключові цінності волонтерства, а й регламентує діяльність волонтерських спільнот.

У січні 2001 року Міжнародною радою директорів Міжнародної асоціації волонтерських зусиль на XVI Всесвітній конференції добровольців було прийнято Декларацію про волонтерську діяльність, в якій закріплені принципи волонтерської діяльності: визнання права на волонтерство за всіма чоловіками, жінками та дітьми, незалежно від їхньої раси, віросповідання, фізичних особливостей, відповідного соціального та матеріального стану; повага гідності та культури всіх людей; надання допомоги, безкоштовних послуг особисто чи організовано в дусі партнерства та братерства; визнання рівної важливості особистих і колективних потреб, сприяння їх колективному забезпеченню; перетворення волонтерства на елемент набуття нових знань і навичок, удосконалення здібностей, стимулюючи при цьому ініціативу та творчість людей, надаючи кожному можливість бути творцем, а не користувачем, спостерігачем [12, с. 116].

Важливим кроком у напрямі адміністративно-правового забезпечення волонтерської діяльності в Україні стало видання Розпорядження Кабінету Міністрів

України від 23.04.2003 р. №225-р «Про утворення Координаційної ради з питань розвитку та підтримки волонтерського руху» [21]. Перше офіційне визнання волонтерської діяльності та закріплення її на нормативно-правовому рівні в Україні було зроблене у Постанові Кабінету Міністрів України від 10.12.2003 р. № 1895 «Про затвердження Положення про волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг» [18].

У цьому документі волонтерська діяльність визначалась як «добровільна неприбуткова діяльність фізичних осіб–волонтерів, яка спрямована на надання допомоги особам, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги, та сприяє самореалізації волонтера» [19].

19 квітня 2011 року у зв'язку з проведенням в Україні футбольного чемпіонату Євро -2012 було прийнято ЗУ «Про волонтерську діяльність», де визнано, що «волонтерська діяльність – добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги» [9] та визначено напрями здійснення волонтерської діяльності; шляхи здійснення її підтримки державою; особливості правового статусу волонтерів і діяльності волонтерської організації; питання укладання договору про провадження волонтерської діяльності. Ст.5 ЗУ «Про волонтерську діяльність» волонтерська організація визнавалась як «юридична особа, яка здійснює свою діяльність без мети одержання прибутку і отримала статус волонтерської» [9; 4, с. 267].

Справжній народний волонтерський рух в Україні зародився у 2014 р. на Майдані Незалежності у Києві під час Революції Гідності, коли тисячі людей як місцевих, так і з інших регіонів, надавали безкоштовну допомогу мітингувальникам: організовували польові кухні, встановлювали намети, допомагали в розміщенні мітингувальників у квартирах киян.

Вторгнення Російської Федерації на територію України стало новою стадією війни, яка триває вже десятий рік, і гібридної агресії, закоріненої у неготовності Кремля і значної частини росіян під впливом пропаганди сприйняти незалежність нашої держави і навіть саме існування українського народу. У цих умовах особливого значення набуває правовий фронт протистояння агресору, бо деокупація виступає як процес в царині політико-правового фронту з питань протидії російській агресії, відновлення територіальної цілісності України, захисту прав громадян України в умовах війни й окупації та притягнення до юридичної відповідальності держави агресора, а також осіб і організацій, винних у скоєнні воєнних злочинів, колабораційній та іншій антидержавній діяльності [5, с. 1–224; 11, с. 96–117].

Національна безпека виступає як важлива функція кожної держави, що покликана гарантувати здатність країни зберігати цілісність, суверенітет, політичні, економічні соціальні та інші основи суспільного життя і виступати як самостійний суб'єкт міжнародних відносин. Державна політика у сферах національної безпеки і оборони, як зазначено у ст. 3 Закону України «Про національну безпеку України», спрямована на захист: людини і громадянина – їхніх життя і гідності, конституційних прав і свобод, безпечних умов життєдіяльності; суспільства – його демократич-

них цінностей, добробуту та умов для сталого розвитку; держави – її конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності; території, навколишнього природного середовища – від надзвичайних ситуацій» [7; 25].

Закон України «Про основи національної безпеки України» (2003), Закон України «Про національну безпеку України» (2018) визначили загрози національним інтересам і національній безпеці України у зовнішньополітичній сфері, у сфері державної безпеки, у воєнній та сфері безпеки державного кордону України, у внутрішньополітичній сфері, в економічній сфері, у соціальній та гуманітарній сферах, в екологічній сфері, в інформаційній сфері (ст. 7) та основні напрями державної політики з питань національної безпеки у цих сферах (ст. 8) [7; 25].

Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» (2010) теж визначив засади внутрішньої політики у сфері національної безпеки і оборони (ст. 6) та загрози внутрішній політиці в економічній сфері (ст. 7), соціальній сфері (ст. 8), екологічній сфері та сфері техногенної безпеки (ст. 9), в гуманітарній сфері (ст. 10).

Нова редакція Стратегії національної безпеки України була розроблена і введена в дію Указом Президента України від 14 вересня 2020 року №392 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» [18; 25; 15, с. 100–108].

Основними цілями Стратегії є: мінімізація загроз державному суверенітету та створення умов для відновлення територіальної цілісності України в межах міжнародно визнаного кордону України, гарантування мирного майбутнього України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави; утвердження прав і свобод людини і громадянина, забезпечення нової якості економічного, соціального і гуманітарного розвитку, забезпечення інтеграції України до Європейського Союзу та формування умов для вступу в НАТО [18; 25; 10, с. 76–82; 2, с. 10–50].

Досягнення визначених цілей потребує: зміцнення Української держави шляхом забезпечення поступального соціально-політичного й соціально-економічного розвитку України; якісно нової державної політики, спрямованої на ефективний захист національних інтересів в економічній, соціальній, гуманітарній та інших сферах, комплексне реформування системи забезпечення національної безпеки та створення ефективного сектору безпеки й оборони України; нового зовнішньополітичного позиціонування України у світі в умовах нестабільності глобальної системи безпеки, що передбачає створення ефективного сектору безпеки і оборони і уможливорює стабільний суспільно-політичний та соціально-економічний розвиток України; нового зовнішньополітичного позиціонування України у світі в умовах нестабільності глобальної системи безпеки [18; 25; 13, с. 178–188; 14, с. 221–229].

Втілення в життя засад національної безпеки полягає у реалізації національних інтересів, що виступають як реалізація природного права народу на самостійне існування та включеність його у світову цивілізацію [6; 24]. До актуальних проблем національної безпеки вартує віднести проблему цінності безпеки, адже система національної безпеки включає широкий спектр державних і недержавних інститутів,

що діють в інтересах досягнення необхідного рівня захищеності від загроз і небезпек у різних сферах життєдіяльності.

Важливу нішу у вирішенні цілого ряду питань займають волонтерські організації, бо саме мобілізація ресурсів громадянського суспільства в Україні була реалізована саме через волонтерство у зв'язку із зовнішньою загрозою втрати територіальної цілісності української держави. Хоча такий чинник не є типовим для активізації волонтерського руху в інших країнах світу, він в Україні спрацював [16, с. 27]. Одним з чинників активізації волонтерського руху в період 2014–2015 рр. стало доповнення функцій державних структур у сфері забезпечення обороноздатності країни. До об'єктивних причин дослідники відносять обмеженість фінансових ресурсів та наслідки анексії АР Крим та бойові дії на території Донецької та Луганської областей. Серед суб'єктивних чинників дослідники називають: неефективну систему управління у багатьох сферах державного управління; застарілі стандарти матеріального забезпечення Збройних Сил України та підходи до забезпечення обороноздатності країни; зниження боєздатності військових частин і підрозділів; корумпованість правоохоронних органів та інших органів державної влади і місцевого самоврядування; відсутність модернізації зброї та військової техніки; неготовність органів, відповідальних за соціальну політику держави, реагувати на зміну місця перебування великої кількості внутрішньо переміщених осіб [16, с.29].

У 2014 р. Верховною Радою України ухвалено Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», яким визначено такі повноваження Центрального органу виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері волонтерської діяльності: відповідальність за забезпечення формування та ведення Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб; забезпечення надання внутрішньо переміщеним особам гуманітарної допомоги; розробка державних програм підтримки та вирішення соціально-побутових питань внутрішньо переміщених осіб; подання Кабінету Міністрів України пропозицій про заходи, необхідні для реалізації цього Закону, щодо забезпечення прав та свобод внутрішньо переміщених осіб [8].

Отже, огляд нормативно-правових актів, що регулюють волонтерську діяльність в Україні, достатньою мірою забезпечують передумови для становлення волонтерського руху в Україні, його поширення та організаційного оформлення, як важливих структурних елементів громадянського суспільства, що відіграють значну роль у зміцненні і забезпеченні багатьох сегментів національної безпеки і оборони України.

Список використаних джерел

1. Бортник В. А. Честь та гідність особи як об'єкт кримінально-правової охорони : монографія. Київ : МП Леся, 2016. 184 с.
2. Вашкович В. В. Адміністративно-правове забезпечення волонтерства як складова соціальної функції держави : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ужгород, 2019. 220 с.

3. Горінов П., Драпушко Р. Волонтерська діяльність в Україні: соціально-правове дослідження : монографія. Київ : Державний інститут сімейної та молодіжної політики, 2022. 240 с.
4. Горінов П. В., Драпушко Р. Г. Адміністративно-правове регулювання волонтерського руху в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8.
5. Деокупація. Юридичний фронт [Електронне видання] : матеріали Міжнародного експертного круглого столу (Київ, 18 березня 2022 р.) / Державний торговельно-економічний університет, Українська асоціація порівняльного правознавства, Українська асоціація міжнародного права, Асоціація реінтеграції Криму; упоряд. і наук. ред. О. В. Кресін. Київ : Держ. торг.- екон. ун-т, 2022. 224 с.
6. Євроатлантичний вектор України : національна доповідь / ред. кол. С. І. Пирожков, І. О. Кресіна, А. І. Кудряченко, Ю. С. Шемшученко та ін. Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України. Київ : Національна академія наук України, 2019. 328 с.
7. Закон України «Про національну безпеку України». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2018. № 31. Ст. 241.
8. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 р. № 1706-VII (у ред. від 03.08.2022 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18/sp:max50:nav7:font2>.
9. Закон України «Про волонтерську діяльність» від 19.04.2011 р. № 3236-VI. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/317209__551310.
10. Заросило В. О., Медвідь Ф. М., Авсієвич А. В. Права людини як цінність. *Збірник матеріалів ІХ Міжнародної науково-практичної конференції «Роль юриспруденції у формуванні сучасного суспільства»*. Частина І. Київ : Вид-во «Людмила», 2023. С. 76-82.
11. Лазарович М., Мироненко П. Московсько-українська війна (2014–2024 роки) : монографія. 4-те вид., переробл. Київ : Політія, 2024. 520 с.
12. Мандзій І. В. Аналіз міжнародних документів у сфері волонтерського руху. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 8. С. 114–118.
13. Медвідь Ф. М., Чорна М. Ф. Гуманітарна безпека України. *Забезпечення національної безпеки за основними напрямками життєдіяльності України* : навч. пос. : у 2-х ч.: Ч. І / В. А. Омельчук, М. П. Стрельбицький, С. Г. Гордієнко та ін.; за заг. ред. А. М. Кислого і М. П. Стрельбицького. Київ : МАУП, 2021. С. 178–188.
14. Медвідь Ф. М., Твердохліб А. І. Екологічна безпека України. *Забезпечення національної безпеки за основними напрямками життєдіяльності України* : навч. пос. : у 2-х ч. Ч. І / В. А. Омельчук, М. П. Стрельбицький, С. Г. Гордієнко та ін.; за заг.ред. А. М. Кислого і М. П. Стрельбицького. Київ : МАУП, 2021. С. 221–229.
15. Медвідь Ф. М., Чорна М. Ф. Національна безпека України в умовах деокупації: актуальні проблеми. *Політологічні читання імені професора Богдана Яроша* : зб. наук. пр. та навч.-метод. праць / за заг. ред. В. І. Бортнікова, О. Б. Ярош, Я. Б. Яроша. Луцьк : Вежа-Друк, 2022. Вип. 11. С. 100–108.

16. Панькова В. О., Касперович О. Ю., Іщенко В. О. Розвиток волонтерської діяльності в Україні як прояв активізації соціальних ресурсів громадянського суспільства: специфіка, проблеми та перспективи. *Український соціум*. 2016. № 2 (57). С. 25–40.

17. Петренко І. В. Організаційно-методичні основи удосконалення підготовки спортивних волонтерів в системі проведення змагань : дис. ... канд. наук з фізичного виховання і спорту : 24.00.01. Харків, 2018. 277 с.

18. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України № 392/2020.

19. Постанова Кабінету Міністрів України від 10.12.2003 р. № 1895 «Про затвердження Положення про волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1895-2003-п> (втратила чинність).

20. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН A/RES/73/140 від 19.12.2018 р. «Волонтерство для Порядку денного сталого розвитку до 2030 року». URL: <https://www.unv.org/news/resolution-volunteering-2030-agenda-sustainable-development-formally-adopted-un-general>

21. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.04.2003 р. № 225-р «Про утворення Координаційної ради з питань розвитку та підтримки волонтерського руху». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/225-2003-р> (втратило чинність).

22. Сидоренко К. О. Адміністративно-правове регулювання волонтерської діяльності в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07. Запоріжжя. 2013. 18 с.

23. Сірко В. С. Адміністративно-правове регулювання волонтерської діяльності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Одеса, 2018. 204 с.

24. Стратегічні пріоритети політико-правового розвитку України в контексті європейської інтеграції : монографія / кол.авт.; за ред. І. О. Кресіної. Київ : Інститут держави і права імені В.М.Корецького НАН України; Норма права, 2024. 860 с.

25. Стратегії національної безпеки України: навчальний посібник для закладів вищої освіти / за заг. Редакцією д.ю.н, проф. А. М. Кислого. Київ : Вид-во «Людмила», 2023. 516 с.

Мазука Л.І.,
*кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник відділу етнополітології
Інституту політичних і
етнонаціональних досліджень
ім. І.Ф. Кураса НАН України*

КОНСОЛІДАЦІЯ ЗАКОРДОННОГО УКРАЇНСТВА В АДВОКАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ

Повномасштабна російська агресія вимагає посилення підтримки України у світі шляхом широкого інформування громадськості за кордоном про російські злочини, стійкість та героїзм українців, протидії російській дезінформації, відстоювання національних інтересів, що може бути реалізовано завдяки консолідації як дипломатичних зусиль урядових структур, громадянського суспільства та усього світового українства, у тому числі українців, які вимушено опинилися за кордоном у зв'язку з війною.

У Стратегії зовнішньополітичної діяльності України зазначено, що потенціал закордонних українців сьогодні має бути залучений до реалізації зовнішньополітичних цілей, зокрема «у контексті відновлення миру і територіальної цілісності держави, протидії антиукраїнській пропаганді, посилення політичного та санкційного тиску на державу-агресора, просування позитивного іміджу України за кордоном, розвитку економічної співпраці та залучення інвестицій і технологій», що своєю чергою потребує підсилення тиску та адвокації закордонних українців на світових політиків.

Для виконання цих завдань важливим є об'єднання для роботи представників усіх хвиль української діаспори, особливо новоприбулих переважно молодих та високоосвічених українців, які швидко інтегруються у суспільства країн проживання і у подальшому можуть активно просувати українські інтереси на різних рівнях.

Тільки у 2013–2015 роках закордонними українцями було засновано близько 50 волонтерських рухів, які сьогодні не тільки збирають гуманітарну допомогу Україні, а й через свої інтернет-видання, радіо, пресу, соціальні мережі доносять до світової спільноти правдиву інформацію про події в Україні та адвокують наші інтереси. До роботи в цих організаціях залучаються представники різних хвиль міграції з України, які формуються не лише з українців, а й представників інших національностей, які прагнуть підтримати Україну.

Для забезпечення підтримки громадянського суспільства й політикуму у світі закордонними українцями проводяться адвокаційні кампанії як у державах Європи так і у державах Північної Америки. Світовий Конгрес Українців оголосив низку всесвітніх адвокаційних кампаній: *Ukraine In NATO, Stand with Ukraine, Unite with Ukraine, Energize Ukraine*. Їх головною метою є сприяння збільшенню військової

допомоги Україні, вступу України до Євроатлантичних структур, та сприяння у наданні допомоги для відновлення України. Адвокаційні заходи в парламентах та урядах світу, більше тисячі громадських акцій, просвітницькі заходи, присвячені війні в Україні привернули увагу світових ЗМІ до України.

Європейський Конгрес Українців організував українські громади в 15-ти країнах Європи долучитися до міжнародної кампанії #DefendingEurope – Support Ukraine. Демонстранти вимагали посилити боротьбу з російськими впливами, зокрема щодо санкціонування російського бізнесу та олігархів, які фінансують війну проти України. Важливим було те, що до заходів приєдналися представники урядів, парламентів та дипломатичних установ, громадяни інших країн. Крім цього в рамках кампанії європейські організації об'єдналися для створення петиції з вимогою до європейських політиків посилити підтримку України, зокрема щодо накладення санкцій на росію. Потужну підтримку Україні надають громадські організації українців США. Найбільше об'єднання, яке просуває інтереси України, – Американська коаліція для України (American Coalition for Ukraine), до складу якої входить 96 організацій (із них близько 60 українських).

Адвокація українських інтересів відбувається також через безпосереднє спілкування представників української громади з впливовими політиками, депутатами, конгресменами, сенаторами. Активісти організації RAZOM (США), до адвокації залучають балтійські, сирійські, грузинські, єврейські організації, які поділяють ті цінності, які близькі нам. «Український саміт дій», започаткований цією організацією збирає українських активістів з усіх штатів для проведення зустрічей із конгресменами і сенаторами щоб обговорити головні кроки, які Конгрес може здійснити для допомоги Україні. Вашингтонське бюро УККА (представницька організація понад 1,5 мільйона американців українського походження) – Українська Національна Інформаційна Служба (УНІС) – постійно стежить за ситуацією у Вашингтоні та звертається до посадових осіб Адміністрації та лідерів Конгресу США, щоб посилити їхню підтримку України.

Потенціал закордонних українців для здійснення адвокації національних інтересів є достатньо потужним, як з точки зору розгалуженої мережі українських організацій, їх більш консолідованої діяльності, так і координації цих дій з українською державою для досягнення національних цілей.

Червеняк К.Т.,
*кандидат політичних наук,
викладач кафедри політології і
державного управління
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

ЕТНОРЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР НАЦІОНАЛЬНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ОСОБЛИВОСТІ І ПЕРСПЕКТИВИ

У такому далекому для нас зараз 2019 році у власній дисертації я зазначала, що консолідаційні процеси в Україні безпосередньо залежать від етнонаціональних відмінностей, притаманних різним регіонам, і ускладнюються саме через них, тому поліетнічність можна вважати тим фундаментом, що значно впливає на процес національної консолідації. Однак тут варто підкреслити наступне спостереження: незважаючи на значні мовно-культурні й соціально-політичні відмінності регіонів, об'єднавчий, доцентровий процес побудови нації відбувався активно і переважав відцентрові тенденції, а поліетнічність не поставала однозначно деструктивним чинником. І це в умовах, коли держава до 2014 року майже взагалі не займалася власною етнонаціональною політикою цілеспрямовано, а більшість передвиборчих кампаній будувалися виключно на роздмухуванні етнорегіональних відмінностей.

Сьогодні ми перебуваємо на 10 році російської агресії і на 3 році повномасштабної війни Росії проти України. Якими ж є особливості процесу національної консолідації на сучасному етапі і чого варто очікувати у майбутньому? Перш за все, підкреслю, що війна прискорила консолідаційні процеси і відмела усе несуттєве або другорядне. Це підтверджують і результати соціологічних досліджень сьогодення.

Так, якщо раніше *мовний чинник* добре накладався на ідею про «дві України» – «україномовний Захід» і «російськомовний Схід», де Північ і Південь відповідно попарно до них тяжіли, то зараз, як то кажуть, «не все так однозначно». Війна прискорила перехід на українську мову спілкування тих, хто раніше не наважувався або сумнівався – відмічається загальний тренд на «українізацію». Науковці і соціологи схильні вважати це ознакою того, що українська мова стала чинником національної консолідації. Натомість, особисто я не повністю погоджуюся з цією думкою: українська мова давно є чинником консолідації для україномовних українців, але для всього українського суспільства консолідація навколо державної мови так і не відбулася (це підкреслюють і розбіжності у мовній ідентичності та мовній практиці, які фіксуються у соціологічних опитуваннях). А для тих українців, для яких російська мова залишається засобом комунікації, вона просто перестала бути маркером національної належності. Більше того, зараз фактор мови у регіонах перейшов у розряд другорядних. Це відбулося з кількох причин: 1) наявність «зовнішнього ворога» сконсолідувала суспільство, але водночас, прибирала з його порядку денного все те, що не сприяє виживанню і об'єднанню нації «тут і зараз»;

2) політичні актори і ЗМІ в умовах зовнішньої агресії перестали так явно спекулювати на темі мови, а пересічним громадянам України банально не вистачає часу турбуватися ще й цим питанням. Проте воно залишається невирішеним, а тому державі уже зараз необхідно закладати підвалини повоєнної мовної політики. Особливо у розрізі передбачуваних змін у мовному складі населення як цілої країни, так і різних її регіонів після завершення воєнних дій.

Також питання *національної (а скоріше громадянської) ідентичності* сьогодні як ніколи гостро стоїть на порядку денному. Адже в умовах триваючої війни, яка фактично ведеться за виживання України, воно є одним з найважливіших чинників такого виживання. Загалом же, значне збільшення кількості людей, котрі ідентифікують себе українцями за національною (громадянською) ознакою, є тенденцією усього періоду боротьби проти російської агресії. Деякі науковці ладні навіть говорити про те, що після війни Україна перестане бути країною з поліетнічним складом населення, а етнополітика – відігравати значну роль у загальнонаціональному політичному процесі. Знову ж таки, абсолютно з цим не згодна. По-перше, варто зауважити, що переважна більшість українських громадян співвідносять національну ідентичність з політичним розумінням нації, а не етнічним, тобто сприймають її саме як громадянську. Саме тому методологія майбутнього перепису населення повинна враховувати цю особливість і, крім національної ідентичності, досліджувати окремо й етнічну, тоді й можна буде робити остаточні висновки. По-друге, поліетнічність України завжди була нетиповою, тобто вона неоднаково простежувалася у регіонах. Так, сьогодні переважно поліетнічні регіони (Закарпатська, Чернівецька, Одеська області та АР Крим), є регіонами, де не ведуться активні бойові дії, на відміну від східних і південно-східних біетнічних регіонів. Тобто у перспективі в Україні зміниться частка російської спільноти у національному складі населення, проте ареали компактного розселення кількісно менших національних спільнот (угорська, румунська, болгарська та ін.) на Заході та Південному Заході будуть збережені і будуть продовжувати виступати акторами регіональних етнополітичних процесів, а їх етнічні батьківщини продовжуватимуть впливати на національний політичний процес. Додатково може постати питання кримськотатарської автономії, якщо відбудеться реінтеграція Криму. По-третє, на сучасному етапі держава нарешті почала усвідомлювати важливість цілеспрямованого ведення етнонаціональної політики, що є дуже позитивною тенденцією з огляду на перспективи консолідації української політичної нації (хоча це й відбувається через необхідність перегляду національного законодавства на шляху європейської інтеграції).

Насамкінець, не менш важливим у процесі національної консолідації є *ціннісний фактор*. Сьогодні консолідуючими у суспільстві є цінності теперішнього (патріотизм, гордість бути громадянином України і гордість за свою країну, співпраця, волонтерство, віра у ЗСУ тощо). Оскільки цінності минулого є суперечливими у розрізі регіонів, то подібна тенденція нашого часу є дуже правильною. Проте я підкреслила б необхідність визначення також системи цінностей майбутнього, які були б несуперечливими для різних етносів і регіонів, а також актуалізували образ

поліетнічної, самостійної і сильної Української Держави майбутнього. Розуміння та прийняття подібної системи цінностей усіма громадянами, незалежно від їх етнічної, національної та регіональної приналежності, сприятиме національній консолідації, а також допоможе визначити ті завдання й плани, які мають бути реалізовані на шляху до цього світлого, спільного майбутнього української політичної нації.

УДК 329+355.087.2 (477)

Мадрига Т. Б.,
*кандидат політичних наук,
доцент кафедри політичних
інститутів та процесів,
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника*

ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ ЯК ФЕНОМЕН КОНСОЛІДАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Волонтерський рух на сьогоднішній день є надзвичайно поширеним як у багатьох країнах світу, так і в Україні. Він є потужним інструментом, що сприяє консолідації суспільства та розвитку громадянського суспільства. Повномасштабне вторгнення росії в Україну, яке розпочалося 24 лютого 2022 року, трансформувало волонтерів у впливову силу в системі соціальної стійкості країни у протидії ворогу. В умовах, коли в мілітарному плані Україна виявилась не готовою до військового протистояння з російською армією, яка була в рази чисельнішою і сильнішою, саме волонтери почали масштабну роботу по закупівлі амуніції, медикаментів, транспорту, оптичних приладів, озброєння та багато інших засобів, які посилювали обороноздатність Сил оборони України.

Волонтерський рух, активізуючись, як правило в кризові періоди розвитку суспільства, відіграє ключову роль у становленні сучасної української національної ідентичності та культури співпраці та взаємодопомоги. Так було у 2014-2015 роках, коли відбувся бум волонтерських та громадських ініціатив в результаті початку бойових дій на Сході України, а також в період першого локдауну через Covid-19 у 2020 р. і, звичайно, повномасштабна війна неабияк вплинула на зростання кількості волонтерів та їх прагнення долучитися до вирішення важливих проблем, пов'язаних з викликами воєнного часу. Волонтерський рух став показовим виявом самоорганізації населення, спрямованої на вирішення найгостріших проблем сьогодення. Залученість до волонтерської діяльності стала трендом. При цьому у роботі волонтерських організацій відмічені такі тенденції: до подій 2014 року в Україні найбільш актуальними напрямками діяльності волонтерів були допомога соціально незахищеним групам населення та благоустрій громадського простору; переорієнтація діяльності волонтерів на допомогу українській армії та пораненим у 2014 р. в

умовах зовнішньої загрози втрати територіальної цілісності української держави. Посилення останньої тенденції досягло свого апогею після 24 лютого 2022 року, коли почалось небачене раніше масштабування волонтерського руху, а волонтери почали масово включатись в процес забезпечення обороноздатності держави, виконуючи нестандартні для світової практики напрямки діяльності. Окрім того, організації, які мали суттєвий досвід роботи у третьому секторі, переорієнтували фокус своєї уваги на конкретні напрямки роботи, пов'язані з потребами воєнного часу, використовуючи попередні комунікації на пошук донорів та бенефіціарів.

Організації, засновані після повномасштабного російського воєнного вторгнення в Україну, були сформовані виключно навколо таких проблем воєнного часу, як допомога армії та внутрішньо переміщеним особам, розподіл гуманітарної допомоги, збір коштів та продовольства, закупівля амуніції, автомобілів, медичного обладнання та медикаментів для поранених, пошук дефіцитного обладнання, комплектування індивідуальних тактичних аптечок, виготовлення маскувальних сіток, сухих душів тощо.

Українцям притаманна готовність до благодійності. Своєрідним свідченням цього можуть бути й результати рейтингування країн за Всесвітнім індексом благодійності («The World Giving Index»). У 2010 році Україна посідала лише 150-е місце [1] у світі, але події Революції гідності, тимчасова окупація Криму та війна на Донбасі позначилися на рівні волонтерської діяльності – майже чверть українців (26%) долучилися до неї. У тому ж рейтингу «World Giving Index–2016» Україна піднялася зі 150-го на 68-е місце [2], у 2021 році – посіла 20 місце у рейтингу [3], у 2022 р. – 10 місце [4], а у 2023 р. – 2 місце [5]. Аналізуючи такі показники в рейтингу благодійності, можемо стверджувати про позитивну динаміку і стійку тенденцію зростання участі громадян у соціальній діяльності на благо держави.

Отже, волонтерські організації посилюють функції держави із забезпечення силових структур та постраждалих громадян в ході повномасштабного вторгнення росії в Україну. Ні в кого не викликає сумніву, що волонтерство є ефективним інструментом консолідації суспільства у протистоянні російській воєнній агресії. Волонтерство є важливим індикатором спроможності держави до обороноздатності та відновлення.

Список використаних джерел

1. The World Giving Index 2010. URL: <https://www.cafonline.org/docs/default-source/about-us-publications/worldgivingindex28092010print.pdf>.
2. The World Giving Index 2016. URL: https://www.cafonline.org/docs/default-source/about-us-publications/1950a_wgi_2016_report_web_v2_241016.pdf.
3. Caf World Giving Index 2021. A global pandemic special report. June 2021. P. 18. URL: <https://nonews.co/wp-content/uploads/2021/09/WGI2021.pdf>.
4. CAF World Giving Index 2022. URL: <https://www.cafonline.org/about-us/publications/2022-publications/caf-world-giving-index-2022>.
5. CAF World Giving Index. URL: <https://www.cafonline.org/about-us/research/caf-world-giving-index>.

ОНТОЛОГІЧНИЙ ПОВОРОТ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ У КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Розрізнення конструктивістського та есенціалістського розуміння колективних (а зокрема і національної) ідентичностей засноване не лише на базовій прихильності до об'єктивістського чи суб'єктивістського філософського підходу до трактування подібних сутностей. Власне, наголос есенціалістського підходу на «природності» явища ідентичності та на «природності» процесів, які змінюють це явище, наразі набуває певного негативного контексту у науковому дискурсі.

Однієї із ключових категорій, на який ґрунтується цей підхід, є «соціальна реальність», тож розглянемо її детальніше. Так, О. Кузь та М. Сахан пропонують таку інтерпретацію цього поняття: «Нова онтологія задля створення адекватної моделі соціальної реальності, на наш погляд, повинна розпочатися з прояснення смислу понять «соціальне» та «реальність»: для того щоб присвоїти реальності статус соціальної, потрібно мати певне уявлення про саму соціальність, оскільки специфіка цієї соціальності задає відповідну характеристику структурним елементам цієї реальності. Однак і розуміння реальності соціального пов'язане з певним уявленням про саму реальність. Якщо і соціальність, і реальність ми сприймаємо першопочатково і перш за все перцептивно, достовірність соціальності й реальності не піддається цілеспрямованій рефлексії. Це продовжує суттєво впливати на формування сучасних понять «соціальність» і «реальність», тому онтологічний поворот у ньому є досить цінним» [Кузь, Сахан, 2016, с. 106]. Власне, онтологічний поворот, яким резюмують вчені, є частиною розвитку наукового дискурсу від вузько матеріального до більш широкого, у нашому випадку соціально-психологічного розуміння реальності.

Самі дослідники у своїй праці так описують цей процес трансформації: «Завдяки цьому поворотові насамперед відбулася відмова від речового та похідних від нього трактувань реальності, що надає змогу ввести в онтологічний контекст ментальні, ірраціональні утворення. Якщо «стара» онтологія обмежувала сферу реального лише матеріально-речовим і розглядала світ у його відношенні до людини, то «нова» онтологія випрацювала надзвичайно широке розуміння реальності, надавши повної реальності духові й намагаючись із цієї позиції визначити його автономне буття та активність відносно автономного буття решти світу» [Кузь, Сахан, 2016, с. 106].

Також такий підхід формує згадану вище дихотомію суб'єктивного та об'єктивного. У контексті національної ідентичності у науковому дискурсі досі точаться суперечки щодо того, чи є ідентичність об'єктивним явищем, яке не піддається жодному впливу і розвивається своїм «природнім» шляхом, чи усе ж суб'єктивним явищем, а отже, існують суб'єкти, спроможні до її конструювання.

О. Кузь та М. Сахан розглядають цей процес так: «Процесуальний підхід до аналізу рівнів соціальної реальності часто доповнюється гносеологічною дихотомією «об'єктивне – суб'єктивне», що задає її онтологічне бачення, котре як розумовий процес саме є суб'єктивним: так вирізняють об'єктивний і суб'єктивний рівні соціальної реальності. Проте оскільки один суб'єкт з усіма своїми якостями (у тому числі й ментальними) для контрагента у процесі формування соціальності є об'єктивним (якщо лишень він не є оманю), остільки гносеологічна дихотомія «об'єктивне – суб'єктивне» щодо онтологічного рівня, тим більше – щодо політичної, віртуальної реальності, завжди є амбівалентною та конкретною» [Кузь, Сахан, 2016, с. 104].

Наведемо також позицію О. Васильченко, яка означає практичний вимір описаної дихотомії: «Виходячи з того, що соціальні уявлення визначають соціальну реальність, вона одночасно існує в думках незалежних індивідів і в об'єктивній реальності незалежно від індивідів. У зв'язку із цим виникає необхідність пояснення ролі переконань людей і їхніх дій, ролі культури й фізичного навколишнього середовища в конструюванні соціального світу» [О. Васильченко, 2014 с. 24-32].

Також окреслюючи специфіку дослідження соціальної реальності, звернемо увагу на рівні соціальної реальності. Згадані вище вчені розглядають мікро-, мезо- та макрорівні соціальної реальності та зазначають, що «за цим «стоїть» універсальна філософська тріада загального, особливого та одиничного, що відображає специфічні, якісно різні рівні протікання соціальних процесів. Однак і сьогодні проблема їх органічного синтезу вважається нерозв'язаною – «усезагальне» не знаходить свого буттєвого підґрунтя» [Кузь, Сахан, 2016, с. 104]

Наведені рівні соціальної реальності так само актуальні і для конструктивістського підходу до дослідження національної ідентичності. Розробляючи цей напрямок, щонайменше варто розглядати національну ідентичність на макрорівні, описуючи її взаємозв'язок із політичним процесом, вплив на суспільний дискурс та на розвиток держави та громадян, а також на мікрорівні, описуючи виміри ідентичності для громадян з позиції їх сприйняття світу та процесу ідентифікації загалом. Так само, сам процес дискурсивного конструювання національної ідентичності варто розглядати на макрорівні інтерпретації понять.

Микитин А.В.,
аспірант II курсу ОР «Доктор філософії»
кафедри політології,
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЕТНОКОНФЕСІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ (2014–2024)

Протягом останнього десятиріччя в етноконфесійній політиці України відбувся ряд змін, котрі зумовили суспільно-політичні трансформації, викликані в першу чергу російсько-українською війною та прагненням українського суспільства до євроінтеграції та відходу від проросійських впливів, в тому числі в релігійному житті. В першу чергу ці зміни зумовили порушення актуальних проблем, котрі до цього часу перебували в своєрідному латентному стані.

Ще з початку Революції Гідності та початку російсько-української війни активізувалось питання подальшого існування російської православної церкви – УПЦ (МП), котра намагається використовувати релігійну ідеологію для виправдання агресивної політики російської влади на чолі з путіним[4]. Ще з початку цієї війни, ця релігійна спільнота відкрито підтримувала війну проти України, а під час повномасштабного вторгнення ця підтримка була не лише духовною, але й матеріальною.

У тому ж контексті Служба безпеки України неодноразово оголошувала про розкриття керівництва РПЦ у створенні своїх приватних військових компаній на території Російської Федерації для війни проти нашої держави. За замовленням Московського патріархату їхні військові компанії займаються найманням та підготовкою бійців для бойових дій проти України. Після прийняття найманців до складу приватних військових компаній Московської церкви вони проходять курс військово-тактичної та вогневої підготовки під керівництвом інструкторів з російських спецслужб [4].

Варто підкреслити, що на початку повномасштабного вторгнення усі українські конфесії засудили агресію рф і Патріарха Кирила, але УПЦ (МП) висловила незгоду. А Римо-Католицькі архієреї закликали молитися за всіх, у тому числі за ворогів, за російських воїнів. Папа Римський зазначав, що теперішня українська військова ситуація має закінчитися саме переговорами, що викликало обурення в українського суспільства [2].

З початком повномасштабного вторгнення актуалізувалось питання заборони московської церкви в Україні. Після чого стрімко почав розвиватись процес переходу церков московського патріархату до українського. Інтерактивна карта була створена редакцією РІСУ ще наприкінці 2018 року, коли розпочалися перші переходи з УПЦ (МП) до новоствореної Православної Церкви України. (ПЦУ) [2]. Так,

за останніми даними, перейшли близько 1719 релігійних громад та монастирів по всій Україні. Проте, ще близько 8000 громад залишаються у складі московського патріархату, що є потенційною загрозою як подальшої розбудови етноконфесійної політики, так і національної безпеки України.

Виходячи із цієї проблеми, актуальними стали проблеми побудови сильної української православної церкви та стійкої співпраці на міжнародній арені. В цьому напрямку Україна за останні роки зробила низку кроків до наближення до світових традицій, зокрема, на офіційному рівні відбувся перехід від новий календар західного обряду, що посприяло єдності із християнами з усього світу. Проте, неоднозначні заяви нинішнього Папи Франциска щодо російсько-української війни, можуть спровокувати певну кризу між Україною та Ватиканом. Зокрема, в останній своїх заявах він вчергове закликав до миру в усьому, сказавши, що «досягнутий мир шляхом переговорів краще, ніж безкінечна війна»[5].

Поруч із цим, Україна й далі має рахуватись із релігійними течіями усіх національних меншин та корінних народів України, так як багато з них сповідують іслам чи інші релігії. В цьому контексті важливо зберігати баланс, не роблячи певну релігію вищою за іншу, або ж засновувати якусь державну релігію, що викличе обурення в багато етнонаціональних груп. Зокрема, актуальним постало питання долі кримських татар, які сповідують іслам, і, які після окупації Криму, продовжують піддаватись репресіям на півострові, втому числі та релігійною ознакою, про що як Україна, так і представницькі органи корінного народу неодноразово згадують на міжнародній арені. Це ще один виклик етноконфесійної політики України, пов'язаний з російською агресією.

Отже, як висновок, слід зазначити, що в останнє десятиріччя в Україні постало багато актуальних проблем етноконфесійної політики, вагома частка яких пов'язана з російською агресією, анексією українських територій та повномасштабним вторгненням. Це можна пояснити тим, що до 2014 року агресор вибудовував сильну мережу військового потенціалу на основі московських церков, котрі обернулись «зброєю» в цій гібридній війні – пунктами підготовки, зберігання та пропаганди проросійських настроїв серед українського населення. І найпершим завданням сучасної України – це викорінення цих осередків з усієї території незалежної України, наскільки це можливо в умовах 10-ти річної війни.

Список використаних джерел

1. Головка Л. Сучасна етноконфесійна ситуація в Україні. *Культурологічний вісник*. 2016. № 35 (1). С. 143–150.
2. Добродум О. УПЦ (МП) в умовах воєнного часу. *Перспективи. Соціально-політичний журнал*. 2022. № 2. С. 115–123. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/15613>.
3. Климковецький М. Комітет Ради одноголосно підтримав законопроект про заборону УПЦ МП в Україні. Громадське. URL: <https://hromadske.ua/posts/komitet-radi-odnogolosno-pidtrimav-zakonoprojekt-pro-zaboronu-upc-mp-v-ukrayini>

4. Міщук А., Міщук М. Загрози національній безпеці України: діяльність УПЦ(МП). *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія.* № 1 (15). С. 43–52. URL: <https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/article/view/52>.

5. Папа Римський знову закликав до миру в усьому світі через переговори. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3856701-papa-rimskij-znovu-zaklikav-do-miru-v-usomu-sviti-cerez-peregovori.html>.

6. Steblak D. The religious factor in the 2024 us presidential election. *Publishing House «Baltija Publishing»*. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/441/11924/24921-1>.

УДК 321.01:316.77(043.2)

Онищенко В.В.,

група С-9-20-Б1ДрУ(4.0д)

кафедра публічного управління та адміністрування;

Боринська О.Л.,

кандидат політичних наук, доцент

«Навчально-науковий інститут економіки та бізнесу» МАУП

АНАЛІЗ РЕКОМЕНДАЦІЙ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ PR-ПРАКТИК У ДЕРЖАВНОМУ СЕКТОРІ

Дослідження рекомендацій для вдосконалення практик PR у державному секторі відображає стратегічний підхід управління зв'язками з громадськістю. Аналізовані рекомендації включають кілька ключових напрямків, які спрямовані на підвищення рівня відкритості, прозорості та ефективності урядових структур.

Пропонується регулярно оприлюднення інформації щодо діяльності урядових органів, зокрема звітів, прес-релізів та аналітичних матеріалів. Ця практика сприяє зростанню освіченості громадськості та розумінню ухвалених урядом рішень. Наступним кроком передбачається проведення відкритих засідань, що дозволяють громадськості спостерігати за процесом ухвалення рішень та обговоренням актуальних питань. Це сприяє підвищенню довіри до урядових структур. Третій напрямок рекомендує активну взаємодію урядових органів з громадськістю через проведення консультацій та громадських обговорень. Це надає можливість громадянам висловлювати свої думки та рекомендації щодо ключових питань. Останній напрямок рекомендацій спрямований на активне використання соціальних медіа для комунікації з громадськістю. Це може включати створення офіційних сторінок урядових органів у популярних соціальних мережах та регулярне оновлення інформації. Загальна мета цих рекомендацій – створення відкритого, доступного та прозорого уряду, який ефективно взаємодіє з громадськістю та враховує її думки та погляди у процесі управління.

Подальший аналіз зосереджений на посиленні внутрішньої комунікації урядових структур. Створення ефективних комунікаційних каналів, регулярні наради та

зустрічі, використання інформаційних систем управління та підтримка відкритого спілкування та обміну думками – це ключові аспекти в цьому контексті.

Крім того, рекомендації включають залучення громадськості до управління ризиками та кризами, а також розвиток цифрових комунікаційних каналів, таких як веб-портали та мобільні додатки, для підвищення доступності урядової інформації. Врахування цих рекомендацій сприятиме зміцненню відносин між урядом та громадськістю, підвищить ефективність управління та сприятиме досягненню стратегічних цілей в сфері державного управління.

Використовуючи інформаційні системи управління, урядові органи мають можливість автоматизувати обмін інформацією та сприяти швидкій передачі даних між відділами. Підтримка відкритого спілкування та обміну думками серед співробітників допомагає створити атмосферу відкритості та стимулює висловлення ідей.

Оцінка ефективності комунікаційних стратегій відіграє ключову роль у постійному вдосконаленні внутрішньої комунікації. Це дозволяє уникнути непорозумінь, збільшити ефективність роботи та сприяти створенню єдності між різними підрозділами.

Залучення громадськості до управління ризиками та кризами через проведення громадських консультацій допомагає підготувати громадян до можливих негативних сценаріїв та сприяє створенню ефективних стратегій управління кризовими ситуаціями.

Розвиток цифрових комунікаційних каналів, таких як створення веб-порталів, розробка мобільних додатків та інтерактивних платформ для обміну інформацією, дозволяє урядовим структурам активно залучати громадськість до діалогу та надавати громадянам доступ до актуальної інформації. Використання соціальних медіа та надання відкритої інформації про діяльність уряду є ефективними засобами забезпечення прозорості управління та збільшення довіри громадськості до владних органів.

Рекомендації щодо вдосконалення PR-практик у державному секторі мають стратегічне значення для підвищення рівня сприйняття та довіри громадськості до урядових органів. Даний аналіз охоплює тільки декілька ключових аспектів, спрямованих на поліпшення комунікаційних практик та взаємодії з громадськістю.

Список використаних джерел

1. Агафонова Н. О. Сутність зв'язків з громадськістю в системі публічного управління. *Публічне управління та регіональний розвиток*. 2018. № 1. С. 10–31.
2. Алексеєв В. М., Липовська Н. А. Взаємовідносини держави та суспільства : нач. посібник. Дніпро : ГРАНІ 2019. 172 с.
3. Кравченкова Г. М. Паблік рілейшнз як соціальний інститут *Соціальні технології : актуальні проблеми теорії та практики*. 2013. № 58. С. 22.
4. Самойленко Т. Г. Механізми реалізації зв'язків із громадськістю в публічному управлінні. *Публічне управління та адміністрування в Україні*. 2019. Вип.4. С. 67-71.

Розділ V
Сучасна система міжнародних відносин
Конфлікти та кризи XXI століття

УДК 339.92

Байрак С.О.,
кандидат політичних наук,
доцент кафедри національної безпеки,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

**ПРОБЛЕМА ЗАГРОЗ І РИЗИКІВ
В УМОВАХ СУЧАСНИХ ПРОЦЕСІВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ**

Розглядається тема глобалізації як ключової тенденції сучасного світу. Описано різні аспекти глобалізації, такі як економічна, культурна, політична, соціальна та екологічна. Зазначено, що глобалізація сприяє зростанню взаємозалежності та інтеграції між національними економіками, культурами та суспільством в цілому. Особлива увага приділяється тенденції до формування багатопольярного світового порядку та його впливу на міжнародні відносини та співробітництво. Висвітлено проблему загроз та ризиків і їхнього впливу на людство на основі досліджень Всесвітнього економічного форуму та Організації економічного співробітництва та розвитку. Акцентовано увагу на необхідності пошуку нових стратегій міжнародної співпраці для вирішення ризиків та загроз що постають перед людством.

Ключові слова: *глобалізація, загрози, ризики, світовий політичний процес.*

The topic of globalization is considered as a key trend in the modern world. Various aspects of globalization are described, such as economic, cultural, political, social, and ecological. It is noted that globalization contributes to the growth of interdependence and integration between national economies, cultures, and societies as a whole. Special attention is given to the trend towards the formation of a multipolar world order and its impact on international relations and cooperation. The problem of threats and risks and their impact on humanity is highlighted based on research by the World Economic Forum and the Organization for Economic Cooperation and Development. Emphasis is placed on the necessity of finding new strategies for international cooperation to address the risks and threats facing humanity.

Key words: *globalization, threats, risks, global political process.*

Однією з основних тенденцій сучасного етапу розвитку людства є глобалізація. Єдиного загальноприйнятого визначення даного поняття не існує через масштабність проблеми і пов'язаних з нею інтересів матеріального й ідеологічного характеру. В загальному, його визначають як процес зростання взаємозалежності, інтеграції,

уніфікації та стандартизації між національними економіками, культурами, технологіями та людством в цілому, через збільшення міжнародної торгівлі, інвестицій, міграції, технологічного обміну та інші форми взаємодії. Вбачається, що метою глобалізації передбачається утворення міжнародного політичного, економічного, правового й культурно-інформаційного поля у формі єдиного інтернаціонального простору.

Сучасні процеси глобалізації визначаються у наступних аспектах:

1. Економічна глобалізація – зростання світової торгівлі, інтеграція фінансових ринків, міжнародні інвестиції та розвиток глобальних корпорацій тощо. Такі явища, як електронна комерція і логістика, сприяють розвитку міжнародного бізнесу.

2. Культурна глобалізація – поширення культурних впливів (фільми, музика, кухня, мода) з однієї країни до іншої через масові медіа та Інтернет. Це може призводити як до збагачення культурного досвіду, так і до занепаду традиційних культурних цінностей.

3. Політична глобалізація – створення міжнародних організацій (таких як ООН, ЄС, НАТО) та зростання їх ролі як механізмів співробітництва та регулювання міжнародних відносин.

4. Соціальна глобалізація – зростання міжнародної міграції та розповсюдження ідей і цінностей через соціальні мережі та інші комунікаційні засоби. Це може призводити як до зближення різних культур, сприяти розумінню та толерантності так і до розширення конфронтації.

5. Екологічна глобалізація – спільна відповідальність за екологічні проблеми, такі як забруднення повітря та води, зміна клімату та втрата біорізноманіття. Країни співпрацюють у міжнародних форумах для знаходження спільних рішень.

Ключовою особливістю сучасних глобалізаційних змін є тяжіння до формування багатопольярного світового порядку. А це в свою чергу призводить до переформування взаємин між державами, змінює стратегії зовнішньої політики держав та вимагає нових форм міжнародного співробітництва й управління.

В зазначеному контексті, актуалізується проблема загроз та ризиків, які постають/можуть постати перед людством у перспективі.

В авторському розумінні, ризик – це ймовірність виникнення подій або ситуації, що потенційно може призвести до негативних наслідків. В свою чергу, загроза – це конкретна подія, ситуація, діяльність/бездіяльність яка може призвести до негативних наслідків.

Сучасні тенденції світового розвитку орієнтуються на принцип кількісного зростання, що унаслідок вичерпання деяких видів ресурсів по регіонах може призвести до катастрофічних наслідків. ООН констатує, що процеси економічного зростання породжують безпрецедентний рівень збагачення меншості за одночасного зубожіння великої кількості населення окремих країн та регіонів.

Друга проблема пов'язана з виникненням загрозливих тенденцій у використанні природних ресурсів. Адже у процесі їх переробки та використання відбува-

ється колосальне навантаження на екологічну сферу (знищення лісів, потепління, зменшення озонового шару). Не вирішена проблема нерівномірного економічного зростання на ґрунті індустріалізації. Проблема голоду, відставання країн, що розвиваються залишаються актуальними.

Третя проблема визначається здатністю світової економіки та міжнародної системи адаптуватися до ситуацій, пов'язаних із викликами та ризиками світового масштабу спричинених пандемією *COVID-19* та війною росії проти України [3].

У доповіді Всесвітнього економічного форуму (Давос, 16–20 січня 2023 р.), присвяченого проблемам аналізу глобальних ризиків «*Global Risks Report 2023*», що ґрунтується на висновках «Глобального дослідження сприйняття ризиків» (*GRPS*), визначено 32 глобальні ризики у п'яти категоріях: економічні, екологічні, геополітичні, соціальні та технологічні. Викладенні матеріали містять висновки 1200 провідних експертів різних сфер мережі Всесвітнього економічного форуму.

Зважаючи на виклики, що постали перед людством, експерти визначили темпоральні межі для розуміння глобальних загроз: 1) поточні кризи (тобто глобальні ризики, які вже розгортаються); 2) ризики, що ймовірно стануть найнебезпечнішими через два роки; 3) ризики, які можливо будуть найнебезпечнішими через 10 років.

Більшість експертів *GRPS* зійшлися на тому, що у найближчому майбутньому серед головних загроз з найбільшим потенційним впливом у глобальному масштабі будуть криза енергопостачання, криза вартості життя, зростання інфляції, продовольча криза та кібератаки на критично важливу інфраструктуру.

У дворічній перспективі основним ризиком названо подорожчання вартості життя, спровоковане пандемією *COVID-19* і війною росії проти України. На другому місці ризик природних лих та екстремальних погодних явищ. Загалом у п'ятірці основних ризиків – зростання геоекономічної конфронтації, провал спроб пом'якшити зміни клімату та подальша поляризація суспільства. До списку основних ризиків на найближчі два роки також увійшли ймовірність масштабних подій, пов'язаних зі шкодою довкіллю, провал спроб адаптації до зміни клімату, поширення кіберзлочинів, криза природних ресурсів та масштабна вимушена міграція.

У десятирічній перспективі найбільшим глобальним ризиком експерти визнали провал спроб пом'якшити зміну клімату. Другим за ступенем ризиків в цьому аспекті буде ризик провалу адаптації до кліматичних змін. На третє місце вийдуть ризики, пов'язані з природними лихами. Четвертим за значимістю експерти назвали скорочення біорізноманіття. Замикає п'ятірку масштабна вимушена міграція. Далі йдуть ризики щодо скорочення природних ресурсів, ерозії соціальних зв'язків і соціальної поляризації, поширення кіберзлочинності, геоекономічна конфронтація та інциденти пов'язані з нанесенням масштабної шкоди навколишньому середовищу [1].

В свою чергу, за даними Організація економічного співробітництва та розвитку (*ОЕСР*), щодо їхніх прогнозів, оприлюднених у звіті в листопаді 2022 р., виділяють п'ять основних груп ризиків: диверсифікація геополітичних ризиків і загроз глобального екстремізму, ризик поглиблення політичної поляризації та соціальних

заворушень, збільшення кіберзагроз і ризик збою глобальної кібермережі, операційні ризики та ризик поглиблення енергетичної кризи, кліматичні проблеми.

Що стосується *першої групи ризиків*, то більшість експертів її пов'язують із Європою та Азіатсько-Тихоокеанським регіоном. Подальші фази російсько-української війни, ескалація, яка продовжить війну принаймні на кілька років або кроки до миру, глибоко вплинуть на баланс у глобальній системі.

Друга група ризиків – це проблема всього світу. Зокрема, «мова ненависті», що поширюється через глобальні соціальні медіа-платформи, поглиблює політичну та соціальну поляризацію в усьому світі. На жаль, така ситуація також збільшує ризики соціальних негараздів. Особливої актуальності набувають спроби спровокувати різні сегменти одного суспільства або різних суспільств дискримінацією за релігією, мовою, расою, культурою, статтю тощо. Як результат – можуть бути соціальні потрясіння в будь якій не монокультурній державі чи регіоні.

Фактично, атлантичні центри упродовж 2022 р. висловлювали свою стурбованість щодо екстремістських тенденцій, особливо на Заході, мотивованих ескалацією ультраправих і ширших терористичних ідеологій, особливо в Європі та США.

На саміті міністрів цифрової економіки ОЕСР, організованому Іспанією на Канарських островах у 2022 р., також було розглянуто *третю групу ризиків*, а саме небезпека зриву глобальної співпраці в кібермережах через взаємну довіру до транскордонного обміну даними, через великі відмінності між континентами, комерціалізацію особистих даних і глобальну політичну напругу між Атлантикою та Азійсько-Тихоокеанським регіоном. Крім того, можливості, які пропонує хакерам гіперзвукова цифровізація, з кожним днем набувають все більш небезпечних масштабів. Зокрема, лише в третьому кварталі 2022 р. за даними ОЕСР, зафіксовано близько 15 млн витоків даних у всьому світі.

Четверта група ризиків – це операційні ризики, пов'язані з глобальною енергетичною, продовольчою кризою та кризою ланцюга поставок. Нові виміри, яких російсько-українська війна може досягти у 2023 р., і великі операційні ризики, спричинені напруженістю між Атлантикою та Азіатсько-Тихоокеанським регіоном, створять перешкоди для енергоносіїв, продовольства та всіх видів транспорту (автомобільний, повітряний, морський, залізничний та трубопроводу).

П'ята група ризиків – глобальні зміни клімату є одним із нагальних питань у стратегічному розумінні подальшого розвитку людства. Однак, ситуації, які спричинили, пандемія COVID-19 і війна росії проти України, посунули цю проблему на другий план. За даними аналітичного звіту Всесвітнього економічного форуму, актуальність цієї проблеми зростатиме упродовж 2025–2032 рр. [2].

Отже, глобалізація є однією із сучасних тенденцій світового розвитку, складним і багатогранним процесом, який має вплив практично на всі сфери життя людства. Ключовою особливістю сучасних глобалізаційних змін є тяжіння до формування багатопольярного світового порядку. Це означає, що влада та вплив розподіляються між декількома центрами, що вимагає нових стратегій міжнародної співпраці та управління. В контексті такого розвитку актуалізується проблема загроз та ризиків,

які можуть постати перед людством у майбутньому. Це може бути пов'язано з екологічними проблемами, міждержавними конфліктами, економічною нестабільністю та іншими аспектами, що вимагають уваги, та спільних зусиль міжнародної спільноти для їх вирішення.

Список використаних джерел

1. Global Risks Report 2023. *World Economic Forum*. URL: <https://www.weforum.org/reports/global-risks-report-2023/> (дата звернення: 12.04.2024).
2. OECD Economic Outlook. Volume 2022. Issue 2. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-economic-outlook/volume-2022/issue-2_f6da2159-en (дата звернення 17.04.2024).
3. The Road to Dignity by 2030: Ending Poverty, Transforming All Lives and Protecting the Planet. URL: http://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5527SR_advance%20unedited_final.pdf.

УДК 32-049.5:351.746.1(476)“2010/2024”

Suprun V.R.,

PhD Candidate

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

BELARUS IN A CHANGING WORLD: AN ANALYSIS OF SECURITY AND DEFENSE POLICY (2010–2024)

Abstract. *This article delves into the current security and defense policy of the Republic of Belarus amidst heightened geopolitical tensions in the region spurred by Russia's aggressive war against Ukraine. It scrutinizes the conceptual foundations and threats to the external security of Belarus as defined by the state's strategic documents. The research reveals that the in-depth cooperation within the framework of the Union State of Russia and Belarus led to the deterioration of the Belarusian security situation, posing a genuine risk to its statehood. Furthermore, the study highlights Belarus's efforts to distance itself from Russia's revisionist policy and seek a voice at the negotiating table regarding the revision of the European security architecture.*

Key words: *Belarus, security and defense policy, external security, military-political threats, Russian threat, national security.*

In the conditions of growing tensions between the Euro-Atlantic and post-Soviet collective security systems, the geopolitical role of Belarus is constantly growing, particularly for Russia, which views it as its last ally in Europe. Simultaneously, the strategic documents of Belarus define the Union State of Russia and Belarus, along with

membership in the Collective Security Treaty Organization, as the basis of the country's security guarantees [1; 2]. Given these dynamics of close cooperation, or rather integration, the central question emerges: what are the foundations of the strategic thinking of the Republic of Belarus, and what political interests are pursued by the state leadership after the full-scale Russian invasion of Ukraine?

The primary strategic documents guiding the Republic of Belarus in the realm of security and defense policy are the National Security Concept 2010 and the Military Doctrine 2016, which are currently outdated given the tectonic security changes in Eastern Europe¹⁷. However, it is worth noting that Alexander Lukashenko retains the authority to change the country's security structure without turning to other authorities, requiring only formal approval from a loyal parliament [6].

According to Article 37 of the National Security Concept of Belarus, the main external threats in the political sphere include: contradictions between the main global political actors, which can weaken international and regional security; the clash of geopolitical interests of the leading states during the transition to a multipolar world; the utilization of pressure, economic leverage, and resource advantages by states to promote their interests; intervention of forces that are not recognized international subjects in international processes; international terrorism, illegal circulation of technologies and distribution of dangerous materials; weakening of integration structures and international organizations of which Belarus is a member; and activities of foreign special services and organizations aimed at harming the national interests of Belarus [2].

Article 43 of the Concept of National Security of Belarus delineates the principal external origins of military threats. These include: the inclination of certain states or coalitions to resort to military intervention for conflict resolution; the proliferation of weapons of mass destruction and associated technologies; the establishment or enlargement of military-political alliances within the European region, characterized by their global mandates and bolstered offensive capacities, thereby unsettling the balance of power and fostering the proliferation of military infrastructure proximate to Belarus's borders; and efforts aimed at diminishing the potential and capabilities of military-political alliances in which Belarus is involved [2].

Article 11 of the Military Doctrine of the Republic of Belarus expands upon the roster of military threats by incorporating additional elements, including: outbreaks of armed conflicts and their escalation with the participation of special operations forces, private military companies and illegal armed formations in the territories of neighboring states in order to work out unconstitutional changes in legitimate power; shortening the readiness period of military formations (including coalition ones) in the territories of neighboring states, which allows the creation of strike groups for actions against Belarus; escalation of military activity by neighboring states near the state border of Belarus without prior notice and practice of large-scale military operations of an offensive nature

¹⁷ According to the information on the website of the National Register of Legal Acts of the Republic of Belarus, updated documents are currently in the process of development.

in the European region, creation and operation of special paramilitary formations in states (coalitions of states) for informational influence and destabilization of the situation in Belarus; preparation of illegal armed formations by terrorist and extremist groups to destabilize the situation in Belarus; discrimination of the rights and legitimate interests of citizens of Belarus in other countries; the application of political and economic sanctions, including an embargo on the supply of weapons and equipment, in order to put pressure on the economy of Belarus [1].

Thus, the military organization of the Belarusian state is aimed at securitization and countering threats from the West, which is quite a natural continuation of the security and defense policy of the Union State. Russia perceives Belarusian territory within its defense perimeter, which causes concern not only in neighboring states but also in Belarus itself [3]. The common military-defense space was actually a forced compromise on the part of Lukashenko in favor of the Kremlin, in exchange for greater autonomy in managing the internal situation and maintaining a position in the political system of Belarus [6]. However, the full-scale Russian invasion of Ukraine has shown Moscow's readiness for total war to keep a sovereign state in its sphere of influence.

The Belarusian leadership saw a certain threat from such a close alliance back in 2016, when it adopted the Military Doctrine, which identified threats such as attempts to revise the existing international order, hybrid threats, and information warfare. Consequently, Russia's aggressive policy towards Ukraine involved Belarus in a sharp political and economic confrontation with NATO and the EU, thereby increasing the military presence near the Belarusian border [3].

Back in July 2018, the President of Belarus, Alexander Lukashenko, noted that his state would not choose between East and West, as it would choose independence, peace, and partnership with other states [7]. Indeed, until 2020, Lukashenko tried to play his own alternative game, which consisted of balancing between East and West. At that time, there were even moments of tension in Belarusian-Russian relations, as Belarus did not recognize the annexation of Crimea and rejected the possibility of creating a Russian air base on its territory [7]. However, after the violent crackdown on post-election protests, he found himself completely dependent on the Kremlin, which made it impossible for Belarus to pursue a neutral policy [6]. Thus, in the light of international law (UN General Assembly Resolution No. 3314 of 1974), the Belarusian government committed the crime of aggression since it provided its territory for Russia's aggressive actions against Ukraine [5, p. 387]. Then, in fact, the intensification of the integration of Belarus with Russia took place.

Russia will not let Belarus out of its sphere of influence because, due to the latter's geographical position, Russia's western defenses are 540 km further from its own borders. The strong interconnectedness of these states made it possible to place Russian military facilities on the territory of Belarus. Thus, at the moment, Belarus is limited in its foreign, security, and defense policies [3].

Therefore, a logical question arises: what are the political goals pursued by the government of Belarus or, perhaps, the full integration of the security and defense policies of the Republic of Belarus and the Russian Federation has already taken place after February

24, 2022? In a recent interview, Viktor Khrenin, the Minister of Defense of Belarus, noted that as a country caught between Russia and Europe, it is developing its strategies to protect and avoid direct military conflict and also emphasized that the arms race will undermine the country's economy, so Minsk continues its search for asymmetric solutions to ensure national security in the conditions of expanding regional militarization [4].

This Belarusian strategic approach finds further validation in the sentiments expressed by Valery Revenko, Assistant Minister of Defense for Foreign Military Policy. Revenko underscored Belarus's concerted efforts towards achieving defense sufficiency, aimed at deterring potential aggression without entangling itself in an arms race and the attendant exorbitant costs [4]. He also emphasized that Minsk is ready to conduct consultations and negotiations on common security in Europe at both bilateral and multilateral levels [4]. In addition, Revenko stressed that Minsk remains committed to fulfilling the obligations and restrictions set out in existing arms control agreements, including the Treaty on Conventional Armed Forces in Europe [4]. Such a step backwards towards the international legal regulation of security relations shows the difference between the approach of Belarus and Russia, which has completely withdrawn from this treaty. Through these actions, Belarus continues to play a double game, fighting for a place at the future negotiating table on the revision of the European security architecture.

Thus, after a detailed analysis of the threats identified by the strategic documents of Belarus, it is possible to conclude that they are aimed against the West, while not considering the real threat of the potential elimination of statehood that comes from its eastern ally. The neutrality of the Belarusian government toward the aggressive policy of the Russian Federation has made them war criminals in the light of international law and has drawn the state into a sharp political and economic confrontation with NATO and the EU. However, even in such a difficult security situation, one can observe Minsk's attempts to restore the state's image by distancing itself from Moscow's revisionist goals and harboring the aspirations of the Belarusian leadership to be included in the future process of revising the European security architecture.

Acknowledgments

I would like to express my deepest gratitude to the University of Alberta's DUSS Initiative for their invaluable support that facilitated the publication of the article.

References

1. Об утверждении Военной доктрины Республики Беларусь : Закон Республики Беларусь от 20 июля 2016 г. № 412-3 / Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь. URL: <https://pravo.by/document/?guid=3871&p0=H11600412> (accessed: 18.03.2024).

2. Об утверждении Концепции национальной безопасности Республики Беларусь : Указ Президента Республики Беларусь от 9 ноября 2010 г. № 575 / Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь, URL: <https://pravo.by/document/?guid=3871&p0=p31000575> (accessed: 18.03.2024).

3. Dynier A. M. Challenges for Belarusian Security Policy. URL: https://pism.pl/publications/Challenges_for_Belarusian_Security_Policy (accessed: 18.03.2024).

4. Preiherman Y. Defense Officials Elaborate on Belarus's Military Policies. URL: <https://jamestown.org/program/defense-officials-elaborate-on-belaruss-military-policies/> (accessed: 18.03.2024).

5. Suprun V. Trójkąt zagrożeń bezpieczeństwa zewnętrznego Ukrainy w okresie prezydentury Wołodymyra Zełenskigo: aspekty militarno-polityczne. *Odporność społeczeństwa, państwa na zagrożenia hybrydowe* / L. Elak, T. Zieliński, Z. Ciekanowski, & S. Żurawski (Ed. s.). Warszawa, 2023. S. 379–398.

6. Żochowski P. Lukashenka's last line of defence. The Belarusian security apparatus in a time of crisis. URL: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2021-08-05/lukashenkas-last-line-defence-belarusian-security-apparatus-a> (accessed: 18.03.2024).

7. Zogg B. Belarus between East and West: The Art of the Deal. *CSS Analyses in Security Policy*. 2018. № 231. P. 1–4. DOI: <https://doi.org/10.3929/ethz-b-000284146>.

УДК 327

Дудінська І.Є.,
кандидат філософських наук,
професорка кафедри теорії політики,
директорка Інституту політології
Пряшівський університет в Пряшеві

ОСНОВНІ ПРАВОВІ ТА ДОГОВІРНІ ПЕРЕДУМОВИ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА МІЖ СЛОВАЧЧИНОЮ ТА УКРАЇНОЮ

Найкращим доказом взаємозв'язку державного управління та транскордонної співпраці є огляд від національного рівня державного управління до інших його компонентів, оскільки державне управління на національному рівні часто створює структуру для можливого транскордонного співробітництва для інших компонентів державного управління, яке потім разом із національним рівнем створює транскордонне співробітництво для приватного та неурядового секторів. Відправною точкою для розвитку міжнародного співробітництва є міжнародні зобов'язання Словацької Республіки, які вона взяла на себе у вигляді багатосторонніх і двосторонніх угод, контрактів, меморандумів про взаєморозуміння, імплементаційних і технічних протоколів та інших форм. В основному це укладені міжурядові угоди про транскордонне співробітництво з країнами-сусідами та угоди про ділово-економічне, науково-технічне та культурне співробітництво з країнами інтересів.

Наскільки тісно пов'язана система державного управління Словаччини та України через транскордонне співробітництво, можна легко заявити на національному рівні, наприклад, через двосторонні угоди з так званими третіми країнами, які

Словацька Республіка має зі своїм східним сусідом. У нас є 15 двосторонніх контрактів, угод чи протоколів, підписаних з Україною на рівні уряду чи на рівні інших центральних органів державного управління, які стосуються конкретно державного управління. Немає необхідності писати про всі, деякі безпосередньо стосуються спільних кордонів і режиму на цих кордонах, але до цих двосторонніх актів також належать угода про поліцейське співробітництво, угода про взаємодопомогу в надзвичайних ситуаціях, угода про співпрацю та обмін, інформації у сфері боротьби з податковим шахрайством та іншими економічними злочинами, або угоди про військові могили. З точки зору транскордонного співробітництва важливою є угода про малий прикордонний рух, але загальні рамки транскордонного співробітництва в основному забезпечуються Угодою між Урядом Словацької Республіки та Кабінетом Міністрів України про транскордонного співробітництва з грудня 2000 р. Вже формулювання на початку угоди підтверджує, що державне управління займає незамінне місце в розвитку транскордонного співробітництва: «...беручи до уваги набутий досвід, який доводить, що співпраця між місцевими та регіональними органами влади в Європі дозволяє їм ефективно виконувати свої завдання та сприяти покращенню та розвитку прикордонних регіонів...» [2, р. 95–101.]. Згідно з цією угодою транскордонне співробітництво означає всю адміністративну, технічну, економічну, культурну та соціальну діяльність, спрямовану на зміцнення та розвиток взаємних відносин не лише між договірними сторонами, але й муніципалітетами, містами, регіонами та їхніми органами влади по обидва боки кордону, в той час як місцеві органи влади є частиною цієї угоди, усі територіальні одиниці або органи влади, що виконують місцеві функції відповідно до законодавства договірних країн, вважаються регіональними органами влади, а всі вищі територіальні одиниці або органи влади, що виконують регіональні функції відповідно до законодавства договірних країн.

Що стосується українського контексту, то після того, як Україна зробила проєвропейський вибір, інтеграція до ЄС стала стратегічним напрямком її зовнішньої політики. Транскордонне співробітництво вважається одним із ключових напрямків інтеграції України до європейських структур, а також перспективним напрямком міжнародної інтеграції в цілому. Після розширення Європейської політики сусідства досягнуто нової віхи в розвитку українського транскордонного співробітництва. Ця політика пропонувала широкий спектр механізмів взаємодії, що відкривало великі перспективи й для економічної інтеграції. Словаччина, як сусід України, хоче брати участь не лише у післявоєнній відбудові України, але й хоче сприяти успішному вступу країни-кандидата до ЄС. Це в національних і стратегічних інтересах Словаччини, це взаємовигідне майбутнє, яке приносить економічну та інші види синергії, які можуть бути підтримані транскордонним співробітництвом.

Список використаних джерел:

1. Cirner M. Transkordonne spivrobotnyctvo v Jevropi ta publicna vlada čerez kordon (Slovaččina – Ukrajina) 6 : robočyj zošyt [elektronický dokument][learning_text] 1. vyd. Bratislava : Slovenská spoločnosť pre zahraničnú politiku, 2023. 67 s.

2. Sotnikov Y., Kravchenko I. Cross-border Cooperation Development of Ukraine: Forms and Instruments of Competitiveness Increase. *In Economics and Management*. 2013. Vol. 18, No. 1. P. 95–101.

3. Suhányiová A. Zájmové združenia právnických osôb a euroregionálne združenia na Slovensku. In: Kotulič R. (ed.). *Zborník vedeckých prác katedry ekonómie a ekonomiky ANNO 2010*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2010. S. 212-228.

4. Úrad vlády Slovenskej republiky. Používanie menšinových jazykov na Slovensku sa v úradnom styku zlepšilo. *In Vlada. gov. sk. 2019* [cit. 2024-03-30]. URL: <https://www.vlada.gov.sk/pouzivanie-mensinovykh-jazykov-na-slovensku-sa-v-uradnom-styku-zlepsilo/>.

5. Zákon Č. 302/2001 Z. z. o samospráve vyšších územných celkov (zákon o samosprávnych krajoch).

6. Zákon Č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení.

УДК 327

Марадик Н.В.,

*кандидат політичних наук,
доцентка кафедри теорії політики
Пряшівський університет в Пряшеві*

ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

Транскордонне співробітництво є найбільш перспективною формою розвитку міжнародних, регіональних, місцевих відносин. Формами транскордонного співробітництва в країнах Європи є міжнародна усестороння інтеграція, розробка та реалізація спільних проектів, експорт та імпорт товарів і послуг, локальні прикордонні контакти, взаємодія між адміністративно-територіальними одиницями окремих держав тощо. Транскордонне співробітництво є потужним, але не відокремленим інструментом розв'язання проблем європейського, місцевого розвитку. Воно матиме довгостроковий стійкий ефект лише як складова цілісного, ретельно прорахованого механізму міжнародного, регіонального розвитку, що має базуватися на просторовому підході та розвиненому інституційному підґрунті. У такому ракурсі розгляд теоретико-методологічних основ має визначальний характер [2, с. 18].

Теоретико-методологічні основи транскордонного співробітництва потребують використання методологічних досягнень інших наук, існуючої європейської практики, теоретичного й практичного осмислення проблем сьогодення та шляхів їх розв'язання. Система методологічних засад транскордонного співробітництва, що містить багато складових, потребує подальшого розвитку, систематизації визначених теоретичних та практичних напрацювань. Особливо це стосується підходів, форм, принципів, типів, моделей, проблемних зон. Цим питанням і присвячене дослідження.

Отже, для успішної інтеграції України в європейські структури та плідної співпраці з європейськими партнерами Україні необхідно врахувати досвід уже існуючих транскордонних об'єднань. Крім того, одним із пріоритетів співпраці України та ЄС має стати поступове наближення українського законодавства, норм та стандартів до європейських. А це буде можливо лише з переглядом та удосконаленням чинних нині законодавчих актів.

Основні проблеми транскордонного співробітництва України із закордонними партнерами виникають не тільки на фоні недосконалої законодавчої бази, а й унаслідок невизначеного статусу прикордонних регіонів, який повинен стати одним із напрямів реформи державності, вирівнювання соціально-економічного дисбалансу всіх регіонів нашої держави. Негативним політичним наслідком створення євро-регіонів є: зайва їх політизація, часте нецільове використання інвестицій та коштів ЄС; посилення наявних конфліктів усередині євро-регіонів із-за розподілу ресурсів; втрата культурних цінностей та заміщення їх на єдиний стандарт всередині євро-регіонів тощо [2, с. 26].

Щодо теоретико-методологічних засад розвитку транскордонного співробітництва можливо зазначити, що необхідні дії стосовно уніфікації загальних елементів в Європі та Україні, приведення до єдиної форми та змісту основних наукових параметрів методології, поєднання теоретичних та практичних здобутків.

Розвиток транскордонного співробітництва в Україні, крім міжнародного розвитку, дасть змогу успішно розв'язувати локальні проблеми, максимально використовуючи національний потенціал і поступово згладжуючи рецидиви периферійності в соціально-економічному розвитку окремих територіальних громад на благо їх населення і держав у цілому.

Список використаних джерел

1. Буковецький М. Прикордонне співробітництво між країнами Центральної Європи. *Будівництво нової Європи: прикордонне співробітництво у Центральній Європі* / за ред. В. Гудака. Ужгород : Закарпаття, 2006. С. 105–111.
2. Краснейчук А. Теоретико-методологічні засади розвитку транскордонного співробітництва. *Вісник НАДУ. Філософія, методологія, теорія та історія державного управління*. 2014. № 3. С. 18–26.
3. Čirner M., Dudinská I. Politicko-sociálno-ekonomický a legislatívny kontext reformy verejnej správy v Slovenskej republike. In: *Súčasný reformy verejnej správy na Slovensku a ich politologické aspekty* / Dudinská I., Čirner M., Székely G. (eds.). Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2014. S. 7–30.
4. Stein A. Why Nations cooperate. Ithaca : Corn. Univ. Press, 1990.

ПОРІВНЯННЯ ОКРЕМИХ АСПЕКТІВ ПІДГОТОВКИ РЕГІОНАЛЬНОГО САМОВРЯДУВАННЯ В СЛОВАЧЧИНІ, ПОЛЬЩІ ТА ЧЕХІЇ ДО ПАРАДИПЛОМАТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Однією з проблем чеських і словацьких регіонів у контексті їхньої парадипломатичної діяльності є те, що за територіально-статистичною категоризацією NUTS вони належать до категорії NUTS 3 – «малі регіони», а польські регіони належать до категорії NUTS 2 [2, р. 24]. З цієї точки зору регіони Чехії та Словаччини знаходяться в не вигідному становищі, хоча в Чехії, щоб отримати кращу позицію для отримання коштів від ЄС, були створені регіони згуртованості (NUTS 2), в рамках яких чеські регіони об'єдналися в більші одиниці. Словацькі самоврядні регіони ще менші (площа, населення тощо), але такої платформи для співпраці на рівні NUTS 2 не існує. Звичайно, польські воєводства, природно, є більшими одиницями, тому що Польща є великою країною порівняно з Чехією та Словаччиною, але цю проблему не можна пов'язувати лише з розміром держав. З 1999 року в Польщі була проведена фундаментальна реформа державного управління, яка також означала скасування 49 воєводств і створення 16 воєводств [5]. Це означає, що нові польські воєводства стали більшими одиницями. Хоча предметом нашого дослідження були регіони, ми не можемо забувати той факт, що регіони також включають самоврядні міста та громади (у випадку Польщі також самоврядні райони), які належать до місцевого самоврядування та мають власні автономії, але також прямо чи опосередковано беруть участь у транскордонній діяльності регіонів (участь у транскордонних проектах, міжнародне партнерство тощо). У цьому сенсі словацькі та чеські регіони знову в не вигідному становищі, оскільки в Словаччині та Чехії не було так званої муніципальної реформи, яка б об'єднала громади та міста у більші та функціональніші одиниці. Фрагментована структура поселень у Чехії та Словаччині означає велику кількість малих і майже нефункціональних громад, які не можуть бути відповідним партнером чи опорою, на яку регіони могли б спиратися навіть у парадипломатичній діяльності [1, р.199]. Польські воєводства мають природні переваги з точки зору свого розміру (вони є сильнішими у фінансовому плані, з точки зору людських ресурсів у регіоні тощо), а також отримали переваги, які є результатом згаданої вище реформи державного управління.

Щоб усунути обмеження на доступ до структурних та інвестиційних фондів ЄС, які є результатом включення словацьких регіонів до категорії NUTS 3, Словаччині слід надихнутися прикладом Чехії та створити регіони згуртованості, які від-

повідують критеріям NUTS 2. Чехія та Словаччина мають надихатися прикладом польської реформи державного управління, яка запровадила самоврядування на рівні асоційованих муніципалітетів, що вирішує проблему недостатньої спроможності малих громад. Асоційовані муніципалітети можуть бути кращими партнерами самоврядних регіонів у розвитку міжнародної співпраці та отриманні додаткових ресурсів для регіонального та місцевого розвитку в Чехії та Словаччині. Чеське натхнення для Польщі та Словаччини – з метою посилення компетенції регіонів – запровадити право законодавчої ініціативи регіонів через регіональні парламенти. Польське натхнення для Словаччини та Чехії – щоб сприяти створенню регіональних представництв у Брюсселі як партнера для інституцій ЄС, необхідно створити регіональні операційні програми, якими керують регіони. Словацьке натхнення для Чехії та Польщі – ухвалення підзаконних актів, які б зобов’язували уряд фінансово підтримувати парадипломатію регіонів. Ми виявили, що регіони Чехії та Словаччини менш залучені до діяльності міжнародних асоціацій, ніж регіони Польщі, тому ми рекомендуємо цим регіонам посилити участь у міжнародних асоціаціях. Ми рекомендуємо посилити кадровий потенціал організаційних підрозділів регіональних відділень, які відповідають за міжнародну співпрацю, через низьку кількість персоналу та дуже широкий порядок денний, визначений організаційними правилами регіональних офісів.

Список використаних джерел

1. Klimovský D. O možných riešeníach fragmentovanej lokálnej sídelnej štruktúry [The possible solutions of fragmented local settlement structure]. In: *Acta Politologica*. 2009. Vol. 1. No. 2. P. 182–213.
2. Kordoš M. Základné princípy a ciele regionálnej politiky EÚ [The EU regional policy’s fundamental principles and objectives]. In: *Sociálno-ekonomická revue*. 2014. Vol. 5. No. 3. P. 19-27.
3. Maradyk N., Ištók R. Problemy decentralizaciji u krajinach Central’no-Schidnoji Jevropy (na prykladi Slovaččyny) In: *S.P.A.C.E. Society, politics, administration in Central Europe [elektronický dokument]: elektronnyj naukovo-praktyčnyj žurnal*. 2018. Č. 8. S. 29–32.
4. Marczewska-Rytko M., Aksiuto K., Maj D., Pomarański, M. Občianska participácia v krajinách Vyšehradскеj štvorky po roku 1989. Príručka osvedčených postupov [Civic participation in the Visegrad Four countries after 1989. Handbook of best practices]. Visegrad Fund, URL: http://www.fsvucm.sk/files/projekt%20visegrad/Guideline_sk.pdf (accessed: April 15, 2024).
5. Svoboda K. Reforma veřejné správy v Polsku [Public administration reform in Poland]. Moderní obec, URL: <https://www.moderniobec.cz/reforma-verejne-spravy-v-polsku-2/> (accessed: April 15, 2024).
6. Zákon č. 539/2008 Z. z. o podpore regionálneho rozvoja [Act no. 539/2008 Coll. on support of regional development], URL: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/2008-539> (accessed: April 15, 2024).

ВПЛИВ ПРОЦЕСУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА РОЗВИТОК ОСВІТИ В УКРАЇНІ

В статті проаналізовано вплив процесів глобалізації на розвиток освіти в ВНЗ України. Наданні характеристики загальносвітових тенденцій інноваційного розвитку та втіленні їх в ВНЗ України.

З розвитком Інтернету та супутникового зв'язку інформаційне поле стає глобальним – його не обмежують ні відстані, ні державні кордони. Завдяки формуванню єдиного глобального комунікативного поля і розвитку сектору інформаційних і комунікаційних технологій процес освіти набуває форм інтерактивної освіти: дистанційне навчання, онлайн конференції і спілкування в режимі реального часу, доступ до мережевих бібліотек та банкам даних. Все це надає додатковий імпульс до розвитку інноваційної освіти та прискоренні розповсюдження знань в глобальній комунікативній мережі.

Розуміння глобалізації освіти, яка за своєю суттю є замовленим проектом, привнесене із Заходу і означає, на думку Дж. Тамлінсона, що «глобалізація є продовженням тривалого історичного процесу західної експансії і являє собою модель глобальної гегемонії, що розвивається» [1, с. 174]. Але таке уявлення про глобалізацію є занадто однобічним. Проект, що виник на Заході, давно став справою усього світового співтовариства, культурні цінності Заходу підпадають під вплив інших культур, відбувається процес гібридизації культур. Тому культурний обмін поступово трансформується в глобальний процес взаємодії культур.

Глобалізація в галузі освіти сприяє стандартизації навчання під впливом сучасних соціальних технологій, появі глобальних досліджуваних мереж, а головним фактором, що вплинув на освіту, є економічна ідеологія глобалізації, що підкреслює першорядне значення ринку, приватизації і зменшення ролі державного сектора. «З одного боку, – пише доктор філософських наук В. Воронкова, економічна глобалізація підкреслює імперативи ринкової конкуренції і глобального капіталу в сприянні конвергенції інституціональних структур провідних країн, зокрема їх освітніх систем. З іншого боку, глобальна раціоналізація, хоч і пов'язана з економічними імперативами, підкреслює ідею унітарної культурної системи. Не варто вважати, що всі країни рухаються у бік всесвітньої монолітної структури освіти, хоча через посилення глобальної раціоналізації освітньої системи багато в чому набудуть схожих форм» [2, с. 10].

Глобалізація має об'єктивний характер і є результатом економічних, політичних, інституціональних і соціальних змін, зумовлених радикальними перетво-

реннями, що пов'язані з переходом України до ринкових відносин. «Впровадження ринку у сферу освіти призводить до того, що визначальними для її розвитку стають такі поняття, як «вибір», «конкуренція», «стандарти» і «свобода» [3, с. 10]. І не випадково британський соціолог Ф. Браун підкреслює, що «освітній добір усе більше залежить не від індивідуальних здібностей і зусиль учнів, а від добробуту і розуміння батьків. Таким чином, на зміну колишній формулі «здатності + зусилля = заслужена оцінка» приходить нова – «засоби + переваги = вибір» [3, с. 643].

Технічний процес, що торкнувся всіх країн світу, сприяє глобалізації освіти, тому що людський ресурс став новим параметром конкурентоспроможності підприємств. Посилення конкуренції в умовах зростаючої глобалізації висуває системі освіти щоразу серйозніші вимоги: 1) забезпечення безперервної підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації кадрів; 2) рентабельне використання її у постійно змінюваних умовах ринкової економіки; 3) необхідність дати майбутньому працівнику широку освіту, включаючи знання у сфері підприємництва, щодо вирішення кризових ситуацій, маневреності у виборі напряму розвитку виробництва, складання стратегічних планів і відповідного конструювання трудових колективів; 4) навчання кадрів навичкам сприйняття нових знань, що будуть потрібні для виконання конкретної роботи в умовах жорсткої конкурентної боротьби.

Важливу роль в розвитку інноваційних процесів відіграє розвиток мережевих форм організації, тому що саме мережа виступає провідником інформації, знань, компетенцій, а також є невід'ємним елементом інституційної середовища інноваційного розвитку. Таким чином можемо виділити, що світові тенденції в галузі розвитку освіти, науки, інноваційної діяльності можливо охарактеризувати наступним чином:

1. «Болонський процес»: введення подвійної циклової структури вищої освіти, а після Берлінської конференції – трьохциклової: бакалавр-магістр-доктор.
2. «Копенгагенський процес»: введення єдиних вимог до професійної освіти середньої ступені.
3. Абсолютний та відносний ріст кількості студентів.
4. Глобалізація, інтернаціоналізація та відкритість освіти.
5. Розвиток дистанційної освіти.
6. Ріст віку студентів і перетворення освіти в постійний процес на протязі всього життя.
7. Мобільність знань, інновацій та їх носіїв.
8. Поява «корпоративних університетів»
9. Поглиблення спеціалізації ланок комплексу наука-освіта-інновації.

Таким чином, завдяки впливу процесу глобалізації процес інноваційного розвитку не є більше закритим внутрішнім процесом ні для компанії, ні для регіональних інноваційних систем, ні для регіональних систем освіти. Але наряду з впливом глобалізаційних процесів має місце процес регіоналізації освіти. Незважаючи на зусилля в побудові інноваційної освіти на сучасному етапі освіта в Україні не може мати світової конкурентоздатності. Перед сучасною освітньою політикою стоїть задача створити такі умови для розвитку освітніх систем, які би активізували мож-

ливості інтеграції в світовий освітній простір, а також стимулював ріст якості освіти за рахунок введення інноваційних систем.

Список використаних джерел

1. Castells M., Hall P. *Technophiles of the Word*. London; New York, 1994.
2. Воронкова В.Г. Глобалізація освіти в ХХ столітті. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. Запоріжжя : ЗДІА, 2002. Вип. 9. С. 6-17.
3. Brown Ph. The globalization of positional competition. *Sociology*. Cambridge, 2000. Vol. 34. № 4. P. 633-653.

УДК 340

Pronoza I.I.,
candidate of political sciences, associate professor,
Associate Professor of the Department of Political Sciences and Law
South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushinsky;
Skorobagatov Artem,
postgraduate, specialty «Political Science»,
South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushinsky
Ukraine, Odesa

THE MEDIA LANDSCAPE OF HYBRID WARFARE: IMPACT ON MODERN POLITICS

In the conditions of the modern world, where geopolitical conflicts increasingly take on a hybrid nature, the role of the media and psychological influences in the political space becomes especially important. Hybrid warfare, which includes military, informational, economic and political strategies, is becoming a key element of modern political dynamics. In such a context, the media play not only the role of a source of information, but also become an important tool for influencing public opinion, forming an idea of the events taking place in the world.

Studying the dynamics of the political landscape in Russia, Europe and America, T. Snyder analyzes the impact of authoritarian regimes on modern society and the issue of conflict hybridity. The author expresses concern about the growth of authoritarian tendencies in the world and the danger they pose to democracy and freedom [2].

Psychological influences, in particular the manipulation of emotions and the formation of stereotypes, also play a significant role in hybrid conflicts, influencing the decisions of political leaders and the behavior of citizens. Understanding these aspects becomes critical for developing effective strategies to counter and ensure information security and stability in today's world.

The media, in its role as a key information channel, often becomes a tool for political forces to spread propaganda, disinformation and information manipulation in hybrid

conflicts. This becomes important from the point of view of shaping public opinion and influencing political decisions.

One of the key strategies used by the media is the formation of images and stereotypes. By emphasizing certain aspects of events or individuals and ignoring others, the media can influence public perception and stereotypes that influence political thought and behavior.

An analysis of media methods and techniques reveals a wide range of approaches, including the use of specific language structures, images, music and plots to evoke certain emotions and reactions in viewers or readers. These techniques can be used to shape political narratives and influence political decisions through the manipulation of public opinion.

Hence, the media's role in hybrid warfare lies in its ability to spread propaganda, shape images and stereotypes, and influence political decisions through the manipulation of information and the stimulation of public opinion.

When considering psychological influences in hybrid warfare, it is important to recognize that they constitute an important aspect of modern conflicts that can have profound consequences for society and political stability. In hybrid conflicts, psychological strategies are often used to stimulate mistrust, panic and chaos in society. These strategies may include spreading misinformation, manipulating emotions, and creating a general sense of danger.

One of the key methods used in hybrid warfare is to create distrust in authority and information sources. This can include the spread of fake news, the manipulative interpretation of facts and the use of psychological pressure to change public opinion.

Modern researchers, in particular, H. Yavorska in the article «Hybrid war as a discursive construct» and employees of the National Institute of Strategic Studies, authors of the work «World Hybrid War», edited by V. Horbulin, «generally understand hybrid war as military actions, carried out through a combination of military, quasi-military, diplomatic, informational, economic and other means in order to achieve strategic political goals. The specificity of this combination is that each of the military and non-military methods of conducting a hybrid conflict is used for military purposes and is used as a weapon [1].

It is also important to consider aspects of the psychological influence applied in hybrid wars on political leaders. Through the use of psychological techniques, such as fear manipulation or psychological pressure, an attempt can be made to influence the decision-making of political leaders and the formation of political strategies.

Modern examples of hybrid warfare demonstrate the use of media and psychological influences as key component strategies in conflicts. One such example is the conflict between Russia and Ukraine, where the media is used to spread propaganda and misinformation, as well as to create stereotypes and images that support a certain political narrative. Psychological influences in this conflict are manifested in attempts to change the beliefs and perspectives of the public and political leaders through the manipulation of emotions and the creation of a sense of threat.

Another example can be seen in the hybrid war in Syria, where the media is used to propagandize different sides of the conflict and manipulate information to change public opinion and build support. Psychological influences in this context can include psychological pressure on the civilian population through creating a sense of fear and security, as well as manipulation of emotions to form certain beliefs.

Analysis of the effectiveness of such strategies and their impact on the contemporary political arena demonstrates that they can have a significant effect on public opinion, behavior and political decisions. However, they can also pose risks to stability and security, especially when they are used to fuel conflict and hostility. Therefore, it is important to constantly analyze and improve strategies for countering media and psychological influences in order to ensure a peaceful and stable political environment.

In the world of modern conflicts, hybrid warfare is becoming an increasingly widespread and influential strategy, where media and psychological influences play a decisive role. Strengthening conflicts, forming images and stereotypes, manipulating emotions and creating a sense of threat – all this becomes part of a complex network of strategies in hybrid conflicts. However, it is important to remember that these methods not only can cause destabilization and danger to society, but also deserve constant analysis and control. Effective countermeasures and continuous improvement of the policy response can contribute to a peaceful and stable political environment. Only through the study and understanding of these methods can we defend democratic values and ensure the safety and prosperity of society.

References

1. Яворська Г. М. Гібридна війна як дискурсивний конструкт. *Стратегічні пріоритети. Серія: Політика*. 2016. № 4. С. 41-48. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sppol_2016_4_7.
2. Snyder T. *The Road to Unfreedom: Russia, Europe, America*. 2019. 368 p.

УДК 123

Воронич А.В.,

*аспірант кафедри політичних інститутів та процесів,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника*

ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ ТА ЄС В КОНТЕКСТІ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ РФ

Під час повномасштабного вторгнення РФ, транскордонне співробітництво стає не лише складним, але й необхідним завданням для стабільності та безпеки як України, так і країн ЄС. Загалом транскордонне співробітництво згідно Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (стаття 2) визначається як «будь-які спільні дії, спрямовані на

посилення та поглиблення добросусідських відносин між територіальними громадами або властями, які знаходяться під юрисдикцією двох або декількох Договірних Сторін, та на укладання з цією метою будь-яких необхідних угод або досягнення домовленостей.»

Війна, що триває в Україні, підкреслила важливість транскордонної співпраці для пом'якшення наслідків війни та якнайшвидшого досягнення Україною всіх поставлених цілей як час війни, так і в післявоєнній перспективі. Транскордонне співробітництво між Україною та ЄС має ключове значення для протидії загальним загрозам безпеці, сприяння гуманітарній, економічній, військовій допомозі та сприяння підтримці соціально-економічного рівня розвитку в регіонах, уражених конфліктом.

Ми маємо на меті проаналізувати динаміку транскордонного співробітництва між Україною та ЄС у воєнний час, вивчаючи нормативні, безпекові, гуманітарні та соціально-економічні аспекти, одночасно пропонуючи розуміння викликів і можливостей для майбутньої співпраці. Отже, розглянемо основні виклики та загрози.

1. Питання безпеки: найголовнішим завданням є забезпечення безпеки людей і ресурсів, залучених до транскордонної співпраці. Зона конфлікту створює ризики для людей та інфраструктури, що ускладнює ефективне виконання спільних проєктів, зокрема транскордонного спрямування. Першочерговим завданням є продовження забезпечення стабільного постачання військової допомоги через західні кордони, зокрема через логістичний хаб аеропорту польського міста Жешув що є критично важливим чинником обороноздатності української держави

2. Порушений зв'язок та інфраструктура: військові дії можуть призвести до збоїв у комунікаційних мережах та інфраструктурі, перешкоджаючи обміну інформацією та координації між партнерами з України та ЄС або збоїв в передачі електроенергії в обох напрямках. Це може перешкоджати плануванню та загрози реалізації спільних ініціатив та домовленостей.

3. Економічний вплив: конфлікт спричинив економічну нестабільність в Україні та сусідніх регіонах, вплинувши на торговельні потоки та інвестиційні перспективи. Як приклад проблеми в повній реалізації проєкту так званих «коридорів солідарності», де на фоні протестів польських фермерів проти ввозу української сільськогосподарської продукції, уряд, зокрема Польщі впровадив мораторій на український імпорт [1].

4. Гуманітарна криза: конфлікт призвів до гуманітарної кризи, та відповідно, до значного переміщення людей та збільшення гуманітарних потреб. За останніми даними Україну покинуло близько 6 мільйонів людей [4], здебільшого працездатного віку, що суттєво впливатиме на українську економіку, яка може втрачати від 2,7% до 6,9% ВВП щорічно [2, 3]. Вирішення цих нагальних проблем відволікає увагу та ресурси від зусиль транскордонного співробітництва, впливаючи на здатність здійснювати спільні проєкти.

5. Політична невизначеність: триваючий конфлікт створив політичну напругу та невизначеність як в Україні, так і між державами-членами ЄС. Це може усклад-

нити процеси прийняття рішень і дипломатичні відносини, потенційно вплинувши на бажання сторін брати участь у спільних зусиллях. Зокрема Угорщина, відносини з якою і до повномасштабної війни було важко назвати добросусідськими, після початку війни, не надала жодної військової допомоги, по суті виражаючи нейтралітет, що в купі з проросійською риторикою можна трактувати як зраду демократичним цінностям як НАТО так і ЄС.

6. Правові та регуляторні бар'єри: відмінності в законодавчій базі та системах регулювання між Україною та державами-членами ЄС можуть становити перешкоди для ініціатив транскордонного співробітництва. Гармонізація законів і нормативних актів через кордони має важливе значення для безперервної співпраці, але може бути складною в умовах конфлікту та нестабільності.

7. Громадське сприйняття та довіра: конфлікт може вплинути на суспільне сприйняття та ставлення до співпраці з сусідніми країнами чи міжнародними партнерами. Побудова довіри та сприяння позитивним стосункам між громадами по обидва боки кордону стає складнішим у розпал конфлікту.

Таким чином, можемо констатувати, що військова агресія РФ проти України вносить значну невизначеність та ризики в реалізацію транскордонного співробітництва між Україною та ЄС як в цілому так і окремими країнами та громадами зокрема. Саме тому сторонам слід на постійній основі моніторити стан транскордонного співробітництва і вживати невідкладних дій та заходів щодо безперервного підвищення рівня такого співробітництва для спільного безпечного європейського майбутнього.

Список використаних джерел

1. Абрамович О. «Лінії солідарності»: як виглядає альтернатива для вивозу українського зерна. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/alternatyva-dlya-vyvozu-ukrayinskoho-zerna/32518771.html>.

2. Калашник П. Вдома краще? В Україну можуть не повернутись до 3,3 млн біженців, що коштуватиме 7% ВВП. *Головні тези з демографічного звіту ЦЕС*. URL: <https://forbes.ua/money/bizhentsi-doslidzhennya-04092023-15788>.

3. Татакі Д. Міграційні процеси в умовах збройного конфлікту в Україні та перспективи післявоєнної відбудови. *Транскордонне співробітництво в умовах збройних конфліктів* : матеріали круглого столу / Національний університет «Одеська політехніка» URL: http://dspace.op.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/13914/1/27_01_2027_%D0%A2%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%80%D0%B4%D0%BE%D0%BD%D0%BD%D0%B5_%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%B1%D1%96%D1%82%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%82%D0%B2%D0%BE_%D0%B7%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BA%D0%B0_%D1%82%D0%B5%D0%B7_%D0%BA%D1%80%D1%83%D0%B3%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%BB%D1%83.pdf.

4. Ukraine Refugee Situation URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>.

Фицик В.І.,
аспірант II курсу ОР «Доктор філософії»
кафедри політології,
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника

ПЕРСПЕКТИВИ ІНТЕГРАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В УКРАЇНІ

Транскордонне співробітництво в Європейському Союзі є важливим важелем розвитку зокрема євро регіонів та ЄС в цілому. Вони сприяють економічній, соціальній, культурній інтеграції регіонів.

В цілому держави-члени ЄС розглядають питання транскордонного співробітництва крізь призму процесів, які сприяють утвердженню у взаємовідносинах головних європейських цінностей – миру, стабільності, безпеки та дотримання громадянських та політичних прав і свобод людини.

Транскордонне співробітництво має низку політичних, соціальних та економічних переваг:

До політичних переваг слід віднести: активне залучення влади та громадян до транскордонної співпраці; активізація процесів європейської інтеграції; реалізація принципів партнерства та субсидіарності.

Серед соціальних переваг транскордонного співробітництва в ЄС може назвати наступні: створення додаткових робочих місць; сприяння трудової мобільності; активізація процесів співробітництва навчальних, освітніх, культурних закладів, бібліотек, музеїв у рамках транскордонного співробітництва; поширення знань та інформації про історію, структуру, географію певного транскордонного регіону.

До економічних переваг віднесемо: активний розвиток прикордонної інфраструктури; розвиток туризму, охорони природного середовища; активізація формування та розвитку міжнародних транспортних коридорів [1, с. 5].

Названі вище чинники та переваги транскордонного співробітництва в країнах ЄС можуть бути інтегровані в Україні.

Запровадження європейського досвіду транскордонного співробітництва в Україні є важливим з тієї точки зору, що така співпраця сприяє розвитку прикордонних регіонів України, насамперед на Заході України (Волинська, Львівська, Івано-Франківська обл., Закарпаття, Чернівецька обл.), Центрі України (Вінницька обл.) та Півдні України (Одеська обл.).

Врешті запровадження європейського досвіду сприятиме залученню інвестицій, створення нових робочих місць та бізнес-можливостей, що позитивно вплине на економіку України [2, с. 51]

В умовах повномасштабного вторгнення РФ на територію України гостро стала проблема розвитку транскордонного співробітництва України із сусідами із

числа країн ЄС. Необхідність спрощення проходження митного контролю насамперед волонтерами, які перевозять гуманітарну, військову допомогу, надання партнерами військової допомоги, змушує як країни Європи так і України вкладати кошти у розвиток прикордонної інфраструктури. Вважаємо, це важливим кроком, адже після перемоги у війні Україна матиме повну інтеграцію в транспортну мережу ЄС, що пришвидшить євроінтеграцію України.

Важливим фактором є те, що спільний кордон в межах транскордонного регіону сприятиме підвищенню безпеки на кордоні України із Польщею, Угорщиною, Словаччиною, Румунією. Це є важливим інструментом запобігання міжнародній контрабанді наркотиків, зброї, культурних цінностей, валюти, торгівлі людьми та людськими органами.

Також європейський досвід у сфері транскордонного співробітництва важливий для України в межах покращення координації дій та обміну інформацією із партнерами [2, с. 51].

Під час російсько-української війни важливим у процесах транскордонного співробітництва є культурно-соціальна репрезентація України на міжнародній арені. Адже співробітництво у межах транскордонного співробітництва сприяє культурному та соціальному зближенню сторін.

Враховуючи цілеспрямованість та прагнення України стати повноцінним членом ЄС, вона має усі перспективи запровадження європейського досвіду транскордонного співробітництва. Це важливо у силу того, що це сприятиме розвитку економіки, політичних, соціально-культурних, географічних та історичних зв'язків із західними сусідами.

Раніше співпраця із сусідами – Польщею, Угорщиною, Словаччиною, Румунією відбувалося на рівні держав Центрально-Східної Європи. Однак, на сучасному етапі взаємовідносин вони стали більш тісними і в цілому визначають взаємовідносини України та Європейського Союзу

Врешті-решт імплементація в українські реалії європейського досвіду транскордонного співробітництва є обов'язковою на шляху вступу України до Європейського Союзу.

Список використаних джерел

1. Мельник Л. Європейський досвід управління розвитком транскордонного співробітництва. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2018. № 2. 6 с. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/2_2018/30.pdf (дата звернення: 22.04.2024).

2. Реслер М., Рейс Т. Європейський досвід управління розвитком транскордонного співробітництва. *Підприємництво і торгівля*. 2023. № 3. С. 49–56. URL: <http://journals-lute.lviv.ua/index.php/pidpr-torgi/article/view/1375/1296> (дата звернення: 22.04.2024).

Гнатишин М.А.,
*аспірант кафедри політичних
інститутів та процесів,
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника*

ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПОЛІТИКИ БЕЗПЕКИ ЗА УМОВИ ВСТУПУ УКРАЇНИ ДО НАТО

Дедалі агресивніша зовнішня політика Росії, зокрема неспровоковане повне вторгнення в Україну в лютому 2022 року, сьогодні є головною загрозою миру та безпеці Альянсу. Вступ до НАТО вимагає від України відповідності міжнародним стандартам безпеки, що сприятиме реформам у сфері оборони та безпеки і це може включати модернізацію військових структур, підвищення ефективності військового управління та розвиток інфраструктури оборони.

Членство в НАТО розширює можливості для взаємодії з іншими членами альянсу, що дає Україні доступ до передового досвіду та технологій у сфері безпеки. Також членство в НАТО може допомогти Україні зміцнити свою політичну стабільність та демократичні інституції, оскільки альянс покладає великий акцент на дотримання прав людини та демократичних цінностей. Ці перспективи вказують на те, що членство в НАТО може стати кроком вперед для України у забезпеченні безпеки та стабільності як у внутрішній, так і в зовнішній політиці [1].

У цьому контексті вважаємо за необхідне проаналізувати три великі регіональні організації безпеки, якими є Організація Північноатлантичного договору (НАТО), Шанхайська організація співробітництва (ШОС) з точки зору їх антитерористичних доктрин та Європейський Союз (ЄС) та провести порівнювання методів роботи цих міжнародних організацій та визначити, які дії чи заходи були ефективними і що необхідно удосконалити. В табл. 1 наведена порівняльна характеристика різних елементів стратегії боротьби з міжнародним тероризмом трьох регіональних організацій – НАТО, ЄС та ШОС [2].

Умови загарбницької війни Росії проти України створили необхідність у ще тіснішій співпраці між НАТО та Європейським Союзом. Саме це підтверджується запровадженням спеціалізованого координаційного штабу НАТО-ЄС щодо України, результатом якого стала вже відчутна ефективність у боротьбі з дезінформацією, протидії гібридним та кіберзагрозам, навчаннях, оперативному співробітництві, розвитку оборонних можливостей, оборонній промисловості та дослідженнях, боротьбі з тероризмом, а також у розбудові потенціалу оборони та забезпеченні безпеки.

Отже, можемо зробити висновок, що НАТО відіграє, у кращому випадку, допоміжну роль у боротьбі з тероризмом. Альянс бере участь у профілактичних і оборонних місіях для подолання загрози тероризму, а його плани боротьби з наслідками спрямовані на реагування на терористичні атаки та пом'якшення їх наслідків [3]. Але багато важливих заходів у боротьбі з тероризмом відбуваються за межами

НАТО, через двосторонню співпрацю або слабкі коаліції за бажанням. Три чинники допомагають пояснити незначну роль НАТО в боротьбі з тероризмом: зміни в позиціях і сприйнятті загрози, спричинені системними змінами, обмежений військовий потенціал альянсу, і характер самої боротьби з терором [4]. З часом наслідки обмеженої ролі НАТО можуть бути серйозними. Якщо найсильніші члени НАТО не намагатимуться усунути свої основні загрози безпеці всередині альянсу, НАТО може мати труднощі з підтриманням своєї військової цінності.

Рис. 1. Основні дії НАТО з протидії тероризму

У вступі України до НАТО і співпраці з альянсом у сфері протидії тероризму є кілька ключових аспектів для удосконалення політики безпеки є спільні стратегії та плани дій, що дає можливість Україні розробляти спільні стратегії та плани дій з іншими членами НАТО щодо протидії тероризму і це включає обмін інформацією, координацію заходів зі збору і аналізу інформації про терористичні загрози, а також спільне виконання операцій. Участь в НАТО дозволить Україні отримати доступ до передових технологій та методів боротьби з тероризмом. Це включає обмін досвідом, технологіями та тренуванням для вдосконалення військової та правоохоронної діяльності в умовах терористичних загроз.

Україна може розвивати спеціалізовані підрозділи, такі як спеціальні сили або військово-поліцейські підрозділи, які спеціалізуються на протидії терористичним групам та операціям. НАТО може сприяти в підвищенні рівня обізнаності суспільства щодо терористичних загроз та впровадженні освітніх програм для розуміння, виявлення та запобігання терористичним актам.

Україна може співпрацювати з іншими країнами-членами НАТО у регіональному контексті для ефективного протистояння спільним терористичним загрозам, таким як діяльність терористичних організацій або радикалізація населення. Ці заходи спрямовані на зміцнення безпеки в Україні та в регіоні шляхом ефективної протидії тероризму, і членство в НАТО може забезпечити необхідну платформу для їх реалізації.

Список використаних джерел

1. Бергенева А. Політика та методи боротьби Європейського Союзу з тероризмом. *Міжнародний науковий вісник*. 2022. № 1-2 (25-26). С. 271-282
2. Грицяк І., Камінська Т. Створення, розширення та діяльність Північноатлантичного Альянсу (НАТО). *Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України*. 2009. №3. С. 183-195
3. Гуцало М. Деякі питання держаної політики протидії тероризму в Україні. *Політичний менеджмент*. 2010. № 4. С.129-139.
4. Козинець І. П. Участь Збройних Сил України в міжнародній миротворчій діяльності (1992–2006 рр.) : дис... канд. іст. наук; спеціальність 20.02.22. Київ : Національна академія оборони України. 2008. 226 с.

УДК 327:327.51(4-622НАТО+477)(043.2)

Мацюк В.Б.,

*студентка IV курсу спеціальності «Політологія»,
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника*

ВПЛИВ БАГАТОВЕКТОРНОСТІ УКРАЇНИ НА ВЗАЄМВІДНОСИНИ З НАТО

Відносини України з НАТО, які почали поглиблюватися з 1997 року, відображали складні та багатогранні геополітичні інтереси України. Крім того, це було зумовлено як внутрішньополітичними, так і зовнішньополітичними уподобаннями. Після проголошення незалежності в серпні 1991 року український уряд більше зосередився на державному і національному будівництві, успадкувавши питання безпеки України, ніж на економічних і політичних реформах, яких потребувало українське суспільство¹.

¹ Кузьо Т. Відносини України із Заходом: незацікавленість, партнерство, розчарування. 2003.

Європейський вибір України, який утвердився в 1990-х роках, дозволив би Україні відмежуватися від російської ідентичності, вийти з російської геополітичної орбіти та інтегруватися в європейські структури в процесі націєтворення. На цьому етапі двосторонні відносини з НАТО були спрямовані на прозахідний вплив на українську національну ідентичність задля консолідації процесу державотворення, а не на можливе членство України в НАТО в перші роки незалежності. Незважаючи на тісну співпрацю між Україною та НАТО, доктрина постійного нейтралітету, тісні відносини з Росією та членство України в Співдружності Незалежних Держав (СНД) сприймалися союзниками по Альянсу як небажання України вступати до НАТО. Однак така стратегія України мала на меті запобігти будь-якому можливому невдоволенню з боку Росії та маніпулюванню суверенними правами України, які могли б виникнути внаслідок вибору українського геополітичного вектору².

У 1991–1994 роках Україна зіткнулася з труднощами у розвитку всебічних відносин з НАТО через свою орієнтацію на ефективну участь у міжнародних відносинах і захист національних інтересів від тиску з боку інших політичних акторів. Визнання міжнародного суверенітету України було пов'язане з певними умовами, включаючи пострадянський перехідний період та ядерне роззброєння. Однак, невирішені прикордонні питання з Росією досі становили значну загрозу для суверенітету України³.

Особливе партнерство між НАТО і Україною, вперше запропоноване під час візиту Кучми до Брюсселя в 1995 році, було укладено 29 травня 1997 року під час зустрічі в м. Сінтра Хартією про особливе партнерство між НАТО і Україною, яка мала бути підписана на Мадридському саміті НАТО в липні цього року. Хартія про особливе партнерство між Україною та НАТО, підписана на Мадридському саміті 9 липня, виразила «перехідний» процес, який, згідно з заявами Кучми, уможливив як внутрішню трансформацію НАТО, так і інтеграцію України до євроатлантичних структур⁴. Хартія також затвердила Комісію Україна-НАТО (КУН), до складу якої увійшли всі країни-члени НАТО і яка проводила періодичні засідання на рівні міністрів закордонних справ і оборони з метою подальшого розвитку відносин і нагляду за виконанням положень Хартії⁵.

До 2000-х років Україна ще не проголошувала мету членства в НАТО як зовнішньополітичну мету, хоча мала двосторонні відносини з Альянсом, стратегічне партнерство з двома геополітично важливими країнами-членами, такими як США та Польща, а також брала активну участь у миротворчих місіях НАТО. Українська зовнішня політика мала тенденцію до відходу від європейської орієнтації, прийнятої

² D'Anieri P. *Constructivist Theory and Ukrainian Foreign Policy. Ukrainian Foreign and Security Polic.* 2002.

³ Wolczuk R. *Ukraine's Foreign and Security Policy. Foreign Aff.* 2003. Січ. Вип. 82. DOI: 10.2307/20033619.

⁴ NATO Speech: Pres. Ukraine, Madrid, 9 July 1997. URL: <https://www.nato.int/docu/speech/1997/s970709i.htm> (дата звернення: 13, Квітень 2024).

⁵ NATO-Ukraine Commission (1997–2023). NATO. [Online]. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_50319.htm (дата звернення: 13, Квітень 2024).

у другій половині 90-х років. Відданість демократичним принципам, стабільності та відстоюванню національних інтересів змінилася проросійським курсом, що супроводжувався міжнародною ізоляцією під час другого терміну Кучми⁶. Міжнародний імідж України швидко погіршився через внутрішні події, пов'язані з політичною орієнтацією України, що конкретизувалися в корупції, торгівлі зброєю та насильстві проти опозиції.

На додаток до погіршення відносин з США через вбивство Гонгадзе та «кольчужний скандал», непослідовна політика Кучми призвела до «втоми від України» в західних урядах та організаціях, так що Україна почала не розглядатися як частина європейської культури в результаті її неорадянської політики⁷. Призначення Путіним Кучми головою Ради глав держав СНД у січні 2003 року зробило його першим неросійським лідером СНД і водночас підтвердило зміну геополітичного вектору України в бік Росії внаслідок її ізоляції на Заході.

Що стосується НАТО, то зближення Кучми з Росією під прикриттям багатовекторної політики було не єдиною причиною, яка сформувала вищенаведене уявлення про геополітичну орієнтацію України. Водночас, на початку 2000-х років не існувало суспільної підтримки кінцевої мети України – приєднання до євроатлантичних структур.

Отож, Україна проводила багатовекторну зовнішню політику, а президент Кучма одночасно грав картами НАТО, ЄС та Росії. Чіткий сигнал про перехідну ідентичність, що підкреслював українську політику, дозволяв постійно балансувати між цими диференційованими вимірами в її зовнішніх відносинах. Незважаючи на те, що Росія мала значний вплив на українську політику, зокрема через залежність від енергетичних ресурсів, це не завадило Україні обрати багатовекторну зовнішню політику, що включала західний і східний виміри.

⁶ Kuzio T. Neither East Nor West: Ukraine's Security Policy Under Kuchma. *Probl. Post-Communism*. 2005. Жов. Вип. 52. С. 59–68. Doi: 10.1080/10758216.2005.11052215.

⁷ Sevsu Ö. *Integration Of Ukraine Into Nato And Its Geopolitical Implications*. 2019.

Розділ VI

Російсько-українська війна: передумови, причини та хід війни, наслідки для України, країн Центрально-Східної Європи та світу

УДК 323.2:355.01 (477)

Калакура О.Я.,

доктор політичних наук, професор,

головний науковий співробітник,

Інститут політичних і етнонаціональних досліджень

ім. І. Ф. Кураса НАН України

ПОПУЛІЗМ ПІД ЧАС ВІЙНИ: ВИТОКИ, ОСОБЛИВОСТІ, ЗАГРОЗИ

***Анотація.** В статті викладено авторський погляд на з'ясування змісту концепту політичний популізм як маніпулятивної технології політиків, показано його імплементацію в реальну діяльність українського політичного класу, висвітлено загрози популізму суспільній єдності, намагання політиків залишатися відданими популізму під час війни, спрогнозовано можливі небезпеки появи нових рецидивів популізму після завершення бойових дій, сформульовано пропозиції щодо запобігання його негативного впливу.*

***Ключові слова:** політичний популізм, політологія, політична діяльність, політичний дискурс, російсько-українська війна, національні інтереси, маніпулятивні технології.*

***Abstract.** The article presents the author's point of view on clarifying the content of the political populism concept as a manipulative technology of politicians, shows its implementation in the real activity of the Ukrainian political class, highlights the threats of populism to social unity, the efforts of politicians to remain loyal to populism during the war, predicts possible dangers of new relapses of populism after the end of hostilities, proposals were formulated to prevent its negative impact.*

***Key words:** political populism, political science, political activity, political discourse, Russian-Ukrainian war, national interests, manipulative technologies.*

Масовий спротив українців повномасштабному вторгненню РФ в Україну, їхній героїзм та консолідація навколо ідеї збереження незалежності української держави, прагнення Перемоги, деокупації території України дозволили правлячому класу на чолі з Президентом отримати додаткові можливості щодо концентрації влади, контролю над інформаційним простором, надали шанс відійти від притаманного українським політикам популізму і вести відкритий та чесний діалог із суспільством. Більш як дворічний досвід війни показав, що політичний популізм як засіб комунікації частково відійшов на другий план [4, с. 350], однак позбутися його не

вдалося, оскільки він пристосувався до нових умов і залишається загрозою для воюючої країни. Метою нашої розвідки є аналіз природи і витоків політичного популізму як складової політичних теорій і практик, з'ясування його особливостей в Україні та використання під час повномасштабної війни, прогнозування можливих загроз популізму для українського соціуму у поствоєнний період.

Зарубіжна і вітчизняна політична наука в особі багатьох дослідників: А. де Бенуа, Д. Джудіса, М. Каневан, Б. Моффіта, Я. Мюллера, Е. Лакла, Т. Паппаса, П. Таггарта, Н. Урбінаті, Г. Зеленько, О. Лісничука, О. Лозовицького, О. Майбороди, Т. Ляшенко, О. Резніка та ін. вважає, що політичний популізм це особливий тип політичної практики, ідеологічно-спекулятивна маніпуляція, орієнтація суб'єктів політики на політичні ідеї широких мас, що демонструють незадоволення своїм життям та соціальним становищем. До носіїв цих ідей відносять певні суспільні прошарки (соціальні групи): дрібних власників, селян, фермерів і частину люмпенів. Популізм, простими словами, це коли політики говорять здебільшого те, що хоче почути аудиторія. Політичний популізм має давнє коріння, але відносно широкий розвиток і поширення він отримав в умовах суспільно-політичних криз в Європі, зокрема і в Україні, Америці, Азії та Африці на тлі подолання наслідків колоніалізму, а сьогодні став світовим політичним трендом політиків як правого, так і лівого крила політичного спектру, відбувся так званий «популістський вибух» [12]. Науковці вже давно звернули увагу на загравання політичного класу на рівні політичних еліт з основною масою населення з метою популярності і підняття авторитету політики, забезпечення її легітимності. Популізм характерний передусім для олігархічно-корупційних структур, а також для політичних сил, які спираються на харизматичного лідера, псевдОВОЖДЯ. Загрозою популізму є суб'єктивізація політичного процесу, ухилення від реального вирішення суспільних протиріч. На практиці популізм призводить до формування нових можновладних і корупційних прошарків суспільства за рахунок падіння життєвого рівня значної частини населення. Оскільки це відбувається в результаті безпосередньої паразитичної діяльності політиків, то вони намагаються приховувати дійсний стан речей й надалі уникати відповідальності [6, с. 301].

Я. Мюллер вважає, що в основі популізму лежить відмова від плюралізму: популісти стверджують, що лише вони репрезентують справжні інтереси і прагнення людей. На думку дослідника, ключова проблема полягає навіть не в тому, що популісти претендують на безроздільне представництво народу: вістря небезпеки пов'язане з тим, що в разі отримання популістами достатнього обсягу влади вони в абсолютній більшості випадків без зволікань цементують авторитарну форму правління, в межах якої реверанси на користь «забезпечення справжніх інтересів народу» виявляються вже недоречними, а якщо ж такі мантри продовжують практикуватися, то хіба що з метою ще більшого посилення владного авторитаризму. Вважається, що засилля популізму визначає «провал політики», оскільки політика фактично припиняє своє існування, поступаючись місцем політиканству [2, с. 146].

Деякі автори розглядають популізм як один із феноменів демократії і відповідь суспільної свідомості на суперечності представницької форми правління та надмірну складність сучасних демократичних процесів. Дослідження цього феномену в контексті його зв'язку з демократією є важливим, адже суспільний інтерес до переосмислення фундаментальних принципів діяльності політичних інститутів, переоцінка суспільно-політичних процесів, запит на «нові обличчя в політиці», «позасистемних людей», які здатні «відновити справедливе народовладдя», фактично стали політичними трендами сучасності та утворили потужний політико-мобілізаційний потенціал популістських політичних сил (політична кампанія Д. Трампа в США, «Рух п'яти зірок» в Італії, «Рух жовтих жилетів» у Франції, Нідерландах, Бельгії, в інших європейських країнах, рух на підтримку «Слуг народу» в Україні тощо) [1, с. 187].

У цьому зв'язку варто наголосити, що диктаторський режим РФ, ідеологи концепції «руського міра» та рашизму, обґрунтовуючи зовнішньополітичну експансію, також широко використовували різноманітні популістські гасла типу «народ побідитель», «можем повторить», «защити соотечественников», «защити наших людей» тощо, з метою опертися на максимально широкі прошарки російського суспільства, частково перекласти на них відповідальність за власну агресивну політику, ізолювати опозиційні політичні сили.

В Україні, як і у інших постсоціалістичних державах, політичне маніпулювання отримало широке використання. Це явище в незалежній Україні, з одного боку, успадковане від радянської командно-адміністративної системи, в якій паралельно існувало декілька реалій: для контактів із зарубіжними партнерами, передовиць центральної преси, правди повсякденного виживання пересічних громадян, що були обмежені в правах, а з другого, породжене олігархічно-корупційними структурами. Перші ключові постаті української політики Л. Кравчук, Л. Кучма, П. Лазаренко, О. Мороз, І. Плющ, О. Ткаченко та ін. пройшли складний шлях еволюції від чиновників радянської школи державного управління до керівників незалежної України як складової світового співтовариства. Їхній риториці спочатку була властива опора на привабливі гасла швидких позитивних змін від набуття незалежності, а пізніше загравання з суспільством: «скажіть мені, яку Україну ви хочете, і я вам її побудую» (Л. Кучма), пропагування «покращення життя вже сьогодні» в залежності від зовнішньополітичної орієнтації тощо. Піку політичний популізм досяг наприкінці 2000-х років у президентській гонці Ю. Тимошенко проти В. Януковича, новий його виток відбувся в 2019 році під час «дебатів» на стадіоні між П. Порошенком та В. Зеленським.

Популізм був мало не головною ознакою передвиборчих програм політичних партій на останніх парламентських виборах: жодна з них не може слугувати прикладом реалізму і конкретної політичної ідеології. Як правило, всім програмам був властивий мікс з положень, які можна трактувати як маркери різних ідеологій. Подібна ідеологічна різнобарвність свідчить про слабкість ідеологічної складової парламентських партій. На жаль, подібна ситуація властива більшості діючих та

zareєстрованих політичних партій. Певною мірою це пояснюється тим, що політичні партії у своїй діяльності роблять ставку на все населення, а не на конкретні суспільні групи, особливо під час виборів [11, с. 107–108].

Військова агресія з боку Російської Федерації, як прояв широкомасштабної кризи світового порядку, дала додаткові імпульси для популістської політики, а в деяких випадках сприяла виникненню та успіху нових політичних партій популістської орієнтації. Одна із загроз популізму в Україні полягає в тому, що популістські партії тривалий час формували владу. На думку О. Лісничука, Україна ХХІ століття – це передусім країна, створена в умовах, під впливом і як результат гегемонії популізму [5, с. 64]. В країні спостерігається сильний взаємозв'язок політичних партій зі своїми лідерами: популістські партії особливо схильні до внутрішнього авторитаризму, часто покладаючись на харизматичного лідера в стилі сильної людини, яка обіцяє довести будь-яку справу до кінця. До того ж частина партій постали як проросійські політичні проекти, або такі, що базуються на особистому лідерстві та міцних зв'язках з олігархами. Саме такий формат багатопартійності створює сприятливе поле для процвітання популізму. Війна спричинила «внутрішнє розкладання суспільства», що призвело до протистоянням всередині правлячого класу і завершилося заборонаю 12 проросійських партій. Війна дала поштовх утворенню Україні своєрідного консенсусу навколо спільної мети – перемоги над російським агресором. Цей консенсус дещо пригальмував відкритий політичний конфлікт всередині політичного класу в перші місяці після повномасштабного воєнного вторгнення РФ. [7, с. 115].

Повномасштабне збройне вторгнення змусило владу на деякий час до виваженого діалогу із суспільством. Однак з часом бажання «прикрасити» реалії виявилось в завищених очікуваннях на швидке закінчення війни, успішності контрнаступу, прискорену перебудову економіки та інфраструктури на воєнний лад, перекладання відповідальності на міжнародних партнерів тощо. Вже сьогодні, наголошує О. Майборода, деякі політики експлуатують тему соціальної відповідальності бізнесу, яка скоріше за все буде доповнюватися традиційно привабливою для виборців ширшою темою соціальної відповідальності багатства взагалі. Критика багатства і тих, хто його має, може стати вигідною темою для українських радикалів, які завжди намагалися грати на емоціях соціально знедолених. По завершенні війни, коли настане підведення її соціальних підсумків, у політичному полі вірогідно загостриться протистояння альтернативних програм: з одного боку, врахування реальних можливостей держави у сфері соціального забезпечення, а з іншого, – роздавання соціальних обіцянок. Друга із програм, в основу якої, зазвичай, кладеться критика промахів чинної влади і пропонуються альтернативні їй заходи, може бути виграшною з точки зору завоювання електоральних симпатій [9, с. 129].

Деякі публікації у ЗМІ та соціальних мережах дозволяють вважати, що вже зараз почалася реалізація популістських програм: влада намагається підтвердити свою турботу про соціальну сферу, а опозиція – запевнити у своїй ще більшій турботі про добробут населення. Так, на спільному засіданні представників ЄС і Кабміну

України у квітні 2023 р. було озвучено інформацію про заходи, здійснені органами української влади із захисту прав людини в умовах війни. Йшлося про державну підтримку громадян в зоні активних бойових дій та окупації, тимчасово переміщених осіб, про створення системи реабілітаційних послуг, про влаштування дітей, які залишилися без батьківського піклування, у сім'ях, повернення в Україну дітей, що були примусово вивезені окупантами. Умовно опозиційна до влади партія «Голос» демонструвала свою демократичність захистом прав ЛГБТ, зокрема ініціативою законопроекту про так звані одностатеві «соціальні партнерства». Опозиційна «Батьківщина» послідовно рекламує започатковану нею спільно з партнерами спеціальну програму забезпечення українських військових новими автомобілями медичної допомоги, декларує в парламенті свою позицію щодо протидії ініційованому владою і ухваленому закону, який позбавляє бізнес пільгового оподаткування. Активна експлуатація соціал-демократичних гасел характерна і для політиків, які входили у Верховній Раді до депутатських груп «За життя та мир» і «Відновлення України», утворених колишніми членами забороненої проросійської партії, яка приваблювала виборців соціал-демократичними гаслами, «Опозиційна платформа за життя» і деякими співчуваючими їй політичній філософії. Рівень активності цих груп покаже, наскільки можлива реанімація цієї партії під новою назвою і з новою програмою, орієнтованою на європейську інтеграцію України та традиційні соціал-популістські наративи [9, с. 130–131]. Виходом тут може бути новий Закон про люстрацію усіх політиків та політичних сил, які пов'язані із вже забороненими в Україні проросійськими партіями та ЗМІ.

Окремі політологи висловлюють впевненість, що чим довше затягнеться війна, тим більшою буде концентрація влади в руках президентських інституцій, тим вищим буде запит на сильну руку і прості рішення з боку великої частини громадян, що автоматично означатиме сплеск політичного популізму і згортання процесів демократизації [3, с. 49–50].

На фоні соціокультурних і фінансово-економічних проблем, породжених війною та масовим відтоком громадян як біженців і тимчасово переміщених осіб, а також великими фізичними втратами, поглибленням соціального розшарування, суспільство вимагатиме «простих і швидких рішень», а це вже зараз створює підґрунтя для сплеску нового популізму, хвиля якого може продовжитися і в повоєнній Україні. На думку деяких експертів, Україна, здолавши агресора, може зіткнутися із потужною спробою окремих політиків використати авторитет Сил захисту для «в'їзду» на авторитеті військових у нову Верховну Раду, спертися на їхню підтримку у президентських перегонах, перезавантажити місцеві органи влади.

Найнебезпечнішим тут може стати наростаюча суспільна напруга, яка, не маючи ефективних каналів виходу, шукатиме його, зазвичай, у радикальних гаслах і діях. При цьому варто враховувати певну трансформацію політичних настроїв: якщо до великої війни українське суспільство було достатньо толерантним, то нині, як показують соціологічні опитування, відбулося зростання рівня радикалізму з 5 до 20%

[3, с. 52]. Вірогідно, що об'єктами радикальних дій можуть стати насамперед Президент і органи державної влади.

Досвід минулого, зокрема Помаранчевої революції, Євромайдану і Революції Гідності дозволяє прогнозувати, що у політичному полі країни отримає поширення популістська риторика щодо збільшення соціальних благ у розрахунку на отримання мандату на використання європейської та світової допомоги. Популізм скоріше за все стосуватиметься питань процедури, термінів і пріоритетів відбудови країни, її фінансування. Деякі експертні передбачення, що процес відбудови триватиме приблизно 5-7 років по завершенні війни, також мають популістське забарвлення. На думку фахівців, можливе продовження воєнних дій і після 2024 р., пошук шляхів до миру, цілком ймовірно дасть у руки опозиції нові аргументи для критики нинішньої влади [8, с. 64–65].

Розглядаючи популізм, як одне з дієвих знарядь українських політиків, можна очікувати й загострення питань щодо подальших відносин між Україною та РФ, коли емоції братимуть гору над раціональними міркуваннями. Підготовка розсудливого обговорення проблеми потребує завчасної підготовки громадської думки, що дуже важко робити під постійними ударами, що їх завдає агресор по цивільному населенню та соціальній інфраструктурі. Тим не менше, можна передбачити, що найбільш авторитетно у майбутній дискусії пролунає голос тих, хто зуміє таку підготовку провести [8, с. 65].

Науковий прогноз в умовах війни неминуче зосереджується насамперед на найбільш вірогідних викликах і небезпеках, пов'язаних із негативними наслідками для українського суспільства. Аналіз нинішнього стану політичного поля країни дозволяє допустити реальність виникнення в ньому небезпечних ситуацій, зумовлених війною на виснаження і тяжкими випробуваннями, що лягли на плечі українців і очікують їх після завершення воєнних дій. У політичній системі ймовірно перехоплення лідерської ініціативи фінансово-промисловими та олігархічно-корупційними корпораціями, деінституалізація самої системи, політична ексклюзія, збереження високого рівня корупції, небезпека соціальних конфліктів з перетіканням їх у політичні, активізація політичного популізму [10, с. 299].

Можна прогнозувати, що після війни опозиційні настрої в Україні суттєво зростуть, а опозиційне середовище буде сприятливим для того, щоб його представники спробували позмагатися за владу. Цілком вірогідно, що після закінчення війни на арену вийдуть інші еліти, появляться нові лідери. Враховуючи це, органам влади необхідно налаштовуватись на непростий компроміс з громадянським суспільством, вітчизняним бізнесом та зарубіжними партнерами [7, с. 120].

Таким чином, політичний популізм як світове явище властивий і політичним акторам в Україні. Він не втратив свій потенціал в умовах екзистенційної російсько-української війни, несучи серйозну загрозу національній безпеці країни, єдності українського соціуму, його розвитку у повоєнний період. Все це вимагає подальшого аналізу та моніторингу з боку політологів та інституцій громадянського суспільства. Обмежити негативний вплив популізму на подальший демократичний

розвиток України, євроінтеграційні процеси можливо як за рахунок поглиблення довір'я і взаємодії політичних інституцій та громадян, подальшого розвитку демократії, політичної культури, критичного мислення, медіаграмотності, так і розширення наукових досліджень цього феномену.

Список використаних джерел

1. Баранівська М. Концепт «народовладдя» як інструмент сучасного популістського дискурсу. *Соборність України: історія та сучасність* : зб. наук. праць : матеріали Всеукр. наук. конф., м. Київ, 19 січ. 2023 р. / за ред. Ю. Ж. Шайгородського; упоряд.: З. В. Захожай, В. Д. Яремчук. ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ ; Ніжин : Видавець Лисенко М. М., 2023. С. 187–189.

2. Гурківська А. І. Політична дійсність в епоху постправди: змістовно-функціональні особливості : дис. ... д-ра філософії у галузі знань «05 – Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю : «052 – Політологія». Київ : ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2023. 288 с.

3. Зеленько Г. Органи державної влади в Україні: як уникнути «інституційних пасток» воєнного часу для успішного повоєнного відновлення. *Політична безпека України: проблеми політичного і державного правління. Прогнозна оцінка, механізми забезпечення* : монографія / за ред. чл.-кор. НАН України О. О. Рафальського, чл.-кор. НАН України О. М. Майбороди. Київ : ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2023. С. 28–58.

4. Кулик В. Популізм і національна ідентичність в Україні в час повномасштабної війни. *Адаптивні зміни політичного поля України в умовах війни* : монографія / за ред. О. О. Рафальського, О. М. Майбороди. Київ : ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2023. 672 с.

5. Лісничук О. Популізм в Україні: теоретичні засади проблеми вивчення феномену. *Наукові записки ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2015. № 4 (78). С. 63–73.

6. Лозовицький О. Популізм політичний. *Новітня політична лексика (неологізми, okazіоналізми та інші новотвори)* / [І. Я. Вдовичин, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін.]; за заг. ред. Н. М. Хоми. Львів : Новий Світ – 2000, 2015. 492 с.

7. Ляшенко Т. Популізм як загроза повоєнного відновлення України. *Медіафорум : аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент*. 2023. № 13. С. 111–124.

8. Майборода О. Проблемні напрями реструктуризації політичного поля України в умовах війни: прогнозні варіанти. *Політичні дослідження*. 2023. № 2 (6). С. 58–86.

9. Майборода О. Структура політичного поля – ознаки нових ліній розмежування. *Політична безпека України: проблеми політичного і державного правління. Прогнозна оцінка, механізми забезпечення* : монографія / за ред. чл.-кор. НАН України О. О. Рафальського, чл.-кор. НАН України О. М. Майбороди. Київ : ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2023. С.92–144.

10. Рафальський О. Післямова. *Політична безпека України: проблеми політичного і державного правління. Прогнозна оцінка, механізми забезпечення* : монографія / за ред. чл.-кор. НАН України О. О. Рафальського, чл.-кор. НАН України О. М. Майбороди. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2023. С.299–300.

11. Романюк А. Криза українських політичних партій чи їх наявної моделі? *Соборність України: історія та сучасність* : Матеріали Всеукр. наук. конф., м. Київ, 19 січ. 2023 р. : зб. наук. праць / за ред. Ю. Ж. Шайгородського; упоряд.: З. В. Захожай, В. Д. Яремчук. ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ ; Ніжин : Видавець Лисенко М. М., 2023. С. 103–112.

12. Judis J. B. *The Populist Explosion: How the Great Recession Transformed American and European Politics*. New York : Columbia Global Reports, 2016. 184 p.

УДК 32(477)

Крисаченко В.С.,

доктор філософських наук, професор,
завідувач відділу військово-патріотичного виховання
Науково-дослідного інституту
українознавства МОН України, м. Київ

ГЕНОЦИДНІ ТЕХНОЛОГІЇ РАШИЗМУ: АГРЕСІЯ, ЕКСПРОПРІАЦІЯ І АПРОПРІАЦІЯ

Анотація. Нинішня повномасштабна війна, яку Московія провадить проти України, є продовженням і проявом її багатовікової стратегії щодо українського народу з метою позбавлення його фізичного та цивілізаційного існування. У цій неспровокованій агресії простежуються практично всі форми та ознаки геноциду. Вони визначені, насамперед, в стратегічній меті війни, неодноразово задекларованій рашистами: знищення України як держави, а українців – як нації. Розкриваються сутнісні риси злочинних геноцидних технологій рашизму: агресії, експропріації та апропріації.

Ключові слова: Україна, рашизм, геноцид, агресія, експропріація, апропріація, кримінальна відповідальність.

Abstract. *The current full-scale war that Muscovy is waging against Ukraine is a continuation and manifestation of its centuries-old strategy against the Ukrainian people with the aim of depriving them of their physical and civilizational existence. Almost all forms and signs of genocide can be traced in this unprovoked aggression. They are determined, first of all, in the strategic goal of the war, repeatedly declared by the racists: the destruction of Ukraine as a state, and Ukrainians as a nation. The essential features of criminal genocidal technologies of racism are revealed: aggression, expropriation and appropriation.*

Key words: *Ukraine, racism, genocide, aggression, expropriation, appropriation, criminal liability.*

Ідеологія і практика рашизму становлять будівельний остов сучасного російського тоталітаризму. Саме існування і дії російської держави закорінені в стратегію загарбання і використання неналежних їй ресурсів: територіальних, природних, матеріальних, культурних і, чи не найголовніше, людських. Триваюча російсько-українська війна 2014-??? рр. вкотре засвідчила незмінність політики імперії на знищення України ва усіх її данностях – цивілізаційній геополітичній, культурній, антропологічній, ціннісній. В реалізації відповідних злочинних намірів виявились і набули чинності певні новітні модифікації класичних моделей геноциду та злочинів проти людяності, практикованих рашизмом. В своєму практичному втіленні ці доктрина призводить до дегуманізації та знелюднення буття, є загрозою для національної та міжнародної безпеки, усталеного світоустрою. При цьому практично повністю зневажаються та дискримінуються як політико-правові, так і морально-етичні норми і засади суспільного співжиття. Ординське зло, не змінюючи свого хижого єства, намагається прилаштувати на своє залите кров'ю жертв лице, обрамівку чинності та статечності. Лицемірна політика людиноненависницького режиму повинна стати неприйнятною і несприйнятною для цивілізованого людства, а її очільники та носії дістати належне правову оцінку і нести за вчинене кримінальну відповідальність.

Пріоритетом російської політики «європеїзації» орди завжди була зміна етнічного складу населення України шляхом геноциду автохтонів та їх заміщенням прийдшим людом, витіснення корінного населення з його території, вигублення українців як нації. Ці злочини одночасно супроводжувались політичною стратегією привласнення набутоків автохтонного етносу: території, матеріальних та людських ресурсів, історії, культури, міжнародного авторитету тощо.

Існують незаперечні докази того, що практика геноциду щодо українців була звичною стратегією політики Мосоковії/Росії в різні періоди її історії. Переконливим підтвердженням систематичності та цілеспрямованості таких злодіянь слугують факти геноциду народу України шляхом фізичного вигублення людності окремих сіл, міст та цілих регіонів, насильницької ліквідації окремих страт та прошарків українського суспільства, масової депортації населення за межі автохтонних українських земель і утримання в несприятливих для проживання умовах, позбавлення української нації її духовних надбань і культури шляхом заборон, нищення та привласнення для власного вжитку та ін.

Партійно-радянська система ССРСР, аналогічно до нацистської в Німеччині, має понести повноцінну відповідальність за вчинений геноцид української нації. Причому, до відповідальності повинні бути притягнуті не лише зверхники цієї тоталітарної держави як ідеологи та організатори злочинів, але й ті органи та структури, котрі були його безпосередніми виконавцями. В даному випадку мова йде про вчинення проти них процесуального провадження як проти злочинних угруповань чи груп і усіма наслідками правочинства. Відповідної кримінальної оцінки має дістати

і РФ за новітні злочини геноциду української нації протягом російсько-української війни 2014-2022-? років.

Після розпаду СРСР Московія однобічним нелегітимним чином призначила себе його спадкоємицею і, зокрема, самочинно захопила його місце в Раді Безпеки ООН. Але в своїх амбіціях та зазіханнях на світове панування вона виявилася цілком послідовним продовжувачем злочинних практик своїх попередників, починаючи від монголо-татарської орди і закінчуючи радянською «імперією зла». Вона розв'язала низку агресивних кампаній проти сусідніх незалежних держав, а з 2014 року і проти України, котра з 24 лютого 2022 року переросла в повномасштабну війну із застосуванням всіх доступних для неї засобів і методів здійснення злочинів проти людяності.

Злочинна практика здійснення цієї ідеологеми під час російсько-української війни 2014-2022-? рр. включає різноманітні форми геноциду українців: фізичне знищення; масові штучні голоди; депортація місцевого населення за межі батьківщини; заміщення місцевого населення прийшлим контингентом; етноцид; лінгвоцид; злочини проти дитинства та ін.

Злочини проти України здійснюються рашизмом з використанням найрізноманітніших засобів, котрі можна об'єднати поняттям геноцидні технології. Надалі звернемо увагу на їхні наступні різновиди: агресію, експропріацію та апропріацію.

Агресія

Міжнародне кримінальне право до сфери своєї компетенції як злочинів проти миру і людства відносить наступні неправочинні дії: агресію, геноцид, злочини проти людяності та воєнні злочини. Причому, агресія з часів Нюрнберзького трибуналу, вважається «вищим міжнародним злочином». РФ у повномасштабній неспровокованій війні проти України вчинила і вчиняє всі названі види злочинів.

І дійсно, злочин агресії або злочин проти миру кваліфікується як загроза не лише для держави, але й проти окремих осіб. За Римським статутом, агресія включає в коло своєї злочинної дефініції, щонайменше, численні наступні дії: вторгнення, окупацію, анексію, бомбардування, воєнну блокаду портів, вокзалів та аеропортів тощо. Причому, всі названі акції здійснюються регулярними військовими силами країни-агресора.

Починаючи з подій кінця зими 2014 р., РФ цілеспрямовано вчинила вторгнення, окупацію та воєнну блокаду портів. На територію суверенної держави Україна були введені військові частини РФ, заблоковані чорноморські та азовські порти, порушене повітряне та наземне сполучення, захоплені військові та урядові об'єкти тощо. Загалом, була здійснена окупація території АРК та частин Донецької і Луганської областей. Під час проведення військових дій на Донбасі ворог вже почав використовувати і бомбардування цивільних об'єктів як усвідомлену мету власних дій. Стосовно АРК була здійснена незаконна акція анексії під виглядом надання рішенням Держдуми РФ цій частині України статусу суб'єкта РФ. На тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей (ОРДЛО) було утворено квазідержавні утворення – ДНР та ЛНР, котрі безпосередньо знаходились у підпоряд-

куванні вищих органів влади РФ. А під час вторгнення та захоплення названих українських територій, вже під час періоду повного захоплення АРК та ОРДЛО, окупаційна влада систематично вчиняла злочини проти людяності, воєнні злочини та акції геноциду щодо громадян України.

З початком повномасштабної агресії РФ проти України 24 лютого 2022 р. на її території вчинялись всі види злочинів проти миру і людства, починаючи від власне військової агресії (вторгнення) і закінчуючи різноманітними формами геноциду. Фізичне знищення населення здійснюється шляхом застосуванням військового арсеналу та свідомого і цілеспрямованого створення перепон для виживання людей (масові бомбардування населених пунктів, їх облога та позбавлення мешканців доступу до засобів виживання, руйнування енергетичних, логістичних, інформаційних структур і систем тощо). Аналогічні засоби використовуються і при індукуванні масових штучних голодів, при цьому з боку агресора здійснюється насильницька експропріація харчових ресурсів України (збіжжя, продовольства, водних ресурсів, енергетики та ін.) з метою досягнення заангажованої мети агресії. Здійснюється також масова примусова депортація місцевого населення з територій тимчасово окупованих РДЛО, АРК Криму, інших тимчасово загарбаних земель, починаючи з 24 лютого 2022 р.

Експропріація

Імперія реалізує свої наміри шляхом проведення ідеології і практики експропріації. В класичному розумінні експропріація (лат. *expropriatio*, від лат. *exproprio* – «позбавляю власності») – примусове (без відшкодування чи оплачуване) позбавлення власності. Московити використовують цю дію в найширшому, а не лише економічному, розумінні. Особливо це стосується Руси-України, стосовно якої процедура експропріації набула тотального характеру.

Знана українська науковиця Оксана Пахльовська в своєму есеї на цю тему зазначала: «Експропріація імені – це експропріація історії. Експропріація історії – це експропріація пам'яті. Експропріація пам'яті – це експропріація культури. Ось така елементарна і самоочевидна схема, за якою був побудований сценарій імперської політики стосовно України, починаючи з часів Київської Русі. В основних своїх параметрах він не змінився і досі» [1].

У ХХ ст. імперські амбіції кинувся реалізовувати диктаторський режим більшовиків, використовуючи доктрину червоного терору. Ідеологемою більшовизму, виправданням своїх насильницьких дій стала, була обрана пропагандистська агітка експропріація експропріаторів. Це революційне гасло для натовпу було конкретизоване в адресну настанову: «земля – селянам», «заводи і фабрики – робітникам». Більшовизм, як тогочасна форма рашизму, захопив владу шляхом збройного заколоту і, таким чином, легітимізував беззаконня та розбій. Тим самим він привабив неміряну кількість жадаючих пожитися за рахунок інших, зробив кримінальні злочини непідсудними, а право власності – абстракцією.

Але для імперії цього замало: її визначальна і остаточна мета – експропріація всієї України. Привласнення території, природних ресурсів, матеріальних та інших

надбань і, зрештою, самої людності, всього українства. Визначальними «аргументами» при цьому постають спекулятивні наративи на кшталт: з одного боку, все означене як Україна є історично власністю Кремля, а з іншого, – українців, як власників, взагалі не існує. Як частина «русского міра», Україна не є ніяким суб'єктом: культурним, етнічним, історичним, політичним тощо.

Апропріація

Однією з відносно «м'яких» форм привласнення Росією культурної спадщини інших народів є феномен апропріації. Апропріація (від англ. appropriation – привласнення) – процес привласнення набутків чужої культури (в даному випадку – колоніальних народів) для імплементації у власний гуманітарний простір як питомої його частини. Відповідна концепція культурної апропріації постала наприкінці ХХ ст. на теренах Північної Америки як громадянська позиція критиків західного експансіонізму проти корінних народів Нового Світу. Концентром нової світоглядної парадигми став захист етнічних меншин, протидія расовій дискримінації, загарбання культурного спадку тощо. Обурення викликали, насамперед дві обставини: по-перше, культурні цінності відтворювали (копіювались, модифікувались і т. п.) без згоди їх носіїв, причому як частина набутків панівної спільноти, по-друге, відповідні привласнення набували статусу повного відчуження культурної спадщини від їх правонаступників. Суттєвою частиною апропріації є ціннісне та смислове спотворення та викривлення архетиповості привласненого, чим вкладається чергова лепта у приниження та дискримінацію питомих носіїв/етносів відповідних набутків.

Стратегему апропріації рашизм використовує, насамперед, стосовно тих культур, котрі ще не стали їхньою безпосередньою власністю. Стосовно останніх, загарбаних імперією силою безпосередньо, не потрібне ніяке фантомне прикриття для того, щоб оголосити відповідні надбання «ісконно рускімі». Апропріація ж здійснюється шляхом безсоромного та цинічного запозичення набутків східної та західної цивілізацій. З першої, наприклад, відтято матрешку та балалайку, із західних – технології, музику, моду і т. д. В російському варіанті це все виглядає архаїчним та застарілим, оскільки їхні справжні творці в з своїх пошуках просунулись вже значно вперед. Але для самого крадія це постає предметом гордості та приводу для самовозвеличення та унікальності власної «культури».

Українське законодавство, попри існуючі прогалини, створило достатню правову базу для притягнення до відповідальності не лише фізичних та юридичних суб'єктів, але й рашистських злочинних спільнот [2].

Згідно кримінального права, суб'єктом відповідальності постає сторона, щодо якої доказово зроблено висновок про її безпосередню участь у спричиненні дій, кваліфікованих згідно існуючого законодавства як протиправні, тобто злочинні. Сучасне національне і, особливо, міжнародне право, до суб'єктів відповідальності відносять як дії окремих індивідів, так і певних спільнот, включно з найвищими рівнями їх самоорганізації на рівні держави. В такому контексті відповідальність за злочин голодомору-геноциду розмежовується на чотири рівні: особиста, колективна, колегіальна, державна.

Нинішня повномасштабна війна, яку РФ провадить проти України, є проявом і продовженням її багатовікової стратегії щодо українського народу з метою позбавлення його фізичного та цивілізаційного існування. У цій неспровокованій агресії простежуються практично всі форми та ознаки геноциду. Вони визначені, насамперед, в стратегічній меті війни, неодноразово задекларованій рашистами: знищення України як держави, а українців – як нації.

Список використаних джерел

1. Пахльовська О. Проблема спадщини в українській культурі та форми її імперської експропріації. URL: <https://history.sumy.ua/actually/555-problema-spadshchynuvukrainskiikulturitaformyiiiimperskoiekspropriatsii.html> (30.09.2012).

2. Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, виконані стійкими злочинними угрупованнями : Постанова Верховного Суду України № 13 від 23.12.2005. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-05.

УДК 364-7:355.01(043.2)

Ярова Л.В.,
*доктор політичних наук,
завідувач кафедри соціології,
Національний університет
«Одеська юридична академія»*

ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ ВІЙНИ

Соціальні наслідки економічних реформ, погіршення умов життя більшої частини населення, що виявляється у зниженні рівня та якості життя, а також трансформації соціальної сфери, яка активно розвивається у напрямку подолання цих наслідків не зважаючи на воєнні дії, – всі ці питання є вельми актуальні для соціальної політики України.

У найзагальнішому вигляді діяльність держави щодо задоволення соціальних потреб громадян визначається рішенням наступних проблем, таких як покращення умов, способу та якості життя людей, охорону здоров'я, культуру, соціальне забезпечення, послуги та підтримку для бідних і незахищених верств населення, забезпечення певних їх життєвих потреб, надання громадянам необхідних соціальних послуг, захисту та підтримки. Роль держави полягає у забезпеченні та досягненні відповідного результату за допомогою найрізноманітніших механізмів. Для вирішення соціальних проблем держава використовує профспілки, громадські організації, політичні партії, компанії, гуманітарні організації, фонди, асоціації та інші неурядові організації.

Соціальною може вважатися лише та держава, яка спирається на підтримку та довіру суспільства при реалізації економічної та соціальної політики. Ознакою со-

ціальної відповідальності держави, за якою пильно стежить громадянське суспільство в європейських країнах, є забезпечення соціальної безпеки, тобто створення стабільності, доброї «соціальної екології» та сприятливого соціального середовища.

Нові завдання, що стоять перед соціальною політикою під час війни, а також у зв'язку з розвитком інтеграції у соціальній сфері та глобалізацією, зажадали вдосконалення механізму виконавчої влади, підвищення компетентності та створення нових структур, здатних конструктивно реагувати на виклики часу, так за оцінкою KSE, «збитки, завдані житловому фонду, станом на листопад 2022 року склали 52,5 млрд доларів США, що становить 38,6% від загального обсягу збитків. Пошкоджене житло: 126,7 тис. приватних будинків, 16,8 тис. житлових будинків, майже 300 гуртожитків».

Кількість «офіційно зареєстрованих ВПО зросла під час повномасштабного вторгнення з 1,5 млн до 4,9 млн осіб. Проте фактична кількість може бути значно більшою, оскільки не всі реєструються як ВПО. Це пояснюється порівняно низьким матеріальним забезпеченням та необхідністю перереєструватися у військоматах для чоловіків. За даними Міжнародної організації з міграції (МОМ), у грудні 2022 року кількість ВПО оцінювалася в 5,6 млн». На листопад 2023 року в Україні на реєстрації залишилося 4,9 мільйона внутрішньо переміщених осіб у цілому, з них 2,6 мільйона осіб щомісяця отримують соціальні виплати.

Правове регулювання надання соціальних послуг на даному етапі розвитку нашої країни спрямоване на створення адресної, якісної та комплексної підтримки вразливих категорій населення. Україна зараз зазнає значних обмежень у бюджеті, але все одно продовжує фінансувати систему соціального забезпечення та підтримувати стійкість економіки. Під час війни уряд зосередився на діджиталізації, щоб покращити доступ українців до соціальної допомоги. Було реалізовано такі ініціативи: для допомоги внутрішньо переміщеним особам (ВПО) було спрощено реєстрацію, надано фінансування для підтримки ВПО та, за можливості, надано житло.

Окремої уваги заслуговує реформа децентралізації послуг, тобто організаційних структур надання соціальних послуг населенню об'єднаних територіальних громад. Однак виклики сьогодення, а саме ситуація воєнного стану в Україні через агресію РФ, спрямовують увагу держави на швидке реагування, гнучке прийняття рішень та швидкий перегляд державного регуляторного законодавства у сфері організації та надання соціальних послуг. Подальший розвиток системи соціальних послуг в умовах війни має бути спрямований на виявлення соціальних потреб вразливих верств населення, розробку та вдосконалення нормативно-правового та методичного забезпечення надання соціальних послуг в умовах воєнного стану, механізмів організаційного та фінансового забезпечення таких послуг, а також моніторингу та оцінки якості соціальних послуг.

Головною метою нової соціальної політики країни є відновлення та примноження людського капіталу шляхом створення сприятливого середовища в країні. Стратегічними напрямками нової соціальної політики є відновлення довіри населення до політики держави, спрямованої на покращення життя людей; трансформація

соціальної сфери в нову модель, що базується на розумінні людського капіталу як фактору соціально-економічного розвитку; сприяння ефективній зайнятості та створенню нових робочих місць; винагорода, оподаткування та соціальне страхування; комплексна трансформація підходів до комплексна трансформація підходів; забезпечення реальної ефективності соціальних видатків; мобілізація зусиль суспільства, бізнесу та влади на підвищення якості життя.

Загалом, нові концепції соціальної політики не повинні обмежуватися заохоченням безкоштовної допомоги або пасивного очікування допомоги. Нові концепції соціальної політики повинні відроджувати та заохочувати почуття відповідальності за власну долю, створювати та відновлювати мотивацію до такої роботи. Створити відносно рівні стартові можливості для всіх членів суспільства. Для цього суспільство має створити економічні, організаційні, правові, фінансові та інші умови для самопізнання, розуміння людиною своєї ролі та позиції у захисті своїх прав і невід'ємних життєвих інтересів, шляхів самореалізації та самоствердження, взаємодії з іншими суб'єктами соціального захисту.

Шлях до європейської інтеграції має велике значення для України. Для того, щоб реалізувати це прагнення, наша країна повинна виконати політичні, економічні, правові, географічні та формальні умови. На жаль, наразі Україна відповідає лише географічним умовам. На нашу думку, невідкладними завданням державної політики в соціальній сфері є гарантування соціальних цінностей, створення функціональної ринкової економіки, здатної конкурувати на міжнародній арені, та забезпечення політичної стабільності. Лише виконавши дані умови можна досягти добробуту населення та членства в ЄС. Наразі серед населення поширена думка, що членство в ЄС гарантує високий рівень життя. Однак членство в ЄС є не причиною позитивних змін, а їхнім наслідком. Необхідно визнати, що це досить тривалий процес, оскільки досягти рівня розвинених країн за короткий час неможливо. Тому доцільно розробити унікальну модель соціального захисту з урахуванням історичних та національних особливостей України, посиляючись при цьому на досвід європейських країн.

Кобець Т.А.,
аспірант кафедри політології
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника;
Кобець Ю.В.,
кандидат політичних наук,
в.о.завідувача кафедри політичних
інститутів та процесів
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника

КОГНІТИВНА ВІЙНА ЯК СУЧАСНА ФОРМА ВЕДЕННЯ МЕРЕЖЕВО-ЦЕНТРИЧНОГО ПРОТИСТОЯННЯ

Теорія мережево-центричних війн стала однією з ключових концепцій у військовому стратегічному плануванні, особливо для країн, які розвивають свої озброєні сили в умовах технологічного прогресу та інформаційної революції. Ця концепція базується на використанні мереж, що об'єднують інформаційні, комунікаційні та технічні засоби, для підвищення ефективності ведення війни.

Теорія мережево-центричних війн – нова теорія мережево-центричних війн прийнята військовим керівництвом США – Офісом реформування Збройних Сил під керівництвом віце-адмірала Артура К. Сибровски. Дана теорія активно впроваджується в практику ведення бойових дій США в різних країнах світу, а також тестується на навчаннях і симуляторах. У контексті теорії мережево-центричних війн, сутність її полягає у тому, щоб зробити війська більш гнучкими, забезпечивши їх спроможність взаємодії та швидкої реакції на зміни у бойовому середовищі. Це включає в себе ефективне використання інформаційних систем, зокрема штучного інтелекту, аналізу даних, кіберзахисту та зв'язку для забезпечення домінування на полі бою.

Такі концепції дозволяють вдосконалити військові стратегії, проте вони несуть у собі і певні виклики. Наприклад, інтеграція новітніх технологій вимагає значних витрат і може бути вразливою до кібератак. Крім того, необхідно забезпечити відповідний рівень навчання та підготовки військових для роботи з цими новими системами. Такі технологічні стратегії стають основою сучасного бойового мистецтва, але важливо також зберігати баланс із забезпеченням етичних та гуманітарних стандартів у веденні війни та конфліктів [6].

Суть мережево-центричної війни полягає у досягненні перемоги над противником шляхом формування інформаційно-комунікативної та управлінської переваги над ним. Це передбачає інтегрування власних сил і засобів ведення бойових дій у єдину інформаційно-комунікативну мережу, що підвищує їх бойові можливості. Як вже відзначалось, елементи ведення мережево-центричної війни застосовувались з 90-х років минулого сторіччя. І саме такими будуть війни майбутнього.

Теорія мережево-центричних війн спрямована на те, щоб поєднати всі аспекти, пов'язані зі сферою військової стратегії, в одну мережу. Вона виходить за межі традиційних концепцій війни, що базуються на чітко визначених військових діях та об'єктах ведення бойових операцій. Ця концепція відображає важливість інформаційного простору та зв'язку як основних елементів військової діяльності, що постійно взаємодіють. Операції базових ефектів (ОБЕ) визначаються як важливий компонент цієї теорії, оскільки вони спрямовані на формування поведінкових моделей різних груп на різних етапах конфлікту [1].

Важливо відзначити, що теорія мережево-центричних війн відкриває нові можливості в маніпулюванні інформацією та впливі на поведінку учасників конфлікту, що може бути як позитивним, так і негативним аспектом. Використання цієї теорії може вести до покращення ефективності ведення бойових дій, але водночас воно може породжувати етичні та гуманітарні проблеми, зокрема в сфері захисту цивільного населення та прав людини.

Змішуючи різноманітні сфери військової стратегії та включаючи їх до однієї мережі, ця концепція може стати дієвим інструментом у веденні сучасних конфліктів, але вона також потребує уважного розгляду етичних, правових та гуманітарних наслідків свого застосування.

Те, що описується як мережева війна, має глибокі соціальні, політичні та економічні наслідки. Така концепція відображає потенційний вплив розширення інформаційного простору на всі сфери життя, включаючи політику, військові операції, економіку та культуру. Аналізуючи вас викладене, можна відзначити, що мережева війна, як описано нами, представляє собою концепцію повного контролю, абсолютного панування над усіма аспектами життя, що може бути використано для маніпулювання, нав'язування волі та контролю над величезним колом різних суб'єктів у світовому масштабі [3].

Фази відображають загальний хід бойових дій в мережево-центричних конфліктах і намагаються систематизувати етапи, які відбуваються під час таких воєн. Вони можуть бути використані для уявлення про послідовність дій у таких сценаріях:

- Досягнення інформаційно-управлінської переваги. Ця фаза передбачає спрямованість на знищення або вибіркову блокаду систем ведення розвідки, керування та зв'язку противника. Отримання переваги у цих аспектах може значно обмежити здатність противника до вирішальних військових дій.

- Завоювання переваги в повітряному просторі. У цій фазі спрямовані зусилля на придушення або знищення протиповітряної оборони супротивника. Це дозволяє контролювати повітряний простір, що є ключовим для проведення операцій із застосуванням авіації та дронів.

- Знищення сил без управління. Після порушення систем управління і знищення противників у повітряному просторі ця фаза передбачає знищення сил та засобів, що залишилися без ефективного керівництва та контролю.

- Остаточне придушення опору. Це завершальна фаза, коли здійснюється остаточне придушення будь-яких залишкових пунктів опору і вирішення будь-яких відокремлених конфліктів чи протистоянь.

Ці фази становлять узагальнену модель ходу бойових дій у мережево-центричних конфліктах, але слід пам'ятати, що кожен конфлікт може мати свої унікальні аспекти і може відрізнятися за своєю природою та сценарієм [3].

Однак варто враховувати, що така концепція має потенційно серйозні етичні та гуманітарні наслідки. Відмова від самостійності країн, урядів та людей може породжувати питання про свободу, права людини та суверенітет. Важливо також зазначити, що реалізація такої концепції може суперечити принципам демократії та міжнародного права. Такий підхід до ведення війни та контролю може викликати серйозні застереження і викликати обурення як у внутрішній, так і в міжнародній спільноті. Глибокі етичні аспекти і вплив на права та свободи людини потребують ретельного вивчення й обговорення.

Напрями трансформацій відображають еволюцію стратегій і підходів у військовому плануванні та стратегічному веденні бойових дій. Перехід від концепту «платформи» до «мережі» відображає зміну уявлення про структуру та організацію військових сил: від окремих одиниць до більш складних, взаємопов'язаних систем.

У військовій стратегії такі зміни вказують на те, що військові операції враховують широкий спектр аспектів, які включають не лише військовий аспект, а й інформаційний, соціальний, ландшафтний та інші. Це означає, що військові сили та їх дії розглядаються в контексті широкої екосистеми, де вони функціонують. Швидкість у прийнятті рішень та миттєвий зворотний зв'язок набувають ключового значення в умовах ведення військових операцій. Це дозволяє реагувати на зміни в реальному часі та адаптуватися до нових умов бою, забезпечуючи таким чином більшу ефективність стратегічних рішень.

Мета переходу до мережево-центричних моделей у військовій сфері полягає в забезпеченні підтримки союзників, уникненні конфліктів і агресії, а також, у разі необхідності, у швидкій та ефективній перемозі над противником. Ці зміни в підходах до ведення війни спрямовані на забезпечення стратегічної переваги та зменшення можливих загроз. Такі трансформації відображають актуальність поточних військових стратегій, щоб вони відповідали сучасним умовам та технологічним можливостям, забезпечуючи більш ефективне управління військами та захист національних інтересів [2, с.12].

Когнітивна війна, зазначена як окремий аспект, виникає у контексті широкого проникнення інформаційних технологій та соціальних мереж у суспільство. Ця форма неконвенційної війни, як стверджують деякі дослідники, полягає в боротьбі за душі та розуми людей. Конкретні цілі цієї війни підпорядковані стратегії. Її мета – здійснення контрольованого впливу на людські спільноти та окремих особистостей з метою зміни їхніх когнітивних рамок і поведінки. Когнітивна війна заслуговує уваги з багатьох перспектив. Вона породжує широкий спектр дослідницьких питань: від використання досягнень нейронауки до етичних проблем. Основна проблема

полягає в тому, що вона може бути непомітною – ми спостерігаємо лише наслідки, адже виявляється втручання в когнітивні процеси лише пізніше, коли може бути занадто пізно [7].

Якщо на екзистенційному рівні війна є збройним зіткненням значних людських угруповань, організованих у військо, то у сенсі когнітивному війна породжується неможливістю порозуміння, через розрив у ланцюжках комунікації, зумовлений різними уявленнями про соціальний порядок і владні відносини. Відповідно, мир означає як припинення збройних зіткнень, так і відновлення комунікацій та встановлення порозуміння.

Проте сучасні війни не визнають себе обмеженими міжнародним правом. Вони прагнуть до маскуванню під різного типу «військові операції» та відбуваються у специфічний спосіб війн гібридних або терористичних, які практично є поєднанням воєнних дій і таємних операцій.

Відповідно, створюється особливий дискурс гібридних війн зі своїми засобами породження смислів. Зокрема, в аспекті комунікацій завдання гібридної війни полягає не в досягненні порозуміння, а у створенні численних непорозумінь і хаосу мислення, продукуванні різних версій подій, які однаково претендують на істинність. Аналогічно, збройні операції здійснюються так, щоб не було зрозуміло, хто за ними стоїть і яку мету вони переслідують.

Відмова від фізичного насильства не означає відмови від насильства когнітивного – емоційного та інтелектуального, коли сторони «м'якими» засобами намагаються нав'язати противникові власні уявлення про устрій реальності, присвоїти свої імена речам, представити свою логіку міркувань як єдино правильну.

Прагнення емоційно-психічної зверхності – одне з істотних виявів волі до влади, тобто встановлення відносин панування та підкорення. Воно є тим небезпечнішим, чим більше за пропозицією діалогу та мирного обміну думками приховано прагнень встановити свій контроль над свідомістю та волею іншого, а через це – оволодіти його матеріальними і ментальними ресурсами, соціальним капіталом тощо.

Визначення характеру сучасних та майбутніх конфліктів відбувається за допомогою аналізу розвитку форм та методів ведення військових дій. Ось основні тенденції:

1. Збільшення стратегічного неядерного стримування. Використання новітніх засобів збройної боротьби для проведення неядерних та дистанційних бойових операцій.

2. Підвищення динамічності та маневреності військ. Використання мобільних сил, аеромобільних та спеціальних військ на різних напрямках.

3. Розширення простору збройної боротьби. Перенесення бойових дій на повітря, воду та в космос; ведення війни через електронне ураження об'єктів та комунікацій супротивника.

4. Зростання ролі інформаційного протистояння. Використання новітніх інформаційних технологій у військових діях.

5. Боротьба з міжнародним тероризмом. Формування експедиційних сил для миротворчих та антитерористичних операцій.

Так, інформаційна перевага в мережево-центричних операціях відіграє важливу роль у досягненні стратегічного переваги. Забезпечення інформаційної переваги включає в себе кілька важливих підходів:

Збільшення потреби супротивника в інформації: Створення ситуації, де супротивник має недостатньої інформації для прийняття рішень або для ефективності його дій. Це може включати зміну або приховування важливої інформації, що стосується власних стратегій або намірів.

Обмеження доступу супротивника до інформації: Захист інформаційних ресурсів від доступу противника шляхом застосування шифрування, кіберзахисту, захисту мереж і систем зв'язку.

Забезпечення широкого доступу до інформації для своїх: Розробка і впровадження мережевих механізмів для збору, аналізу та розповсюдження інформації серед власних сил для прийняття оперативних та стратегічних рішень.

Мінімізація потреби у статичній інформації: Заміна статичної інформації динамічним і оперативним інформуванням. Це дозволяє оперативно реагувати на зміни ситуації та адаптувати стратегії в реальному часі.

Ці підходи допомагають забезпечити перевагу в контролі над інформацією, що може мати вирішальне значення в сучасних військових операціях та стратегіях.

Таке бачення відіграє критичну роль у досягненні інформаційної переваги в контексті мережево-центричних операцій. Маніпулювання доступом до, обміном та захистом від інформації – ключові аспекти сучасних стратегій. Організація власної інформаційної бази та здатність адаптуватись до постійних змін грають важливу роль у військовій діяльності. Забезпечення доступу до надійної інформації, реагування на нові вимоги до інформаційних ресурсів та забезпечення оперативності у прийнятті рішень є критичними в умовах сучасних військових конфліктів [2, 14].

Так, операція «Буря в Пустелі» була важливою подією, що демонструвала переваги технологій у військових конфліктах. Застосування різноманітних технологічних інновацій, таких як GPS, крилаті ракети та «розумні» бомби, дозволило США та їх союзникам ведення ефективних операцій і швидко перемогу [4].

Кампанія демонструвала значний вплив технологій на результати військових дій. Вона показала, як використання передових засобів зв'язку, зброї та навігації може значно підвищити ефективність бойових операцій і зменшити втрати. Проте варто відзначити, що ця операція також викликала обговорення та критику через свої наслідки і етичні питання, пов'язані з втратами серед цивільного населення та іншими аспектами.

США і їх союзники за 1 місяць і 10 днів нанесли поразку армії Іраку, що була найбільшою Близькому Сході, мала 2200 танків, крупнокаліберну артилерію, оперативно-тактичні ракет. Ця подія також стала однією з перших, де інформаційні операції та пропаганда грали важливу роль у супроводі військових дій. Використання

інформаційних ресурсів для підтримки військових операцій та впливу на громадську думку стали важливим елементом таких конфліктів [4].

Переозброєння, перепідготовка та реорганізація військ, зміни у структурі Збройних сил і веденні бойових дій на різних рівнях – це суттєві аспекти, які можуть вплинути на ефективність ведення мережево-центричних воєн. Підготовка до таких конфліктів вимагає глибокого розуміння технологій, інформаційних систем, сучасних методів комунікацій та стратегічного управління. Нові підходи до ведення війни часто базуються на використанні передових технологій, штучного інтелекту, кібернетики та інших інноваційних рішень.

Справді, війна в контексті мережево-центричної стратегії відрізняється від традиційного уявлення. Сьогодні більший акцент здійснюється на інфраструктурі, як фізичній, так і інформаційній, що дає можливість здійснювати ефективніші та точніші удари. Мережево-центричні війни спрямовані на дезорганізацію противника через руйнування його систем комунікації та прийняття команд. Основними завданнями таких військових дій є [6]:

1. Досягнення інформаційної переваги. Це означає придушення засобів зв'язку противника, що робить його вразливим перед вашою інформаційною стратегією.

2. Масування результатів. Збройні сили, завдяки інформаційній перевазі, можуть виконувати дії розсіяними групами, завдаючи максимальної шкоди інфраструктурі противника.

3. Позбавлення супротивника можливості діяти. Це включає руйнування інформаційних систем, таким чином, що вони не можуть ефективно реагувати або взаємодіяти [5].

Одним із головних підходів мережево-центричних воєн є розуміння важливості контролю за інформацією, яка впливає на ефективність ведення бойових дій. Це дозволяє стратегам і командувачам забезпечити перевагу в розумінні ситуації та управлінні діями під час конфлікту.

Зміст мережевої війни полягає в досягненні успіху в збройній боротьбі не через перевагу в чисельності й вогневій могутності військ, а завдяки їх перевазі в інформаційних можливостях та організаційній побудові за мережевою структурою. Суцільна інформатизація та інтелектуалізація систем управління військами і зброєю якісно змінили зміст воєнних операцій. Вони дістали назву мережево-центричних операцій (воєн), які проводяться складом різновидових тактичних угруповань, що керуються з єдиного стратегічного центру й одночасно діють як окремі ключові елементи системи державного й військового управління – частини й підрозділи «сил удару у відповідь» – на всій території противника. Особливістю мережево-центричних операцій є застосування побудованих на нових принципах методів розвідки, управління й забезпечення, які дають можливість застосовувати сили й засоби збройної боротьби не в одній лінії, а відразу на всій глибині театру воєнних дій відповідно до своїх бойових і маневрених можливостей. Спільне застосування різних видів угруповань військ підвищує результативність воєнних операцій.

Мережево-центрична війна ґрунтується на використанні інформаційних технологій та мережевих зв'язків для координації та керування діями у воєнних конфліктах.

Ці види воєнних стратегій дають можливість невеликим або менш розвиненим силам виступати проти значно більш сильних опонентів, використовуючи винахідливі та нестандартні методи. Вони також відкривають шляхи для нових загроз, пов'язаних із кібернетичними атаками, інформаційною війною, а також можливістю маніпулювання масовою свідомістю та впливом на глобальні процеси. У зв'язку з цим, розуміння, виявлення та ефективного протистояння асиметричним, гібридним та мережево-центричним загрозам є надзвичайно важливими завданнями для сучасних держав та міжнародних організацій з метою збереження міжнародної безпеки та стабільності.

Список використаних джерел

1. Василенко О. В. Основні світові тенденції розвитку озброєння та військової техніки для ведення війн у майбутньому. *Наука і оборона*. 2009. № 4. С. 18–22.
2. Глушков В. О. Основи новітньої теорії ведення сучасних війн. *Актуальні проблеми політики* : зб. наук. пр. / НУ «ОЮА», Південноукр. центр гендер. проблем. Одеса : Фенікс, 2015. Вип. 56. С. 12-21.
3. Дацюк А. В. Особливості сучасних збройних конфліктів: від конвенційного протистояння до гібридної та мережево-центричної війни. 21.03.2017. URL: <https://matrix-info.com/osoblyvosti-suchasnyh-zbrojnyh-konfliktiv-vid-konventsijnogo-protystoyannya-do-gibrydnoyi-ta-merezhevo-tsentrychnoyi-vijny/>.
4. Дзьобань О. П., Прудникова О. В. Сучасна війна: трансформація до мережевих форм. *Інформація і право*. 2022. №3 (42). С. 21-30. URL: <https://ippi.org.ua/dzoban-op-prudnikova-ov-suchasna-viina-transformatsiya-do-merezhevikh-form-s-21-30>.
5. Попов М. О., Нос І. А., Попова Н. О., Губарева О. П. Тенденції розвитку та застосування мережецентричної системи керування підрозділами у сучасних конфліктах. *Збірник наукових праць Харківського національного університету Повітряних Сил*. 2022. №3 (73). С. 21-25. URL: <https://journal-hnups.com.ua/index.php/zhups/article/view/1232/1084>.
6. Радецький В. Г. Класифікація сучасних воєнних конфліктів і види миротворчої діяльності. *Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка*. 2009. № 9. С.87-104.
7. Claverie B., Du Cluzel F. Cognitive Warfare: The Advent of the Concept of «Cognitics» in the Field of Warfare. *Cognitive Warfare: The Future of Cognitive Dominance*. NATO Collaboration Support Office, 2022. URL: <https://hal.science/hal-03635889/document#:~:text=Bernard%20Claverie1%2C%20Fran%C3%A7ois%20Du%20Cluzel,own%20domain%20in%20modern%20warfare>.

Липчук О.І.,
кандидатка політичних наук,
доцентка кафедри політології
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника

ВІЙНА В УКРАЇНІ ЯК ВИКЛИК ДЛЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Національна безпека в Україні – це комплексна система заходів і підходів, спрямованих на забезпечення стабільності, територіальної цілісності та захисту національних інтересів. З огляду на сьогоdnішній воєнний стан, важливо розуміти основні засади цієї політики, яка керується ідеями суверенітету, демократії, прав людини та міжнародного співробітництва між державами.

У сучасному світі всі держави стикаються з проблемою забезпечення своєї національної безпеки. Діяльність держави спрямована на реалізацію національних ідеалів, захист національних інтересів та гарантування прав і свобод людини і громадянина.

З огляду на сучасні безпекові виклики та глобалізаційні тенденції, особлива увага приділяється створенню та підтриманню національної безпеки.

Важливість вивчення цього питання полягає в тому, що національна безпека є важливою умовою для функціонування та розвитку особистості, суспільства і держави. До проблем у сфері державної безпеки на сьогодні можна віднести – відсутність системи державної безпеки

Сьогодні проблеми у сфері національної безпеки характеризуються цілою низкою загроз на різних рівнях. Багато з них мають глобальний характер, включаючи військові конфлікти та війни.

З огляду на широкомасштабне вторгнення росії в Україну та формування нових міжнародних військових союзів та нових міжнародних воєнних альянсів, формування міжнародної співпраці, з метою посилення безпеки світового співтовариства, сьогодні актуалізується питання виокремлення сучасних проблем забезпечення національної безпеки в умовах воєнного часу.

Національна безпека виступає як важлива функція кожної держави, що покликана гарантувати сприятливі умови для життя і продуктивної діяльності громадянам, державних інститутів, захищати життєво важливі інтереси людини і суспільства від зовнішніх і внутрішніх загроз. Національна безпека, як зазначено у ст. 1 Закону України «Про основи національної безпеки України», виступає як «захищеність життєвоважливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам». Захищеність людини і громадянина, суспільства і держави забезпечується відповідною

діяльністю, яка зменшує або відвертає ймовірні загрози і підвищує захисні, мобілізаційні функції у період небезпеки. В основі цієї діяльності лежить обстоювання і реалізація національного інтересу певної країни – глобального, всеохоплюючого інтегрального інтересу, втілення якого уможливорює здійснення життєвоважливих приватних, групових і суспільних інтересів переважної більшості громадян. Отже, національна безпека є своєрідним синтезом інтересів і потреб усіх соціальних суб'єктів.

Національна безпека, проблеми її гарантування стали важливою темою сучасної діяльності як держави, так і дослідників. Політико-правові засади становлення національної безпеки України розроблені різними авторами-науковцями. Правову основу національної безпеки становлять Конституція України, закони, інші нормативно-правові акти, а також визнані Україною міжнародні договори і угоди.

До актуальних загроз національній безпеці України Стратегія зараховує: Агресивні дії росії, що чиняться для виснаження української економіки і підриву суспільно-політичної стабільності задля знищення Української держави і захоплення її території. Неєфективність системи гарантування національної безпеки і оборони України. Корупція та неєфективна система державного управління. Економічна криза, виснаження фінансових ресурсів держави, зниження рівня життя населення. Загрози енергетичній безпеці. Загрози інформаційній безпеці. Загрози кібербезпеці і безпеці інформаційних ресурсів. Загрози безпеці критичної інфраструктури. Загрози екологічній безпеці.

Характер сучасних загроз національній безпеці України зумовлює нагальну потребу забезпечення готовності держави, її економіки і суспільства до оборони та відбиття збройної агресії, підвищення рівня обороноздатності держави як одного з найважливіших пріоритетів політики національної безпеки. Основними завданнями у цій сфері є: реформування системи мобілізаційної підготовки та мобілізації України з урахуванням особливостей сучасних воєнних конфліктів; перегляд та законодавче визначення засад територіальної оборони держави; активне використання механізмів двосторонньої та багатосторонньої співпраці з державами-партнерами, передусім у напрямі розвитку військового і військово-технічного співробітництва, в тому числі отримання від них військової допомоги; реструктуризація та випереджувальний розвиток оборонної промисловості України, оптимізація її виробничих потужностей, здійснення політики імпортозаміщення та налагодження власного виробництва критичних комплектуючих і матеріалів, поглиблення військово-технічного співробітництва з провідними державами світу, насамперед державами-членами ЄС і НАТО; впровадження розвитку системи військово-патріотичного виховання, запровадження програм початкової військової підготовки у загальноосвітній школі.

Наразі державне управління має серйозні фінансові проблеми, які гальмують його подальший розвиток. Водночас відсутність такого розвитку та подальше згортання бюджетної сфери призведе не лише до безпрецедентної соціально-економічної напруги, але й стане вирішальним фактором руйнації всієї країни. Для вирі-

шення цієї гострої проблеми передбачається спрямувати розробку механізмів управління національною бюджетною безпекою, що включає формування орієнтирів національної політики у сфері бюджетної безпеки як інструменту забезпечення конкретної бюджетної безпеки.

Формування та реалізація політики національної безпеки України є чи не найважливішими питаннями ефективного управління перехідним суспільством. Політична практика України довела, що теорії, стратегії, концепції та програми реалізації національної політики у сфері національної безпеки мають об'єктивно інтегрувати всі складові національної політичної діяльності та базуватися на обґрунтованих теоретичних засадах та історичному досвіді.

Сьогодні теорія національної безпеки перебуває в стадії активного становлення та стрімкого розвитку. Щоб знайти надійне теоретичне підґрунтя для організації системи стратегічного планування у сфері національної безпеки, необхідно виходити з позиції використання найбільш поширених політико-правових засобів та інструментів у державній діяльності та спиратися на базові принципи.

Забезпечення національної безпеки України потребує поєднання національних та міжнародних заходів, а саме визначення стратегічних пріоритетів, правильне розуміння проблем у сфері національної безпеки, пошук найбільш прийнятних шляхів їх вирішення, тісна співпраця держав у створенні ефективних систем протидії сучасним загрозам. Національна безпека України та міжнародна безпека світу можуть бути забезпечені лише шляхом співробітництва.

УДК 328.132.7:316.256(477)»364»

Москалюк М.Ф.,
*кандидат політичних наук,
доцент кафедри політології,
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника*

ІНСТИТУТ ПРЕЗИДЕНТСТВА УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: АКТУАЛЬНІ ВИКЛИКИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ

Інститут президентства в науковому дискурсі розглядається як сукупність державно-правових (конституційних) норм, що регулюють формування і функції президентської влади. Як глава держави президент наділений представницькими та контрольними функціями у сфері державного управління, обсяг яких напряму залежить від різновиду республіканської форми правління – президентської, напівпрезидентської (змішаної) та парламентської. На впливовість глави держави також впливає специфіка функціонування політичного процесу в умовах запровадження надзвичайного або воєнного стану.

У контексті заявленої тематики вітчизняний інститут президентства розглядається в умовах російсько-української війни, перший етап якої тривав з окупації Криму та частини Донецької і Луганської областей («гібридна війна» 2014 – поч. 2024 рр), другий – почався з повномасштабним вторгненням росії 24 лютого 2024 р. У персоніфікованому вимірі інститут президентства в окреслених часових рамках репрезентований в. о. президента О. Турчиновим (23 лютого – 6 червня 2014 р.), П. Порошенком (7 червня 2014 р. – 19 травня 2019 р.) та (з 20 травня 2019 р.) – В. Зеленським.

Короткий період перебування О. Турчинова на посаді в.о. глави держави характеризувався вимушеним (у зв'язку з самоусуненням президента В. Януковича та його втечею з країни) транзитом влади [3]. В умовах російської агресії О. Турчинов, об'єднавши посади голови Верховної Ради, в.о. Президента України, Верховного Головнокомандувача та Голови Ради Національної Безпеки і Оборони (РНБО), опинився перед складними викликами і загрозами для національної безпеки держави. Під його керівництвом розпочато Антитерористичну операцію в Донецькій та Луганській областях, реформування Збройних Сил та силових структур МВС і РНБО, створено національну гвардію, відновлено військовий призов для чоловіків від 18 до 25 років.

П'ятий Президент України П. Порошенко став главою держави в умовах поглиблення агресії росії. Згадані обставини істотно вплинули на перебіг виборчого процесу та статус інституту президентства. П. Порошенко – другий в новітній історії України глава держави, обраний в першому турі. Згідно Конституції України (ст. 106) Президент володіє низкою важливих повноважень у сфері керівництва національною безпекою та обороною. У перші два роки президентства П. Порошенка на тлі відсутності пропрезидентської більшості в дочасно обраному парламенті «простежувалося розбалансування політичних сил в контексті посилення політичної конкуренції між різними угрупованнями» [2, с. 97]. Але із формуванням у квітні 2016 р. парламентської коаліційної більшості за участю Блоку Петра Порошенка і Народного Фронту (лідер А. Яценюк) та, у зв'язку з цим, згортанням політичної конкуренції в Україні відбувся процес повернення до неформального домінування глави держави в системі виконавчої влади [1, с. 13]. Де факто, реальний вплив П. Порошенка на процес прийняття та реалізації управлінських рішень був вищим за відведені Конституцією повноваження. Його лідерські позиції істотно зросли в умовах запровадження правового режиму воєнного стану з 28 листопада до 27 грудня 2017 р. в 10-ти областях, що межують з рф та Придністров'ям, мають виходи до Чорного і Азовського морів.

Згідно результатів президентських виборів 2019 р. чинним главою держави став В. Зеленський. З огляду на вагомий електоральний успіх (73, 22% голосів виборців) він отримав потужні важелі впливу на Верховну Раду та Кабінет Міністрів. На тлі повномасштабного російського вторгнення 24 лютого 2022 р. та запровадження воєнного стану на всій території України спостерігається різке посилення інституту президентства в системі органів державної влади. На думку вітчизняного

дослідника О. Кондратенка сучасна вітчизняна владна модель загалом відповідає критеріям президентської республіки, оскільки процес прийняття державних рішень фактично замкнено на Офісі Президента з розширенням повноважень В. Зеленського як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил [2, с. 100].

Отже, на тлі російсько-української війни інститут президентства України формально функціонує в контексті парламентсько-президентської республіки, але в умовах запровадження воєнного стану набув рис, притаманних президентській моделі. На наш погляд, у післявоєнний період чинний неформальний статус глави держави потребує корекції у відповідності до норм Конституції України. А це у свою чергу мінімізуватиме вірогідні антидемократичні тенденції у його функціонуванні.

Список використаних джерел

1. Зеленько Г. Система державного управління в Україні: траєкторія змін 2014–2016 рр. Наукові записки Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України імені І. Ф. Кураса. 2016. Вип. 5–6. С. 4–34.

2. Кондратенко О. Інститут Президента України: динаміка сфер компетенції. *Політичні дослідження*. 2023. № 1 (5). С. 87–107.

3. Співкеря Ради Турчинова призначено в.о. президента України. URL: https://www.bbc.com/russian/international/2014/02/140223_ukraine_parliament_meeting.

УДК 327

Ялі М.Х.,
кандидат політичних наук,
старший науковий співробітник,
професор кафедри міжнародних відносин
та стратегічних студій
Національного авіаційного університету

ГЕОПОЛІТИЧНИЙ, ГЕОЕКОНОМІЧНИЙ, ВІЙСЬКОВИЙ ТА ДЕМОГРАФІЧНИЙ ВИМІРИ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

Анотація. У статті досліджуються ключові геополітичні, гео економічні, військові та демографічні чинники повномасштабної військової агресії РФ проти України. Виокремлюються цілі та завдання, яких намагається досягнути РФ у війні проти України задля зміни «балансу сил» на світовій політичній арені, так само як і часткового вирішення внутрішніх демографічних дисбалансів всередині РФ за рахунок України.

Ключові слова: геополітика, військове вторгнення, РФ, Україна, НАТО, гібридна війна.

***Abstract.** In the article The article the key geopolitical, geoeconomic, military and demographic factors of the full-scale military aggression of the Russian Federation against Ukraine have been studied. The goals and tasks that the Russian Federation is trying to achieve in the war against Ukraine in order to change the «balance of power» on the world political arena, as well as a partial solution of internal demographic imbalances within the Russian Federation at the expense of Ukraine.*

***Key words:** geopolitics, military invasion, Russian Federation, Ukraine, NATO, hybrid war.*

Будь-який військовий конфлікт, а тим більше повномасштабна війна має декілька ключових вимірів, залежно від того, які цілі та завдання ставить країна-агресорка, його розпочинаючи. Серед базових вимірів в теорії міжнародних відносин та геополітиці вважаються, зокрема, геополітичний, геоекономічний, військовий та демографічний виміри.

Серед базових **геополітичних** та **геоекономічних** цілей та завдань повномасштабної військової агресії РФ проти України можна виокремити наступні:

- збільшити так звану «буферну зону» поміж РФ та країнами НАТО, аби не допустити збільшення спільного кордону з «агресивним» військовим блоком, лідери якого на чолі зі Сполученими Штатами лише й мріють, якщо вірити російській пропаганді, як знищити Росію та захопити її природні багатства.

Як зазначає доктор політичних наук, член-кореспондент Національної академії наук України Галина Зеленько, « Велика повномасштабна війна, яку розпочала Росія проти України 24 лютого 2024 року, мала на меті з-поміж іншого насамперед вирішити «українське питання», створивши демілітаризовану зону навколо Росії [1, с. 271]. Замість цього Росія отримала збільшення суходільного кордону з НАТО на більш ніж 3 тисячі кілометрів після приєднання до лав Альянсу Фінляндії та Швеції, які й вирішили позбавитися нейтрального статусу саме через побоювання геополітичних й територіальних амбіцій очільника Кремля.

- Відрізати Україну від виходів до Чорного та Азовських морів, тим самим обмеживши її можливості експортувати власну продукцію на світові ринки.

- Посилити власний вплив та змінити баланс сил у Чорному морі за рахунок збільшення контролю над узбережжям, а значить й морськими кордонами за рахунок захоплення Миколаївської та Одеської областей.

- Це мало б дозволити й досягти геоекономічних цілей, а саме – контролю торговельних маршрутів та портів на Чорному морі, які мають значно більший потенціал перевалки вантажів задля імпорту та експорту власних товарів, аніж порт Новоросійську.

- Зробити Азовське море внутрішнім морем РФ. Це є єдиною ціллю, яку Росії, на жаль, вдалося досягти Путіну на даний момент після окупації найбільшого портового міста України на Азовському морю – м. Маріуполя. Як зазначив Путін: «Чого вже там – Азовське море стало внутрішнім морем Російської Федерації – це серйозні

речі». Путін також зауважив, що «Петро 1 ще боровся, щоб вийти до Азовського моря» [2].

Тим самим натякаючи й на власну історичну роль та підкреслюючи ніби то масштабність власної персони для долі Росії, асоціюючи себе з персоною, яка й стала засновником Російської імперії, відродити яку й прагне Путін.

Адже повернути Росії імперський статус без контролю над Україною та її територією, як влучно зазначив экс-радник Президента США з національної безпеки Збігнев Бжезинський у вже класичній монографії з геополітики «Велика шахівниця» [3] – неможливо.

Разом з тим Путін прагне повернути світ до часів 19-го століття, коли долі народів та кордони держав вирішували монархи лише п'яти європейських держав-імперій: Англії, Австрії, Франції, Пруссії та Росії. А задля цього Путіну вкрай необхідно були окупувати, а потім й анексувати території України. Ще в 2014 році, на початку так званої «руської весни» в Україні, вже після швидкої та, на жаль, успішної справжньої спецоперації з окупації та незаконної анексії Криму, Путін озвучив власні геополітичні амбіції у вигляді створення квазідержавного утворення під назвою «Новоросія», яка мала охоплювати всі українські області на Сході та Півдні країни з метою створення «буферної зони» поміж РФ та Західного світу, частиною якого прагне стати Україна, приєднавшись до ЄС та НАТО після перемоги «Революції Гідності».

Адже, як зазначав колишній директор Національного інституту стратегічних досліджень, академік НАН України та провідний державний діяч у сфері національної безпеки Володимир Горбулін у своїй монографії «Світова гібридна війна: український фронтір»: «Для Російської Федерації українське приєднання до лав Північно-Атлантичного Альянсу означало б фінальну та тотальну втрату України та виходу Києва зі сфери безумовного контролю Кремля» [4, с. 27].

Протягом 2014-2015 рр., на момент «заморозки» конфлікту на Донбасі внаслідок підписання так званих «Мінських угод», Путіну вдалося окупувати Крим та окремі частини Донецької та Луганської областей (ОРДЛО). Натомість спецоперації як складова «Гібридної війни» [5], яку розпочала РФ проти України у лютому 2014 року в Одесі, Харкові, Запоріжжі, Миколаєві та Дніпрі зі створення так званих «народних республік» на кшталт «днр» та «лнр», провалилися.

Як зазначає професор Г. Зеленько: «Пряма російська агресія проти України, що розпочалася 2014 р., часто розглядається як гібридна. Це викликано тим, що як в Криму, так і в Донецькій та Луганській областях заперечувалося пряма причетність Москви до подій. Відповідальність перекладалася на місцеве населення, яке організувалося для самооборони від «київського режиму», провело псевдореферендуми і утворило «народні республіки». При цьому фінансова, організаційна, політична підтримка іредентистських рухів не приховувалася, поставки зброї заперечувалися не дуже активно. Зрештою, не є секретом, що на окупованих територіях Донецької та Луганської областей були утворені два армійських корпуси, підпорядковані російським військовим структурам» [1, с. 270].

Проте, як підкреслює фінський дослідник «гібридних війн» Сьонке Марах-ренс у своїй статті, присвяченій річниці повномасштабного вторгнення РФ в Україну, «Важка російська гібридна діяльність супроводжує війну в Україні. Практично всі перераховані засоби і методи Росія застосовує в інших операціях по всьому світу:

- Російські приватні військові компанії (ЧВК) діяли в Африці так само жорстоко, як і в Україні, але майже без жодної міжнародної реакції. Вбивство 300 цивільних малийців найманцями Вагнера та підрозділами армії Малі майже не викликало міжнародної реакції;

- Постійні російські кампанії дезінформації через заздалегідь створені мережі по всій Європі та Америці;

- Використання так званих «корисних ідіотів» і впливових осіб майже в усіх західних суспільствах;

- Невказані або спростовані атаки на трубопроводи та критичні інфраструктури по всій Європі;

- Кібератаки на західних політичних лідерів, особливо тих, хто публічно виступив проти Росії [6].

Путін, який дуже полюбляє символізм й красиві дати, сподівався реставрувати щось на кшталт квазі СРСР аkurat до сторіччя його створення, розпад якого він назвав «Найбільшою геополітичною трагедією 20-го століття» [7].

Досягнення всіх зазначених цілей разом мало б зробити РФ найбільшою військовою потугою в Чорному морі. Статус якої й надалі утримує Туреччина, завдяки наявності найпотужнішого в басейні Чорного моря флоту, а також контролю за Босфорською протокою, який надає їй право згідно Доктрини Монтрьо контролювати й обмежувати вхід до Чорного моря військових кораблів.

Недопущення заходження китайських інвестицій, а тому й китайських економічних інтересів в Україну, які мали б приймати участь у поглибленні портів в Криму, також зіграло певну роль у рішенні Путіна окупувати Крим ще в 2014 році, з чого й почалася військова агресія РФ проти України, змінивши геополітичний баланс в Чорноморському регіоні. Адже якщо б серйозні китайські інвестиції зайшли б в Україну, окупувати і тим більш анексувати ці території було б викликом вже Китаю, чого дозволити Путін в умовах конфронтації із США та Заходом в цілому собі не міг.

Контроль за транспортним коридором до ЄС через територію України мали б позбавити Китай альтернативних шляхів до європейського ринку, який після початку військової агресії РФ проти України у 2014 році перенаправив власні торговельні потоки до ЄС суходелом через територію Білорусі. В перспективі це мало б збільшити находження прибутків від використання торговельних шляхів з Азії до Європи.

Що стосується **військового** виміру повномасштабної агресії РФ проти України, то серед ключових завдань та цілей можливо виокремити наступні:

- Захват контролю за ключовими підприємствами українського ВПК, який незважаючи на суттєві втрати внаслідок глибокої економічної кризи 1990-х рр., а також внаслідок відмови України у стрижньовій ролі ВПК як драйверу економічного

зростання, й надалі зберігає суттєвий потенціал, що дозволяв Україні тривалий час зберігати місце у Топ-10 світових експортерів зброї.

На жаль, жага наживи українських можновладців та олігархів протягом 1990-2000-их рр., нерозуміння викликів національній безпеці з боку північного сусіда завдало нищівних втрат військовому потенціалу України, що й призвело до неготовності дати рішучу відсіч військовій агресії РФ у 2014-тому році.

Як демонструють військові розробки, зокрема КБ «Луч», які продемонстрували власну високу ефективність на полі бою, зокрема ПТРК «Стуга», або протикорабельні ракети «Нептун», за допомогою яких був знищений флагман Чорноморського флоту РФ крейсер «Москва», ВПК України й надалі навіть в умовах повномасштабної війни спроможний конструювати та виробляти високотехнологічну зброю.

- Досягнення військових цілей безпосередньо пов'язано з демографічним виміром військової агресії РФ проти України. РФ, як, на жаль, й Україна, ще до початку повномасштабного вторгнення мала серйозні проблеми з демографією, яку намагалася компенсувати за рахунок притоку мігрантів із країн Середньої Азії, аби зневолювати нестачу робочої сили на ринку праці.

Рівень народжуваності так званої титульної нації – етнічних руських, коливався у межах, що недостатньо навіть для уникнення депопуляції. Крім того високий рівень народжуваності серед народів, що сповідують Іслам, насамперед на Кавказі, також розглядався як виклик внутрішній безпеці через можливі диспропорції навіть у кримінальному світі, який завжди відіграв важливу роль для суспільно-економічної стабільності та криміногенної ситуації в РФ.

- Після провалу так званого «Бліцкригу» та змушеної втечі російських військ з території Київської, Житомирської, Чернігівської та Сумської областей, нестачу в особливому складі, керівництво окупаційних військ вирішувало за рахунок примусової тотальної мобілізації на окупованих території Донецької та Луганської областей.

Окупація, та так звана «денацифікація» українських територій має на меті значно покращити демографічну ситуацію в РФ та значно покращити етнічний баланс всередині РФ за рахунок десятків мільйонів українців, яких Путін продовжує вважати «однім народом» з росіянами.

Так само відомо, що держава не може розраховувати на статус так званої «великої держави» та «полюсу» міжнародної сили без наявності значної кількості населення, що відіграє значну роль у військових конфліктах та економіці.

Зокрема, більш ніж 90-мільйонне населення Ірану є зараз вагомим чинником стримування війни проти нього з боку Ізраїлю, населення якого сягає біля десяти мільйонів громадян. Це є також вагомим стримуючим фактором навіть для Сполучених Штатів, які мають договірні військові зобов'язання перед Ізраїлем, але намагаються стримувати його політичне керівництво від подальшої ескалації конфлікту з Іраном після нещодавнього обміну ракетними ударами. Адже проводити наземну військову операцію проти країни, яка й хоча значно поступається у технологічному виміру військового потенціалу, втім спроможний мобілізувати десятки мільйонів чоловіків задля відсічі військового вторгнення на власну територію, є безперспек-

тивним, як вже довів досвід військової інтервенції США у сусідній Ірак. Навіть якщо сама військова операція буде успішною, контролювати території та населення цієї країни є вкрай важким завданням. Навіть для «єдиної наддержави» світу.

Військове керівництво країни-агресорки безперечно має на меті не лише компенсувати власні втрати у живій силі впродовж останніх більш ніж двох років, але й значно збільшити кількість власної армії за рахунок мешканців українських територій, які їм вдасться окупувати. Тим самим покращити ключовий показник могутності держав в умовах світового порядку, в якому «право сили» є домінуючим, та готуватися до нової військової агресії вже проти однієї з країн-членів НАТО, вірогідність якої у разі поразки України у війні з РФ є вкрай вірогідною навіть на думку розвідувальної спільноти, фахівців з національної безпеки та політиків провідних країн ЄС та США. Тому від того, як закінчиться російсько-українська війна і чи досягне Росія поставлених цілей та завдань у військовій агресії проти України залежить не лише доля української нації та державності, але й геополітичне майбутнє всього світу.

Список використаних джерел

1. Зеленько Г. Світопорядок *Z. Удавана Росія: імітація величі і могутності* / Зеленько Г. (керівник проекту, науковий редактор), Лісничук О., Нагірний В., Павленко І., Рябчук М., Стародуб А. Ніжин : Видавець Лисенко М.М., 2024. 288 с.
2. Путін назвав захоплення Азовського узбережжя «хорошим результатом». *Дзеркало тижня*. 07.12.2022. URL: <https://zn.ua/ukr/POLITICS/putin-nazvav-zakhoplennja-azovskocho-uzberezhzhja-khoroshim-rezultatom.html>.
3. Бжезінський З. Велика шахівниця. Львів ;Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2000. 236 с.
4. Horbulin V. *The World Hybrid War: Ukrainian Forefront: monograph abridged and translated from Ukrainian*. Kharkiv : Folio, 2017. 158 p.
5. Крутий В. О. Витоки гібридних війн: досвід ХХ століття. *Держава і право. Серія : політичні науки*. 2017. Вип. 77. С. 148-158.
6. Marahrens S. The Russia-Ukraine conflict from a hybrid warfare perspective – a year in the war. *The Defense Horizon*. URL: <https://tdhj.org/blog/post/russia-ukraine-hybrid-warfare/>.
7. Путін, як і раніше, вважає розвал СРСР катастрофою – Песков. *Дзеркало тижня*. 21.12.2016. URL: https://zn.ua/ukr/WORLD/putin-yak-i-ranishe-vvazhaye-rozval-srsr-katastrofoyu-pyeskov-228169_.html.

Пучко Я.В.,
студентка спеціальності
«Політологія. Національна безпека»,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

ВПЛИВ КРАЇН ГЛОБАЛЬНОГО ПІВДНЯ НА ВПРОВАДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ФОРМУЛИ МИРУ

У статті з'ясовано сутність поняття «Глобальний південь», роль країн Глобального півдня у процесі імплементації української формули миру та їхній вплив на подальший розвиток цього процесу, а також пояснено причини нейтралітету цих країн в питанні російсько-української війни. Країни Глобального півдня мають значну вагу в ООН, що може бути використано для забезпечення підтримки України на міжнародній арені. Також активізація діяльності цих країн на міжнародній арені створює сприятливі умови для обговорення української формули миру.

***Ключові слова:** формула миру, Глобальний південь, ООН, міжнародна підтримка, мирний план.*

The article clarifies the essence of the concept of the «Global South», the role of the countries of the Global South in the process of implementing the Ukrainian peace formula and their influence on the further development of this process, as well as explains the reasons for the neutrality of these countries in the issue of the Russian-Ukrainian war. The countries of the Global South have significant weight in the UN, which can be used to ensure support for Ukraine in the international arena. Also, the activation of the activities of these countries on the international arena creates favorable conditions for the discussion of the Ukrainian peace formula.

***Key words:** peace formula, Global South, UN, international support, peace plan.*

Широкомасштабний наступ російських військ у лютому 2022 року серйозно сколихнув Україну та став початком нової політичної реальності на світовому рівні. Порушення принципів міжнародного права та територіальної цілісності України не могло не викликати реакції країн-членів ООН та інших міжнародних організацій. Підтримка світових лідерів у формі публічного засудження дій військ російської федерації, гуманітарна й фінансова допомога країн Європи суттєво вплинули на імідж України на світовій арені та ситуацію загалом. В перший же день протистояння Україна отримала підтримку 48 держав та 5 міжнародних організацій [3].

З метою припинення жорсткого протистояння і забезпечення миру та стабільності від української сторони поступила ініціатива мирного плану – «формула миру». Президент України Володимир Зеленський представив українську формулу

миру на саміті G20 в листопаді 2022 року. У результаті проведення низки самітів, присвячених детальному вивченню 10 пунктів миру та можливостей його реалізації, більша частина представників на самітах підтримали таку ініціативу. Більше того, на зустрічі в Мальті у жовтні 2023 року відбулося ухвалення документа про намір скликання Глобального саміту на рівні лідерів країн-учасників формули миру [2]. Проте, існує категорія держав, які залишаються нейтральними в питанні підтримки формули миру та позиції України, не засуджують російської агресії, що можна розглядати як підтримку сторони агресора. До такої категорії відносяться країни Глобального Півдня. Свідченнями такої позиції є, наприклад, висловлювання Президента Індонезії Джоко Відодо про потребу уникнення політичної поляризації та закликання до співпраці задля недопущення ще однієї холодної війни. Республіка Індія під час свого головування в G20 у 2023 році постійно нагадувала слова прем'єра Нарендри Моді: «Зараз – не час для війни». Навіть неофіційно вона пропонувала певні формати посередництва задля знаходження способу врегулювання конфліктів. У всіх цих закликах до миру очевидно виявляється одна основна риса: відсутність визнання принципово різних позицій між Росією та Україною – однієї як нападника і порушника норм, іншої як жертви, що захищає свою свободу [4]. Для України є досить вагомим схилення держав Глобального Півдня на свою сторону, насамперед у плані імплементації формули миру.

Перш за все варто з'ясувати, що представляє собою Глобальний Південь, який відмовляється офіційно підтримувати українську сторону, не визнаючи агресивний характер дій Росії та продовжуючи активну співпрацю з нею. Використання терміну «Глобальний Південь» є умовним, оскільки немає як такого спільного критерію, за яким визначають приналежність країн до цієї групи. В основному – це держави Латинської Америки, Африки та частина Азії. В деяких джерелах можна зустріти інший термін на позначення таких країн – «країни, що розвиваються», а ще за часів радянського союзу послуговувалися виразом «Третій світ». Здебільшого, таке трактування пов'язане з економічним чинником – невисоким рівнем доходу, нижчим ВВП ніж у високорозвинених країн світу. Такими є всі країни Африки та Латинської Америки. З іншого боку, серед країн Глобального Півдня є такі потужні гравці, як Індія, ПАР, Індонезія. За деякими джерелами, Китай – друга економіка світу – також входить до цієї групи, хоча важко однозначно визначити його приналежність до якої-небудь категорії держав на міжнародній арені. Необхідно зауважити, що спільним об'єднуючим «знаменником» держав Глобального Півдня можна вважати належність до Руху неприєднання. Він являє собою міжнародний форум, країни-члени якого притримуються принципу нейтральності у зовнішній політиці. Така позиція передбачає відмову від приєднання до військових альянсів та до будь-якого великого блоку світової влади [10]. Між іншим, обидві учасниці конфлікту – як росія, так і Україна – мають статус спостерігача в Русі неприєднання. На жаль, Україна не так активно використовує цю платформу для побудови комунікації з країнами Глобального Півдня, на відміну від російської федерації. Країна-агресор вдало поширює фейкові нарративи з метою посіяти антизахідні настрої серед країн, що розвиваються.

Їй вдається приховувати свої імперські амбіції та неоколоніальні методи, маскуючи їх під заявами про «зони впливу», «національні інтереси», «історичну пам'ять» та інші вигадані аргументи [9]. Така ситуація ускладнює для України процес переконання та усвідомлення країнами Глобального Півдня необхідності підтримки української сторони у цій війні.

Основною метою дипломатичних зусиль України та зацікавленості у взаємодії з країнами Глобального півдня є забезпечення підтримки на міжнародній арені, насамперед голосів в ООН, для засудження російського вторгнення та інших незаконних дій російської федерації на території України.

Слід враховувати, що Глобальний південь налічує дві третини голосів в ООН [5]. Крім того, склад Ради Безпеки ООН включає 10 непостійних членів, які обираються за географічним принципом на дворічний термін. Згідно з цим принципом, Азія та Африка представлені 5 членами-країнами, Латинська Америка – 2, а інші регіони світу – 3. На 2024 рік до складу Ради Безпеки входять такі країни, як Мозамбік та Еквадор, які головуватимуть протягом одного місяця кожна [1]. Саме на Раду Безпеки покладено повноваження щодо розв'язання міжнародних конфліктів, надання рекомендацій для їхнього мирного вирішення і навіть прийняття обов'язкових для виконання країнами рішень щодо врегулювання конфліктів. Крім того, для прийняття не процедурного рішення необхідно отримати 9 голосів з урахуванням одностайності голосів постійних членів [8, с. 22-23]. Відповідно до цього, зміна позицій країн Глобального Півдня у векторі підтримки української сторони сприяла б позитивним для нашої держави зрушенням на голосуванні в ООН та пришвидшила прийняття та реалізацію певних рішень.

У лютому 2023 року ООН прийняла ініційовану Україною резолюцію, що закріплює основні принципи української «формули миру». Документ також включав положення щодо виведення російських військ з території України та припинення ведення бойових дій країною-агресором. Проголосували проти 7 країн, утрималися – 32. Фактично 33 держави, з тих які не підтримали – країни Глобального Півдня [7]. Раніше, після проведення нелегітимних «референдумів» на окупованих територіях, позицію України про територіальну цілісність та засудження цих псевдореферендумів підтримали 143 країни, тоді як лише 5 країн виступили проти. Важливо зазначити, що переважна більшість несхвальних голосів належала країнам Глобального Півдня [5].

Необхідність зосередити увагу країн Глобального півдня на потребі схвалення формули миру та засудження агресії зі сторони росії пояснюється зростанням їхньої активності у світі. 2023 рік можна ознаменувати роком активізації діяльності «країн третього світу» на міжнародній арені. Це підтверджують такі події, як здійснення Індією головування Групою двадцяти та промоція важливих для країн Глобального Півдня питань, розширення організацій БРІКС та ШОС, а також включення все більшої кількості держав до обговорення української формули миру [9]. На початку 2024 року відбулася зустріч радників з питань національної безпеки на Всесвітньому економічному форумі в Давосі, на якому одним з питань було залагодження конфлікту в Україні та втілення формули миру. На зустрічі відбувався детальний розгляд

5 пунктів формули миру: екологічна безпека, відновлення справедливості, виведення російських військ, запобігання ескалації, підтвердження закінчення війни. Важливо, що ці питання опрацьовувалися спільно з представниками держав Європи, такими як Нідерланди, Велика Британія, Німеччина, Фінляндія, Болгарія, Литва. В Швейцарії були присутні також країни, чия прихильна позиція не була б зайвою для українців – представники країн Латинської Америки, Африки та Азії [6]. Порівняно з попередніми самітами з цього питання можна стверджувати, що імплементація українського мирного плану поволі просувається і в подальшому може стати стандартом вирішення подібних конфліктів у світі.

Отже, міжнародна підтримка відіграє важливу, навіть визначальну роль у процесі ухвалення української формули миру. Завдяки зусиллям майже 100 країн світу український мирний план стане головною темою Глобального саміту миру Для України спілкування з країнами Глобального Півдня є ключовим аспектом на шляху досягнення справедливого миру. Їхня активність в системі міжнародних відносин останніми роками зросла і стала вагомішою. Крім того, деякі рішення з приводу ухвалення концепцій формули миру приймаються ООН – організацією, в якій дві третини голосів належать країнам Глобального півдня.

Список використаних джерел

1. Current Members. *United Nations Security Council*. URL: <https://www.un.org/securitycouncil/content/current-members> (date of access: 22.03.2024).
2. Scicluna C. Ukraine holds peace formula talks in Malta, Russia absent. *www.reuters.com*. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/ukraine-holds-peace-formula-talks-malta-russia-absent-2023-10-28/> (date of access: 23.01.2024).
3. Вторгнення Росії в Україну: як реагують світові лідери. *Слово і Діло*. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/02/24/infografika/polityka/vtorhennya-rosiyi-ukrayinu-yak-reahuyut-svitovi-lidery> (дата звернення: 20.03.2024).
4. Глобальний Південь у контексті нових викликів. *Національний інститут стратегічних досліджень*. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/hlobalnyu-pivden-u-konteksti-novykh-vyukyiv> (дата звернення: 23.03.2024).
5. Гмиря А. Що таке Глобальний Південь і навіщо він Україні. *The Page*. URL: <https://thepage.ua/ua/politics/sho-take-globalnij-pivden> (дата звернення: 22.03.2024).
6. Свиридюк Ю. У Давосі завершилася зустріч радників щодо української «формули миру»: головне. *Суспільне | Новини*. URL: <https://suspilne.media/661312-u-davosi-rozpocalasa-cetverta-zustric-sodo-ukrainskoi-formuli-miru-golovne/> (дата звернення: 24.03.2024).
7. Собенко Н. Генасамблея ООН ухвалила резолюцію з українською «формулою миру». *Суспільне Новини*. URL: <https://suspilne.media/395432-genasamblea-onn-uhvalila-rezoluciu-z-formulou-miru/> (дата звернення: 05.03.2024).
8. Статут Організації Об'єднаних Націй. Київ : Департамент громад. інформації ООН, 2008. 69 с.

9. УКРАЇНА ТА ГЛОБАЛЬНИЙ ПІВДЕНЬ. *UKR Line*. URL: <https://ukrline.info/2024/02/11/ukrayina-ta-hlobalnyu-pivden/> (дата звернення: 22.03.2024).

10. Як зрозуміти Глобальний Південь та навіщо він Україні – розповідає професор Олексій Гарань. *Головна – Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва*. URL: <https://dif.org.ua/article/yak-zrozumiti-globalniy-pivden-ta-navishcho-vin-ukraini-rozpovidae-profesor-oleksiy-garan> (дата звернення: 23.03.2024).

УДК 075-027.31:002.1-021.3:316.77(477)

Присяжнюк Т.І.,
*здобувачка ступеня доктора
філософії з політології,
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника*

НОВІ МЕДІА В УМОВАХ ВІЙНИ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

Повномасштабна війна рф проти України суттєво змінила парадигму медіаспоживання в Україні. Зростання використання нових медіа як головного джерела новин для більшості громадян, свідчить про стрімке зміцнення цифрового простору як основного каналу інформаційного обміну. Телебачення та інтернет-сайти стали поступатися соцмережам у популярності, що вказує на зміну пріоритетів громадян у способах сприйняття інформації. Цей перехід до цифрових медіа став реакцією на сучасні виклики, зумовлені війною та інформаційною нестабільністю. Традиційні медіа змушені адаптуватися до нових умов, переносити свою діяльність у соціальні мережі та розвивати свої онлайн-канали для забезпечення доступу до актуальної інформації. Медійний ландшафт в Україні змінюється під впливом сучасних викликів, забезпечуючи населенню швидкий і широкий доступ до інформації у часи кризи.

Після 24 лютого 2022 року спостерігається значне збільшення використання соціальних мереж, особливо Telegram, який став популярним джерелом новин для більшості громадян. Згідно з опитуванням КМІС, проведеним за замовленням ОПОРИ в травні того ж року, 76,6% респондентів використовували соцмережі для отримання інформації під час російського вторгнення, у той час як телебачення та інтернет-сайти використовувалися меншою мірою. Лідером серед соцмереж був Telegram (65,7%), за ним слідували YouTube (61,2%) та Facebook (57,8%) [1].

Закриття традиційних медіа відображають серйозну проблему, з якою зіштовхнулася медіасфера в Україні під час війни.

За даними Національної ради з питань телебачення та радіомовлення, 15% телерадіокомпаній припинили мовлення через російську агресію. До 24 лютого в Україні діяла 751 телерадіокомпанія, а на середину чи червня їх кількість зменшилася до 642. В тимчасовій окупації перебувають 13 регіональних і 51 місцева

телекомпанія, а також 16 регіональних і 45 місцевих радіомовників. Закрилося чимало друкованих видань, але статистика відсутня. [2].

Також потрібно наголосити про злочини, які робить росія проти журналістів. За даними організацій, які фіксують ці злочини, зокрема Інституту масової інформації, із початку широкомасштабного вторгнення в Україну росія вбила 68 журналістів: 10 з них загинули під час виконання професійних обов'язків, 58 – як учасники бойових дій або внаслідок російських обстрілів чи катувань (з них 45 загинули як учасники бойових дій, 13 – унаслідок російських обстрілів або катувань). [3]. Ці злочини свідчать про грубе порушення прав журналістів та основних принципів свободи слова та дають розуміння тих ризиків, із якими вони зіштовхуються у часі війни. Такі випадки також нагадують про важливість збереження демократичних принципів та прав людини в умовах воєнного конфлікту і надають додатковий стимул для міжнародної співпраці, вживання активних дій для забезпечення безпеки й захисту прав журналістів, які подають інформацію із зони активних бойових дій.

Початок повномасштабної війни РФ проти України суттєво вплинув на розвиток та використання нових медіа в українському суспільстві. Це свідчить про важливість розвитку цифрового простору в умовах інформаційної нестабільності та потреби в оперативному доступі до новин. Також відзначається зростання ролі нових медіа у формуванні громадської думки та взаємодії між громадянами та владою. Соціальні мережі стають платформою для активного обміну інформацією та висловлення громадської думки, що відображає важливість використання нових медіа як інструменту соціального впливу.

Проте, умови війни також створюють серйозні виклики для медійного ландшафту України. Ці обставини підсилюють необхідність розвитку медіаграмотності та медіакультури серед громадян, що стає ключовим фактором для забезпечення об'єктивності та достовірності інформації в умовах війни.

Отже, нові медіа в умовах війни стають не лише джерелом інформації, але й інструментом соціального впливу та сприяють формуванню громадської свідомості.

Список використаних джерел

1. Медіаспоживання українців в умовах повномасштабної війни. Опитування ОПОРИ [01.06 2022 р.]. URL: https://www.oporuaa.org/polit_ad/mediaspozhyvannia-ukrayintsiv-v-umovakh-povnomasshtabnoyi-viini-opituvannia-opori-24068

2. Як трансформуються українські медіа у вогні війни. Лекція Діани Дуцик – Академія викладачів журналістики [28.09.2022 р.]. URL: <https://www.jta.com.ua/trends/yak-transformuiutsia-ukrainski-media-u-vohni-viyny-lektsiia-diany-dutsyk>

3. 75 медійників загинули з початку російсько-української війни в період із 2014 до 2023 року – ІМІ [02.11.2023 р.]. URL: <https://imi.org.ua/news/75-medijnykiv-zagynuly-z-pochatku-rosijsko-ukrayinskoyi-vijny-u-period-z-2014-po-2023-roky-imi-i56614>.

Харук Н.І.,
*аспірант кафедри політології
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника*

УКРАЇНА В ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА НА ПОЧАТКУ ВІДКРИТОЇ РОСІЙСЬКОЇ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

В сучасних дослідженнях посилився інтерес до вивчення питання відносин України та Республіки Польща та яке місце займає Україна в зовнішньополітичній діяльності польського президента. Вказана проблема набуває ще більшої ваги в умовах розв'язання російською федерацією повномасштабної війни проти України 24 лютого 2022р., як у науково-теоретичному, так і в практичному аспектах. З початку відкритої війни росії проти України, українське питання піднімається фактично на всіх офіційних зустрічах та переговорах на міжнародній арені в яких приймає участь РП, оскільки від результатів таких діалогів та їх реалізації прямо залежить стримування агресора та безпекова складова як наших держав та Європейського континенту зокрема, так і світова безпека в цілому.

Проаналізувавши стан вивчення проблематики можна зазначити, що оскільки тематика є новою і змінюється з плином часу у наукових дослідженнях не висвітлено в повному обсязі місце України в зовнішній політиці президента РП в період відкритої російської агресії. У зв'язку з чим було розглянуто дану проблематику із застосуванням методів теоретичного узагальнення, аналізу і синтезу, аналізу літератури, системний метод, метод порівняння, були використані синхронний метод, метод періодизації та інші.

Посилення захисту українських позицій на міжнародній арені польською стороною, сприяє спільності національних інтересів двох держав, які передбачають забезпечення безпеки в регіоні та повернення миру на континенті. Розв'язання війни росії проти України, дало новий поштовх для згуртованості цивілізаційних країн проти держави-терориста, оскільки ескалація військових дій може призвести до застосування ядерної зброї, що в свою чергу може привести до катастрофи. Виходячи з цього можна стверджувати, що президент Республіки Польща, фактично, є одним з очільників проукраїнської коаліції та намагається забезпечити різносторонню підтримку України та стримування та накладання додаткових санкцій проти держави-агресора росії.

Пріоритетними напрямками політичної діяльності на міжнародній арені Анджєя Дуди є залучення держав із наявним потенціалом ядерної зброї, для сприяння вирішення військових дій на території України. Оскільки, формування антиросійського блоку, в якому будуть представлені країни «ядерного клубу» є вагомим аргументом для росії завершити збройну агресію та повернути тимча-

сово окуповані українські території. Тому президент Польщі регулярно проводить комунікації із США, Китаєм, Великою Британією, Францією, які володіють ядерною зброєю, задля сприяння швидшого зупинення військових дій на континенті.

Не менш важливим аспектом в зовнішній політиці Республіки Польща є посилення регіональної безпеки та стабільності. Зараз таку ціль можливо досягти тільки за умови припинення вогню на території України. Тому, Анджей Дуда є одним із очільників активної проукраїнської позиції в регіоні, з подальшим розробленням плану, який ґрунтується на принципі добросусідства. Взаємодія Польщі з країнами Балтії та центрально-східної Європи, забезпечила величезну різносторонню підтримку української сторони у російсько-українській війні, що є великим кроком для забезпечення реалізації планів регіональної безпеки.

Республіка Польща з часу повномасштабної війни росії проти України надає підтримку військовими та не військовими засобами Україні для протидії російській агресії. Польща надає та сприяє забезпеченню отримання військової допомоги Україною від країн-партнерів шляхом надання своїх логістичних центрів для подальшого переправлення допомоги в Україну. Окрім цього, надається економічна, гуманітарна, продовольча та інша підтримка зі сторони Польщі. Велику роль Республіка Польща відіграє у забезпеченні розміщення українських біженців із тимчасово окупованих територій та надання фінансової допомоги Україні для забезпечення економічної стабільності.

Розвиток україно-польських партнерських відносин з 24 лютого 2022 р. посилюється і продовжує зростати. Сторони зацікавлені в забезпеченні регіональної безпеки виходячи з національних інтересів двох країн. Тому можемо говорити про всі передумови, які сприяють поглибленню співпраці між Україною та Польщею в умовах російсько-української війни, та продовження тісної співпраці після її закінчення.

У період відкритої російської збройної агресії Україна взаємодіє з президентом Республіки Польща у сфері зовнішньої політики, спираючись на спільні цінності та інтереси. Президент Республіки Польща виявляє підтримку України в контексті російської агресії, формуючи міжнародний фронт проти порушень міжнародного права та територіальної цілісності. Зусилля президента Республіки Польща спрямовані на використання дипломатичних інструментів для підтримки України, залучаючи міжнародне співтовариство та виступаючи за захист прав людини та міжнародної стабільності. Важливою складовою зовнішньополітичної діяльності є гуманітарна допомога, яку Республіка Польща надає Україні, сприяючи вирішенню гострих соціальних та економічних проблем. Президент Республіки Польща активно сприяє формуванню міжнародної коаліції для підтримки України, спільно з іншими країнами виступаючи проти загрози російської агресії. Зовнішньополітична діяльність президента Республіки Польща у період агресії підкреслює спільні зусилля двох країн у боротьбі за мир, стабільність та справедливість в регіоні.

Савчук В.Р.,
аспірант спеціальності 052 політологія,
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника

ВЗАЄМНЕ «УМИРОТВОРЕННЯ» МІЖНАРОДНИХ АКТОРІВ НА ЗЛАМІ ТИСЯЧОЛІТЬ ЯК ФАКТОР АКТИВІЗАЦІЇ ІМПЕРСЬКОГО БАЧЕННЯ В. ПУТІНА

У даному дослідженні характеризується проблематика порівняльного аналізу міжнародної реакції на конфліктні ситуації, що виникли між автономним краєм Косово і Метохією та Республікою Сербією з одного боку та Чеченською Республікою Ічкерія та Російською Федерацією з іншого. Визначається питання щодо часткової вибіркості у діях міжнародного співтовариства з метою досягнення миру. Як результат, прослідковується можливість розвитку уявлень президента РФ щодо слабкості світового порядку та формування чинників, спрямованих на його зміну.

Ключові слова: політика «умиротворення», війна, мир, зовнішня політика, Російська Федерація, Владімір Путін, Союзна Республіка Югославія, гуманітарна інтервенція.

This research describes the issues of comparative analysis of the international response to the conflict situations that arose between the Autonomous Province of Kosovo and Metohija and the Republic of Serbia, on the one hand, and the Chechen Republic of Ichkeria and the Russian Federation, on the other. The author identifies the issue of partial selectivity in the international community actions to achieve peace. As a result, the author shows the developing possibility of the Russian President's ideas about the world order weakness and the formation factors to change the order.

Key words: «appeasement» policy, war, peace, foreign policy, Russian Federation, Vladimir Putin, Federal Republic of Yugoslavia, humanitarian intervention.

Після розпаду Радянського Союзу Російська Федерація (РФ), у якості його правонаступника, втратила значний вплив на світовий порядок. Зокрема, вона намагалася зберегти своє пріоритетне становище в геополітичному ландшафті світу, розвиваючи економічне та політичне стратегічне співробітництво з різними країнами, в тому числі країнами Європейського Союзу (ЄС), які вважалися економічно розвинутими державами регіону.

Незважаючи на ідеологічні відмінності, ЄС та Росія розглядали один одного як потенційно взаємовигідних партнерів. Це відображалось у взаємодії між демократичним суспільством ЄС і частково авторитарним російським режимом в Євразійській площині з можливим прагненням до здійснення внутрішніх змін і акти-

візації демократичних процесів. Політика ЄС щодо Росії завжди була спрямована на визнання останньої як ключового гравця серед колишніх країн Радянського союзу, зокрема через контроль над значною територією і збереження єдиного центру контролю за ядерною зброєю, а також через наявність природних ресурсів та зручного географічного розташування, яке сприяло швидкому та зручному сполученню з країнами Європи. Ця стратегія співробітництва виникла не лише з метою отримання економічних вигод, а також і через формальне бажання новоствореної країни слідувати демократичним принципам розвинутих країн світу, що робило в перспективі РФ прогнозованим, активним партнером для співробітництва в економічній, соціальній і навіть військовій сферах.

Попри те, що Росія не пройшла демократичну трансформацію і, як стверджують дослідники тенденцій у внутрішній та зовнішній політиці Росії І. Цепенда та І. Гурак, після приходу до влади В. Путіна країна стала проявляти авторитарні риси у політичному та суспільному житті, що можна було зауважити через розширення повноважень центральних органів влади в РФ, прийнятті законодавчих нововведень, які сприяли президентській адміністрації та політичним силам, спрямованим на підтримку президента, а також у збільшенні контролю Кремля над ключовими медіа-ресурсами, націоналізації та підкоренні великого бізнесу та іншими змінами, здійсненими протягом першого президентського терміну В. Путіна (2000–2004 рр.). Ці заходи значно посилили його контроль над внутрішніми процесами в країні [3, с. 65]. Незважаючи на це, країни Європи, основним чином заради економічних вигод, не припиняли сподіватися на демократичний розвиток у внутрішньо дестабілізованій Росії, яка була наділена великим ресурсним потенціалом і президент РФ успішно використовував цю ситуацію.

Прихід В. Путіна до влади з «навіками», які були отримані ним як колишнім офіцером КДБ [2], спричинив початок агресивної політики як усередині країни, так і у відношеннях з сусідніми державами. Після програної першої війни проти Чеченської Республіки Ічкерія (1994-1996 рр.) РФ почала накопичувати можливості для здійснення реваншу у своїх імперських амбіціях. Наявність великого арсеналу зброї, особливо атакуючого спрямування, стимулює розвиток агресії в будь-якій країні, оскільки економічні витрати на підтримку такого озброєння є суттєвими, а економічні ризики у разі здійснення військових агресій в світі, не є значущими. Цей аспект демонструє формування глобальної політики «умиротворення агресора», яка часто стає причиною подальшої агресії.

Наслідуючи злочинні дії царського режиму 1817-1864 рр. та радянської влади 1944 року [5] владою Росії було здійснено продовження трансформації військової могутності в економічні переваги, через демонстрацію сили стосовно населення Північного Кавказу під час другої російсько-чеченської війни (1999-2009 рр.). РФ вдалось військовим шляхом обмежити свободу суб'єктів федерації на визнаній міжнародним співтовариством території, при цьому можна було фіксувати фактичну бездіяльність світової спільноти в аспекті реакцій на фактор агресивності дій Росії. Цей процес підштовхнув В. Путіна до усвідомлення, що наявність глобальної сили,

в тому числі ядерної зброї, грає визначальну роль у формуванні тлумачення міжнародної політики і можливості утворення колізій у аспектах інтерпретації міжнародного права та відношення до нього. Події, що розгорталися на території Росії стосовно громадян Чеченської Республіки, мали багато спільного з тими, що відбувалися перед цим на території Союзної Республіки Югославія (СРЮ) щодо громадян автономного краю Косова і Метохії. У цьому контексті західний світ вперше після Другої світової війни і створення ООН, почав, без мандату організації, бомбардування території країни, яка не зверталася за допомогою у вирішенні конфлікту.

Важливо зауважити, що Росії складно давались економічні перетворення після розпаду Радянського Союзу. Додатковим аспектом є той факт, що прагнення підтримувати в Росії демократичний розвиток та надія на можливість легкої економічної доступності спровокували в майбутньому колізію в міжнародному праві, яку Росія успішно почала використовувати у подальших агресіях. Такий висновок можна зробити на основі опублікованих розшифровок розмов між президентом США Б. Клінтоном та прем'єр-міністром Великої Британії Т. Блером. В телефонній розмові у серпні 1998 року Б. Клінтон пропонує утриматися від голосування за початок військової операції НАТО в Косові в Раді Безпеки ООН, щоб не нашкодити російському президентові Б. Єльцину. Блокуючи резолюцію, Росія могла погіршити своє міжнародне становище у складній економічній ситуації, а не блокуючи її, уряд Б. Єльцина міг налаштувати проти себе власне населення [1].

При аналізі подій, пов'язаних з СРЮ, слід зазначити, що тодішня підтримка президентом країни агресивно налаштованих сербських громадян на території колишніх республік Югославії показувала характеристику відношення світових лідерів до особи С. Мілошевича та його диктаторського стилю правління. Однак, якщо розглядати ці події з точки зору міжнародного права, процедура здійснення військової операції на території СРЮ була порушена. Такий формат дій у майбутньому отримав назву «гуманітарна інтервенція». Значна увага при цьому приділяється загальному концепту «гуманітарної інтервенції», який передбачає припинення порушень прав людини згідно з рішенням Ради Безпеки ООН. Проте, в контексті введення військ на територію СРЮ цієї умови не було дотримано, що викликає дискусії в науковому середовищі щодо актуальності питання згоди Ради Безпеки ООН у рамках цієї термінології.

Відповідно до статті 2 Статуту ООН, будь-яке використання сили, що не узгоджене з цілями організації, вважається неправомірним [7, с. 3]. Можливість застосування сили передбачено тільки за статтею 39 Статуту ООН, за погодженням Ради Безпеки ООН, яка визначає наявність будь-якої загрози миру, порушення миру чи акту агресії та дає рекомендації або вирішує, які заходи мають бути вжиті [7, с. 9], та статтею 51 Статуту ООН згідно з якою кожен член організації має право на індивідуальну або колективну самооборону, якщо на нього скоєно збройний напад [7, с. 10-11]. Тому, варто відзначити, що лише Рада Безпеки ООН має право визначати, коли значні порушення прав людини у будь-якій країні становлять загрозу миру і,

отже, лише вона має право вживати примусову силу для припинення таких порушень. А в контексті попередньої ситуації такого рішення не було.

Більшість визначень концепту «гуманітарної інтервенції» не встановлює і не може встановити точну кількість громадян країни, які страждають від порушення прав людини на її території, на основі чого могла би обґрунтуватись доцільність здійснення такої операції. Це ускладнює можливість оперувати намірами країни, що застосовує військову силу, оскільки ця дія може призвести до спотворення міжнародного права на користь самої країни, а не на користь громадян на території якої здійснюється операція. Відтак, необхідно зазначити, що унормування подібного виду застосування військової сили як «гуманітарна інтервенція» є предметом широких дискусій щодо легітимності таких дій в світовому сприйнятті загалом і в міжнародному праві зокрема.

На основі аналогії з соціальним моделюванням формування уявлень про міжнародні відносини через призму суспільних зв'язків, можна розглядати «гуманітарну інтервенцію» як насильницьке втручання озброєною особою на неозброєного агресора, під час здійснення останнім агресивних дій. Цей підхід має двоякий характер: з одного боку, хоча озброєна особа може перевищити повноваження та здійснити незаконні дії, але таким чином вона припиняє агресію, з іншого боку, існує ризик інсценування ситуації, коли «жертва» агресора насправді не жертва і в змові з озброєною особою наносять важкі або і смертельні ушкодження ніби «агресору» для досягнення, до прикладу, матеріальних цілей. Інтерпретуючи подібні дії у контексті міжнародного права, можна виявити зловживання та порушення міжнародних норм, що може призвести до руйнування міжнародного правопорядку. Таким чином, слід зосередити увагу на стратегічних ризиках та можливостях використання «гуманітарних інтервенцій» без дозволу Ради Безпеки ООН у світовій практиці.

Повертаючись до аналізу російської агресії проти Чеченської Республіки, можна відзначити фактори нерівності відповідей міжнародного співтовариства на дії, що мали місце в СРЮ та РФ, не дивлячись на їх схожість. У 1999-2000 роках, коли Росія проводила військові операції, Європейська Парламентська Асамблея висловила дві рекомендації, визнавши право РФ на територіальну цілісність та встановлення правопорядку в Чечні, а також висловивши стурбованість через порушення прав людини та загибель цивільного населення. Це відбувалося, незважаючи на велику кількість жертв – близько 20 тисяч військовослужбовців та понад 125 тисяч мирних жителів з боку Чеченської Республіки [4]. Порівняно з цим, під час Косовської війни заявлялось про загибель понад 11 тисяч албанців [6], а реакція міжнародного співтовариства помітно відрізнялась. Це свідчить про вибірковий підхід у ставленні до агресора міжнародним співтовариством, що дає можливості для утворення колізій у сфері міжнародного права.

Ці дії дозволили Росії прийти до висновку, що її світовий вплив, особливо її військова та з часом економічна могутність, дають їй необмежений потенціал для втручання у внутрішні справи інших країн. Таким чином, В. Путін, посиливши свою

владу, почав шукати нові способи реалізації своїх імперських амбіцій у світі, які в майбутньому отримали відображення в агресіях в Грузії та Україні.

Список використаних джерел

1. Ворожко Т. Білл Клінтон був пригнічений виведенням грошей з Росії та її антисанітарією – подробиці розмов з Блером. URL: <https://www.holosameryku.com/a/bill-clinton-tony-blair/3138117.html> (доступ: 16.04.2024).
2. Галеотті М. Від дзюдо і КДБ до кривавих воєн. Як Путін став ізольованим автократом. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-63152389> (доступ: 16.04.2024)
3. Гурак І., Цепенда І. Нові тенденції у внутрішній та зовнішній політиці путінської Росії на початку XXI ст. (Частина 2). *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. Чернівці, 2022. Т. 45. С. 57–70.
4. Друга чеченська війна. URL: <https://www.jnsm.com.ua/h/0930N/> (доступ: 16.04.2024).
5. Заява Верховної Ради України про засудження збройної агресії російської федерації проти Чеченської Республіки Ічкерія, окупації її території та злочину геноциду Чеченського народу. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2672-20#Text> (доступ: 16.04.2024).
6. Коваленко О., Пивоваров С. Серби та албанці століттями вбивали одне одного у Косові, і днями ледь знову не почалася війна. URL: <http://surl.li/igmbqi> (доступ: 16.04.2024)
7. Charter of the united nations and statute of the international court of justice. San Francisco, 1945. 54 p.

УДК 323.1:329:355.48

Дукач Н.Ю.,
аспірантка II курсу ОР «Доктор філософії»
кафедри політології,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

КРИМСЬКОТАТАРСЬКИЙ КОРИННИЙ НАРОД В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ: АНАЛІЗ УЧАСТІ В СУСПІЛЬНО- ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСАХ

Повномасштабне вторгнення вплинуло на все українське суспільство, змінивши життя багатьох українців. Першою хвилиною цих змін був початок російсько-української війни – анексія АР Крим російською федерацією у 2014 році. Ті події стали справжнім випробуванням для кримськотатарської спільноти, котре триває й досі. Багато з них були змушені знову залишити свої домівки через репресії з боку

окупаційною влади, проте багато кримських татар залишилися на півострові. У 2022 році повномасштабне військове вторгнення московії в Україну ще більше вплинуло на кримських татар та погіршило становище корінного народу на півострові.

В першу чергу слід зазначити, що з початком вторгнення репресії супроти кримських татар на півострові лише посились. Так, наприклад 26 травня 2022 року було затримано незалежних кримськотатарських адвокатів Назіма Шейхмамбетова та Айдера Азаматова, Зазначається, що ще з 2014 року ці адвокати надавали юридичну допомогу жертвам політичних переслідувань з боку окупаційної влади півострова. Цей випадок став першим груповим арештом правозахисників[5].

Слід додати, що від 24 лютого 2022 року росіяни винесли вироки 22-м ув'язненим кримськотатарського походження, які отримали від 13 до 19 років позбавлення волі нібито за причетність до «терористичних організацій». А 9 з 10-ти осіб, котрі опинилися за ґратами з початку вторгнення виявились кримськими татарами [2].

Загалом, після початку вторгнення окупаційна влада оголосила так званий «жовтий» рівень терористичної небезпеки, що надавало незаконній влади ще більше можливостей для переслідування українського населення. З 24-го лютого 2022 року за звинуваченнями у нібито членстві в батальйоні імені Челебіджихана московіти заарештували більше кримських татар, ніж за попередні роки попередні роки окупації [2]. Причому, що представники кримськотатарської спільноти неодноразово заявляли про те, що російська окупаційна влада на півострові силоміць мобілізує кримських татар та змушує воювати проти української армії[4]. Також, посилюється тиск на членів Меджлісу. Російські служби проводили обшуки у будинках голови районного Меджлісу у Судакському районі Ільвера Аметова та його заступника Нарімана Курукчі. Проти першого відкрили кримінальну справу за так зване «незаконне зберігання зброї», котру окупанти знайшли у домашньому музеї Ільвера Аметова [2].

Незважаючи на всі виклики та загрози, пов'язані з російським військовим вторгненням в Україну, кримські татари продовжують активно підтримувати Україну. Так, лідери кримськотатарського корінного народу публічно засудили повномасштабне вторгнення росії в Україні. Багато кримськотатарських громадських організацій активно надають допомогу кримським татарам на території півострова, внутрішньо переміщеним особам, займаються гуманітарною допомогою тощо. Наприклад, Рефат Чубаров, нинішній голова Меджлісу кримськотатарського народу, активно бере участь у міжнародних форумах, зустрічах з лідерами інших держав та організацій, спрямованих на привернення уваги до проблем кримських татар та підтримку України. Представницькі органи кримськотатарського народу також співпрацюють з міжнародними правозахисними організаціями, такими як Amnesty International та Human Rights Watch, для документування порушень прав людини в Криму та надання допомоги постраждалим тощо.

Також, кримські татари долучились Сил Оборони України проти «історичного ворога» – рф. Після повномасштабного вторгнення кримськими татарами було сформовано окремий спецпідрозділ «Крим» в лавах ГУР МО, який зараз захищає

українські землі на передовій. Варто зазначити, кількісний склад підрозділу «Крим» постійно зростає, до підрозділу долучаються чоловіки з тимчасово окупованого Криму не лише кримськотатарського походження, але й інших національностей[3].

Отже, як висновок слід зазначити, що кримськотатарський корінний народ відіграє значну роль у забезпеченні національної безпеки України в умовах російсько-української війни та повномасштабного вторгнення. Незважаючи на численні виклики та загрози, кримські татари своєю діяльністю та участю у суспільно-політичних процесах міжнародного та національного рівня демонструють підтримку України та єдність кримських татар та українців у боротьбі проти спільного ворога – російської федерації.

Список використаних джерел

1. Бідочко Л. «Татаробандерівці» й «екстремісти»: як російська пропаганда дискредитує кримських татар. URL: <https://ms.detector.media/manipulyatsii/post/31669/2023-04-13-tatarobanderivtsi-y-ekstremisty-yak-rosiyska-propaganda-dyskredytuie-krymskykh-tatar/>.

2. Веляник А. Репресії в Криму під час повномасштабної війни. Свідомі. URL: https://svidomi.in.ua/page/12_08_2022_070622.

3. Від початку повномасштабного вторгнення рф на територію України кримські татари разом з українцями та іншими національностями встали пліч-о-пліч на захист рідної землі, на захист територіальної цілісності України. URL: <http://surl.li/zmkahu> «Зачистка» неугодних: як Росія мобілізує кримських татар на війну. BBC Україна. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-62999366>.

4. Кримська платформа. Офіційний сайт. URL: <https://crimea-platform.org/>.

Наукове електронне видання

**ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ СУЧАСНОСТІ:
ГЛОБАЛЬНИЙ ТА РЕГІОНАЛЬНІ ВИМІРИ**

*Збірник матеріалів
V Всеукраїнської науково-практичної конференції
(м. Івано-Франківськ, 25–26 квітня 2024 року)*

Головний редактор *В. М. Головчак*
Комп'ютерна верстка *В. Д. Яремко*

Формат 60x84/16. Гарнітура «Times New Roman».
Ум. друк. арк. 14,88.

Видавець
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
76018, м. Івано-Франківськ, вул. С. Бандери, 1,
тел. 75-13-08, e-mail: vdvcit@pnu.edu.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 7616 від 26.05.2022
ISBN 978-966-640-569-5